

DEL I: Introduktion

Kapitel 1: Ungdom, förort och kriminalitet

Polisen: Falsa larm har lockat oss till Hisings Backa (GP 2009-08-19)

Oroligheter i natt – stenattack i Tynnered (GP 2009-08-22)

Skjutningarna i Göteborg 2013 – hela listan (GP 2013-09-14)

22 skottskadade och sju döda hittills i år (GP 2013-09-14)

Två män skjutna i Bergsjön (GP 2014-01-04)

Skottlossning i Biskopsgården (GP 2014-05-11)

Brottslighet är ett samhällsfenomen som berör och engagerar. Om det då dessutom är ungdomar från socioekonomiskt missgynnade förortsområden som utför handlingarna, leder detta ofta till en laddad samhällelig debatt. Vid dramatiska och tillspetsade situationer där unga kriminella gängmedlemmar skjuter på varandra eller ungdomsgrupper attackerar polisen med stenar, bränner bilar och liknande, blir diskussionerna särskilt intensiva. Tidningsrubrikerna ovan är endast ett axplock av alla de rubriker som man kunnat läsa om i media under de senaste åren. Dessa journalistiska berättelser fungerar emellertid inte bara som en rapportering av social dramatik, de förmedlar också bilder av vad denna plats ”är”, som har betydelse för hur människorna och livet i förorten uppfattas. Denna påverkar såväl de som bor där, som andra.

I bakvattnet av dramatiska händelser av det här slaget är det också vanligt att ledarskribenter, politiker och forskare uttalar sig om hur det ”faktiska” läget ser ut, vad händelserna egentligen beror på och om vilka åtgärder som behöver vidtas:

Dags att återta Backa (GP 2009-08-21)

Polisen: Annat ligger bakom oro (GP 2009-08-30)

Lönlöst lyssna i Backa? (GP ledare 2009-09-28)

Så ska unga män i riskzonen förmås att avstå från brott (DN Debatt 2010-03-10, Polismästare Carin Götblad om Projekt Pojke)

Gatugång är inget framtidsscenario, utan en realitet (DN Brännpunkt 2010-09-25, undertecknat av fem poliser från Stockholmspolisens sektion mot gängkriminalitet)

Men ges det då en annan bild om berättelserna om förorten kommer från förortsinvånarna själva? För att få mer lokala bilder av situationen i ”förorten” och vad man menar orsakar kriminalitet bland unga i dessa områden, studerar jag i denna avhandling lokala berättelser från personer som bor eller arbetar i ett antal förortsområden som ofta pekas ut som särskilt tyngda av kriminalitet. Analysen är tredelad: *Vad* och på vilka olika sätt berättar dessa lokala aktörer om fenomenet? *Hur går det till* när olika förståelser skapas i språket? Vilka betydelseförmedlande *funktioner* har dessa berättelser? De expertberättelser som skymtar bakom rubrikerna ovan utgör i

det här sammanhanget främst en diskursiv fond som de lokala berättelserna förhåller sig till på olika sätt.

I studien har jag ett övergripande *konstruktionistiskt* och *interaktionistiskt* perspektiv, och jag utgår från teorier om bland annat social exkludering och kontroll, social kategorisering och genuskonstruktion. Analytiskt använder jag mig framförallt av narrativ metod, vilket innebär att jag studerar undersökningsdeltagarnas uttalanden som berättelser.

Empiriskt bygger studien mestadels på fältobservationer och intervjuer med *ungdomar* (tjejer och killar, med eller utan erfarenhet av egen kriminalitet), *vuxna* (föräldrar, grannar eller personer som talar i egenskap av boende i något av dessa förortsområden) samt med *professionella* som i sitt vardagliga arbete möter ungdomar (till exempel poliser, fältarbetare, fritidsgårdspersonal, myndighetsutövande socialsekreterare, skolpersonal och resursteamspersonal). Materialet är till största delen insamlat i samband med en annan studie, en utvärdering av projektet *Ung och Trygg*. Denna koppling beskrivs närmare i metodkapitlet.

Syfte

Men varför är det då intressant att studera *förståelsen* av ungdomskriminalitet? Mitt val av fokus bottnar i en förvissning om att det i första hand är förståelsen av ett fenomen, vad man tillskriver det för betydelse, som avgör hur man tänker och handlar i förhållande till det. Typifieringen av ett problem (se Berger & Luckmann, 1966/2011:53), det vill säga att det betraktas som ”av en viss sort”, har betydelse för alltifrån hur man beskriver dess orsaker och rapporterar om läget till hur man utformar åtgärder mot problemet. När det gäller kriminalitet bland ungdomar gör det till exempel stor skillnad om man till största delen ser detta som ett ordningsproblem, mognadsproblem, familjeproblem, rättviseproblem eller som ett uttryck för en viss form av maskulinitet. Den bakomliggande förståelsen får på så vis reella konsekvenser för hur verkligheten gestaltar sig och har därför en verklighetsskapande kraft. I det klassiska Thomasteoremet formuleras detta förhållande som: ”Om situationer definieras som verkliga, då är de verkliga i sina konsekvenser” [min översättning] (Thomas & Thomas, 1938:572). Om till exempel ett visst grannskap är beryktat som särskilt farligt och kriminellt, kommer otryggheten bland dem som bor där att öka, oavsett om ryktet stämmer eller inte.

Med utgångspunkt i detta antagande är syftet med avhandlingen att undersöka olika förståelser av fenomenet ungdomskriminalitet samt på vilka sätt dessa tolkningar används, förmedlas och förhandlas i en lokal kontext. Jag undersöker olika förståelsemönster (tolkningsrepertoarer) som svarar på frågor av typen: vad beskrivs som problematiskt, vad sägs känneteckna ”det problematiska”, varför uppstår det, hur upprätthålls det och av vem? Jag undersöker också sociala regler och

normer som omtalas i förhållande till förort, gäng och kriminalitet, och hur man berättar om brott mot dessa regler.

För att förmedla sina tankegångar organiserar undersökningsdeltagarna sina berättelser på olika sätt, använder retoriska verktyg, knyter an till välkända meta-berättelser¹ och fördelar roller och positioner bland berättelsernas aktörer. Dessa narrativ analyseras också utifrån de diskursiva och kontextuella inramningar som berättaren använder för att förmedla en viss typ av förståelse och skapa trovärdighet för egna tolkningar och problemdefinitioner.

De diskursiva förståelserna av fenomenet ungdomskriminalitet är på flera plan en fråga om makt. Att i en stor samhällsfråga som denna vara den som definierar problemet, situationen och lösningarna innebär ökad makt även inom andra områden, som till exempel att bestämma vilka samhälleliga kategorier som bör betraktas som över- respektive underordnade, avgöra skillnaden mellan god och dålig moral samt vad rättvisa innebär – definitioner och ställningstaganden som i sina konsekvenser kan vara av avgörande betydelse för individers och grupper förståelse av sig själva och för maktförhållandena på samhällets samtliga plan. Exempelvis kan en förståelse om att problem med kriminaliteten i ett bostadsområde bäst löses genom polisiära åtgärder leda till ökade ekonomiska anslag till polismyndigheten. Med sina förståelser konkurrerar de olika aktörerna därför också om tolkningsföreträde. Ibland sker detta under ganska fredliga former, medan stämningen andra gånger är mer hätsk. Jag analyserar därför också hur olika tolkningsrepertoarer förhåller sig till varandra, och hur det går till när man konkurrerar om makt genom att försöka uppnå tolkningsföreträde.

Introduktion till forskningsfältet

I min undersökning står berättelser om ungdomskriminalitet i det exkluderade, utpekade och socioekonomiskt utsatta bostadsområdet i centrum. Trots att undersökningsdeltagarna är i skiftande ålder och tillhör olika deltagargrupper finns dock ett tema som är särskilt framträdande och återkommande – att kriminaliteten i bostadsområdet förknippas med ungdomar i gäng (företrädesvis tonårskillar). Hur livet kan gestalta sig för olika ungdomsgrupper från liknande områden, och om hur brottslighet kan vara en del av deras ungdomstid, är ett sedan tidigare väl beforskat område, både i Sverige och internationellt, inte minst inom etnografin. Som en allmän introduktion till detta forskningsfält redovisar jag nedan delar av denna forskning, först med fokus på ungdomar och gäng, därefter på kriminologiska teorier om orsaker till ungdomsbrottslighet och sist på förorten som bostadsområde.

¹ *Metaberättelse*: Ett kulturellt välkänt narrativ som används för att strukturera andra berättelser, förmedla vad som bör tas för givet, en viss moralisk hållning etc. (I kap. 3 ges en utförligare förklaring).

Ungdomsbrottslighet och gäng

I detta avsnitt presenteras ett antal studier som har haft stor genomslagskraft för den generella teoretiska förståelsen av ungdomsgäng och kriminalitet. Till de mer klassiska studierna om fattiga bostadsområden, ungdomar och gäng hör sociologen Foote Whytes berömda etnografi *Street Corner Society* (1943/2010) där han beskriver den sociala strukturen i det gemensamma livet bland ett gäng killar, så kallade cornerboys, i ett italiensk-amerikanskt slumområde i Boston under 1930-talet. Foote Whyte visar på värdet av att komma nära de personer man undersöker genom att spendera mycket tid på fältet och han ses av många som en föregångare för den moderna etnografin. Även sociologen Thrashers undersökning *The Gang: a Study of 1313 Gangs in Chicago* (1927/2013) räknas som ett av de mest stilbildande verken inom området. I sin studie undersökte Thrasher hur stadens utseende påverkar uppkomsten av gäng, och en av hans slutsatser var att det är mer troligt att grannskap som genomgår stora förändringar producerar gäng än att stabilare områden gör det. Thrasher tyckte sig också kunna se spår av feodala maktsystem i gängen. Det intensiva hyllandet av heder och ära, som var utmärkande för många gäng, påminner enligt Thrasher om tankesätt i många primitiva stamkulturer. Willis' (1977/1993) studie *Learning to Labour*, om en grupp arbetarklasskillar och deras väg från ungdom till vuxen, är ännu en klassisk studie som haft stort genomslag inom ungdomsforskningen. I boken visar Willis hur fattiga arbetarklasskillar genom att under tonårstiden agera rebelliskt mot skolan och andra auktoriteter förbereder sig för ett liv som arbetare.

I boken *Seduction of Crime* tar Katz (1988) ett ganska annorlunda grepp. Istället för att, som inom den traditionella kriminologin, söka bakgrundsfaktorer till kriminalitet i form av defekter och brister i förövarens psyke eller i den sociala omgivningen, fokuserar han på "förgrunden", det vill säga på lockelserna och emotionerna vid olika typer av kriminalitet.

Bland de mer nutida studierna inom detta forskningsfält är den amerikanske sociologen Andersons bok *The Code of the Street* (1999) ett av de viktigare bidragen. Studien fokuserar på den informella men kraftfulla uppförandekod, som sägs reglera det sociala livet och vägleda invånarna i hur de skall uppföra sig i offentliga miljöer i det fattiga afroamerikanska innerstadsområde i Philadelphia, som han undersöker. Centralt i "the code of the street" är enligt Anderson den enskilde invånarens förmåga att skaffa sig "respekt", genom att signalera till omgivningen att man är så pass tuff och farlig att de övriga gör bäst i att lämna en ifred. I boken undersöker Anderson denna kod som ett svar på brist på arbete, rasdiskriminering, drogmissbruk, känslor av utanförstående och brist på hopp. I boken *In Search of Respect. Selling Crack in El Barrio* (1995) studerar antropologen Bourgois livet bland befolkningen i East Harlem, som präglas av stor fattigdom, arbetslöshet, kriminalitet och en blomstrande crackförsäljning. I likhet med Anderson (se ovan) undersöker Bourgois den omfattande kulturella kampen för respekt bland invånarna, vilken

han menar har bidragit till att vissa av invånarna i "El Barrio" har hamnat utanför den legala arbetsmarknaden, och istället har dragits in i en nedåtgående spiral av fattigdom och kriminalitet. Under de många år han bodde i området, lyckades Bourgois vinna de boendes förtroende och de berättade för honom om sina drömmar, planer och besvikelser. Berättelser som pekar på ett stort engagemang, men samtidigt målar upp en mycket negativ bild av de problemfyllda förhållanden som många av invånarna i USA:s innerstäder lever under.

Historikern Nightingales bok *On the Edge, a History of Poor Black Children* (1993) är ytterligare ett exempel på en etnografisk studie av livet bland invånarna i ett fattigt och socialt utsatt innerstadsområde i USA. En av Nightingales huvudsakliga argument i boken är att han förkastar den för många självklara bilden av fattiga afro-amerikanska ungdomar som isolerade från den amerikanska mainstream-kulturen. I själva verket, menar han, har dessa ungdomar tagit till sig denna i övermått, både vad det gäller önskan om fina och dyra ägodelar och tron på våld som ett effektivt sätt att lösa konflikter.

En annan bok av senare datum som fått stort inflytande på förståelsen av ungdomskriminalitet och gäng är Jankowskis *Islands of the Street*, (1991). Under tio år studerade han på ett nära sätt sammanlagt 37 gatugäng från New York, Boston och Los Angeles av varierande storlek, etnisk sammansättning och syfte. I sina slutsatser ifrågasätter han bland annat den hos allmänheten och media spridda föreställningen om gatugäng som desorganiserade och patologiska normbrytare. Istället beskriver han gäng som grupper med andra mönster för social organisering än det övriga samhället, vars medlemmar är smarta aktörer med många resurser.

En svensk studie inom fältet är till exempel Lalanders bok *Respekt – gatukultur, ny etnicitet och droger* (2009). Detta är en etnografisk skildring av en grupp unga chilennare i Norrköping som, influerade av hiphop och reggae, skapar en gatukultur baserad på droger och kriminalitet. Gatan blir för de unga killarna en scen där de kan vinna respekt och erkännande. Lander beskriver i boken de processer som skapar marginalisering, men också den gemenskap som killarna formar och som får dem att känna mening, trygghet och självrespekt. Även Sernhede bok *Alienation is my Nation: hip hop och unga mäns utanförskap i det nya Sverige* (2002/2007) har ett liknande innehåll. I boken följer Sernhede ett antal ungdomar i förortsstadsdelen Hammar-kullen i Göteborg. Sernhede beskriver hur deras liv i förorten kantas av sociala problem och känslor av utanförskap, men samtidigt också består av en stor gemenskap, både i den egna stadsdelen och i sociala nätverk som sträcker sig över stora delar av världen.

I likhet med stora delar av den kriminologiska forskningen talar författarna i många av de etnografiska gäng- och områdesstudierna om "ungdomar" fast de i själva verket nästan uteslutande undersöker livssituationen för killar och yngre män. Dessutom råder en klar manlig dominans på författarsidan. Under de senaste decennierna har det framförts kritik mot genren för att vara genusblind och för att

oreflekterat reproducera en bild av världen som naturligt tvåkönad, där mannen förstås som norm och kvinnan som undantaget (Connell 1995/2008; Hirdman 2001/2010; Lander, Pettersson & Tiby 2003; Lander, Ravn & Jon 2014; Messerschmidt, 1993). Dessa kritiker har istället lyft fram maskulinitetskonstruktioner som ett betydelsefullt analytiskt tema. En av de mer framträdande undersökningarna här är Messerschmidts *Masculinities and Crime* (1993), där han studerar hur kriminalitet bland män är kopplad till såväl kön som ålder, klass, etnicitet och sexualitet. I kapitlet "Maskuliniteter som livsloppsprocesser – våld i genusteoretisk belysning" lyfter Bäcklin, Carlsson och Pettersson (2013) frågor om hur maskulinitetsgörandet kopplat till kriminalitet skiljer sig mellan män i olika åldrar och livsfaser. Hammaréns avhandling *Förorten i huvudet: unga män om kön och sexualitet i det nya Sverige* (2008) och Kuosmanens avhandling *Finnkampen: en studie av finska mäns liv och sociala karriärer i Sverige* (2001) handlar visserligen inte om kriminalitet men beskriver båda på ett djupgående sätt de tankestrukturer som ligger bakom vissa former av maskulinitetspraktiker, som behandlas även i min avhandling. Hammarén undersöker hur unga män från mångkulturella förorter förhåller sig till kön och sexualitet i relation till klass, plats och etnicitet och Kuosmanen undersöker hur olika maskulinitetskonstruktioner bland män som invandrat till Sverige från Finland hänger samman med uppväxt och livsstrategier.

Det finns också studier som fokuserar på både tjejers och killars kriminalitet och föreställningar om brott kopplat till genuskonstruktion. I boken *Flesh and Blood* (2004) undersöker till exempel Messerschmidt samband mellan kön, kropp och våld bland både killar och tjejer. I en studie om ungdomars tal om våld och kön visar Pettersson (2001/2007, 2003b) hur rollerna som offer och förövare i stor utsträckning är kopplade till könade föreställningar, där killar betraktas som "naturligt" mer bråkiga, medan tjejer som använder våld tenderar att bli patologiserade. Liknande frågeställningar finns i Uhnoos avhandling *Våldets regler* (2011) där hon undersöker ungdomars föreställningar om moraliska gränser och rättfärdigande av våld, hur de ser på våld i allmänhet och i sin egen vardag, vem man bråkar med och varför, i vilka situationer våld ses som legitimt respektive oacceptabelt etc.

Ett annat forskningsområde, som är aktuellt i förhållande till denna avhandling, är ungdomars liv på offentliga platser. Anderssons avhandling *Öppna rum – om ungdomarna, staden och det offentliga livet* (2002) är ett sådant exempel. Denna handlar om ungdomar och deras möten i stadens offentliga rum i såväl grannskap som citymiljöer. Enligt Andersson är det offentliga livet för ungdomar till stor del förknippat med frihet och självständighet, men kan också utgöra en källa till obehagliga och ibland skrämmande upplevelser. Ungdomars identitetsskapande och liv på offentliga platser är temat även för Liebergs artiklar *Public space, lifestyles and collective identity* (1995) och *Teenagers and Public Space* (1995). I dessa undersöker Lieberg bland annat den betydelse ungas möten på offentliga platser har för deras identitets- och me-

ningsskapande samt hur varierande individuella och strukturella förutsättningar påverkar dessa processer.

Mitt forskningsbidrag genom denna avhandling är framförallt att studera hur fenomenet ungdomsgång i förorten speglas utifrån ifrån flera olika synvinklar, utan att någon position ges företräde. Genom att ta med flera aktörers tolkningar samt studera hur dessa interagerar med varandra vill jag komplettera forskningsfältet med ett bredare perspektiv.

Statistik om ungdomskriminalitet i Sverige

Ur ett konstruktionistiskt perspektiv betraktas kriminalitet som något diskursivt och kontextberoende, och det går därför inte att på ett mer essentiellt sätt uttala sig om hur kriminaliteten ser ut. På samma sätt som en novell eller en roman, betraktas offentlig statistisk ur ett sådant perspektiv som en socialt konstruerad berättelse, där vissa aspekter och händelser ges stort utrymme och andra har marginaliserats eller glömts bort. En sådan förståelse innebär dock inte att statistik är meningslöst eller att den inte har något att berätta. Reservationen handlar snarare om de anspråk som ibland signaleras om att det rör sig om en objektiv framställning av hur något ”faktiskt” ser ut. Ur ett konstruktionistiskt perspektiv bör ”det statistiska narrativet” istället betraktas som *en* viktig berättelse bland flera andra möjliga.

Oavsett ontologi ses omständigheter som går att beräkna och dokumentera på ett standardiserat sätt av många myndigheter som värdefull information för deras planeringsarbete. Som en inramning av det fenomen jag undersöker, redovisar jag därför i detta avsnitt hur den nutida svenska ungdomskriminaliteten beskrivs utifrån statistiska mätningar.

Ungdomsbrottslighetens utbredning samt eventuell *ökning eller minskning* är ett omdebatterat ämne. I detta sammanhang spelar brottsstatistiken en viktig roll. Problemen med att få till stånd en tillförlitlig statistik är dock många. Olika brott har till exempel olika upptäcktsrisker, vilket brukar kopplas till prevention, det vill säga hög upptäcktsrisk minskar sannolikheten för brott. Detta innebär att grövre brott är överrepresenterade i kriminalstatistiken och att ett mycket stort antal av alla de brott som begås aldrig får en misstänkt gärningsman. Upptäcktsrisk och uppläringsprocent kan också variera över tid till följd av förändringar inom polis och rättsväsende. Ett annat problem är förändringar i benägenheten att anmäla brott. Brottsstatistik är vanligen baserad på anmälningar, och sannolikheten för att ett brott skall anmälas påverkas till exempel av vad som täcks av försäkringar. Som komplement till brottsstatistiken används inom kriminologisk forskning därför också alternativa källor, till exempel självdeklarationsundersökningar, offerundersökningar, sjukvårdsstatistik och statistik över dödligt våld. Sammantaget visar dessa källor på en oförändrad nivå på ungdomsbrottsligheten i stort sedan 1970-talet samt en viss nedgång sedan 1990-talet. När det gäller våldsbrottslighet finns

inte samma tecken på minskning som för brottsligheten i övrigt, men inte heller på att den skulle öka (Estrada, 2001/2007; S.-Å. Lindgren, 2013).

Unga killar är visserligen statistiskt sett den mest brottsaktiva gruppen i samhället; höjdpunkten nås vid ungefär femton år för att därefter avta. Dock är detta inte liktydigt med att de flesta brotten begås av ungdomar. Tvärtom ligger en vuxen gärningsman (över 25 år) bakom majoriteten av alla uppklarade brott. Inte heller står ungdomar för de allra allvarligaste brotten i samhället (undantaget personrån, som främst utförs av unga killar). De absolut vanligaste brotten bland ungdomar är mindre stölder och skadegörelse (Estrada, 2001/2007; S.-Å. Lindgren, 2013).

En viktig differentiering är att andelen *kvinnor* som begår brott är betydligt lägre än andelen *män* (Estrada, 2001/2007; S.-Å. Lindgren, 2013). Generellt gäller dessutom att ju grövre brott, desto högre andel män. Brott som enligt statistiken i stor utsträckning begås av tonårsskallar är olovlig körning, inbrott och bilstölder, medan tonårstjejer döms för snatteri, bedrägeri och narkotikabrott. Killar är också i högre grad brottsutsatta jämfört med tjejer, inte minst gäller detta utsatthet för våld (Färdeman, Hvitfeldt, & Irlander, 2014:32).

Med jämna mellanrum kommer rapporter om att tjejer i högre utsträckning än tidigare anmäls för våldsbrott (Hollari, 2008:379). Inte minst har detta varit en omdebatterad fråga de senaste åren. Detta kan betyda att det stora gapet mellan killars och tjejers våldsbrottslighet håller på att minska. Enligt BRÅ (2009) bör dock den här typen av slutsatser dras med stor försiktighet. Studier från bland annat USA och Danmark har visat att den statistiska ökningen snarare beror på en ökad anmälningsbenägenhet än om en ökad brottsbenägenhet bland tjejer och kvinnor.

Även *uppväxt- och levnadsförhållanden* ger avtryck i brottsstatistiken. Det berättas till exempel att en större andel brott begås av ungdomar vilkas föräldrar är arbetare och som bor i lägenhet, än av dem vilkas föräldrar är tjänstemän och bor i villa (Estrada, 2001/2007). Högre upp i åldrarna blir dessa skillnader ännu tydligare. Utöver de ekonomiska förutsättningarna spelar stödet från föräldrar och den nära omgivningen stor roll. Barn till föräldrar med allvarliga problem i form av till exempel missbruk, psykisk ohälsa och där det förekommer våld i familjen, löper betydligt större risk än andra att hamna i polisens register (ibid.).

I debatten om våld och brottslighet uppmärksammas ofta en överrepresentation av gärningsmän med utländsk bakgrund. Att det idag läggs större betoning på förövarens härkomst vid exempelvis nyhetsrapportering, än vad som tidigare varit fallet, benämner Estrada (Forsa 2006) som att brottsligheten i Sverige har "rasifierats", och han menar att det är denna som "gör brott till ett integrationsproblem" (s. 27). Visserligen finns statistiskt sett en överrisk för kriminalitet bland personer som är födda i ett annat land. En betydligt starkare indikator för brottslighet är dock, enligt Estrada, att leva under sämre förhållanden än befolkningen i övrigt, vilket gäller för många grupper med immigrantbakgrund.

Ungdomsbrottslighetens utveckling i göteborgsområdet

Lindgren har i flera rapporter studerat brottslighetens utveckling i Västra Götaland och göteborgsområdet från 1975 till 2011 (se S.-Å. Lindgren, 2006, 2008, 2010, 2013). I den senaste rapporten (2013:1–2) sammanfattar Lindgren utvecklingen i regionen under åren 1986 till 2011/2012 med att beskriva två trender – en positiv och en negativ. Den positiva visar bland annat att: stöldbrotten har haft en stadig minskning under perioden (nivån är enligt Lindgren den lägsta på drygt 25 år), att ungdomsbrottsligheten (15–20 år) inte har tilltagit (beräknat med hänsyn tagen till årskullarnas storleksmässiga förändringar); att 15–20-åringars attityder till och erfarenheter av brott har utvecklats i en gynnsam riktning samt att människors oro och otrygghet för brottslighet har minskat under senare år. Den negativa trenden redovisar Lindgren som att de anmälda våldsbrotten har ökat, och att det i större omfattning än tidigare gäller allvarligare våldsincidenter.

Antalet anmälda misshandelsbrott har mer än fördubblats under de senaste 25 åren. Ökningen var särskilt stor under början av 1990-talet och från och med 2004. Rörande misshandelsbrott kommenterar Lindgren att det finns ett stort mörkertal runt förändringar i antalet fall. Mycket talar till exempel för att anmälningsbenägenheten har ökat, det vill säga att det idag i större utsträckningen än tidigare finns en vilja att anmäla även mindre allvarliga former av våld.

Antalet anmälda misshandelsfall där gärningsmannen varit beväpnad med kniv ökade påtagligt från 2006 till 2010. Skottskadorna var relativt få undantaget vissa år. Kategorin anmälda personrån (som förutom tillgrepp även innefattar hot och/eller våld) fördubblades i stort sett under perioden. Det finns dock tecken på att denna utveckling håller på att planas ut, och de senaste två av de undersökta åren skedde en minskning. Enligt Lindgren är det dock svårt att utifrån brottsstatistiken uttala sig om personrånens faktiska omfattning eftersom en viss andel av dessa brott aldrig polisanmäls.

Statistik över dödligt våld – i göteborgsområdet och i hela landet

I mediala sammanhang och offentlig debatt om gäng och brottslighet lyfts ofta det dödliga våldet fram som omfattande och ökande. I Göteborg har det under 2013 och 2014 förekommit ett större antal ”gängrelaterade skjutningar” än vanligt, vilket fått mycket stor uppmärksamhet i media (se det inledande avsnittet i avhandlingen). För att få en uppfattning om det så kallade dödliga våldets omfattning och utveckling har jag i tabell 1:1 nedan kombinerat Lindgrens rapport från 2013 (som bara sträcker sig fram till 2011) med BRÅ:s preliminära statistik för dödligt våld under 2013, som innehåller uppgifter för hela landet åren 2002–2013 och uppdelat på län för åren 2010–2013 (BRÅ, 2014).

I statistiken över dödligt våld ingår alla fall där någon bragts om livet till följd av våld från någon annan person. Av BRÅ-rapporten framgår att omkring två tredjedelar av offren är män och en tredjedel kvinnor. Denna fördelning mellan

könen har varit konstant sedan lång tid. Således utgör sannolikt det dödliga våldet av och mellan gängmedlemmar endast en mindre del av det totala antalet fall, men om det skett en dramatisk ökning under senare år just inom denna grupp, borde detta ge någon form av avtryck i statistiken.

Plats	Årtal															
	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13
Göteborg	7	6	13	14	8	6	9	5	12	12	8	7	10	7	-	-
Hela landet	-	-	-	-	98	81	102	83	91	111	82	93	91	81	68	87
Stockholms län	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	24	20	18	25
Skåne län	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	14	17	11
Västra Götalands län	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21	19	9	21

Tabell 1:1) Konstaterade fall av dödligt våld i Göteborg år 1998–2011 (S.-Å. Lindgren, 2013), i hela landet 2002–2013 samt i Stockholm, Skåne och Västra Götaland 2010–2013 (BRÅ, 2014)

Lindgren visar i sin sammanställning att det allra grövsta och dödliga våldet *inte* ökat i Göteborg under perioden 1998–2011. Antalet fall per år har i genomsnitt varit 9, som mest 14 (2001) och som minst 5 (2005). Även i BRÅ-rapporten konstateras att det dödliga våldet legat på en ganska konstant nivå för hela landet under det senaste decenniet. Under perioden 2002–2013 har antalet fall per år i genomsnitt varit 89, som mest 111 (2007) och som minst 68 (2012). I 26 av de konstaterade fallen under 2013 användes skjutvapen (30 procent), framförallt gäller detta de fall där offret var en man, vilket är något högre än tidigare år då i genomsnittet legat på 20 procent. Av de 87 fallen av dödligt våld under 2013 inträffade 57 i något av de tre storstadslänen Stockholm, Skåne eller Västra Götalands län, vilket motsvarar 66 procent av det totala antalet fall. Invånarantalet i dessa län motsvarar 52 procent av landets befolkning, och således är de överrepresenterade vad det gäller dödligt våld. Mönstret ser likadant ut under hela perioden 2010–2013.

Trots de uppmärksammade ”gängskjutningarna” i Göteborg går det således inte att i statistiken över dödligt våld se någon markant ökning under de senaste åren. I både Lindgrens rapport och i BRÅ-rapporten slås dessutom fast att Sverige vid en internationell jämförelse har låga nivåer av dödligt våld. Den mediala bilden av Göteborgs förorter som särskilt farliga platser är alltså en berättelse som, åtminstone vad det gäller ett ökande antal mord, inte får stöd i statistiken, men som ändå ofta upprepas i olika sammanhang.

Förklaringar till kriminalitet inom kriminologisk teori

I del III (kapitel 8 och 9) studerar jag hur undersökningsdeltagarna utifrån olika förståelseramar eller tolkningsrepertoarer förklarar orsakerna till kriminalitet bland ungdomar i förortsområden. I många fall kan dessa förståelser sägas dela grundläggande antaganden med etablerade kriminologiska teorier. Det kan till exempel gälla idéer om vad som är människans sanna natur, hur samhället fungerar och huruvida

normbrytande handlingar är något vissa individer skulle ha ägnat sig åt oavsett omgivande kontext eller om det istället är omgivningen som driver vissa personer till ett kriminellt beteende. Sådana föreställningar inverkar på hur problem kopplade till kriminalitet definieras, och påverkar synen på hur brottsligheten i ett samhälle bör hanteras av lagar och andra offentliga åtgärder (Einstadter & Henry 1995/2006:4–6). I del III av avhandlingen undersöker jag därför bland annat hur undersökningsdeltagarnas berättelser kan relateras till kriminologisk teoribildning. Sådana kopplingar kan vara intertextuella eller interdiskursiva (Fairclough 1992/2012:104; Gubrium & Holstein 2009:185–190, se även kapitel 3). I detta avseende behandlar jag de olika kriminologiska teorierna på samma sätt som ”det statistiska narrativet” (se föregående avsnitt), det vill säga inte utifrån deras förklaringskraft utan som ett antal ”vetenskapliga berättelser” om brott och brottslighet.

Det kriminologiska fältet är omfattande och nedan presenterar jag därför endast de teorier jag funnit ha särskilt genomslag i undersökningsdeltagarnas förståelse av vad som orsakar ungdomskriminalitet. Det finns flera olika sätt att beskriva hur dessa teorier relaterar till varandra, och jag har valt att i stora drag följa Einstadter och Stuarts (1995/2006) uppdelning.

Rational choice-teori

En idériktning med stort genomslag i flera av undersökningsdeltagarnas berättelser, inte minst inom den grupp som har egen erfarenhet av kriminalitet, betonar starkt att kriminalitet är något som personer själva väljer att ägna sig åt för att uppnå ett visst syfte. Inom det kriminologiska fältet känns dessa tankegångar igen framförallt inom rational choice-teorin, som har sitt ursprung i Benthams klassiska idéer om människan som en rationell och hedonisk varelse.

Inom den moderna rational choice-kriminologin betraktas brottslingen som en rationell person, som utifrån en avvägning mellan fördelar och risker fattar beslut om att begå brott eller inte (Einstadter & Henry, 1995/2006:48–50). Ur ett sådant perspektiv ses det också som rimligt att man som fri och rationell person får bära konsekvenserna av sitt handlande genom att bli bestraffad om man begår ett brott (Sarnecki, 2009). Enligt Sarnecki har detta tänkande gjort stora avtryck inom det moderna rättstänkandet, inte minst i den svenska lagstiftningen. Brottslighet anses främst kunna förebyggas genom att samhället vidtar åtgärder som kan fungera avskräckande eller försvårande för brottslingar att begå kriminella handlingar eller genom att man ökar upptäcktsrisken. En inflytelserik teori inom detta fält är *rutinaktivitetsteorin* som ligger till grund för så kallad situationell brottsprevention. Enligt kriminologerna Cohen och Felson (1979 I: Sarnecki 2009:245–246) skapas förutsättningar för brott av tre element: motiverad förövare, lämpligt objekt och avsaknad av kapabla väktare. Enligt författarna räcker att ett av dessa element inte finns närvarande för att brott skall kunna begås. Inom denna typ av teorier understryks betydelsen av tillfällighetsstrukturen för det brottsliga handlandet (Sarnecki,

2009:248). Även om sociala faktorer tillskrivs en viss betydelse, menar man att det brottsliga beteendet framförallt bygger på rationella beslut hos förövaren.

Individualpsykologiska teorier om personlighetsutveckling

Vissa av undersökningsdeltagarna betonar brister i individens utveckling eller i familjens förmåga att fostra och sätta gränser för sina barn som viktiga orsaker bakom kriminalitet. Sådana förklaringar är särskilt framträdande inom den kriminologiska gren som har sina teoretiska rötter i psykologi och psykiatri, och där kriminalitet förklaras som resultatet av störningar i individens personlighetsutveckling. Ett centralt antagande är att "normala individer" under sin uppväxt socialiseras på ett sätt så att de senare i livet förmår att anpassa sig till det övriga samhällets normer och regler. Om denna process inte fungerar som den ska, om den till exempel är dysfunktionell, bristfällig eller om barnet tvingas uppleva svåra trauman, kan detta resultera i en störd utveckling som gör barnet predisponerat för kriminellt beteende (Einstadter & Henry, 1995/2006:103–105). Inom skilda psykologiska teori-bildningar fokuseras på olika aspekter av och faser i utvecklingsprocessen, och man har olika sätt att kategorisera och benämna vad som utgör problemet. Inom till exempel den freudianska traditionen betraktas brister i utvecklingen som en skada på "jaget" eller "överjaget", vilket resulterar i bristande förmåga att stå emot "detets" driftsimpulser. I andra teorier kategoriseras kriminalitet som en form av "beteendestörning", vilken gör personen benägen för risksökande avvikarbeteenden, såsom drogmissbruk och kriminalitet. Inom den kognitiva psykologin uppfattas kriminalitet som resultatet av defekta tankemönster hos personen, vilka orsakar svårigheter i att tänka abstrakt, planera eller känna empati med andra människor (ibid.).

Socialekologiska teorier om social desorganisation

En annan betydande tanke hos många av undersökningsdeltagarna är att det är något i den sociala omgivningen som driver vissa människor att begå brott i större omfattning än andra. Sådana förklaringar påminner om socialekologiska kriminologiska teorier. I *The Gang* uppmärksammade Thrasher (1927/2013) hur den urbana geografin påverkade gängen i 1920-talets Chicago. Utifrån sina iakttagelser formulerade han en teori om social desorganisation som en betydande orsak bakom gängkriminalitet. I de så kallade övergångszonerna [*transitional zones*] bodde människor med små ekonomiska tillgångar som relativt nyligen hade kommit till landet och som ännu inte hunnit etablera sig på arbetsmarknaden och i samhället i övrigt. När de fick det bättre ställt var det vanligt att de flyttade därifrån. Grannskapen var därför i ständig förändring, och enligt Thrasher var dessa betydligt mer troliga att producera gäng än mer stabila områden.

Att brottsligheten i amerikanska storstäder avsevärt skilde sig mellan stabila områden och sådana präglade av hög social rörlighet och heterogenitet uppmärksammades även av Shaw och McKay (1942/1969 i: Einstadter & Henry 1995/2006:

130). Även de lade märke till att de sociala problemen och brottsligheten i dessa områden var bestående trots att invånargrupperna byttes ut. Detta fick dem att dra slutsatsen att det inte var *vilken* grupp som bodde där som orsakade kriminaliteten, utan att denna snarare var en effekt av social desorganisation.

Ett annorlunda perspektiv hade Foote Whyte (1943/2010) som istället identifierade en komplex organisering av ett slumområde och där brottsligheten var integrerad i organiseringen (se även Jankowski 1991). Ett sådant synsätt känns igen också i några av deltagarberättelserna i den här undersökningen, framförallt bland personer som själva har varit med i ett gäng.

Anomi- och strain-teori

I likhet med de socieologiska teorierna betraktas kriminalitet inom *strain-teorin* som en ”normal respons på onormala omständigheter” (Einstadter & Henry 1995/2006:151) [min översättning]. Orsakerna till kriminalitet förläggs dock inte till desorganisationen i vissa bostadsområden, utan till hela det omgivande samhällets organisation och struktur. Den amerikanske sociologen Merton (1938) betraktar den västerländska kulturens starka fokusering på ekonomisk och social framgång som en av de viktigare orsakerna till kriminalitet och andra sociala problem i samhället. De fattigaste och svagaste grupperna har sämst tillgång till de resurser som behövs för att uppnå sådan framgång, vilket försätter dem i ett tillstånd av frustration [*strain*]. De samhällsgrupper som förfogar över resurser som krävs för att nå fram till de etablerade målen har enligt Merton anammat en *konform anpassningsstrategi*. Överensstämmelsen mellan mål och tillgång på medel inom denna grupp, innebär att de inte utsätts för samma påfrestning. Därför är risken låg för att individer ur denna grupp skall begå brott. Grupper som saknar sådana resurser, anpassar sig istället på något av följande sätt:

- *innovation*, som innebär att individen strävar efter samma kulturella mål som övriga invånare i samhället, men skapar andra sätt än de etablerade för att nå fram till dem, till exempel genom kriminalitet.
- *ritualism*, där individen använder sig av de etablerade medlen i samhället, men har förlorat målet ur sikte. Anpassningen kan till exempel bestå i att slaviskt följa regler utan att koppla dem till något egentligt syfte.
- *reträtt* (tillbakadragande) som innebär att individen har förkastat både de etablerade målen och medlen och dragit sig undan från det konventionella sättet att leva. I denna grupp finns enligt Merton socialt utslagna personer, såsom missbrukare.
- *rebellion* (uppror) där individen gör revolt mot det etablerade normsystemet, vad gäller både mål och medel. Till skillnad från föregående grupp nöjer sig rebellerna inte med att stå utanför samhället, de vill också ha till stånd en ny

ordning. I denna kamp kan de begå lagbrott, och i de mest extrema fallen kan det röra sig om terrorism.

Teorier om social inlärning

En vanlig uppfattning bland undersökningsdeltagarna är att betrakta kriminalitet som en följd av grupstryck och umgänge med kompisar som ägnar sig åt brott. För att passa in tar man efter de övriga i gänget, och det är där man lär sig att begå brott. Denna typ av förklaringar liknar vissa antaganden inom sociala inlärningsteorier inom kriminologin. Enligt Einstadter och Henry (1995/2006:181) finns en tendens inom denna teoretiska inriktning att betrakta människan som "ett oskrivet blad" som imiterar andra och som låter sig formas av hur andra behandlar dem.

Inom en gren av inlärningspsykologin betraktas mänsklig interaktion som den viktigaste källan till beteendeförstärkning hos en individ, särskilt i subkulturella grupper. Sutherland (1939/1947 i: Einstadter & Henry 1995/2006:183; S.-Å. Lindgren 2002:68–69) en av föreläsarna för denna inriktning, beskriver i nio teser sin hypotes om kriminalitetens orsaker i form av så kallad "särskiljande tillhörighet". Sammanfattningsvis hävdar han att kriminalitet är ett beteende inlärt genom samma mekanismer som allt annat beteende. Ungdomar lär sig att begå brott primärt av kamrater och i situationer där kriminellt beteende definieras som fördelaktigt.

Kontrollteori

Enligt kontrollteorin är den stora frågan inte vad som får människor att bete sig avvikande, utan vad som får dem att uppföra sig konformt. Antagandet är att alla människor i grunden är benägna att begå brott om de inte under sin uppväxt utsätts för kontroll. Hirschi (1969 i: Einstadter & Henry 1995/2006:185–186; Sarnecki, 2009:242–244; S.-Å. Lindgren 2002:34–35), en av de mest framträdande kontrollteoretikerna, menar att den främsta anledningen till att människor avhåller sig från brott är att man har utvecklat starka band till samhället, representerade främst av familjen och sociala institutioner, som till exempel skolan. Individen upplever då att det inte är värt att skada dessa band till samhället genom att begå brott.

Stämplingsteori

En annan vanlig förklaring till kriminalitet i min undersökning, särskilt bland ungdomar, är att vissa förortsområden pekats ut negativt och att invånarna där stämplas som sämre i övriga människors ögon. Denna stigmatiserade position antas påverka ungdomars självbild i en så negativ riktning att de till slut drivs till att begå brott. Sådana resonemang påminner om *stämplingsteoretiska förklaringar* inom kriminologin. Av störst betydelse för en persons kriminella karriär är, utifrån ett sådant perspektiv, inte det brottsliga handlandet (primäravvikelsen) i sig, utan samhällets fördömande inställning till och reaktioner på dessa handlingar (Becker, 1963/2006). Överdrivna reaktioner och felriktade repressalier kan leda till stigmatisering och till utestäng-

ning från många viktiga sociala arenor, vilket påverkar individens självbild på ett destruktivt sätt. Detta leder i sin tur till att personen fortsätter att begå normbrytande handlingar (sekundäravvikelsen), nu med en alltmer befast identitet som avvikare. Författare som Lemert (1967), Becker (1963/2006), Goffman (1963/2011) samt Kitsuse och Spector (1977/1987) har varit betydelsefulla för stämplingsteorins utveckling och spridning.

Konfliktteori

Flera av deltagarna i den här studien menar att kriminaliteten bland ungdomar från förortsområden egentligen är ett uttryck för den exkludering de är utsatta för av övriga samhället, och en effekt av ojämn resursfördelning. Sådana förklaringar delar antaganden med det *konfliktteoretiska* kriminologiska perspektivet. Inom detta betraktas samhälleligt genererade konflikter till följd av ojämn makt- och resursfördelning, alienation och orättvisa, som de viktigaste bakomliggande orsakerna till kriminalitet i ett samhälle, en ordning som det kapitalistiska systemet förser med bränsle (Einstadter & Henry, 1995/2006:236). Inom perspektivet uppfattas samhället som uppdelat i flera dimensioner där många grupper med olika intressen kämpar om makten att få definiera och kontrollera vad som ska betraktas som sociala problem. Ekonomiska ojämlikheter och kulturkrockar ses som betydelsefulla orsaker till kriminalitet, men man betonar också utfallet av symboliska och instrumentella samhälleliga kamper om status, identitet, ideologi, moral, religion, ras och etnicitet. Genom kontroll av vissa nyckelresurser har några grupper, som på ett framgångsrikt sätt visat lojalitet med rådande mainstream-kultur, lyckats uppnå dominans. Detta har medfört att de i betydligt större utsträckning än andra fått möjlighet att definiera beteenden som avviker från egna kulturella mönster och uppförandekoder, som kriminella.

Förorten

Gemensamt för berättelserna som studeras i avhandlingen är att de utspelar sig i så kallad förortsmiljö. Vad som menas med förort är dock ingen självklarhet. Inledningsvis i detta avsnitt beskriver jag därför de betydelser som jag stött på under undersökningens gång. Därefter följer en historisk beskrivning av offentliga berättelser om förortens framväxt och utveckling samt om hur den har beskrivits och problematiserats vid olika tidpunkter.

Vad betyder "förort"?

"Förort" är i vissa sammanhang ett laddat begrepp. Ofta är beskrivningarna svartvita – det rör sig om stora, höga, grå hus i raka rader, och invånarna lever i ett tillstånd av armod, isolering och alienation. Beroende på ur vilket perspektiv man pratar kan begreppet dock ges en varierad innebörd, och i avhandlingen har jag identifierat tre betydelser:

För det första: när jag i olika sammanhang har varit ute och berättat om undersökningen har jag flera gånger mött personer som problematiserat begreppet förort och som reflekterat kring vilka konsekvenser olika användningssätt kan få. Uttalanden som: ”Askim² är väl lika mycket förort som Hammarkullen³!” och ”villabarnen är väl lika mycket förortsungar dom”, står förmodligen för en vilja att uppmärksamma risken för att invånare i fattigare områden pekats ut negativt. De visar också att man utgår ifrån att så kallade villaförorter inte inkluderas. En sådan *neutral betydelse* är också vanlig i sammanhang där man vill belysa skillnaden mellan att bo nära centrum eller i ett mer perifert beläget område – en definition nära den som ges i uppslagsböcker: ”ett avgränsat samhälle eller bostadsområde inom en större stadsregion” som ligger inom ”pendlingsavstånd från stadscentrum” (förort.[http:// www.ne.se/lang/förort](http://www.ne.se/lang/förort), Nationalencyklopedin, hämtad 2012-12-14).

I andra sammanhang ges betydligt konkretare beskrivningar. Citatet nedan är hämtat från ett samtal med en elev i en niondeklass, där han reder ut för mig vad han menar är skillnaden på grannstadsdelen (som han menar är en ”wannabe-förort”) och det egna bostadsområdet som han betecknar som en ”riktig förort”.

1:1)⁴ Förorten, det är ett ställe där det finns många höga hus och där det bor många invandrare från en massa olika länder. Och så är det fullt av parabolerna på balkongerna. (Samtal ungdom, B-berga⁵)

När någon på detta sätt specifikt avser vad som ibland kallas för ”betongförorter” används ordet ofta i bestämd form: ”förorten”. Många gånger antyds då också att de boende i en sådan miljö ställs inför en viss typ av svårigheter. Samtidigt omtalas förorten ofta också som ett ställe med många positiva förtecken, som en plats där det råder en särskilt stark gemenskap och finns stora möjligheter att få lära känna människor med olika kulturell bakgrund. I forskningssammanhang och i statliga utredningar brukar sådana områden benämnas som ”socialt utsatta” eller som ”resurssvaga områden” (se t.ex. Olsson & Törnquist, 2009; Törnquist, 2001). Utöver ett visst geografiskt läge och en viss byggnadsstil (stora, höga, flera likadana betonghus) anges som kännetecken att invånarna i genomsnitt ofta har låga eller till och med extremt låga inkomster, hög arbetslöshet samt sämre hälsa än befolkningen i övrigt (Olsson & Törnquist, 2009). Under de senaste decennierna har områdena också kommit att förknippas med att en hög andel av invånarna har utländsk bakgrund, och de har därför i en del sammanhang benämnts som invandrartäta,

² Askim: en villaförort i Göteborg, ofta använd som exempel på ett mycket välbärgat bostadsområde.

³ Hammarkullen: en stadsdel i utkanten av Göteborg, ofta använd som exempel på en betongförort inom miljonprogrammet.

⁴ Citat i avhandlingen är numrerade på följande sätt: första siffran står för kapitlets nummer och den andra avser ordningsföljden inom kapitlet (se läsanvisningar).

⁵ Merparten av alla platser som nämns i avhandlingen har getts ett fiktivt namn. Detta för att minska risken för identifiering av enskilda undersökningsslagare (se läsanvisningar i slutet av kapitel 4).

svenskglesa eller multikulturella områden (se t.ex. Bråmås, Solid, & Andersson, 2006; Hammarén, 2008; Tedros, 2008).

I intervjuerna träffade jag på även en tredje betydelse av begreppet förort:

1:2) **SLH:** A-torp det är väl ingen förort eller? Är den en förort?

ID53V⁶: Detta är en förort. Det här området är ett förortsområde. Om hela A-torp räknas som en förort vet jag inte, men just A-husen är ett förortsområde.

SLH: I det lägger du...? Är det att det är hyreshus? Eller vad är det som gör...?

ID53V: Det är mycket hyreslägenheter. Och när vi pratar om, eller i alla fall när jag pratar om förort, då handlar det om mycket olika nationaliteter, lägre socialgrupper och en social problematik. Det kan vara missbruk, det kan vara arbetslöshet. Vi kan ta många såna saker som är jobbiga och svåra, det samlar man i ett sådant här område.

Använt som i citatet ovan läggs mindre fokus förortens yttre kännetecken och mer på vad som upplevs som omgivningens syn på området som ”sämre”. När förort ges en sådan innebörd är det inte längre förbehållet större städer. Utpekade områden eller så kallade problemområden finns på många platser. Av just detta uttalande går det också att ana en förståelse om att området inte har blivit som det har av slumpen, utan att *någon* har samlat ihop vissa kategorier av människor i området.

Miljonprogrammet

Offentliga berättelser om ”förorten” framförs i många olika sammanhang. Statliga och kommunala utredningar och planeringsdokument och forskningsrapporter är några exempel. Som producent av berättelser om förorten till en bredare allmänhet har även media en framträdande roll. De offentliga förortsberättarna är långt ifrån eniga i sina problembeskrivningar. Beroende på politisk uppfattning och syn på vad som kännetecknar ett gott samhälle betonas olika delar, dras olika slutsatser och presenteras skilda lösningsförslag. De offentliga förortsberättelserna bildar därför ofta en komplex väv av frågor som rör allt från migration, integration, bostadspolitik, arbetsmarknad, socialpolitik, ekonomi, utbildning och kriminalpolitik till mer eller mindre sensationsartad nyhetsförmedling.

Detta avsnitt är tänkt som en tillbakablickande bakgrundsbeskrivning. Det handlar om förortsområdenas framväxt, hur de har beskrivits och problematiserats i offentliga sammanhang samt om hur olika begrepp, kategorier och problembeskrivningar har förts in i debatten vid en viss tidpunkt, sedan försvunnit, och ibland återuppstått i en annan tid och kontext.

⁶ Samtliga intervjudeltagare (ID) har i avhandlingen getts ett nummer, samt en beteckning utifrån vilken undersökningsgrupp de tillhör. I citatet ovan uttar sig således intervjudeltagare 53, som tillhör kategorin vuxna (V). Kategorin ungdom förkortas U. Deltagarna i de professionella grupperna omnämns utifrån organisation eller arbetsplats (t.ex. polis, skola etc.) För utförligare information, se läsanvisningar i kapitel 4.

Visioner om folkhemmet, välfärd och fattigdomsutrotning

Under det tidiga 1900-talet växte sig arbetarrörelsen allt starkare i Sverige, och från 1930-talet och ungefär femtio år framåt i tiden var historien om det svenska samhället nära förbunden med socialdemokratisk reformpolitik. I de offentliga berättelserna om denna era poängteras ofta den kraftfulla visionen om fattigdomsutrotning, minskade klyftor mellan fattiga och rika, solidaritet, folkhemmet, ökat samhälleligt ansvar för invånarnas välfärd samt goda bostäder åt samtliga medborgare (Arnstberg, 2000:31–39). De demokratiska och sociala reformer som genomfördes innebar på många sätt drägligare livsvillkor för den arbetande befolkningen och att makten flyttades närmare folket. Den socialdemokratiska framgångsberättelsen innehåller dock också ett antal exempel på att rörelsen så småningom utvecklades i en alltmer hegemonisk riktning. Inom det politiska toppskiktet omfamnades idén om det *moderna samhället*, där det gamla, mörka, slitna och *traditionella* skulle ersättas av nytt, ljus, modernt och funktionellt. Inom bostadspolitiken tog detta sig uttryck i en omfattande rivning av gamla fastigheter och storskalig nybyggnation i avskalad funktionalistisk stil (ibid.).

Trots att det under de första tio åren efter krigsslutet byggdes mer än en halv miljon lägenheter ansågs behovet av nya bostäder fortfarande som stort. Mellan 1965 och 1974 byggdes ytterligare en miljon bostäder, en siffra som fick ge namn åt denna enorma satsning – *miljonprogrammet*. I snabb takt växte områden upp som till exempel Angered i Göteborg, Rosengård i Malmö och Skärholmen i Stockholm, som också innefattade en ansevärd mängd småhus. (Törnquist, 2001:16–17),

Växlande problematiseringar

När miljonprogrammet avslutades i mitten av 1970-talet omgavs detta av en del negativa röster. Bland annat riktades kritik mot att planeringen för barn och annan kommunal service ofta var dålig i dessa områden. Många av de nyinflyttade var unga par eller ensamstående föräldrar med små barn som behövde barnomsorg (SOU 1974:17). Ytterligare några år senare rapporterades om problem med ungdomsgång och kriminalitet (Olsson & Törnquist, 2009).

Från områdes- till störningsproblem

Under 1980-talet bytte problemen i förorterna återigen karaktär. Bristerna i boendemiljön utmanades då av förklaringar om att det på vissa ställen fanns alltför stora koncentrationer av så kallade problemhushåll. Den nya problemgruppen *störande grannar* ställdes mot den *skötsamma* delen av förortsbefolkningen, som sades vara utsatta för orimligt mycket störningar (Sahlin, 1996:69–87). Den presenterade lösningen på problemen var att avskilja de störande hyresgästerna genom vräkning.

Invandringen problematiseras

Under 1970-talet började också intresse riktas mot en annan grupp av hyresgäster, nämligen invandrarna. Från att tidigare relativt oproblematiskt ha betraktats som en tillgång och ett tillskott till arbetskraften i landet, kom invandrarna som grupp vid denna tid att knytas till ett stort antal problembeskrivningar, som till exempel segregation, språksvårigheter, diskriminering och på senare tid även ungdomskriminalitet (Urban, 2005:52–64).

Under 1970-talet ökade invandringen dramatiskt och många av de nyanlända hamnade i de nybyggda miljonprogramsområdena. Ett flertal utredningar pekade på att många av dem levde under betydligt sämre förhållanden än infödda svenskar (ibid.). Inom forskningen och i den politiska debatten etablerade sig begreppet *etnisk boendesegregation* som beteckning på detta samhällsproblem. Dimensionen *svensk och utländsk* fick därmed stort genomslag, och i debatten förekom olika förklaringar till varför invandrade personer hade sämre förutsättningar än svenskarna; å ena sidan hänvisades till strukturella orsaker, som orättvis makt- och resursfördelning och diskriminering från majoritetsbefolkningen, och å andra sidan förlades orsakerna till invandrarna själva, till exempel för att de i sin vilja att bo nära sina landsmän inte bidrog till den egna anpassningsprocessen (Tedros, 2008; Urban, 2005). I likhet med ”de störande grannarna” omtalades invandrare som ett problem framförallt när de förekom ”i en viss koncentration”. För att minska ansamlingen förespråkades inte sällan utspridande insatser. När inte heller dessa visade sig ha avsedd effekt dök det ibland upp förslag om avskiljande och avvisande åtgärder.

Enligt Franzén (2001:23–45) har den politiska debatten om insatser mot segregationsproblemet präglats av två konkurrerande förklaringar. Inom den ena, *orättfärdighetsynen*, problematiseras åtskiljandet utifrån en moralisk ståndpunkt. Människors lika värde betonas. Avskiljandet ses som orättvist och ovärdigt ett anständigt samhälle. Det andra perspektivet, *farosynen*, fokuserar på segregationens potentiella negativa konsekvenser. Segregationen innebär risker för att kaos skall uppstå samt utgör ett hot mot systemet, och bör därför bekämpas.

Storstaden och miljonprogramsområdena problemformuleras

I slutet av 1980- och början av 1990-talet gjordes från statligt håll ett antal försök att på ett samlat sätt försöka komma tillrätta med segregations- och förortsproblematiken. Denna gång formulerades bekymren inte som i första hand förknippade med en viss grupp. Istället rubricerades svårigheterna som ”storstadsproblematik” (Urban, 2005). Det gjordes heller ingen nämnvärd skillnad mellan olika typer av segregation utifrån socialgrupp, inkomst eller nationalitet. Skillnaderna mellan samhällsgrupper benämndes istället som ”resursmässig segregation” (SOU 1990:20 Storstadsutredningen, SOU 1990:20:27). Miljonprogramsområdena beskrevs här som genomgångsområden som de mer välbeställda flyttade ifrån så snart de fick möjlighet. Många av de arbetarklasshushåll som inledningsvis befol-

kade förorterna gjorde boendekarriär. Under åren 1970 till 1990 byggdes sammanlagt ungefär en halv miljon småhus, vilket uppgavs vara ett av skälen till att de resursstarka invånarna flyttade ifrån miljonprogramsområdena (SOU 1997:118). Kvar blev de som inte hade möjlighet att flytta, inte sällan personer med låga inkomster. Invandrarnas sämre resurser förklarades av att de var överrepresenterade i gruppen arbetare och personer med mycket kort tid på arbetsmarknaden.

I propositionen *Utveckling och rättvisa: en politik för storstaden på 2000-talet* (prop. 1997/98:165) förklarades den etniska segregationen i landet med att invånarna i vissa utsatta bostadsområden hade drabbats särskilt hårt av utslagningen från arbetsmarknaden under 1980- och 1990-talet. Segregationsproblemen angavs dels utgöra ett hinder för städernas tillväxt och dels kunna leda till att grunderna för själva samhällsgemenskapen underminerades. Genom att satsa på utveckling av ”lokala institutioner” och ”invånarnas kompetens” ville man med denna nya politik inte längre omfördela befolkningen, utan istället ”lyfta utsatta områden”. Ett förslag lades om att mellan 1999 till 2003 satsa drygt två miljarder kronor fördelade på cirka trettio särskilt utsatta kommuner och kommundelar i landet.

Flera forskare påpekar att de statliga utredningar, som låg till grund för denna *Storstadsatsning*, innehöll flera välgenomtänkta analyser som förklarade segregationsproblematiken och de ojämlika levnadsvillkoren på olika nivåer. När dessa skulle omsättas i konkreta handlingar var det dock gamla beprövade recept som togs i bruk. Ännu en gång skulle enskilda invånare förändra sig, denna gång genom att se till att göra sig själva mer ”anställningsbara” (se t.ex. Lawson, 2002, 2003; Lindström, 2004; Popoola, 2002; Törnquist & Jensen, 2004). Det politiska talet om segregation som ett strukturellt problem efter etniska linjer ledde, menar Urban (2005:72–75), inte till några konkreta försök att påverka dessa processer. Istället inriktades åtgärderna på att mildra de negativa konsekvenserna av segregationen, och endast i liten utsträckning på att förändra ojämlika samhällsstrukturer.

Avhandlingens disposition

Avhandlingen består av sammanlagt tio kapitel uppdelade på fyra delar. Den första delen, *Introduktion*, inleds med detta *kapitel (1)*, där jag har beskrivit studiens syfte och övergripande perspektiv samt kontextualiserat studien genom redogörelser för forskning om ungdomar, gäng och ungdomskriminalitet och om förorten som bostadsområde. I *kapitel 2* beskriver jag mina teoretiska utgångspunkter. Mitt fokus är konstruktioner av makt och skillnadsgörande mellan människor, vilket belyses dels utifrån ett exkluderingsperspektiv, dels ur ett genusperspektiv. Centrala begrepp är bland annat: stark och svag version av social exkludering, relativ deprivation, moralisk differentiering, hegemonisk maskulinitet, manlig homosocialitet och protestmaskulinitet. I *kapitel 3* beskrivs studiens metodologiska utgångspunkter, och jag redogör här för mitt övergripande konstruktionistiska perspektiv samt hur

jag använder narrativ analys i avhandlingen I *kapitel 4* redogör jag för materialinsamlingen samt min empiri. Jag presenterar också hur analysprocessen har gått till, min egen förförståelse och de etiska överväganden som gjorts i studien. I detta kapitel finns också en läsanvisning. I del II, *Berättelser om iakttagelser och erfarenheter*, behandlas berättelser där deltagarna använder iakttagelser och erfarenheter (egna eller andras) för att förstå och beskriva företeelser kopplade till förort, ungdom och kriminalitet. I *kapitel 5* analyseras beskrivningar av ungdomssituationen i de aktuella stadsdelarna, vad och vem som definieras som problematisk och på vilken grund. Fokus är även på hur olika omständigheter och grupper ställs mot varandra, och på hur berättelsernas aktörer definieras och positioneras i förhållande till varandra och de problem man talar om. I *kapitel 6* analyseras undersökningsdeltagarnas berättelser om vad jag uppfattar som två subkulturella uppförandekoder, dels en Gängkod som sägs styra den sociala interaktionen inom ett kriminellt gäng, dels en mer allmän Gatukod, som man menar reglerar relationerna mellan gängmedlemmar och övriga invånare i ett bostadsområde. Även de professionella grupperna berättelser om dessa koder analyseras. Temat för *kapitel 7* är tjejer och gäng. Den absoluta majoriteten av berättelserna i det empiriska materialet handlar om killar som begår brott, för oväsen, är med i kriminella gäng och så vidare. De tonårstjejer som bor i samma områden tilldelas oftast en undanskymd och ganska stereotyp roll, om de alls förekommer i berättelserna. I kapitlet analyseras hur tjejer konstrueras i undersökningsdeltagarnas berättelser och hur man går tillväga för att skapa skillnad mellan killar och tjejer. Centralt här är också könsrelaterade moralregler och maktförhållanden som knyts till olika positioner samt hur dessa sammankopplingar bejakas eller bekämpas. Del III, *Förklarande berättelser*, innehåller *kapitel 8 och 9*, som båda behandlar olika förklaringar till stökighet och kriminalitet bland unga. Analysen fokuserar på berättelsernas funktioner, men också på hur skuld och ansvar fördelas och på vem som ger röst åt de olika tolkningarna. Efter del II och III finns avslutande diskussioner. I dessa och i avhandlingens avslutande *kapitel (10)*, knyter jag samman avhandlingens viktigaste resultat med mina teoretiska perspektiv och diskuterar om tolkningsrepertoarer som narrativa konstruktioner, konstruktioner av kön i deltagarberättelserna och konsekvenser av problemfyllda berättelser om förorten.

Summering kapitel 1

Genom en konstruktionistisk och narrativ analys undersöker jag i denna avhandling olika lokala förståelser av gäng och kriminalitet bland ungdomar i förortsområden. Undersökningsdeltagare är personer som bor eller arbetar i ett antal förortsområden som ofta pekats ut som särskilt tyngda av sådan kriminalitet. Analysen är tredelad: *Vad* och på vilka olika sätt berättar dessa lokala aktörer om fenomenet? *Hur det går till* när olika förståelser skapas i språket? Vilka betydelseförmedlande funk-

tioner har dessa berättelser? Mitt val av fokusera på förståelser bottnar i en förvissning om att det i första hand är förståelsen av en företeelse, vad man tillskriver det för betydelse och hur man typifierar relaterade problem, som avgör hur man tänker och handlar i förhållande till den.

Avhandlingens tema gränsar till flera forskningsområden, och den forskning jag presenterar som en introduktion till forskningsfältet är tänkt som en bakomliggande fond för den innehållsmässiga förståelsen av deltagarberättelserna. Inte minst gäller detta den omfattande etnografiska forskningen om ungdomsgång i fattiga och segregerade amerikanska gettomiljöer och svenska förortsområden, men också om ungdomars umgängesmönster på offentliga platser i allmänhet.

Ungdomsbrottslighet är också ett betydande tema inom den kriminologiska forskningen. För att få en bild av omfattningen av dessa problem, vilken typ av kriminella handlingar det rör sig om och vilka grupper av ungdomar som utför dem, har jag presenterat en del kvantitativa kriminologiska forskningsresultat. Bland annat visar dessa att ungdomskriminaliteten, bortsett från vissa former av misshandelsbrott och personrån totalt sett har minskat under senare år, och att ungdomar i allmänhet idag har en mer negativ attityd till brott än för några år sedan. Den redovisade statistiken visar också att det dödliga våldet har legat på en relativt konstant nivå i Sverige sedan flera år, och på en låg nivå vid internationella jämförelser.

Eftersom i stort sett samtliga av undersökningsdeltagarnas berättelser utspelar sig i förortsmiljö, det vill säga i områden utanför centrala staden och byggda inom ramen för miljonprogrammet, har jag också presenterat en del förortsforskning. Redogörelsen tar sin början under 50- och 60-talet, då miljonprogrammet startade och fortsätter fram till 2000-talet. Framförallt fokuserar jag i beskrivningen på hur olika typer av problem kopplade till förortsområdena i forskning och offentliga utredningar har lyfts fram och beskrivits på olika sätt vid olika tidsperioder – från 1970-talets skildringar av förorten som en ogästvänlig och ofärdig miljö, till senare problembeskrivningar om stökiga och missbrukande ungdomsgång, störande grannar, integrationsproblem, segregationsproblem och storstadsproblem. De olika åtgärderna för att komma tillrätta med problemen i förortsområdena har till stor del varit sammankopplat med hur problemen har typifierats, som till exempel om det i första hand har definierats som problem hos de boende själva, i boendemiljön eller som en följd av strukturella orättvisor.

Kapitel 2: Konstruktioner av makt och skillnad

I avhandlingen lyfts ett antal frågor kopplade till lokala förståelser av ungdomskriminalitet och förort, och centralt är att undersöka hur undersökningsdeltagarna med hjälp av olika tolkningsrepertoarer skapar begriplighet, handlingsberedskap samt konstruerar sig själva och sin omvärld narrativt. Ett grundläggande inslag i alla sådana tolkningsrepertoarer är förståelsen av likhet och skillnad mellan människor samt styrkeförhållanden mellan dem. Deltagarberättelserna rymmer många variationer av sådana, där begreppspaar som till exempel över – under, innanför – utanför, bättre – sämre och vi – de, är vanliga markörer.

Inom den intersektionella forskningen framhålls vissa samlingskategorier, som kön, klass, etnicitet, ålder och sexualitet, som särskilt betydelsefulla. Eftersom dessa samverkar med och påverkar varandra, bör analyser göras utifrån flera perspektiv. I avhandlingens empiri är flera av dessa kategoriseringar närvarande och bildar utgångspunkt för ett ständigt skillnads- och begreppsliggörande: *klass* på så sätt att många av berättelserna utgår från positionerna socioekonomiskt missgynnade samhällsgrupper och bostadsområden kontra mer välbeställda sådana, *etnicitet* eftersom flera av undersökningsdeltagarna narrativt ställer kategorierna invandrare och svenskar mot varandra och *ålder* främst för att detta är en av utgångspunkterna för studien, men också för att åldersgruppen ungdomar pekats ut som särskilt problematisk i många av intervjuerna medan övriga grupper omtalas mer som drabbade av dessa ungdomars negativa beteende. Ålder kan även sägas ha betydelse utifrån ett "livsloppsperspektiv" (Bernasconi, 2011; Bäcklin et al., 2013:141–156; Elsbach & Bhattacharya, 2001; Muñoz, 1999). I många fall berättar deltagarna om sig själva retrospektivt, det vill säga om saker de var med om när de var yngre. De förklarar och värderar då sitt tidigare beteende utifrån sin nuvarande moraluppfattning, eller utifrån vad de idag anser vara rådande allmänna normer, även hos intervjuaren (se avsnittet *Berättandet* i kapitel 3 för ett mer detaljerat resonemang om "den retrospektiva berättelsen"). *Genus* är betydelsefullt eftersom mycket av det som berättas om i förhållande till kriminalitet går att förstå som produktion av maskulinitet. I intervjumaterialet görs ofta också skillnad mellan personer med utgångspunkt i deras kön; killar och tjejer berättas om på olika sätt, tilldelas olika subjekspositioner och ges en mer respektive mindre framträdande plats i berättelserna. Dimensionen *sexualitet*, eller *sexuell orientering* har inte en lika framträdande roll i data-materialet, sannolikt eftersom det ställts få frågor till intervjudeltagarna om detta. Det händer dock att temat skymtar fram, ofta är det då i situationer där killar, som en del i presentationen av sig själva som heterosexuella män, använder begrepp om homosexualitet på ett avståndstagande sätt eller talar om hur de anser att tjejer bör agera sexuellt för att kunna kategoriseras som respektabla (se Skeggs, 2000).

Analysen tar till viss del avstamp i intersektionell teori, men samtidigt fokuserar jag inte specifikt på skärningspunkterna mellan olika faktorer och inte heller an-

vänder jag mig av denna teoribildning på ett systematiskt sätt. Exempelvis lyfter jag dimensionerna klass, kön, ålder och etnicitet olika mycket vid olika tillfällen. Snarare fungerar denna teoribildning som influens. Utifrån en etnometodologisk förståelse har jag valt att använda undersökningsdeltagarnas narrativa strukturering och konceptualisering av den sociala världen som analytisk utgångspunkt, det vill säga jag har velat låta *deras* kopplingar till skillnadsskapande kategorier och övergripande förklaringar framträda i första hand. Demografiska förhållanden (som ras, yrke, utbildning, kön etc.) betraktas inom detta perspektiv visserligen som betydelsefulla påverkansfaktorer på interaktionen mellan människor, men de ses också betyda olika mycket i olika situationer (se Garfinkel, 1967/2009:32). För att kunna veta vilka faktorer som är betydelsefulla i en viss kontext bör man enligt Schegloff (1987) utgå från de variabler som deltagarna själva pekar på eller på annat sätt visar upp för att göra sina handlingar begripliga. Om variablerna ras, klass eller kön är av relevans i en viss situation kommer de, enligt Schegloff, att vara observerbara. Även Katz (1988) ger vägledning i denna fråga. Bakgrundsvariabler som klass, ras och kön förblir i stort sett desamma under hela interaktionen; hur och när dessa ställs i förgrunden kan dock variera mellan olika situationer, och enligt Katz är det då de blir relevanta att ha med i sin analys.

I de två avsnitten nedan står konstruktioner av skillnadsgörande mellan människor i centrum. Det första behandlar *social exkludering* som ett övergripande begrepp för ett flertal kategoriseringar, framförallt innanför – utanför, men också till viss del under – över, sämre – bättre och vi – de. I intervjuerna i avhandlingen används till exempel ofta dimensionerna *klass* (socioekonomiskt missgynnade grupper) och *etnicitet* (utländsk bakgrund) tillsammans för att beskriva en uppfattad utestängning och underordning. Jag har därför valt att också analysera dem gemensamt, och som en beteckning på denna och även andra former av utestängning (kopplat till exempelvis plats eller generation) använder jag *social exkludering* som sammanfattande term.

Under analysens gång har frågor om *genuskonstruktion* gjort sig allt mer gällande. Flertalet berättelser handlar om killar och berättas av killar. Tjejerna placeras narrativt ofta i en mer underordnad position, vilket får konsekvenser för både tjejers och killars uppfattning om sig själva och varandra. I det andra avsnittet beskriver jag de teorier jag använder för att analysera denna typ av frågor. Här behandlas till viss del även kategorierna ålder och ras/etnicitet.

Social exkludering

Begreppet social exkludering är visserligen relativt nytt men har ändå fått stort inflytande på den teoretiska förståelsen av den politiska debatten kring frågor om fattigdom och deprivation. Styrkan hos begreppet i förhållande till den mer traditionella terminologin inom fattigdomsforskningen är enligt Sen (2000:1–15) dess rela-

tionella karaktär, det vill säga att det inte bara omfattar materiella bristtillstånd utan också begränsningar i sociala relationer. Sen placerar termen konceptuellt sett nära sitt eget begrepp *capability deprivation*, vilket ungefär betyder att vara berövad sin kapacitet att delta i det sociala livet.

Förklaringar till social exkludering

I avhandlingen positionerar vissa undersökningsdeltagare sig själva som en del av majoritetssamhället och av en etablerad gemenskap. Individer och grupper, som man menar befinner sig utanför denna gemenskap, framställs då ofta som anorlunda än den egna gruppen. Det förekommer också att intervjudeltagare positionerar sig som tillhörande eller som språkrör för en exkluderad grupp. I sina förklaringar till varför vissa grupper befinner sig i en exkluderad position menar vissa att detta beror på de utanförstående grupperna själva, medan andra hävdar att dessa aktivt stöts ut av etablerade grupper. Det förekommer också att man pekar på utstötningsmekanismer i den samhälleliga strukturen.

Den neoliberal och den klassiska socialdemokratiska förklaringen

Denna typ av uppdelningar går också att känna igen inom den sociologiska litteraturen om exkludering. Frågan om vad som ger upphov till social exkludering förefaller dela såväl beslutsfattare som forskare längs en politisk höger-vänsterdimension. För att beskriva denna uppdelning tar Young i boken *The Exclusive Society* (1999/2007:82–83) upp två förklaringar bakom exkludering kopplat till ungdomskriminalitet. Den första *neoliberal förklaringen*, låter han representeras av den amerikanske statsvetaren Murray (1990, 1994) som betraktar exkludering som en effekt av en ”beroendekultur” som har skapats av välfärdsstaten och som gör invånarna ovilliga och oförmögna att arbeta. Föräldrars oförmåga att socialisera sina söner på ett adekvat sätt har format en kultur präglad av kriminalitet och oordning som står i motsats till det övriga samhällets arbetsetik. Det är denna kultur som enligt Murray exkluderar dess medlemmar från det övriga samhällets sociala och ekonomiska institutioner. Den andra inriktningen kallar Young (ibid.) ”den klassiska socialdemokratiska förklaringen”, och låter den representeras av den amerikanske sociologen Wilson och hans bok *The Truly Disadvantaged* (1987/2012). I Wilsons historiebeskrivning lämnade avindustrialiseringen av det amerikanska samhället under 1970-talet stora invånargrupper helt strandsatta. De som då kunde få andra typer av jobb flyttade ifrån arbetarkvarteren, och kvar i områdena blev bara de mest utsatta och resurssvaga människorna, ofta segregerade både till följd av klass och ras. Bristen på arbete hade också andra negativa konsekvenser, som att fler barn växte upp utan arbetande föräldrar som vuxenförebilder och med ensamstående mödrar. I detta sammanhang, menar Wilson, uppstod en kultur med förväntningar på låg prestation, instabila familjesituationer och med en överdriven betoning på en

maskulinitet präglad av kriminalitet och våld. På detta sätt föddes, enligt Wilson, en urban underklass exkluderad från den amerikanska kulturella huvudfåran.

Svag respektive stark version av social exkludering

Ett annat sätt att benämna skillnaden mellan dessa olika synsätt är att liksom Veit-Wilson (1998:45) tala om en *svag* respektive *stark version* av social exkludering. Han skriver:

In the weak version of the discourse, the solutions lie in altering these excluded people's handicapping characteristics and enhancing their integration into dominant society. "Stronger" forms of this discourse may also emphasise the role of those who are doing the excluding and therefore aim for solutions, which reduce the powers of exclusion (s. 45).

Inom den svaga versionen av social exkludering betraktas således bristfällig integration som en följd av brister hos de exkluderade. För att göra något åt situationen måste därför samhällets interventioner inriktas mot att förbättra dem. Utifrån den starka versionen, som i större utsträckning fokuserar på exkluderande krafter i samhället, förordas istället makt- och resursutjämnande strukturella insatser.

Ömsesidig påverkan

I litteraturen går det också att hitta ett tredje perspektiv på social exkludering. Detta kännetecknas av försök att hitta alternativa och mer komplexa förklaringsmodeller. En författare som gjort försök i en sådan riktning är den australiensiska statsvetaren Martin (2004:79–81). Hennes huvudsakliga argument är att sociala problem är resultatet av en ömsesidig påverkan mellan olika samhällsliga nivåer. Flera av de strukturinriktade modellerna försummar enligt henne den enskilda människans förmåga till aktörskap [*agency*] och kapacitet att göra egna val inom ramen för en samhällsstruktur. Detta har, menar Martin, varit en faktor som bidragit till det nyliberala perspektivets stora genomslag under de senaste decennierna. Enligt Martin bör en stark version av social exkludering baseras på kritisk samhällsteori och innehålla åtminstone två dimensioner: för det första att man uppmärksammar maktrelationerna mellan exkluderade och exkluderande samhällsgrupper, och för det andra att man erkänner den enskilde individen som en kapabel aktör som i interaktion med sin omgivning gör val utifrån vad som uppfattas passa bäst i en viss situation.

Det exkluderande och det inkluderande samhället

En del forskare menar att det inbyggt i varje samhällsstruktur finns krafter som inkluderar eller exkluderar individer och grupper som upplevs utgöra ett hot, vara skadliga eller belastande. Young (1999/2007:56) använder antropologen Lévi-Strauss (1955/2000) terminologi för att beteckna olika samhällstypers tendenser att

utöva antingen *antropofagi* (kannibalism), det vill säga oskadliggöra de farliga individerna genom att absorbera eller ”svälja dem” och införliva deras kroppar i sina egna, eller *antropoemi* (av grekiskans *emein*, spy) det vill säga att avskilja eller kasta ut de farliga individerna ur samhällsgemenskapen. Den antropofaga kannibaliska samhällstypen förknippas ofta med pre-moderna och införlivande gemenskaper och den antropoema med moderna och mer avvisande samhällen. I likhet med Bauman (1997) framhåller Young att alla samhällen såväl sväljer som avvisar människor, är ”bulimiska”, och att det endast är på idéplanet man kan tala om två renodlade samhällstyper. Han påpekar även att det inte bara är samhällen som praktiserar absorbering och utstötning, utan att detta är något som likaväl utövas i mindre sammanhang – inte minst på institutions- och gruppnivå.

I boken *Visions of Social Control* (1985:234) beskriver sociologen Cohen hur olika mönster av social kontroll har dominerat vid olika tidpunkter under historiens gång. Skildringen tar sin början i det inkluderande pre-moderna samhället för att sedan övergå i en alltmer exkluderande samhällshållning från 1800-talet och fram till 1900-talets mitt. De inkluderande krafterna får då ett uppsving, för att sedan från 1970-talet och framåt åter successivt mattas av. I *The Exclusive Society* (1997/2007:47–48) har Young ett tidsmässigt mindre omfattande fokus. Han startar i efterkrigstiden inkluderande värld och gör sedan en djupgående analys av hur förändringar under 1900-talets sista decennier har lett fram till ett exkluderande samhälle med hög grad av kriminalitet och andra sociala problem. Denna typ av fenomen kan till stor del förklaras av *relativ deprivation*, menar Young, vilket handlar om hur människorna i ett samhälle jämför sig med varandra och blir varse orättvisor och ojämlikhet. Särskilt starkt inflytande har detta fenomen i tider då maktbalansen och resursfördelningen i ett samhälle håller på att förändras. Det kan handla om såväl försämringar som förbättringar av levnadsvillkoren. Därför var den relativa deprivationen särskilt tydlig både under 1960-talet, då det i många länder i stort sett var full sysselsättning och då levnadsvillkoren stadigt förbättrades för stora samhällsgrupper, och under 1990-talet då det rådde lågkonjunktur och massarbetslöshet i många delar av världen.

Young (ibid: 48–55) argumenterar för att kriminalitet är en effekt av kombinationen av en ökad relativ deprivation och individualiseringsprocessen i det västerländska samhället under 1900-talets sista fyrtio år. Inom i stort sett alla politiska inriktningar finns tankar om att återvända till en tid då exempelvis familj, arbete och samhällsgemenskap värnades om och skattades högre än i nutiden. Young (ibid: 56–58) förhåller sig emellertid kritisk till sådana nostalgiska fantasier där dystopiska beskrivningar av en nutida intolerant värld ställs mot romantiska bilder av svunna tider eller avlägsna samhällen fyllda av gemenskap och vidsynthet.

Young menar också att det i hög grad är diskutabelt huruvida den kannibalistiska antropofaga samhällstypen verkligen är mer tolerant än den antropoema. Exkludering beror nämligen inte bara på en ökad intolerans. Övergången från moder-

nitet till senmodernitet innebar, hävdar Young, en i det närmaste total förändring av de samhälleliga toleransstrukturerna. I den moderna världen fanns en genomgripande intolerans mot olikhet, varför sådana inslag utsattes för absorberande och assimilerande insatser. Däremot var toleransen för svårigheter och problem vid denna tidpunkt relativt stor; både ”förhårdade brottslingar och motsträviga rebeller” betraktades som möjliga att rehabilitera och reformera. I den senmoderna världen däremot hyllas mångfald och olikhet – snarare än att rygga tillbaka för olikhet *konsumerar* man den, det vill säga man väljer ut och införlivar inslag från många olika livsstilar och kulturer som en del i det egna identitetsskapandet. Betydligt svårare har man idag att visa fördragsamhet med människors svårigheter. Stor kraft läggs därför på att upprätta gränser och försvar mot problematiska personer och farliga samhällsklasser.

Det nutida stora mediala intresset och myndigheters stora fokus på gäng och kriminalitet bland ungdomar från förortsområden, kan ur ett sådant perspektiv ses som ett uttryck för det nutida antropoema samhällets intolerans mot människor i svåra sociala situationer. Kopplingar kan också göras till större offentliga satsningar på att ”lyfta förorten”, som till exempel Storstadssatsningen (se kapitel 1). Trots att man i ett flertal analyser konstaterat att orsaken till områdenas problem i första hand återfinns på en strukturell nivå, genomförs i stort sett inga sådana åtgärder. ”Lyftet” av förorten kom istället att inriktas på att mildra de negativa konsekvenserna av segregationen genom satsningar på ”individförbättrande” insatser.

Sorteringens mekanismer och etablering av gränser

Centrala frågor i avhandlingen är hur sorteringen i över- och underordnade grupper går till, vad som sägs ligga bakom den, hur den reproduceras och hur olika grupper definierar och etablerar gränser mellan varandra. Nedan presenteras ett antal studier där frågor av detta slag diskuteras.

De skötsamma och de ouppfostrade

I etnografiska litteraturen finns ett stort antal studier som behandlar hur gränser dras och hierarkier etableras mellan olika grupper. Anderson beskriver till exempel i boken *The Code of the Street* (1999:35–66) det problematiska förhållandet mellan familjer som betecknar sig själva som skötsamma [*decent*] och sådana som benämns som gatuorienterade [*street-oriented*] i ett fattigt arbetarområde i Philadelphia i USA. De skötsamma familjerna är visserligen i majoritet, men samtidigt berättar de om hur de utsätts för ett hårt tryck från sin närmaste omgivning – om upprepade stölder, ständigt överhängande hot om våld från de gatuorienterade och om hur de hela tiden måste kämpa hårt för att ”hålla sina barn borta från gatan”. Denna uppdelning i ”skötsamma arbetare” och ”pöbel” känns också i idéhistorikern Ambjörnssons (2001) studie av normer och ideal i ett norrländskt sågverksamhälle under sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet.

Även i Skeggs bok *Att bli respektabel* (2000) står skötsamhetsidealet hos arbetarklassen och dess hantering av gränser mellan över- och underordnade grupper i fokus. I detta fall är dock blicken framförallt riktad uppåt i samhällshierarkin, mot medelklassen. Skeggs studie, som bygger på ett antal intervjuer med arbetarklasskvinnor från nordvästra England, visar hur dessa kvinnor i sin konstruktion av sig själva och sin femininitet ständigt förhåller sig till vad de uppfattar som medelklassens normer om respektabilitet och hur de kämpar för att inte av andra klassas som vulgära, fattiga, grova eller ”arbetarklassaktiga”.

Ett liknande kategoriserings- och gränsdragningsarbete utifrån moraliska aspekter som berättas om i de båda ovanstående studierna, är vanligt också bland deltagarna i den här studien. Ofta består denna i att man genom kontrasterande referenser till grupper man menar uppför sig illa, presenterar den grupp man själv tillhör som mer moraliskt högtstående.

Etablerade och outsiders

Elias och Scotson diskuterar (1965/2004) ett ständigt återkommande och globalt fenomen som genom historien uppstått i alla typer av samhällen och på olika nivåer – alltifrån på mikronivå till interkontinental nivå, nämligen figurationen *etablerade och outsiders* (ibid: 14–17). Utmärkande för sådana relationer är att de samtidigt präglas av ojämlika maktförhållanden och ömsesidigt beroende. Karakteristiskt är också att den ena gruppen (den etablerade) uppfattar sig som mer högtstående än den andra och därför upprätthåller någon form av avskiljande gräns. Elias och Scotson menar att den här typen av grupprelationer är bekymmersam eftersom den ofta leder till ett rättfärdigande av förtryck och orättvisor samt till uppkomsten av allvarliga sociala problem – inte minst ungdomskriminalitet. Därför talar de om figurationen som en samhällelig *fälla*.

I Elias och Scotsons studie handlar skillnadsgörandet om gränsdragningar *inom* ”den skötsamma arbetarklassen”. Som utgångspunkt för sin analys använder de en studie av en mindre ort i England under 1960-talet, kallad Winston Parva (ibid: 9–11). Detta samhälle består av tre mindre områden. I zon ett bor främst relativt välbärgade medelklassinvånare. Zon två och tre är demografiskt sett väldigt lika: båda områdena består av arbetarklass, man arbetar på samma arbetsplatser, har liknande inkomstnivåer, samma etniska bakgrund, en liknande åldersstruktur och brottsnivå. Denna likhet till trots betraktade sig invånarna i zon två som moraliskt betydligt bättre än de i zon tre, vilka i sin tur accepterade denna värdering. I forskningssammanhang lyfts många gånger olikheter i form av klass, hudfärg, etnicitet och kultur fram som förklaringar till maktskillnader, men i Winston Parva fanns alltså inga sådana skillnader.

Men vad var det då som skilde de båda områdena åt? Enligt forskarna var det främst den inre strukturen i grupperna (ibid.). Utmärkande för invånarna i zon ett och två var att många av familjerna hade bott på platsen sedan generationer tillbaka.

Medlemmarna delade en gemensam historia, hade starka sociala band till varandra och många gemensamma normer. Inom gruppen fanns också en egen hierarkisk ordning och en inre social kontroll kombinerad med ett sanktionssystem vid överträdelser. Belöningen för att som enskild medlem underkasta sig denna ordning var att man fick del av vad Elias och Scotson kallade för gruppens särskilda *karisma* – ett positivt skimmer kring grupper med hög status och överlägsenhet som spiller över på alla dess medlemmar. I zon tre hade de flesta av familjerna flyttat till orten ganska nyligen och de sociala banden dem emellan var svaga. Man hade inte heller några tydliga gemensamma normer och innehade inga maktpositioner i lokalsamhället. Istället för gruppkarisma utstrålade outsidergruppens medlemmar i de etablerades ögon *gruppskam*, där enskilda misskötsamma medlemmars vanrykte drabbade hela gruppen.

Elias och Scotson menar att, genom att studera hur den här typen av figurationer är konstruerade – hur den samhälleliga ”fällan” är uppbyggd, fungerar och upprätthålls – kan man få större kunskap om de problem som den orsakar. Sådan kunskap kan i sin tur göra det möjligt för de inblandade att ”lossa på fällans grepp” (s. 30). Översatt till avhandlingen kan min ambition – att ur ett brett perspektiv studera konstruktionerna av tolkningsrepertoarer kring ungdomsgång i förorten – betraktas som en analys av en sådan samhällelig fälla.

Moralisk differentiering

Elias och Scotson frågade sig också vad det är som gör att den här typen av relationer ständigt uppstår, där vissa grupper ser sig själva som överlägsna och behandlar andra grupper som om de vore mindre värda än de själva.

En av de orsaker de tyckte sig kunna urskilja var att det i den etablerade gruppen fanns en uttalad *vi-fantasi*. Denna innehöll föreställningar om att man inom den egna gruppen hade en särskilt fin sammanhållning, hög moral och mer omfattande ansvarskänsla (ibid: 31ff). De upplevde sig också som mer renliga än de i zon tre och som mer inställda på att följa gemensamma regler. Eftersom många av familjerna hade bott länge på orten ansåg de sig också ha större rätt till själva platsen än andra grupper. Dessa omständigheter var samtliga ingredienser i den upplevda gruppkarisman, vilken skänkte medlemmarna en känsla av överlägsenhet och av att ha kommit längre i sin utveckling än andra.

Som en kontrast till bilden av sig själv fanns inom den etablerade gruppen också en *dom-fantasi* om invånarna i zon tre (ibid: 74ff), som tillskrevs motsatta egenskaper, som dålig självdisciplin, låg moral, dålig sammanhållning, lortighet, normlöshet, egoism, opålitlighet och ansvarslöshet. Sammantaget tecknades på det här sättet bilden av en utvecklingsmässigt underlägsen grupp.

De här gruppfantasierna om Oss som bättre och Dom som sämre är de grundläggande beståndsdelarna i Elias och Scotsons teori om *moralisk differentiering* (ibid: 14–15) vilken Olofsson i förordet till boken tecknar på följande vis:

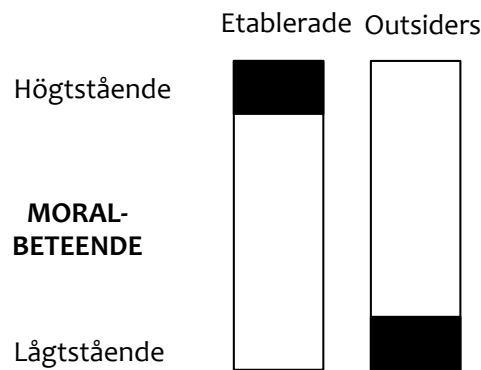


Fig. 2:1) Den goda och dåliga minoriteten (svarta ytorna) som representerade gruppen av etablerade respektive outsiders (ibid: v)

När de etablerade talade om sin egen grupp beskrev de egentligen egenskaperna och karaktärsdragen hos den mest exemplariska eliten inom gruppen, och omvänt, när de talade om outsider-gruppen beskrev de egenskaperna och beteendet hos dess allra värsta minoritet.

En känsla av hot

En viktig orsak till att figurationer av typen etablerade och outsiders uppstår är, enligt Elias och Scotson (ibid.), att den etablerade gruppen upplever sig hotad av en *anomisk smitta* från outsider-gruppen, det vill säga upplever sitt normsystem, sin maktställning och sin högt värderade gruppkarisma, som så hotat att det riskerar att ta skada eller rent av att förstöras (ibid: xxviii).

För att hålla tillbaka detta upplevda hot använder de etablerade sig av en hel rad försvarsstrategier. Ett av de viktigaste vapnen i denna kamp var i Winston Parva att *skvallra* på ett nedsättande sätt (ibid: 90ff), framförallt att utveckla det Elias och Scotson kallar *generaliserat klander*, vilket innebar att enskilda personer tilldelades ett slags kollektiv skam endast på grund av sin tillhörighet till outsider-gruppen, oavsett om de som individer gjort sig skyldiga till en viss förseelse eller inte. Påtagligt var också att outsider-gruppen inte alls på samma sätt skvallrade om andra familjer. Detta förhållande tolkade författarna som att skvallret i den etablerade gruppen fungerade som en förstärkning av den redan så intensiva sammanhållningen. I outsider-gruppen, där det inte fanns några sådana starka band mellan invånarna, hade skvaller inte heller samma stora sociala betydelse. Ett annat viktigt vapen var att upprätthålla avstånd mellan outsider-gruppen och sig själva med hjälp av *negativ etikettering*, det vill säga att man kallade zon tre för nedsättande saker. Ytterligare en metod från de etablerades sida var att *rumsligt begränsa* kontakten, till exempel att inte umgås med någon från outsider-gruppen efter arbetstid, inte gå på samma pubar eller vara med i olika föreningar. Det var också populärt att *framhålla*

egna uppföranderegler som särskilt betydelsefulla, gärna sådana som var svåra för outsider-gruppen att upprätthålla. Den starka sammanhållningen i den egna gruppen innebar till exempel att man kunde förvänta sig mycket hjälp, som barnpassning, från sina grannar, vilket gav en ökad rörelsefrihet. I den andra gruppen förekom detta inte alls i samma utsträckning. Att man där inte kunde hålla samma ”standard” på sitt umgängesliv och sina vanor, tolkades av de etablerade som ett bevis på outsider-gruppens dåliga hyfs. Elias och Scotson lade också märke till att de etablerade oftast hade ett *här och nu-fokus* när de berättade för varandra om problematiska händelser, vilket innebar att de aldrig nämnde något om bakgrunden utan bara lyfte fram aspekter som visade på den egna förträffligheten och de andras brister.

Berättelser som kan förstås som konstruktioner av moralisk differentiering förekommer även i det empiriska materialet i den här undersökningen. Ett av de vanligare sätten är att man tecknar en bild av ”dom andra” som omogna, inkompetenta, omoraliska eller dåligt uppfostrade. Även den typ av avståndsskapande tekniker, som Elias och Scotson beskriver ovan, går att identifiera. Det kan till exempel röra sig om kontrasterande beskrivningar där man jämför skötsamma och problematiska hyresgäster, berättelser om andra gäng som omogna, impulsstyrda och maktthungriga, medan det egna gänget skildras som uppgiftsfokuserat och välkontrollerat eller om generaliserade antaganden om ungdomar från andra bostadsområden som mer kaxiga och bråkiga än ungdomar i den egna gruppen.

Outsider-gruppens respons

Enligt Elias och Scotson reagerade man i outsider-gruppen huvudsakligen på två sätt på det förakt man utsattes för från de etablerade (ibid: 106ff). En del svarade med att *internalisera* det, det vill säga förlägga orsakerna till sin exkluderade position på sig själva. Till exempel tenderade de att mäta sig själva och sina egna prestationer utifrån de etablerades måttstock. Det här sättet att reagera ledde hos många till ett slags förlamning som gjorde dem ur stånd att försvara sig mot de angrepp de utsattes för. Det gav också upphov till skamkänslor och till en förlorad tro på sig själv och den egna framtiden. Andra medlemmar i outsider-gruppen reagerade mer *externaliserat* med ilska och hat, och gick till motangrepp mot de etablerades attacker. På samma sätt som de själva var utsatta för negativ etikettering gav de öknamn åt de etablerade och berättade elaka historier där personer från den gruppen framställdes i dålig dager. Det var också vanligt med hämndaktioner, som inte sällan bestod i just sådana negativa handlingar som de etablerades beskyllde dem för.

Elias och Scotson (ibid.) menar att denna typ av icke önskvärt beteende många gånger kan förstås som en reaktion på den förödmjukelse det innebär att befinna sig i underordnad och exkluderad position. Av de etablerade tolkas emellertid det normbrytande beteendet som ett tecken på outsider-gruppens bristande för-

måga att uppföra sig anständigt, och därför också som ett belägg för att de gör helt rätt i att utestänga dem.

Elias och Scotsons teori om de etablerades försvarsåtgärder mot den ”anomiska smittan” och outsider-gruppens responser på dessa angrepp påminner om den djupare form av förödmjukelse som Katz kallar (1999:156–157) *existentiell skam* och Goffman (1963/2011:12–14) för *tribalt stigma*. Enligt Katz består denna i en upplevelse av att, trots stor ansträngning och vilja, vara oförmögen att forma sitt liv på ett moraliskt önskvärt sätt, vilket får personen att tappa tron på framtiden.

Bland deltagarna i den här undersökningen förekommer ett stort antal berättelser som kan förstås som reaktioner på outsider-positionering, både av internaliserande och externaliserande slag. Återkommande teman är att man känner sig utanför, nedvärderad och försatt i en utsatt och orättvis situation, vilket får personen att känna skam, hjälplöshet, vrede, sorg, hopplöshet och i en del fall även hämndlystnad mot dem man anser har försatt en i den svåra positionen.

Perspektiv på brott och genus

När jag i efterhand tänker på min egen förförståelse av det sammanhang vi skulle undersöka när vi började samla in material till rapporten *Kampen för att bli Någon* (Forkby & Liljeholm Hansson, 2011), det vill säga det datamaterial jag använder även i avhandlingen (se kapitel 3 för mer information om bakgrunden till avhandlingsstudien), kan jag se att jag i ganska liten utsträckning ifrågasatte den förhärskande samhällseliga bilden av ”den kriminella ungdomen från förorten” som en *kille*. Som alltid när man närmar sig ett nytt fält, förändrades denna min förståelse efter hand. Framförallt började jag alltmer uppmärksamma den könsordning som fanns i berättelserna, där killarna så gott som alltid stod i centrum som aktörer och tjejerna beskrevs som bifigurer i bakgrunden – de fanns ofta där, men tilldelades så gott som aldrig någon central roll i händelseutvecklingen. I tjejernas egna berättelser om sig själva uttrycktes visserligen ett betydligt större mått av aktörskap, men trots detta fanns en tendens även där att sätta killarna och deras agerande i centrum. Detta var sedan något som tjejerna förhöll sig till i sina berättelser – ibland med understöd och förståelse och andra gånger med motstånd och ifrågasättande av killarnas beteende.

Undersökningsslagens berättelser handlar således till största delen om killar, och till övervägande del är det även killar som befinner sig i berättarpositionen. ”Upptäckten” av det könade sättet att narrativt konstruera tjejerna innebar att jag i en del av avhandlingen kom att lägga särskilt fokus på berättelser om gäng och kriminalitet där det fanns kopplingar till tjejer och kvinnor (se kapitel 7: *Berättelser om ungdomar och tjejer*). I detta kapitel använder jag framförallt Hirdmans (2001/2010:26–35) teori om genuskonstruktion för att belysa tre könade positioner som narrativt tilldelas tjejerna/kvinnorna, och som de också placerar sig själva i:

grundformeln: A – icke A (där kvinnan konstrueras som ”icke man”), *jämförelsens formel: A – a* (där kvinnan konstrueras som en ofullständig och mindre variant av mannen) samt den *normativa formeln A – B* där könen konstrueras som i grunden olika. Dessa tre kvinnopositioner förenas av att de endast existerar i relation till ”honom”, menar Hirdman. I kapitel 7 redogör jag mer utförligt för dessa begrepp.

Uppmärksammandet av tjejerna ledde också till att jag kom att förändra min syn på killarnas roll i berättelserna. Från att framförallt ha sett en samling narrativ om en viss *åldersgrupp* (ungdomar) som lever under vissa *socioekonomiska* förhållanden, förändrades min förståelse till att även se dem som uttryck för maskulinitets- och femininitetskonstruktioner och för skillnadsgörande utifrån *kön*. Enligt Messerschmidt (1993) är jag dock långt ifrån ensam om denna ”genusblindhet” vad det gäller studier av ungdomar och kriminalitet. I boken *Masculinities and Crime* visar han hur man även inom de mest inflytelserika kriminologiska teoribildningarna har misslyckats med att placera in kvinnorna i sina teorier. Inom detta fält har idén om mannen som mall och kvinnan som det könade undantaget länge fått vara normgivande. Messerschmidt skriver:

Trots att den kriminologiska forskningen traditionellt sett är skriven av män och primärt handlar om män och pojkar, har man i flera betydande verk varit alarmerande blind för genusaspekter, på så sätt att könade män och pojkar aldrig har varit studieobjektet för forskningen [...] När man inom kriminologin behandlar genus talas endast om kvinnor, och liten eller ingen uppmärksamhet riktas mot könsaspekters påverkan på män (Messerschmidt 1993:61) [min översättning och mina kursiveringar].

I inledningskapitlet till antologin *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet* (Lander, Pettersson, & Tiby, 2003:7–16) diskuteras på ett liknande sätt frånvaron av ett könsperspektiv inom den svenska kriminologiska forskningen. Bland annat påpekas att man även i svenska studier av ungdomsbrottslighet i stor utsträckning byggt sina slutsatser på studier av enbart pojkar.

I resten av detta kapitel redogör jag för de teorier om köns- och maskulinitetskonstruktion som jag använder i analysen. Framförallt är det tre begrepp som står i centrum – *hegemonisk maskulinitet*, *homosocialitet* och *protestmaskulinitet*. Det avslutande avsnittet ägnas Messerschmidts teori om *strukturellt socialt handlande*, som jag använder för att analysera kopplingen mellan ungdomskriminalitet och maskulinitet.

Maskulinitetskonstruktion

Flera genusforskare (Connell, 1995/2008; Hammarén, 2008; T. Johansson & Kuosmanen, 2003; Kuosmanen, 2001; Measham, 2002; Messerschmidt, 1993) hävdar betydelsen av att betrakta maskulinitet (i likhet med femininitet) som diversifierad, det vill säga att det inte finns bara en form, utan många olika, och att dessa är

inbördes relaterade till varandra. Samspelet mellan kön å ena sidan samt klass, ålder och ras/ethnicitet å den andra, spelar i detta sammanhang en betydelsefull roll.

I avhandlingen utgår jag från en förståelse av kön och manlighet som framförallt konstruerade genom *handlingar*, och att maskulina maktrelationer upprätthålls, både mellan män och i förhållande till kvinnor, genom olika former av praktiskt agerande (West & Zimmerman, 1987:137–146). Enligt Messerschmidt (1993:79–84) kan maskuliniteter också betraktas som en beteendemässig *respons* på specifika levnadsförhållanden och strukturer, både situationellt och ur ett längre perspektiv, och som *situations- och kontextberoende*, vilket innebär att maskuliniteter kan produceras och reproduceras på skiftande sätt i olika situationer och miljöer. Utifrån ett sådant synsätt blir det möjligt att studera hur manlighet konstrueras på olika sätt beroende på kontextuella faktorer.

Hegemonisk maskulinitet

Inom maskulinitetsforskningen är begreppet *hegemonisk*⁷ *maskulinitet* centralt. Connell (1995/2008) definierar detta som: ”Den konfiguration av genuspraktik som innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets⁸ legitimitet” (1995/2008:115). På så sätt garanteras (eller förmodas göra det) mäns dominanta position och kvinnors underordnande”. Messerschmidt (1993:82) förklarar begreppet som den form av maskulinitet som i en kultur och en viss historisk kontext betraktas som eftersträvansvärd, som samtliga andra former av maskulinitet och femininitet är underordnade och därför också är organiserade runt. Den hegemoniska maskuliniteten är dock inte statisk, den förändras och ser inte likadan ut alltid och överallt (Connell, 1995/2008:115). När villkor blir annorlunda, ändras också förutsättningarna för den rådande hegemoniska maskuliniteten att hävda dominans. Den kan då utmanas av grupper med andra strategier och som kan konstruera en ny hegemoni. I dagens industrialiserade västerländska samhälle definieras, enligt Messerschmidt (1993:82), den hegemoniska maskuliniteten framförallt genom statusfyllt och vävlönat arbete, underordning av kvinnor, heterosexism samt föreställningar om en stark manlig könsdrift. Vidare läggs tonvikt, menar Messerschmidt, på värden som auktoritet, kontroll, konkurrensinriktad individualism, oberoende, aggressivitet och kapacitet att ta till våld.

⁷ Connell använder begreppet *hegemoni* för att skilja mellan över- och underordnade maskuliniteter. Begreppet är hämtat från Antonio Gramsci (1971/2007:12) som använde det för att beteckna en form av klassmässig samhällelig dominans som underbyggs av de underordnade klassernas medgivande snarare än genom tvång. *Ideologisk hegemoni* består enligt Gramsci i att en grups beskrivning av verkligheten blir så dominerande att den även av andra upplevs som helt sanningsenlig och korrekt.

⁸ *Patriarkat* är en radikalfeministisk beteckning på den samhälleliga struktur som placerar män i en överordnad och privilegierad position i förhållande till kvinnor. Enligt Millett (1970:25) är denna könade maktordning roten till alla former av ojämlikhet. Maskulin dominans genomsyrar hela samhället och patriarkatet är den strukturella grund som alla maktrelationer vilar på, såväl rasmässiga som politiska och ekonomiska, och också maktordningen mellan generationer.

Begreppet hegemonisk maskulinitet har sedan det introducerades under 1980-talet fått stor spridning och använts flitigt i empirisk forskning. Utifrån vad som i dessa studier har visat sig vara hållbart respektive oklart föreslår Connell och Messerschmidt i artikeln ”Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept” (2005: 846-853) en till viss del omarbetad förståelse av begreppet. Bland annat argumenterar de för en fortsatt föränderlig och pluralistisk förståelse av hegemonisk maskulinitet, det vill säga att denna kan se olika ut vid olika tidpunkter samt att det inte bara finns en form utan flera och att dessa är hierarkiskt ordnade i förhållande till varandra. Till följd av föränderligheten i den uppfattade ”ideala manligheten” tar de i artikeln avstånd från ansatser att definiera vissa personlighetsdrag som maskulina. Sådana försök leder alltför ofta till en essentialistisk förståelse av hegemonisk maskulinitet som en fast karaktärstyp, menar de. Istället föreslår de att hegemoniska maskuliniteter kan identifieras empiriskt på tre olika nivåer:

lokal: konstrueras i ansikte-mot-ansikte-interaktioner i familjer, organisationer och direkta gemenskaper, och som återfinns typiskt i etnografiska studier och i livshistorieforskning;

regional: konstrueras på kultur- eller nation-/statsnivåer, och som återfinns typiskt i diskursiva, politiska forskningsstudier och inom demografisk forskning och

global: konstrueras på transnationella arenor såsom världspolitik och transnationella affärer och media, och som återfinns typiskt i den framväxande forskningen om maskuliniteter och globalisering (Connell & Messerschmidt, 2005:849) [min översättning och mina kursiveringar].

Dessa tre nivåer samspelar med varandra och det finns många länkar dem emellan. Det kan visserligen vara frestande att uppfatta nivåernas inbördes förhållande som en hierarki av makt och auktoritet från global till regional till lokal nivå men, en sådan förståelse kan enligt Connell och Messerschmidt (ibid: 849–851) vara missvisande. Med hänvisningar till Mittelmans (2004, i: Connell & Messerschmidt, 2005) forskning hävdar de att den bestämmande kapaciteten hos ”det globala” ofta är överdriven, medan motståndet och kapaciteten på den regionala uppmärksammas i alltför liten utsträckning.

Den regionala hegemoniska maskuliniteten konstrueras och förmedlas symboliskt, enligt Connell och Messerschmidt (ibid.), till den lokala nivån bland annat genom vad de kallar inflytelserika ”exempelmaskuliniteter” i form av till exempel berömda filmskådespelare, musiker, idrottsstjärnor och politiker. Även om det exakta innehållet i dessa varierar över tid och i olika samhällen, har de stor kapacitet att forma den kulturella uppfattningen om vad hegemonisk maskulinitet för tillfället är. På lokal nivå kan sedan denna förmedlade bild ändras eller utmanas på olika sätt beroende på lokala omständigheter. Utifrån en sådan förståelse erbjuder den regionala hegemoniska maskuliniteten ett kulturellt ramverk som kan materialiseras i

vardagliga praktiker och interaktioner på lokal nivå. Snarare än att helt bestämma innehållet i den hegemoniska maskuliniteten kan de regionala exempelmaskuliniteterna sägas fungera som influenser för maskulinitetskonstruktioner på lokal nivå.

Utifrån Connells och Messerschmidts omformulering av hegemonisk maskulinitet kan således Messerschmidts uppräkningslista ovan (1993:82) inte längre uppfattas som vägledande i hur den hegemoniska maskuliniteten manifesteras i det vardagliga livet. Vissa av deltagarberättelserna i min undersökning kan dock sägas knyta an innehållsmässigt till den form av maskulinitet som han beskriver där. Med utgångspunkt i den omarbetade definitionen av hegemonisk maskulinitet uppfattar jag detta som ett tecken på influenser från exempelmaskuliniteter som uttrycker en sådan konkurrensorienterad och våldskapabel form av maskulinitet. I materialet förekommer till exempel mängder av referenser till rap-musik och filmer inom gangstergenren. Särskilt ofta återkommande är Al Pacinos rollfigur Tony Montana i filmen *Scarface* (1983). Referenser görs också bland annat till *Gudfadern*, tv-serien *Sopranos* och rap-artisten Tupac⁹.

Manlig homosocialitet

I centrum för många av berättelserna i materialet står begreppet ”gäng”. Vad som då avses kan visserligen skifta från kompisgäng till yrkeskriminella organisationer. Vanligen syftar man dock på enkönade grupperingar av tonårsskillar eller yngre män, medan tjejer i grupp nästan alltid omnämns som ”tjejgäng”. I flera av berättelserna framhålls också vikten av att framstå som en högradigt maskulin och kompetent man i andra mäns och killars ögon, som en av de mest betydelsefulla drivkrafterna i det egna sociala agerandet. Det kan till exempel handla om att man inför kompisgruppen (eller i intervjusituationen) återberättar hur man genom mod och list rånade en lång kille med stora muskler eller hur man genom att agera ”gatusmart” lyckades lugna ned en potentiellt farlig utan att förlora ansiktet.

Att på detta sätt mäta sig själv mot andra män och spegla den egna maskulinitetens värde i andra mäns ögon är, enligt Kimmel (1996:26–27), en av de allra viktigaste beståndsdelarna i den manliga homosocialiteten. Han skriver: ”If manhood could be proved, it had to be proved in the eyes of other men” (s. 26). Detta manliga mätande och speglade är en företeelse med gamla rötter, menar Kimmel. Till exempel har det varit ett centralt tema för det amerikanska manliga idealet ”the self-made man”, som varit huvudkaraktären i en rad romaner, filmer och politiska tal under de senaste två århundradena.

⁹ *Tupac Amaru Shakur* (ursprungligen *Lesane Parish Crooks*) är en av de mest framgångsrika amerikanska rap-artisterna genom tiderna med stora internationella framgångar. Han föddes 1971 i East Harlem i New York och gjorde sig även känd som filmskådespelare och samhällsaktivist. Som en av de främsta företrädarna för gangsta-rap-genren kom Tupac att symbolisera denna stilriktningens mytologi och livsstil, vars destruktiva sida kom till uttryck när han sköts till döds i september 1996 (<http://www.neselang/2pac>, Nationalencyklopedin, hämtad 2014-08-31).

Inom den homosociala mansgruppen finns, enligt Kuosmanen (2001:41–44) en hierarkisk ordning där det ofta råder stark konkurrens om olika positioner. Den enskilda medlemmens ställning är i stor utsträckning avhängig i vilken grad hans individuella förmågor och färdigheter motsvarar gruppens förväntningar. Vad det är som uppskattas skiljer sig dock mellan olika grupper. Det finns också ofta ett behov av att upprätthålla fasta gränser mot omgivningen, inte minst mot kvinnor och sådant som betraktas som feminint. I min undersökning uttrycks denna gräns på följande sätt av en intervjudeltagare som får frågan om man som medlem i ett gäng någon gång känner skuld känslor efter att ha ”straffat” någon genom våld:

2:1) TJEJER HAR VI INTE

TF: Hur är det, känner man nån gång några skuld känslor, som typ: ”Vad hände med honom eller henne som blev utsatt?”

IP17U: Henne har vi inte. Tjejer har vi inte.

I starkt homosociala grupper finns, enligt Kuosmanen (ibid.) en tendens att utestänga, inte bara kvinnor från gemenskapen, utan också andra män som uppfattas vara av lägre rang eller som inte anses ha något viktigt att tillföra gruppen. Väl inne i den homosociala gruppen kan man dock komma i åtnjutande av gruppens inre sociala liv och få tillgång till skydd mot yttre hot samt till de förmåner som gruppen med sin kollektiva kraft förfogar över. Eftersom den homosociala gruppen förväntar sig konformitet och lojalitet från sina medlemmar, är det pris man som enskild medlem får betala, enligt Kuosmanen, ofta en minskad personlig rörelsefrihet och frihet att uttrycka individualitet. Detta är något som även många av deltagarna i den här studien berättar om, och det är heller inte ovanligt att inom homosocialt orienterade grupper talar man om varandra som *bröder*. Enligt Lagergren (1998) formerar sig grupper ibland på ett sådant sätt för att man vill tona ned konkurrensen mellan medlemmarna, och detta åstadkoms genom att man formulerar tydliga regler om vad som är tillåtet och inte. Hierarkin inom broderskapet eller ”fratriarkatet” kan dock se ut på olika sätt. Den kan till exempel vara *formaliserad* (till exempel frimurarloger), bygga på *senioritet*, där medlemmars personliga prestige utgör utgångspunkten eller på ett *differentierat erkännande*, som innebär att medlemmarnas status grundas på deras expertis och specialistkunnande. I berättelserna i denna avhandling förekommer element av samtliga dessa former.

Enligt Lindgren (1996) kan den homosociala orienteringen skifta i styrka mellan enskilda män. Vissa är starkt homosociala, medan andra föredrar mer heterosociala grupper. I en studie av manliga läkare visar hon också på hur graden av homosocialitet hos en individ kan växla mellan olika situationer, det vill säga att det finns en tendens att förstärka det homosociala beteende i enkönade manliga grupper och tona ned det i mer heterosocialt orienterade situationer. Denna typ av kontextberoende förändringar i graden av homosocialt uttryck är något som också flera av intervjudeltagarna i min studie talar om, som att vissa killar kan bete sig väldigt

olika beroende på om de exempelvis befinner sig ”mitt ibland alla sina kompisar” eller umgås på tu man hand med sin flickvän.

Underordnade maskuliniteter och protestmaskulinitet

Även om det råder mer eller mindre enighet i ett samhälle kring vad som är att betrakta som hegemonisk maskulinitet, är de nödvändiga medlen för att uppnå den (och därmed komma i åtnjutande av dess fördelar) inte jämnt fördelade över den manliga befolkningen (Messerschmidt, 1993:81–83). Män som ser de allmänt rådande normerna för ideal maskulinitet som eftersträvansvärda, men som saknar rätt medel för att uppnå dem, använder istället de resurser som står till buds utifrån deras specifika situation och levnadsförhållanden. Denna strävan efter att uppfylla rådande maskulina mål i kombination med bristande resurser för att uppnå dem, påminner både om Mertons anomiteori (se kapitel 1) och Youngs resonemang om relativ deprivation, alltså upplevelsen av att ha mindre resurser än andra grupper i samhället och av att vara orättvist behandlad av strukturell exkludering i kombination med kulturell integration (se avsnittet *Det exkluderande och det inkluderande samhället* i detta kapitel). Att vara utsatt för relativ deprivation resulterar enligt Young, särskilt bland unga män, ofta i en frustration som kan ta sig uttryck i kriminalitet. Viljan att köpa dyra kläder, ha en fin bil, kunna bjuda tjejer på krogen och så vidare, samtidigt som man är arbetslös och familjen lever på försörjningsstöd, blir en omöjlig ekvation om man inte skaffar pengar på annat sätt.

Den hegemoniska maskuliniteten handlar om materiell och kulturell dominans i samhället som helhet, men i samspelet mellan genus och andra strukturer, exempelvis klass och ras/etnicitet, skapas ytterligare maktordningar mellan olika maskuliniteter. De som saknar de rätta redskapen för att skapa ideal maskulinitet är istället hänvisade till vad Connell (1995/2008:119, 142–149) kallar *underordnade maskuliniteter*. I dagens västerländska samhälle är till exempel heterosexuella mäns dominans över homosexuella en av de mer betydelsefulla uppdelningarna, hävdar Connell (ibid: 116–117). Andra grupper som placeras långt ned i de manliga hierarkierna, är sådana som utpekas som ”mesar”, ”töntar” eller ”nollor”. Begreppen tönt och mes är i min undersökning vanliga nedvärderande beteckningar på män, som antingen inte anses förtjäna att betraktas som ”riktiga män” eller, som i citatet nedan, som ett tecken på att någon har tagit ett rejält kliv ned i statushierarkin till följd av en illojal handling mot gänget.

2:2) HAN SKA VARA EN TÖNT NU

ID81U: Det blir såna diskussioner direkt. Det går rykten, alla säger att ”honom kan man inte prata med, han ska vara en tönt nu.

Till de underordnade maskuliniteterna kopplar Connell (1995/2008) också kategorin *protestmaskulinitet* som hon menar föds av långvarig erfarenhet av maktlöshet, och som ofta manifesteras i överdrivna anspråk på makt förknippad med fysiska

former av maskulinitet. Även Messerschmidt talar om protestmaskulinitet, men menar att formerna för den kan skifta med gruppens sociala position.

Kriminalitet som strukturellt handlande

För att förstå män, maskulinitet och kriminalitet måste man, enligt Messerschmidt (1993:92) fokusera på män, men inte på män som en representation av ”den normale”, utan genom att studera och artikulera de könade komponenterna i manligt kriminellt beteende. Detta kräver en teoretisk förståelse som gör det möjligt att undersöka hur socialt handlande är kopplat till könade sociala strukturer, och som uppmärksammar hur dessa samtidigt har såväl en möjliggörande som en begränsande kraft, både när det gäller kriminellt handlande och vardagslivet i övrigt.

Kriminalitetens funktioner

Messerschmidt (1993:62) betraktar såväl kriminalitet som maskulinitet som former av socialt handlande i en viss social miljö och inom ramen för olika begränsande och möjliggörande strukturer. När maskulinitet produceras spelar den egna positionen i förhållande till den hegemoniska maskuliniteten en central roll. Avståndet är till stor del avhängigt faktorer som ålder, arbets- och inkomstfördelning, ras/etnicitet samt sexualitet. Att göra maskulinitet är också att skapa skillnader i förhållande till kvinnor och tjejer (se Hirdman, 2001/2010). För att kommunicera maskulinitet används de medel som står till buds, till exempel kan välbetalt arbete, prestigefyllt position i arbetslivet, fin utbildning, intelligens, idrottsprestationer, estetisk skicklighet, humor, charm, snabbtänkhets, mod, tuffhet m.m. vara användbart. I andra sammanhang, eller när andra verktyg för att göra manlighet inte är tillgängliga, kan kriminalitet fungera som en passande resurs, menar Messerschmidt (1993).

Protestmaskulinitet kopplad till ålder, klass och ras/etnicitet

För att beskriva hur ålder, klass och ras/etnicitet är kopplade till olika maskulinitetskonstruktioner jämför Messerschmidt hur konformitets- och protestmaskulinitet produceras hos tre grupper av unga män med olika klass- och etnisk/rasmässig bakgrund, nämligen: *vita medelklasskillar*, *vita arbetarklasskillar* och *arbetarklasskillar från familjer med låga inkomster från etniska minoritetsgrupper*. Materialet till Messerschmidts jämförelse är hämtat från ett flertal olika undersökningar¹⁰.

Killarna i den första kategorin var när de befann sig i skolan i allmänhet ganska ambitiösa i skolarbetet, måna om att följa regler och deltog entusiastiskt i konkurrensen om betyg, sportprestationer och om förtroendeuppdrag i studentföreningar – en maskulinitetsform Messerschmidt (ibid: 93–96) benämner som till-

¹⁰ T.ex. Chambliss 1973, Schwendinger & Schwendinger 1985, Muelbauer & Dodder 1983, Willis 1977, Stinchcombe 1964, Cernkovich & Giordano 1992, Gottfredson & Gottfredson 1985, Mancini 1981, Sullivan 1989, Katz 1988, Hills & Santiago 1992 m.fl. (I: Messerschmidt 1993:87–117).

mötesgående [*accommodating*]. Den följsamma inställningen till skolan innebar dock inte att killarna var helt befriade från känslan av underläge och underordning, inte minst gällde detta skolan som auktoritärt system. Stundtals utövade vissa därför på sin fritid en form av protestmaskulinitet med möjlighet till utlevelse av värden som inte välkomnades inom skolan, såsom självständighet, dominans, oräddhet och kontroll. Ofta åkte de då till en annan stad, drack stora mängder alkohol, gjorde småstölder, tokiga upptåg, vandaliserade etcetera. Under dessa eskapader ägnade de sig dock i stort sett aldrig åt aktiviteter som innebar våld.

Inom den andra kategorin, vita arbetarklasskillar, var man betydligt mer benägen att ägna sig åt protestmaskulinitet, inte bara utanför, utan även innanför skolans ramar. I flera av de refererade studierna redogörs för resultat liknande de i Willis' studie *Learning to Labour* (1993). Killarna levde med föreställningen att en "riktig karl" har ett fysiskt arbete och att till exempel kontorsarbete eller professionsarbete var ämnat för veklingar [*sissy stuff*]. I relation till den arbetarklassframtid de såg framför sig betraktades skolarbete som något fullständigt meningslöst, kasterande och omanligt. I skolan skapade de därför ett särskilt utrymme för sig själva, där de gjorde protestmaskulinitet genom att ifrågasätta regler och auktoriteter. Särskilt uppskattat bland killarna var att genom olika busstreck "få sig ett gott skratt" [*having a "laff"*], och måltavlan för dessa upptåg var ofta killar från mer studiemotiverade grupper. Arbetarklasskillarna visade också upp sin villighet att ta till våld, vilket skänkte dem en känsla av maskulin överlägsenhet i förhållande till de killar som inte ville slåss. Även utanför skolan ägnade de sig åt protestmaskulinitet, exempelvis genom att begå småstölder, slagsmål, inbrott och fortkörning i stulna bilar, dock inte systematiskt. Ett annat drag som uppmärksammas i flera av studierna, var att killar från den här gruppen i betydligt högre grad än andra, utförde hatbrott mot personer med en annan etnisk tillhörighet eller sexuell preferens än de själva hade. Messerschmidt tolkar detta som att de genom sitt hävdande av "vithet" och heterosexualitet som något överlägset, konstruerade en rasifierad maskulinitet [*racial gender*]. Gemensamt för många av killarna var också att de genom släkt eller vänner hade fått ett deltidsarbete redan under skoltiden, vilket de i allmänhet uppfattade som att de deltog i den "riktiga" världen (till skillnad från skolans "påhittade" värld). I undersökningarna antas att denna tidiga koppling till arbetsmarknaden, och därmed den säkra tillgången till fickpengar, var en viktig orsak till att dessa killar inte sysslade med kriminalitet mer regelbundet. Att de flesta av dem redan i mitten av tonåren hade ganska välbetalda arbeten betraktas som en starkt bidragande orsak till att de också slutade med kriminaliteten relativt tidigt.

Den tredje kategorin som Messerschmidt tar upp är arbetarklasskillar från familjer med låga inkomster från etniska minoriteter. En viktig omständighet för maskulinitetsskapandet hos dessa killar var att de inte på samma sätt som föregående grupper hade kontinuerlig tillgång till pengar genom sina föräldrars försorg eller genom deltidsarbete. Därför såg de varken skolan eller arbetsplatsen som till-

gängliga resurser inför framtiden. Med känslan av att vara avstängd från dessa möjligheter blev istället ungdomsgänget och gatan [*the street*] deras huvudsakliga sammanhang, och ibland löstes resursproblemet genom gatukriminalitet. Messerschmidt menar att utestängningen från övriga arenor i samhället medförde att dessa killar i högre utsträckning än killarna i de båda föregående grupperna uppfattade dimensionen kön som något särskilt hållbart och giltigt för att uppnå en känsla av kontroll. Därför, menar han, fanns hos dem en än större fascination för fysiskt våld än hos de vita arbetarklasspojkar. Utestängningen ledde också till att protestmaskuliniteten hos denna grupp tenderade att ta sig ibland ganska allvarliga och brutala former, såsom grova egendomsbrott och överfallsrån. Ofta tog det också betydligt längre tid för dessa killar än för de vita arbetarklasskillarna att ”växa ifrån” kriminaliteten [*mature out of crime*]. Bland dem som hade minst tro på en möjlig framtid, gick några successivt över till ännu mer avancerad brottslighet.

Sammanfattningsvis förklarar Messerschmidt skillnaderna i maskulinitetsgörande mellan de tre grupperna med deras avstånd till den hegemoniska maskuliniteten. Ju större avstånd, desto mindre tillgång till de ”rätta” verktygen för att konstruera ”ideal maskulinitet”. För dem som befinner sig längst ned på samhällsstegen, där varken utbildning eller arbete uppfattas finnas inom räckhåll, tar sig de kompensatoriska inslagen de mest fysiska och våldsamma formerna. Messerschmidt skriver:

“Boys will be boys” differently, depending on their position in social structures and, therefore, upon their access to power and resources. [...] Varieties of youth crime serve as a suitable resource for doing masculinity when other resources for doing masculinity are unavailable. These forms of youth crime, as with other resources, are determined by social structures (s. 87–88).

Mycket av det Messerschmidt skriver om protestmaskulinitet kopplat till kön, klass och etnicitet känns väl igen även i den här undersökningen. Det finns dock också en del skillnader. I de förortsområden jag undersökt bor en hög andel första eller andra generationens immigranter. Med Wacquants (2008:160) terminologi påminner de bland annat därför mer om ett franskt socioekonomiskt utsatt bostadsområde (”banlieu”) än om ett amerikanskt ”hypergetto”. Hypergetton är enligt Wacquant ”zoner av rasmässig inneslutning överhöljda av klassuppdelning” där den sociala antagonismen fortfarande uttrycks i rasmässiga termer. Den franska förortens kris rör istället arbetarklassens sociala reproduktion och frontlinjen dras mellan ungdomar och resten av samhället, vilket ibland leder till upplopp. Enligt Wacquant skiljer sig också hypergettots dagliga användande av våld från det mer sporadiska och externt fokuserade våldet i de franska förortsområdena.

Flera av deltagarna i min undersökning har kommit till Sverige som flyktingar, och i sina hemländer har de haft olika samhällspositioner. De har således inte bott i Sverige sedan flera generationer, och oavsett nuvarande social position och materi-

ell standard identifierar sig många klassmässigt fortfarande i grad hög med den samhällsposition de själva eller deras föräldrar hade i ursprungslandet. Inslaget av medelklassvärderingar är därför i många familjer stort, inte minst visas detta i höga krav på barnens skolprestationer. I större utsträckning än vad som verkar vara fallet i de undersökningar (som utspelar sig i hypergetto-miljö) som Messerschmidt refererar till, förekommer därför *flera olika former* av maskulinitetskonstruktion *sida vid sida* i samma bostadsområde. Dragningen till homosocialitet kan också skifta med åldern. För många killar är dragning till homosociala sammanhang särskilt stark i tonåren, och den egna kompisgruppen kan då utgöra en av livets absolut viktigaste sociala arenor. Det är där man lär sig sociala koder, språk och symboler som hänger ihop med identitetsskapandet, både som grupp och individ. Lalander (1999/2009: 145–146) poängterar att ”gänget” för många killar är en plats inte bara för maskulinitetsgörande, utan också för att utveckla manlig intimitet. Denna blandning mellan manlig strävan och intimitet, syftar enligt Lalander till att hålla samman gruppen och skapa en stark kollektiv känsla.

Kapitel 3: Konstruktionistisk och narrativ metodologi

I avhandlingen utgår jag teoretiskt från ett övergripande konstruktionistiskt perspektiv. Jag delar också Järvinens och Mik-Meyers (2005:9–10) konstruktionistiska definition av *interaktionism*, där innebörden av en handling eller ett fenomen betraktas som skapad i interaktionen mellan människor eller mellan människor och ting.

Som framgått av föregående kapitel är intentionen med min analys att urskilja hur intervjudeltagarna konstruerar likhet och skillnad i sina berättelser, och hur de genom sitt vardagliga tal skapar förklaringar, handlingsstrategier, framtidsscenarioer och så vidare. Det finns inga ambitioner att försöka klarlägga några faktiska orsaksamband eller någon egentlig betydelse, inte heller att kasta ljus över vad som verkligen har hänt. Frågor om huruvida innehållet i berättelserna stämmer överens med ”verkliga händelser i objektiv mening” sätts i undersökningen inom parentes, vad Husserl (1913/2004) benämner som *fenomenologisk reduktion* eller *fenomenologisk bracketing*. Istället för att beskriva fenomenet ungdomsbrottsligheten som det ”är”, vill jag studera det som en *objektifierad verklighet*, det vill säga hur det blir till i språket och i interaktionen mellan människor så att det *upplevs* som verkligt (Börjesson, 2003:23; Järvinen & Mik-Meyer, 2005:105).

I detta kapitel redogör jag för mina metodologiska utgångspunkter, och i det första avsnittet, *Konstruktion av verklighet*, tar jag upp några diskursanalytiska begrepp om verklighets- och identitetskonstruktion. Här redogör jag även för den konstruktionistiska postmoderna synen på kriminalitet som jag valt att utgå ifrån i avhandlingen. Vissa delar av avsnittet är tänkt som en introducerande redogörelse för ett antal diskursanalytiska begrepp jag använder i analysarbetet, och andra delar mer som en övergripande redovisning av mina teoretiska utgångspunkter. Följande tre avsnitt ägnas åt *narrativ metodologi*. Där ger jag först en bakgrundsbeskrivning och redogör för en del centrala begrepp inom denna metod. Därefter presenteras den narrativa begreppsapparatur som utgör arbetsredskapen i min analys.

Konstruktion av verklighet

I avhandlingen studerar jag undersökningsdeltagarnas berättelser som ett slags nycklar eller ledtrådar till hur de knyter samman sin förståelse av företeelser som ungdomsgång i förorten och ungdomskriminalitet i sammanhängande *tolkningsrepertoarer*. I detta avsnitt kommer jag att utveckla begreppet, och även visa hur jag förstår *identitet* som något diskursivt och kontextuellt samt hur jag använder begreppet *subjektsposition* i avhandlingen. Avslutningsvis behandlar jag hur olika tolkningsrepertoarer kan kämpa mot varandra om *tolkningsföreträde* och om att vara den som kan ge den mest korrekta bilden av en situation.

Tolkningsrepertoarer

Sociala händelser består alltid av ett mycket stort antal komplexa skeenden som försiggår parallellt eller som överlappar varandra. Det är emellertid bara möjligt att iaktta en begränsad del av allt som sker. Den enskilde åskådarens blick kan liknas vid en strålkastare som är riktad mot en viss del av en scen. Det upplysta området blir då synligt, men samtidigt pågår en mängd aktiviteter på de icke belysta delarna, som man som enskild betraktare inte har en aning om. Dessutom beskådar varje observatör, vid varje enskilt tillfälle, skeenden från ett specifikt perspektiv och under en begränsad tid. Dessa omständigheter tillsammans gör tolkningsmöjligheterna av vad som ”egentligen sker” obegränsade, och det är därför omöjligt att skapa sig en fullständig eller allsidig bild av ett skeende. I avhandlingskontexten kan därför frågor som: ”Hur ser situationen ut i förorten?” besvaras på ett oändligt antal sätt, och beskrivningar som: ”det är en krigszon” eller ”en hemvist för kriminella ligor”, kan vara lika giltiga som ”ett coolt och häftigt ställe med influenser från hela världen” eller ”ett lugnt och mysigt ställe där jag har alla mina vänner”.

Överblicken över vad som sker begränsas alltså av våra sinnens uppfattningsförmåga och vår egen position och erfarenhet. För att som sociala aktörer ändå kunna navigera i tillvaron – förstå vad vi varit med om, vilken sorts situation vi befinner oss i och kunna fatta beslut inför framtiden – behöver vi komplettera våra egna iakttagelser. Genom att ta del av andra människors berättelser om sina erfarenheter och lägga samman dessa med egna observationer, tidigare minnen och kunskaper på särskilda sätt, går det att skapa mer sammanhängande förklaringsmodeller som kan fungera som guider i tillvaron. Potter och Wetherell (1987/2007: 146–157; 1992:90–92) kallar denna typ av sammanhängande föreställningar och förklaringar för *tolkningsrepertoarer*. De menar att individers och gruppers förståelser av sig själva och den omgivande världen alltid hänger ihop med tidigare erfarenheter samtidigt som de präglar förståelsen av såväl dåtiden och nutiden som framtiden. Tolkningsrepertoarerna kan förstås som ett slags vägvisare som dels ger information om ”hur saker och ting egentligen förhåller sig”, dels fungerar rådgivande för det sociala handlandet. Begreppet är orienterat mot innehållet i en diskurs och hur detta är organiserat. Detta innebär att man fokuserar på hur diskurser tar form och används i en konkret lokal kontext.

När man försöker identifiera olika tolkningsrepertoarer kan man enligt Potter and Wetherell (1987/2007:54) förvänta sig att finna flera hos en och samma undersökningsdeltagare eller i en enda berättelse beroende på socialt och diskursivt sammanhang (se även Talja, 1999). Inte heller i den här studien kan enskilda undersökningsdeltagare sägas omfatta bara ett perspektiv, uttrycka en viss hållning på ett entydigt eller ”renlärt” sätt eller använda bara en enda tolkningsrepertoar eller diskurs. Visserligen är det ganska vanligt att betona något perspektiv, men samtidigt finns en tendens att hoppa mellan olika tolkningsrepertoarer beroende på sammanhang och vilken fråga som i stunden diskuteras.

Membership resources

De ”tidigare erfarenheter” som Potter och Wetherell (ibid.) talar om som en hjälp för att tolka iakttagelser i omvärlden, kallar Fairclough (1989/2001:20) för *membership resources* (MR). I hans terminologi består MR av det som ”människor har i sina huvuden”, alltså de resurser människor använder sig av när de producerar eller tolkar något, till exempel kunskap om språk, tidigare förståelser av den naturliga och sociala världen, värderingar, antaganden, saker man tror på och så vidare. Dessa resurser är inte bara kognitiva, för eftersom de har sitt ursprung i den sociala världen är de också sociala till sin natur. I en dialektisk process både skapas och skapas de av den sociala värld som omger dem. Det socialt producerade som en person kommer i kontakt med internaliseras och blir en del av hennes MR, som sedan används som ett navigationsinstrument i det sociala livet.

Reproduktion

Närhelst personer använder eller tolkar diskurser, är de således tvungna att använda sociala strukturer som byggstenar (ibid: 32). På så vis återskapas ständigt strukturerna. Diskurser och handlande är därmed både produkten av strukturer och producenter av strukturer. Dessa *reproduktionsprocesser* kan vara i grunden *konservativa*, men poängterar Fairclough, eftersom de sociala aktörerna är kreativa och är kapabla att kombinera de strukturella byggstenarna på nya sätt kan processerna också vara *transformativa*, det vill säga modifiera strukturer.

Konstruktionistisk förståelse av kriminalitet

Ur ett konstruktionistiskt perspektiv betraktas inte heller företeelsen ungdomskriminalitet som något objektivt och oföränderligt. I analysen utgår jag visserligen från den definition av kriminalitet som undersökningsdeltagarna presenterar (vanligen: handlingar som är förbjudna enligt brottsbalken i den svenska lagstiftningen), men bakom denna pragmatiska tolkning intar jag en konstruktionistisk förståelse av såväl lag som kriminalitet som något diskursivt, relationellt och kontextbundet som måste förstås genom en tolkningsrepertoar.

Detta synsätt överensstämmer i stort med vad som inom kriminologin benämns som ett *postmodernt perspektiv*. Enligt Einstadter och Henry (1995/2006:293–295) betraktas då ”lagen” snarare som något politiskt och utsatt för subjektiv tolkning, än som en uppsättning neutralt utformade principer. Fitzpatrick (1984) menar att lagen är ömsesidigt konstituerad genom sociala relationer, det vill säga att samtidigt som den är influerad av rådande normativa föreställningar i samhället, påverkar den i sin tur normuppfattningen i samhället. Enligt synsättet betraktas lagen inte heller som en självklart överordnad regelsamling, utan som *ett* normsystem bland många andra, men som genom framgångsrik förhandling har vunnit en hegemonisk status (Santos, 1985). Utifrån ett liknande resonemang diskuterar Henry och Milovanovic (1996) förhållandet mellan lag och kriminalitet ur ett maktperspektiv. De

hävdar att maktdimensioner finns i alla relationer, och att makt dessutom ofta är ojämnt fördelad i ett samhälle, inte minst vid jämförelser kopplade till klass, ras och kön. I ett samhälle finns, menar de, en tendens att uppmärksamma vissa former av skada [*harm*] mer än andra, och de skadehandlingar som får mest uppmärksamhet brukar klassificeras som brott. Andra skadehandlingar får betydligt mindre uppmärksamhet, och lyckas inte kvalificera sig för en sådan beteckning. Inte sällan gäller detta skada som vållas grupper med liten makt.

Identitet och subjektspositioner

Enligt Laclau & Mouffe (1985/2008:115) är även identiteter diskursiva företeelser, och individer strävar ständigt efter att hitta sig själva inom diskurserna. *Subjekt* är enligt dem detsamma som ”subjektspositioner i en diskursiv struktur”. Resonemanget utgår från Lacans (1977/1989) teori om subjektuppfattningen. Han menar att det i diskurser alltid finns angivet vissa positioner som subjekten kan anta, och till dessa knyts förväntningar om en viss typ av uppförande. *Identitet* innebär då att identifiera sig med någon av de subjektspositioner som diskurserna erbjuder.

Identiteter är, enligt Lacan (*ibid.*), organiserade kring ett antal *signifikanter* sammanlänkade i så kallade *ekvivalenskedjor* som sorterar in identiteten i en relationell kontext. Så kallade *mästersignifikanter*, är enligt Lacan identitetens ”nodalpunkter” (något centralt som övrigt organiseras kring). Den *flytande* (det vill säga obestämda, mångtydiga) mästersignifikanten ”tonårskille” kan till exempel i en viss diskurs knytas samman med ”mod, styrka och inbrott”, i en annan med ”motorer, verktyg och teknikutveckling” och i en tredje med exempelvis ”trash metal-musik, långt svart hår och veganism”. För att bli ännu tydligare kan dessa föreställningar ställas mot andra flytande mästersignifikanter, som till exempel ”tonårstjej”. I en diskurs kanske detta begrepp ekvivaleras med ”passa småsyskon, empati och hushållsarbete”, i en annan med ”högklackat, våpighet och lösögonfransar” och i en tredje med ”läxläsning, prestationsångest och höga betyg”. Beroende på vilken diskurs som omger signifikanten ges olika anvisningar om vad som kännetecknar en viss kategori och om hur man bör bete sig för att uppfattas på ett visst sätt.

Även Fairclough (1989/2001:31–32) talar om subjektspositioner, fast mer i förhållande till en viss social och diskursiv ordning. Att inneha en subjektsposition betyder enligt honom att göra, eller inte göra, vissa saker, och om att utföra dessa på ett sätt som ligger i linje med de rättigheter och skyldigheter som förknippas med den. Applicerat på exempelvis en fritidsgård kan sägas att det finns ett antal *sociala utrymmen* (t.ex. öppen verksamhet, gruppträffar, personalmöten och kafferasster), en uppsättning igenkännbara *sociala roller*, (t.ex. chef, fritidsledare, besökande ungdom) och ett antal godkända *aktiviteter och mål* (t.ex. spela teater och musik, samtalsgrupper, baka kakor, lärande och upprätthållande av uppföranderegler). Om man fokuserar på *subjektspositionerna* kan det sägas att chefer, fritidsledare och ungdomar *är det de gör*. Det är fritidsgårdens diskurser som ställer upp subjektsposition-

erna, och det är bara genom att inneha dessa som individerna blir till fritidsledare och ungdomar. Det är således den sociala strukturen i form av konventioner som bestämmer diskursen, och det är bara genom innehav av dessa på förhand givna subjektpositioner som de fortsätter att vara en del av den sociala strukturen.

Subjektets handlingsutrymme

Anledningen till att Fairclough (ibid.) hellre använder begreppet ”subjektposition” än det vanligare ”social roll”, är vad han beskriver som ”dess lyckosamma tvetydighet” (ibid: 32). Grammatiskt står ”subjekt” för den aktiva parten i en sats, den som agerar, men på engelska och franska kan ordet också avse någon som befinner sig i en underordnad position i förhållande till en auktoritet och då passivt blir formad till något. Denna dubbla innebörd har enligt Fairclough en viktig funktion för förståelsen av de sociala subjektens handlingsutrymme: de *begränsas* av de subjektpositioner som den rådande diskurstypen erbjuder och är i den meningen passiva, men just genom att inskränkas på detta sätt blir det också *möjligt* för dem att handla som sociala aktörer. Begränsningen är med andra ord en förutsättning för handlande. Sociala subjekt är kreativa och aktiva, och gör diskurserna till resurser som kan kombineras på mängder av sätt för att möta många olika situationer, förutsättningar och krav. Detta är, menar Fairclough, en i allra högsta grad kreativ aktivitet. Denna syn på förhållandet mellan subjekt och struktur påminner om Messerschmidts (1993:62) teori om *strukturellt handlande* (se kapitel 2). Även han poängterar att sociala strukturer inte existerar i sig själva utanför det vanliga vardagslivet. Strukturer produceras, reproduceras och är följden av enskilda aktörers handlingar, på så sätt att utan sådana handlingar existerar inte längre strukturen. På samma gång är dessa enskilda aktörers handlande ständigt påverkade av och sammanlänkade med de omgivande strukturerna. Om till exempel alla fritidsgårdar skulle läggas ned, skulle inte bara konkreta verksamheter försvinna, utan även den sociala struktur som handlingen ”fritidsgårdsbesökande” omges av.

Kampen om tolkningsföreträde

Den oändliga variationen av perspektiv och fokus innebär en oupphörlig konceptualisering och definiering av såväl den fysiska som den sociala världen, och därför även ett oräkneligt antal sätt att berätta om vad som händer där. Det pågår också en ständig kamp om vilken tolkningsrepertoar som bäst fångar verkligheten. Laclau och Mouffe (1993:62) talar i detta sammanhang om *etablerandet av diskurser* och om *den språkliga kampen om hegemoni*. Berättandet producerar och reproducerar också sociala förhållanden och identiteter, och därmed även relationer av makt och kontroll. Vissa berättelser tenderar att bli särskilt inflytelserika. De har enligt Fairclough (1989/2001) en *ideologisk funktion*, det vill säga upprätthåller och reproducerar makt och ordning så att vissa förståelse- och handlingsmönster *naturaliseras*. Det betyder att de uppfattas som helt självklara och i överensstämmelse med verklig-

heten. Andra versioner riskerar istället att marginaliseras och så småningom glömmas bort.

Narrativ metodologi

Utifrån resonemangen ovan är det omöjligt att utanför en diskurs beskriva hur något ”egentligen” är eller att kunna ge den ”sanna” bilden av ett händelseförlopp. Genom att *berätta om* sina erfarenheter finns det dock en möjlighet att skildra dem så att de åtminstone framstår som begripliga och meningsfulla för andra. Flera teoretiker hävdar att denna människans narrativa förmåga är hennes absolut främsta redskap för förståelse – kanske till och med en av de saker som gör oss till människor (Börjesson 2003:75–78; L.-C. Hydén 1997:9–23; Polkinghorne 1988:6–11; Squire 2008/2009:43).

Som framgick av föregående avsnitt är min analys inriktad på att försöka förstå hur undersökningsdeltagarna i sina berättelser ger mening åt fenomenet ungdomar och brott i förorten, och jag har därför valt att använda mig av narrativ metod. I detta avsnitt beskriver jag först några olika definitioner av narrativ och redogör sedan för den analytiska inriktning jag har valt. Därefter presenterar jag de narrativa begrepp jag använder i analysen.

Vad är ett narrativ?

Var gränsen dras mellan en berättelse eller ett narrativ och andra former av muntlig eller skriftlig framställning, varierar mellan olika metodologiska inriktningar. Vissa fokuserar till exempel på historier om ett avgränsat händelseförlopp. Utifrån en sådan strikt sociolingvistisk definition, ofta kallad ”den labovianska modellen”, kan begreppet narrativ endast användas för att beteckna vissa specifika *händelseorienterade* samt tidsmässigt och tematiskt ordnade berättelser (se t.ex. Labov & Waletzky, 1967). Kännetecknande för denna form av narrativ är enligt Hydén (1997:20) att de beskriver ett förlopp där tidsmässigt ordnade händelser sker i ett visst sammanhang, är orsakade av något (att det ena leder till det andra), upplevda av någon och framställda av någon. Andra forskare förespråkar en betydligt öppnare avgränsning av begreppet narrativ, och fokuserar istället på berättelser om *erfarenheter* (Squire, 2008/2009). Utifrån en sådan definition kan ett narrativ bestå av flera episoder och, utöver händelser, inbegripa upplevelser och föreställningar.

I mitt eget analysarbete hade jag inledningsvis ambitionen att urskilja mer regelrätta ”labovianska narrativ” i datamaterialet. Ganska snart stötte jag dock på problem. I likhet med Patterson (2008/2009:30–37), upptäckte jag en del analytiska begränsningar med denna modell, som till exempel att en strikt händelsefokusering utesluter redogörelser för tillstånd som är bestående över tid samt att endast lite uppmärksamhet ägnas åt berättelsens kontext. En sådan tillämpning skulle således innebära att mycket av det jag betraktar som delar av berättelserna och betydelse-

fullt för deras mening, skulle uteslutas. Dessutom uppfattade jag modellen som dåligt anpassad till intervjudeltagarnas tal, inte minst i gruppintervjuer.

Den analysform jag slutligen valt vilar metodologiskt på en omtolkning av det narrativa begreppet (Riessman, 1997; Riessman & Quinney, 2005:393–395). Den strikt händelseorienterade labovianska definitionen av narrativ benämner Riessman och Quinney som en *story*, och är bara *en* berättelse av flera. Andra former av narrativ är till exempel berättelser om varaktiga tillstånd och hypotetiska berättelser. I mitt empiriska material finns till exempel en hel del berättelser om specifika händelser och exceptionella tillstånd som kan betecknas som sådana *stories* eller historier, och som även kan analyseras som sådana. Det är emellertid också vanligt att undersökningsdeltagarna berättar om hur saker och ting brukar eller brukade vara, vad som var typiskt för en viss period i livet, vem man då brukade umgås med och vad man ofta gjorde tillsammans ("vi var några killar som alltid hängde utanför Bennys livs när vi gick på högstadiet"). För att lösa problemet med de alltför trånga labovianska kriterierna föreslår Riessman att begreppet narrativ kan användas på två olika sätt. Så länge svaren från en intervjudeltagare är ordnade sekventiellt, tematiskt och strukturellt sammanhållet kan de betraktas som "en narrativ helhet". Inom denna kan det sedan finnas delar som stämmer med de labovianska kriterierna för en historia.

Utifrån en sådan definition utesluts således inte berättelser om tillstånd som består över tid och inte heller berättelser om en tänkt framtid, men för att ändå kunna skilja dem åt använder jag några olika beteckningar. Berättelser om återkommande händelser eller tillstånd som varar över tid kallar jag *tillståndsberättelser*. Historier om ovanliga händelser kallar jag *exceptionella* berättelser. De berättelsetyper jag kallar *framförelser*, *hypotetiska* och *metaforiska narrativ* överlappar visserligen varandra, men det finns också vissa skillnader. Med den första avser jag berättelser om framtiden i en mer allmän bemärkelse ("imorgon ska jag gå till fritidsgården). Även *hypotetiska berättelser* kan handla om framtiden, fast då på ett mer förutspående sätt ("det kommer att gå illa för den killen"), men kan också avse uttalanden om kausalitet ("vissa killar bara är såna" eller "kriminell blir man för att man känner sig liten och osäker"). De *metaforiska berättelserna* kan beroende på vad metaforen gäller även betecknas som någon av de förut nämnda berättelsetyperna, men utmärker sig genom att de också innehåller en liknelse ("förorten är som en tickande bomb", "han betar sig som om han va värsta maffiabossen" eller "det var ju som en jävla buffelhjord här ibland alltså").

Analysmodeller

Den narrativa forskningen har under senare år utvecklats inom flera olika vetenskapliga inriktningar. Från att inledningsvis fokusera litterära arbeten har teorier och analysmetoder så småningom utvecklats för många andra typer av narrativ och sammanhang (Phoenix, 2008/2009). Mishler (1986/1991, 1997) urskiljer tre över-

gripande analysmodeller. I den första fokuseras på berättelsens *innehåll*, det vill säga *vad* som sägs (Mishler, 1997:68–75). En annan modell analyserar talares olika *berättarstrategier*, det vill säga *hur* någonting sägs, hur en berättelse byggs upp och hur olika språkliga resurser används för att skapa en viss mening (ibid: 87–88). Den tredje modellen analyserar berättelsers *funktioner*, sammanhang och konsekvenser (kulturella, sociala och psykologiska), det vill säga *varför* en historia berättas, och vad den ges för mening av berättare och mottagare (ibid: 95–111). Mishler beskriver detta som att man undersöker: ”det ’arbete’ som berättelserna utför, vilka sammanhang de produceras i och vilka effekter de får” (ibid: 95). Av intresse är till exempel hur människor presenterar sig själva, hur myter och kulturella föreställningar framträder i vardagliga berättelser och hur berättelser används i interaktion och i institutionella sammanhang. Inom ramen för denna tredje modell kan man också studera narrativens politiska implikationer, och då intresserar man sig särskilt för berättelsers maktaspekter och hur de förhåller sig till varandra, som till exempel hur vissa berättelser tilldelas en överordnad ställning och andra marginaliseras, hamnar i opposition eller glöms bort.

Många forskare poängterar också betydelsen av att i en narrativ studie *kontextualisera* berättandet och berättelserna (se t.ex. Phoenix, 2008/2009:64ff; Riessman, 1997:57–59; Squire, 2008/2009:43). Gubrium och Holstein (2009) menar att kontexten inte bara *i*, utan också *för*, en berättelse [*the setting of storytelling*] (var och när den berättas, av vem, för vem och på vilket sätt) alltför sällan ägnas uppmärksamhet inom den narrativa forskningen. Detta medför att värdefulla kommunikativa aspekter riskerar att gå förlorade i analysen. Författarna uppmanar därför till *narrativ sensibilitet*, det vill säga till en systematisk undersökning av de syften, strategier och resurser som omger den narrativa produktionen.

Berättelsen, berättandet och funktionerna

Genomgången ovan pekar på att en narrativ analytisk ansats i en undersökning innebär många val. Figur 3:1 nedan är en sammanställning av hur jag, med inspiration från Mishlers typologi, har orienterat mig och begripliggjort de olika valen för mig.

Den narrativa analys jag gör i avhandlingen innefattar nivåerna: *berättelsen som text* (innehåll och struktur), *berättandet* (berättelsens framförande) och *funktionerna* (vad berättaren vill och gör med sin berättelse). Även om jag på olika ställen i avhandlingen betonar dessa olika mycket, rör jag mig sammantaget på alla tre nivåerna. Särskild vikt läggs dock vid de meningsskapande delarna (som jag sorterar in under kategorin funktioner). För att kunna analysera en berättelse ur ett av perspektiven sätter jag samtidigt för stunden de övriga inom analytisk parentes, ett tillvägagångssätt Gubrium och Holstein (2008:390–392) benämner som *analytic bracketing*. Följande avsnitt är en genomgång av dessa analytiska moment, och jag beskriver där mer detaljerat min konceptualisering av dem samt av de begrepp jag använder.



Fig 3:1) Berättelsers innehåll och struktur, funktioner samt framförandekontext

Berättelsen som text

Att studera en berättelse som en *text*, innebär att fokusera på det som *sägs*, oavsett om berättandet sker skriftligen eller muntligen (Fairclough, 1989/2001, 1992/2012). Textanalysen kan göras på olika nivåer – dels med utgångspunkt i själva *innehållet*, dels utifrån berättelsens *struktur*, det vill säga hur den är uppbyggd. Även om det inte går att strikt hålla isär dessa nivåer, finns en viss tendens i avhandlingen att koppla de innehållsmässiga delarna till de teorier som presenterats i föregående kapitel, och de som berör berättelsens uppbyggnad och struktur till de begrepp som behandlas i följande avsnitt i det här kapitlet, där jag först presenterar olika beståndsdelar i ett narrativ, och därefter beskriver ett antal narrativa nivåer.

Narrativets beståndsdelar

Även om narrativ kan se ut på olika sätt, finns också vissa kännetecken. Beståndsdelar som ofta lyfts fram är: *intrig* (eller handling), *setting*, *karakterer* (eller roller/positioner), *genre* och *coda* (poäng eller utvärderande satser).

Intrig eller handling

En berättelse kännetecknas först och främst av att den *handlar om* något, vilket förs fram i språkliga satser som uttrycker handlingar, skeenden eller tillstånd ("jag gick ut genom dörren" eller "då brukade vi alltid spela fotboll"). Tillsammans utgör dessa händelsesatser berättelsens *intrig*, och det är den som driver historien framåt, skapar spänning och gör berättelsen intressant (Järvinen & Mik-Meyer, 2005:36).

Ofta letar man efter historiens röda tråd, det vill säga den struktur som arrangerar berättelsernas delar och ger dem innebörd. En traditionellt berättad historia följer ett linjärt förlopp och innehåller ett välbekant mönster med inledning, mitt och ett slut, där svaren ges på de frågor som rests i berättelsen. Med en öppen intrig finns utrymme för mer överraskande eller oförutsägbara förlopp och slut (A. Johansson, 2005:132).

Setting

Berättelser utspelar sig oftast i en viss miljö, ibland på en specifik plats. Händelserna kan också inträffa vid en viss fas i livet, under en viss årstid eller vid en viss tid på dygnet. Även saker som finns i denna omgivning, såsom bänkar, kiosker, affärer och mopeder, utgör en del av berättelsens setting (A. Johansson, 2005:132; Labov & Waletzky, 1967).

Karaktärer/roller/positioner

I en berättelse ingår så gott som alltid personer som agerar och sätter igång händelseförlopp. Dessa kan tilldelas igenkännbara karaktärer eller *roller* som till exempel den gode, den onde, förövaren, offret, vittnet eller hjälten (Järvinen & Mik-Meyer, 2005:36). Berättelsen har oftast en eller flera huvudroller (eller *protagonister*), vars fiender eller motståndare kallas för *antagonister*. Dessutom ingår många gånger olika biroller och statister.

I analysarbetet har jag lagt särskild vikt vid att försöka identifiera berättelsernas olika karaktärer utifrån flera aspekter, till exempel hur nära berättelsens centrum de befinner sig och vilka andra positioner de kopplas samman med. Jag har också undersökt hur de sätts i relation till varandra och i vilken mån de tillskrivs makt, status, moral, handlingsutrymme och positioneras som ”vi” eller ”dom”, under- eller överordnade eller som innanför eller utanför en viss gemenskap. I detta analysarbete använder jag bland annat Elias och Scotsons begrepp ”moralisk differentiering” och ”etablerade och outsiders” (se kapitel 2). I allt konstruktionsarbete spelar kategoriseringar en viktig roll. Många gånger kan de vara helt avgörande för en berättelses budskap. För att analysera detta använder jag mig framförallt av Sacks teori om ”Membership Categorization Analysis” som jag beskriver nedan.

Membership Categorization Analysis

Begreppet Membership Categorization Analysis, förkortat MCA, (Sacks, 1989; Schegloff, 2003/2006; Silverman, 1998) kan vid en första anblick te sig svårbegripligt. Dessutom är det svårt att översätta till svenska. Min tolkning är att en sådan analys gör det möjligt att förstå hur ”medlemmar” (personer involverade i ett visst socialt och diskursivt sammanhang) genom språkliga konstruktioner (verktyg, knep eller tekniker) orienterar sig i sin omvärld och uttrycker en mening om den.

MCA bygger på antagandet att varje kategori som används för att beskriva en person eller en grupp föregås av en urvalsprocess där andra möjliga kategoriseringar väljs bort (Sacks, Schegloff & Jefferson, 1992:236). Om till exempel en person beskrivs som: ”tidigare dömd kampsportsutövare” uppfattas detta som något helt annat än om samma kille omtalas som ”19-årig student” eller ”den allra goaste brorsa du kan tänka dig”. Dessa kategorier kan fånga olika aspekter av samma person, men har helt olika budskap om hur han skall uppfattas. De olika beskrivningarna är också länkade till olika typer av samlingskategorier som till exempel sport eller kriminalitet, yrkestitel och familj.

Sacks kallar den här typen av samlingskategorier för *membership categorization device*, förkortat MCD (Sacks et al., 1992:467–468), vilken består av en uppsättning underkategorier. När man använder en kategori från en viss samling för att beskriva en person, blir det samtidigt omöjligt att använda andra kategorier från samma samling. Den 19-åriga studenten kan exempelvis inte plötsligt omtalas som rektor, och brorsan kan inte omnämnas som syster. Samlingskategorierna kan i sin tur ingå i ännu större samlingar och samtidigt ha flera underkategorier. Vissa samlingar kan innehålla många olika medlemmar (i till exempel kategorin familj kan, förutom bröder och systrar, också ingå mamma, pappa, moster, kusiner och gammelfarfar). Andra samlingskategorier förstås som bestående endast av ett binärt par, som till exempel ”civilstånd” som bara består av beteckningarna ”gift och ogift” (och änka/änkling). Ibland används även kategorier som inte självklart är binära men som om de vore det. Till exempel används kategorin ”kön” ofta på ett sådant sätt, medan andra menar att detta inte är alls är en självklar indelning. Ett annat exempel är när ”etnicitet” delas upp i kategorierna ”svenskar” kontra ”invandrare”.

En särskild form av samlingskategorier är vad Sacks benämner som *duplikativa organisationer*. Sådana kännetecknas av att de kategorier som ingår i dem uppfattas tillhöra samma team, exempelvis medlemmarna i ett fotbollslag, ett kriminellt gäng, en familj, en skolklass och så vidare. Utmärkande för sådana organisationer är att de ofta omnämns och räknas som en enhet. Om man till exempel frågar efter omfattningen på en fotbollsturnering, kommer svaret sannolikt att ange hur många lag som deltar och inte antalet högeryttrar, målvakter och vänsterbackar etcetera. Standardiserade relationspar [*standardized relational pairs*], förkortat SRP (Sacks, 1972:37, 334; Silverman 1998:81f) är en särskild form av duplikativa organisationer. De består av endast två kategorier som ömsesidigt definierar varandra och som förutsätts ha vissa rättigheter och skyldigheter till varandra (till exempel pojkvän – flickvän, maka – make, förälder – barn). En betydelsefull aspekt av sådana relationer är att en eventuell frånvaro av den ena av parterna blir särskilt synlig. Till skillnad från exempelvis kategorierna ”åttondeklassare” eller ”fritidsgårdsbesökare”, som inte självklart ingår i ett SRP-förhållande är en ”pojkvän” eller ”hustru” någon som förutsätts ha en partner. Om då en sådan saknas, ompositioneras personen till singel, ensamstående eller någon liknande beteckning.

Förutom att tala om vilka kategorier som ingår i en viss samlingskategori består MCD också av ett antal regler för hur dessa kategorier kan användas. Sacks anger ett mycket stort antal sådana regler, varav jag i avhandlingen framförallt använder mig av två. Den ena av dessa är ekonomiregeln [*economy rule*] (Sacks, 1972:332; Silverman, 1993/2006:183) som opererar när en individ beskrivs med en enda kategoritillhörighet (exempelvis ”viktväktare” eller ”gängledare”), vilket medför att en mängd annan möjlig information utelämnas, som exempelvis ålder, yrke, hårfärg, fritidsintresse eller politisk uppfattning.

Den andra regeln är vad Sacks kallar för konsistensregeln [*the consistency rule*] (Sacks et al., 1992:246; Silverman, 1998:79) som säger att en kategori som har använts för att beskriva en av dess medlemmar, även får beteckna andra individer från samma samlingskategori. Ett närliggande begrepp är kategorianknutna aktiviteter [*category bound activities*] (Sacks et al., 1992:225, 238–239, 246; Silverman, 1993/2006:184). Med detta avses aktiviteter som genom att associeras med en viss typ av kategori antyder en viss identitet. Förförståelse av kategorianknutna aktiviteterna är enligt Sacks en grundläggande del av vardagsförståelsen av det sociala livet, eftersom den får oss att anta att om en medlem av en viss kategori gör en viss sak, så är sannolikheten hög för att också andra kategorimedlemmar ägnar sig åt samma sak. Om vi till exempel hör en historia om en fältassistent och en gravt berusad ungdom där den ena parten grät och den andra tröstade, kopplas troligen tröstandet till fältassistenten och gråtandet till den unga, eftersom ”tröstande” i en sådan här situation förknippas med socialarbetare, och att vara ”gravt berusad” med ungdomar. Kunskapen om de kategorianknutna aktiviteterna gör det också möjligt att som social aktör ge sig in i hypotetiska resonemang när något problematiskt inträffar. Den kan också användas för att göra kvalificerade gissningar om vilka omständigheter eller vilken sorts person som kan tänkas ligga bakom problemet. Genom sammanblandning av närliggande kategorier, samlingar och aktiviteter finns dock en påtaglig risk för att hypoteserna blir fördomsfulla antaganden, till exempel om man associerat en viss grupp – kanske ungdomar i hängiga byxor och huvtröjor – till aktiviteten inbrott, och till följd av detta antar att samtliga unga personer som klär sig på detta sätt är kriminella. I min undersökning stötte jag också ofta på frasen ”Dom är likadana allihop!” som en sammanfattande slutsats för att beskriva grupper av professionella, till exempel att *alla* poliser beter sig som ”grisar” och gillar att kontrollera andra människor eller att *alla* socialsekreterare är fördomsfulla mot invandrare och snålar med försörjningsstödet. Ännu vanligare är berättelser där undersökningsdeltagare motsätter sig den här typen av förenklade beskrivningar, vanligen uttryckt med ”Dom drar alla (ungdomar, invandrare, förortsinvånare) över samma kam”, vilket även detta kan tolkas som en generaliserande kategorisering där undantag marginaliseras.

Genre

Utifrån sin intrig och förhållandet mellan dess olika karaktärer kan berättelsen klassificeras som tillhörande en viss genre, exempelvis den tragiska, komiska, romantiska eller den satiriska genren (Järvinen & Mik-Meyer, 2005:37–38). Man kan också använda helt andra benämningar på berättelserna som till exempel klagomål, förklaring, sedelärande berättelse, försvarstal, motberättelse, framgångsberättelse och så vidare. Genre kan med andra ord ses som ett slags tolkningsram som säger något om hur berättaren vill att historien skall uppfattas (Johansson, 2007:335).

I avhandlingens empiri förekommer mängder av olika genrer och berättelse-typer, men några är vanligare än andra. Exempelvis är vad Goffman (1961/2012: 111) kallar för den *tragiska berättelsen* särskilt ofta förekommande. Enligt Goffman indikerar ett sådant format att individen inte vill uppfattas som själv ansvarig för sina handlingar eller sin situation. När innehållet i berättelsen riskerar att uppfattas som besvärligt, svårt eller omoraliskt kan det tragiska formatet hjälpa till att mildra ett eventuellt fördömande. Motsatsen är *framgångsberättelsen* där berättelsens huvudperson genom ett förtjänstfullt handlande lyckades åstadkomma ett gott resultat (ibid.).

Ett annat exempel är så kallade *atrocitetsberättelser*, som syftar till peka ut skuld eller orättfärdigt agerande (Dingwall, 1977). I detta fall är syftet att stärka den egna gruppens status genom att peka ut en annan grupp som omoralisk, störande eller i något annat avseende dålig. Det kan exempelvis röra sig om sekretessivrande social-sekreterare som ”förstör det gemensamma professionella samarbetet”, poliser som ”beter sig psykologiskt” i förhållande till brottsmisstänkta, chefer och politiker som ”befinner sig alltför långt från verkligheten” eller högljudda ungdomar som ”stökar och bråkar långt in på nätterna” utan hänsyn till övriga invånare i området. Medan berättaren själv framstår som en förnuftig och rationell person, framställs motparten som okunnig, oberäknelig eller irrationell.

Många av berättelserna kan också förstås som motnarrativ [*counter-narratives*]. Enligt Bamberg och Andrews (2004) används detta format när något berättas i opposition till dominanta kulturella narrativ. Tamboukou (2008/2009:104) talar på ett liknande sätt om ”motståndsteknologier”, vilka enligt henne är tecken på möjlig betydelseglidning inom en diskurs. Oavsett hur självklart något vid en viss tidpunkt och i viss kontext uppfattas vara, kommer det i andra sammanhang att upplevas som tveksamt och möjligt att ifrågasätta. Motståndsberättelser har jag i avhandlingen identifierat när någon upplever sig själv eller sin grupp som negativt utpekad eller stereotypifierad genom en atrocitets-historia, som då sägs bygga på fördomar, oförstånd, rädslor eller moralpanik (se Cohen, 1972/2011). Ett exempel är berättelser om att bli ”dragen över samma kam”, som beskrevs i föregående avsnitt.

Utvärderande satser och coda

Ytterligare ett sätt att förmedla sitt budskap, är att lägga in vad Labov och Waletzky (1967) kallar för *utvärderande satser* i berättelsen, som ger signaler om hur talaren vill att historien skall uppfattas, ("och det är ju verkligen helt förfärligt, måste man säga" eller "alltså, vi gjorde ju verkligen helt knäppa saker då, men vi var ju så unga och förstod inte bättre").

Begreppet *coda* har flera likheter med de utvärderande satserna och översätts ibland med berättelsens poäng. Riessman (2008:55) kallar coda-raderna i en text för "dess centrala meningsbärande enheter". Sådana kan förekomma insprängda lite varstans i en berättelse, där de kan avbryta intrigen för att "blixtbelysa berättelsens mening".

Narrativa nivåer och samspel

Berättelser kan inte bara se väldigt olika ut, de används också i skilda sammanhang och för olika syften. Ett sätt att kategorisera dem är att dela in dem i nivåer. Somers och Gibson (1994:62–63) skiljer mellan fyra sådana – *personliga berättelser*, *offentliga berättelser*, *metanarrativ* och *konceptuell narrativitet*. Dessa nivåer kan rymmas i samma berättelse. En berättelse kan också samspela med andra texter, så kallad *intertextualitet* (Fairclough, 1989/2001, 1992/2012; Gubrium & Holstein, 2009).

Personliga berättelser

Den första narrativa nivån är de *ontologiska* eller *personliga* berättelserna (Somers & Gibson, 1994) Dessa används bland annat i syfte att definiera vem berättaren är och hur hon eller han är sammanlänkad med andra människor. Mycket av våra vardagliga samtal består av personliga berättelser, men även mer omfattande självbiografier och andra slags livsberättelser, till exempel från en forskningsintervju, kan inordnas i denna kategori. Vanliga i min studie är till exempel ungdomars berättelser om den egna tonårstiden eller vuxna invånare som berättar om sin syn på ungdomssituationen i området på ett sätt som inkluderar dem själva.

Offentliga, institutionella och organisatoriska berättelser

En annan nivå är de *offentliga berättelserna*, som ibland kallas för *institutionella* eller *organisatoriska* berättelser (se t.ex. Smith, 1990/1993). Sådana kan vara kopplade till en mängd olika sociala sammanhang och institutionella formationer (Somers & Gibson, 1994). De kan till exempel vara institutioners och organisationers berättelser om sig själva, hur man inom organisationen bär sig åt för att skapa ordning eller hur medlemmarna förstår de aktiviteter de ägnar sig åt. Det kan också röra sig om berättelser som beskriver något för organisationen externt, men som ändå berör organisationen på något sätt.

I avhandlingen använder jag beteckningarna "offentliga", "institutionella" och "organisatoriska berättelser" synonymt som en beteckning på att en talare be-

rättar ur positionen ”medlem i en viss organisation” eller ”del av en viss institution”, (till skillnad från den personliga berättelsen som berättas ur positionen ”jag” som kille, tjej, mamma, pappa, förortsinvånare etc.). Begreppet ”offentlig berättelse” låter jag dock vara förbehållet berättelser kopplade till professionella organisationer. Vissa gånger går det till exempel att förstå undersökningsdeltagarnas berättelser om ”det egna gänget” som institutionella eller organisatoriska narrativ, men framförallt förekommer den här typen av skildringar i intervjuerna med de professionella grupperna. Inte sällan är de då kopplade till vad Smith (1990/1993: 120–158) benämner som organisationens uppdragslogik [*mandated course of action*]. Exempelvis är polismyndighetens yttersta uppgift att värna om den sociala ordningen i samhället och bekämpa brott. Kopplat till detta beskrivs enskilda medarbetares agerande ofta i förhållande till ett ”reglementsenligt förfarande”. I polisens fall är detta knutet till de olika stegen i rättsprocessen för brottsmål: anmälan om brott – spaning/insamlande av bevis – gripande – åtal – dom – påföljd. På ett liknande sätt är socialtjänstens viktigaste syften att bistå invånare som befinner sig i en utsatt och problematisk social situation eller att genomföra tvångsåtgärder om någon som far riktigt illa motsäger sig att ta emot hjälp. För den myndighetsutövande delen av socialtjänsten finns en liknande rättsprocess som för polisen (ansökan om bistånd/ anmälan om barn/vuxen som far illa – social utredning – bedömning – beslut).

I institutionellt förankrade berättelser, tolkas och beskrivs världen utifrån professionella och organisatoriska procedurer och terminologier (Smith, 1990/1993). Sådana abstraherade system är konstruerade så att de inte skall vara beroende av det speciella, individuella och lokala. De är dock tänkta att appliceras på faktiska lokala situationer där människors handlingar och upplevelser inte är formade och tillrättalagda efter det abstraherade systemet, och de måste därför anpassas till den vanligtvis röriga och obestämbara verkliga världen. Denna *anpassningsprocess* kan sägas handla om att som professionell, utifrån information från den verkliga världen, upptäcka och narrativt producera en ordning som överensstämmer med den egna organisationens uppdragslogik. Det institutionella språket har på så vis förmåga att omvandla faktiska händelsesekvenser så att de stämmer överens med de olika stegen i den egna uppdragslogiska arbetsprocessen.

En *institutionell berättelse* kännetecknas, enligt Smith (1990/1993), bland annat av att man använder organisationens egna kategorier och facktermer samt den egna händelserapporteringen, som narrativt strukturerande grund. Utmärkande är också att man sällan beskriver enskilda medlemmars beteende eller personliga skillnader dem emellan. Snarare framstår individerna som mer eller mindre utbytbara rollinnehavare. Genom att också dela upp redogörelsen för det egna agerandet i mindre episoder, knyta varje del av ”det faktiska agerandet” till något av de uppdragslogiska stegen samt peka på överensstämmelse mellan detta och organisationens uppdrag, produceras vad Smith kallar för en *reglementsenlig korrekthet*. Enligt Smith

hjälpes ett sådant förfarande till att få den organisatoriska redogörelsen att framstå som mer objektiv och obestridlig – som en berättelse utan författare – än den subjektivt berättade personliga observationen.

Metanarrativ

Den tredje berättelsenivån kallar Somers och Gibson (1994) för *metanarrativ* (se Lyotard, 1979/1986). Den kännetecknas av referenser till övergripande institutionella, vetenskapliga, politiska, kulturella och religiösa diskurser. I deltagarberättelserna görs sådana kopplingar när man vill förklara ett visst beteende som normalt eller onormalt, eller varför saker är ordnade på ett visst sätt i samhället. Att väva in denna typ av narrativ i en berättelse kan ha många funktioner, till exempel att hävda sig i konkurrensen om vem som kan leverera den mest trovärdiga versionen av en händelse eller situation (se även avsnittet *Berättelsens funktioner* nedan). Johansson (2005:99–100) skriver: ”De dominerande metaberättelserna är organiserade runt mekanismer som reglerar vem som har rätt att berätta vad. Dessa exkluderings- och inkluderingsmekanismer innebär begränsningar för vissa och möjligheter för andra”. Att kunna projicera sina egna förståelser och handlingsmönster på omvärlden som om de vore universellt giltiga och självklara, är enligt Fairclough (1989/2001) ett betydelsefullt komplement till ekonomisk och politisk makt.

Bruner (1990:3–10) talar om *kanoniska berättelser* på ett sätt som påminner om metanarrativ. De är en typ av kulturella historier som syftar till att skapa ordning och skilja viktigt från oviktigt i händelser i världen (se även Riessman, 1997:31). Kanoniska berättelser sammanfattar inte bara hur saker och ting *är*, utan säger också något om hur det *borde* vara, det vill säga om vad som är moraliskt rätt inom en kultur. Inte sällan konstrueras den här typen av berättelser till följd av ett normbrott, skriver Bruner, för genom att berätta om det avvikande och onormala kan man förmedla ett budskap om vad som bör betraktas som vanligt och normalt. Vad som tas för givet har dock en tendens att skifta mellan olika kulturer, samhällsskikt och historiska tidpunkter, och man kan inte förutsätta att ett visst sätt att förstå världen är bättre eller ligger närmare sanningen än något annat. Självklarheter bör därför betraktas som uttryck för en kulturs socialt accepterade sätt att förstå tillvaron, menar Bruner (ibid.). ”Hegemoni” kan förstås som ett sådant metanarrativ eller som en kanonisk berättelse. Inte minst gäller detta den ”hegemoniska maskuliniteten” (se Connell, 1995/2008; Connell & Messerschmidt, 2005; Messerschmidt, 1993) som kan sägas utgöra en kulturs sätt att vid en viss tid förstå ”ideal maskulinitet”. Även Phoenix (2008/2009:68–70) hävdar att berättelsers lokala kontexter är oupplösligen förbundna med samhällliga diskurser och pekar på hur större sociala och kulturella frågor avspeglas i vardagliga samtal. Ofta återfinns såväl kanoniska narrativ eller metaberättelser som personliga narrativ samtidigt i en och samma berättelse, inte sällan sammanflätade med varandra.

Konceptuell narrativitet

Den fjärde kategorin kallar Somers och Gibson (1994) för *konceptuell narrativitet*. Med detta avser de berättelser med anknytning till metanarrativ, men där de narrativa komponenterna är så naturaliserade att de i det närmaste har blivit osynliga. När denna typ av narrativ förekommer i undersökningen är berättarens syfte vanligen att hävda en viss åsikt eller samhällelig ordning som mer eller mindre faktuell eller naturgiven, det vill säga att någon eller något faktiskt *är* på ett visst sätt. Det är dock också vanligt att det som ses som allra mest självklart inte alls formuleras, och det behöver heller inte vara förknippat med ett visst syfte. Det underförstått självklara fungerar då som en förutsättning för att det som sägs skall bli begripligt.

Intertextualitet

Begreppet intertextualitet kommer ursprungligen från litteraturvetenskapen och handlar om hur en text knyter an till andra tidigare producerade texter. Utgångspunkten är att varje uttalande kan betraktas som en länk i en större kedja av språklig kommunikation. Omständigheten att alla berättelser är formade av andra berättelser, menar Gubrium och Holstein (2009:185–190), pekar på hur narrativ är socialt konstruerade, och enligt deras synsätt kan minsta berättelseepisod betraktas som en ”intertextuell skapelse”.

Enligt Fairclough (1992/2012:104) förekommer intertextualitet i många olika former. Med *manifest intertextualitet* menas att kopplingarna till andra texter görs exakt och uttryckligen, genom exempelvis ett citat eller med uttryck som ”men han sa att...”. Under fältobservationerna i den här undersökningen var det till exempel vanligt att ungdomar sinsemellan citerade kända filmrepliker och även imiterade skådespelarens röst och kroppsspråk. Ett sådant exempel är repliken: ”Say hello to my little friend!” från filmen *Scarface* (1983) som är hämtad från en scen där huvudpersonen Tony Montana skjuter ned män som kommit för att mörda honom genom en dörr. Ett annat välanvänt citat är: ”This is Sparta!” från filmen *300* (2007). Repliken kommer från en scen där en budbärare låter meddela att persernas kung Xerxes kräver underkastelse av Sparta. Med en kraftfull bröstspark bringar då den djupt förorättade Lenoidas (spartanernas kung) budbäraren på fall, rakt ned i ett avgrundsdjupt hål. *Interdiskursiva kopplingar är mer vaga*, och framkommer ofta som en underförstådd och förgivet tagen bakgrundsförståelse. Till exempel kan ett uttalande som: ”Det finns ju vissa som inte har växt upp än. Vissa verkar det som att dom inte kan växa ifrån det” sägas innehålla interdiskursiva kopplingar till utvecklingspsykologiska resonemang om den ”normala individen” som under sin levnad genomgår ett antal faser kopplade till en viss ålder, och på så vis uppnår en allt större mognad. Om man träffar på någon som uppför sig på ett sätt som anses vara kopplat till en tidigare fas än personens biologiska ålder, kan beteendet därför definieras som ”omoget”.

Gubrium och Holstein (2009) menar att man i en narrativ analys bör betrakta en berättelse som en ”ström i ett större språkligt flöde av mening”, som blir förståelig endast om man både blickar ”uppströms” (retrospektivt) efter historiska narrativa influenser (såväl nära i tid som längre tillbaka), och ”nedströms” (prospektivt) efter berättarens idé om framtida konsekvenser av nuvarande handlingar.

Modalitet

Budskapet i en berättelse avgörs också av i vilken utsträckning en talare ställer sig bakom (affinitet) eller distanserar sig från sitt påstående. De språkliga markeringar som visar sådan positionering kallar Fairclough (1992/2012:142, 158–160) för *modalitet*. Enligt Fairclough är detta en huvuddimension hos en text, och dess sociala betydelse kan mätas utifrån i vilken mån modaliteten blir ifrågasatt av omvärlden.

Graden av modalitet framgår bland annat av hur man som talare använder tempus i en mening. Att exempelvis använda presensformen (är) utan några andra modalitetsmarkörer är en signal om så kallad *kategorisk modalitet*, det vill säga ett påstående om att något tveklöst och varaktigt är på ett visst sätt. Även de modala hjälpverben (kan, vill, får, måste, bör, lär, ska) och de modala adverbena (till exempel: troligen, kanske, uppenbarligen, absolut, definitivt) anger modalitet. Låg grad av affinitet kan uttryckas genom så kallade *hedges*, vilket är en form av försiktighetsyttringar, till exempel typ, lite, kanske och eller något. Kategorisk modalitet kan alltså uttryckas på ett väldigt enkelt sätt, som till exempel ”förorten är en farlig plats”. I vardagligt tal är det också vanligt att ett uttalande innehåller flera olika modalitetsmarkörer, som i frasen ”Jag tror nog det kan vara lite farligt, kan det inte det?” Genom subjektivitetsmarkören ”jag tror”, hedge-formuleringarna ”nog” och ”lite” samt den efterföljande frågan ”kan det inte det?” uttrycks *låg affinitetsgrad*. Av betydelse är också *intonationsmönstret*, det vill säga om något uttalas på ett tvekan eller bestämt sätt samt mimik och kroppsspråk.

Modalitet är heller inte bara ett uttryck för graden av affinitet till ett påstående. Enligt Fairclough (1992/2012:159–160) är det också ett sätt att exempelvis markera statuskillnader eller visa solidaritet med sina medaktörer. Affinitetsgraden i ett uttalande är således beroende av maktrelationerna i det sociala samspelet. Kategorisk modalitet används till exempel oftare av personer i en överordnad maktposition. Låg affinitet kan vara ett uttryck för bristande övertygelse eller kunskap, men kan lika gärna vara ett sätt att tona ned den egna maktpositionen genom att inte göra anspråk på att veta bättre än den som lyssnar eller vara ett uttryck för att man befinner sig i en underordnad ställning.

När en talare uttryckligen anger att det är han eller hon själv som påstår eller anser en viss sak är modaliteten *subjektiv* (ibid.). Vid *objektiv* modalitet utelämnas uppgifter om vem det är som påstår något – om det är talarens egen åsikt som uttrycks eller om det är något som bör förstås som universellt gällande. Objektiv modalitet kännetecknas ofta av så kallade *nomaliseringar*, som innebär att en process

(ett verb) omformuleras till ett fenomen (ett substantiv) (t.ex. ”kastar sten” blir till ”stenkastning” och ”utreder brott” blir till ”brottsutredning”) eller genom att en aktiv sats transformeras till *passiv form*, t.ex. ”Det kastas sten” och ”misstankar om brott utreds”. Båda dessa omvandlingar har, enligt Fairclough (1992/2012:27, 179) en ”mystifierande” inverkan på språket, dels genom att bakgrunden till händelsen blir otydligare, dels för att det går att utelämna vilka aktörer som är inblandade i händelsen (vem som utför en handling, vem den är riktad mot, och att det alls rör sig om någon handling). Skälen att formulera sig på detta sätt kan vara många. Inom mediavärlden är nominaliserade uttryckssätt vanliga vid rubriksättning, och i forskningstexter fungerar de som ett sätt att ge mer tyngd åt vetenskapliga anspråk. Nomaliserat språk är också vanligt i andra institutionella sammanhang (Smith, 1990/1993). Inom många organisationer har man egna kategorier och facktermer samt ett särskilt avskalat uttryckssätt för händelserapportering (t.ex. ”kl. 19.08 etablerades en polisiär brytpunkt” och ”kl 19.26 genomfördes identifiering och visitation av åtta personer”). Utmärkande är också att man sällan beskriver enskilda medlemmars beteende eller personliga skillnader. Snarare framställs de som mer eller mindre utbytbara innehavare av en viss funktion, t.ex. ”En piketpatrull, som redan var ute och körde, beordrades till platsen. Ordningsspöisen som kom först inväntade piketen.”

Metaforer

Ett annat språkligt fenomen som har stor inverkan på människors sätt strukturera sitt tänkande är metaforer. Vissa är till och med så vanliga menar Lakoff och Johnson (1980/2003:61–68) att de inte längre betraktas som liknelser, utan som faktuell beskrivningar av verkligheten och korrekta redogörelser för ett händelseförlopp. De påverkar då inte bara vår förståelse av ett visst fenomen, utan hjälper också till att forma våra erfarenheter och sätt att agera.

Så kallade *strukturella metaforer* är en särskild kategori som används för att göra abstrakta och svårfångade fenomen mer begripliga (ibid.). Man använder då ett redan bekant koncept från en välkänd kontext för att strukturera och förstå ett nytt fenomen. Exempelvis är det ganska vanligt att man i media liknar en situation med ungdomsgång och mycket bråk vid ett krigstillstånd, genom att man använder ord som till exempel hot, försvar, attack, motattack och reträtt. Även om tanken med metaforen från början är att göra något komplicerat mer lättförståeligt, finns dock en risk för att skillnaderna mellan den företeelse man vill beskriva och den man använder som metafor går förlorade. Uppfattningen om det ena blir då liktydig med förståelsen av det andra, vilket påverkar hur man agerar i förhållande till fenomenet.

Narrativa anspråk och tekniker

För att undersöka en berättelses funktion bör man enligt Mishler (1986/1991, 1997) ta reda på *varför* narrativet berättas, vad berättaren ”gör” med sin historia. I analysen har jag översatt detta till att systematiskt studera vilken typ av *anspråk* som görs i de presenterade citaten. Vanligt är till exempel att vilja förklara hur något ”är” (*faktualitetsanspråk*) eller hur vissa saker hänger ihop (*kausalitetsanspråk*). Ett annat återkommande tema i berättelserna är att vilja uttrycka moral och i samband med detta fördela skuld och ansvar (*moraliska anspråk*). Parallellt görs ofta också en *självpresentation*, där man som talare signalerar vilken typ av person man vill uppfattas som, inte minst vad det gäller ens moraliska status (t.ex. att man är en trovärdig person som går att lita på).

Faktuella anspråk

Enligt den kanadensiska sociologen Smith (1990/1993:27) kan händelser i sig själva aldrig utgöra objektiva fakta. Därför, menar hon, är det alltid intressant att studera *hur det går* till när en viss version om vad som ”egentligen inträffat” vinner mer trovärdighet än andra, det vill säga när vissa personer tilldelas privilegiet att definiera situationen medan andras tolkningar avfärdas. För att så skall ske krävs enligt Smith att händelsen kategoriseras under vissa former. Exempelvis måste talaren berätta om sina observationer så att de framstår som objektiva och strikt begränsade till själva händelsen samt helt fria från personliga uppfattningar och egna önskemål om hur saker och ting borde vara. Tolkningen bör också framställas som så ofrånkomlig och uppenbar att var och en som betraktar fenomenet skulle ha kommit fram till samma sak. En sådan effekt kräver emellertid en trovärdig retorisk inramning, och Smith pekar i detta sammanhang ut ett antal användbara narrativa tekniker:

Att exempelvis uttala sig i egenskap av *ögonvittne* är ett kraftfullt sätt att få en berättelse att framstå som faktabaserad (ibid.). Uttalanden som ”jag var där och såg det med mina egna ögon” minskar risken för att berättelsen skall ifrågasättas. Att åberopa ”flera oberoende vittnen” som säger samma sak förstärker objektivitetsanspråken, särskilt om dessa vittnen har en aktningvärd ställning. Det så kallade *expertvittnet* är till exempel en person som i egenskap av sin profession förväntas uttala sig på ett insatt och opartiskt sätt, t.ex. ”de poliser som var på plats säger...” eller ”forskning om unga lagöverträdare visar...”.

Ett annat effektivt retoriskt verktyg är att bygga upp en *kontraststruktur* (ibid: 30–43) genom att först redogöra för ett *passande beteende* och därefter för ett agerande som skiljer sig från detta. På så vis förmedlas att det senare beteendet bör betraktas som opassande eller onormalt och att personen betett sig såsom *avvikare* (det vill säga som en som inte uppfattar den sociala verkligheten på samma sätt som alla andra och därför inte heller bör behandlas som andra).

För att på allvar kunna konkurrera om den mest trovärdiga versionen kan man som talare ibland också behöva kompromettera övriga vittnens trovärdighet. Ett effektivt tillvägagångssätt är att påvisa defekter i dessa personers kognitiva eller intellektuella förmåga, moral, mentala hälsa eller liknande. Vid en ”lyckad” sådan *misskreditering* framstår de övriga potentiella vittnenas brister i tolkningsförmågan som faktueLLa, vilket innebär att deras förklaringar inte går att lita på.

Pomerantz (1986) pekar på ytterligare en retorisk teknik som syftar till att förstärka trovärdigheten i ett uttalande, nämligen extremformuleringar [*extreme case formulations*]. Uttryckssätt som exempelvis: ”vi kände likadant *allihop*”, ”*alla* gör det”, ”han är *alltid* så nedlåtande” eller ”hon håller *aldrig* tiden” syftar till att övertyga lyssnaren om riktigheten i den egna tolkningen eller om det rättmätiga i att framföra klagomål.

Moraliska anspråk

Ett karakteristiskt drag i många av deltagarnas berättelser är att de fungerar skuld-fördelande samt definierar vilka personer eller grupper som bör kategoriseras som klandervärda [*blameworthy*], vilka som bör dömas mildare eller helt rentvåsa från skuld samt vem som är mest drabbad eller orättvist behandlad. Hur handlingar värderas, hänger enligt Potter och Wetherell (1987/2007:48–55) samman med vad som tolkas som deras bevekelsegrunder. Om det till exempel finns misstankar om i grunden egoistiska motiv, bedöms detta vanligen som betydligt mer klandervärt än om personen antas ha agerat självuppoffrande.

Legitimerande förklaringar

Potentiellt negativa handlingar kan också betecknas som mindre klandervärda om de presenteras tillsammans med en legitimerande förklaring [*account*]. För en person som beskylls för dåligt beteende står i huvudsak två strategier till buds: antingen att avge ett rättfärdigande [*justification*] eller en ursäkt [*excuse*] (Scott & Lyman, 1968). Vid ett rättfärdigande förnekas att handlingen skulle vara dålig och det efterfrågas därför ingen ansvarsbefrielse. Istället kan den anklagade hävda att agerandet i själva verket var förnuftigt, eller åtminstone tolererbart under rådande omständigheter. Vid en ursäkt erkänns handlingen som dålig, men samtidigt förklaras den av någon extern inblandning som befriar den anklagade från moraliskt ansvar.

Scott och Lyman (ibid.) har identifierat olika typer av ursäkter och rättfärdigande. Ursäkterna kan till exempel hänvisa till olyckor, förmildrande mentala tillstånd, naturliga drivkrafter eller syndabocker. Rättfärdigande kan bygga på förnekande av skada eller tillbakavisande av offerstatus. Ytterligare *account*-kategorier har tillförts av bland andra Hewitt och Stokes (1975). De har bidragit med begreppet *disclaimer*, som syftar till att avvärja möjliga negativa tillskrivningar. Ett sådant *account* används när någon är på väg att säga eller göra något som kan tolkas som ett typiskt uttalande från en kategori som talaren inte vill förknippas med (till

exempel rasister, sexister eller trångsynthet i allmänhet). Genom att påpeka att en sådan tolkning *skulle kunna* vara möjlig, och samtidigt avvisa den, avvärjs hotet.

Neutraliseringstekniker

En särskild form av accounts utgörs av vad Sykes och Matza (1957) kallar för *neutraliseringstekniker*, vilka syftar till att förklara och legitimera normbrytande och kriminellt beteende. I opposition till samtida forskning, som hävdade att ungdomar i kriminella gäng tenderar att helt ta avstånd från majoritetssamhällets normer och regler, menade Sykes och Matza att mycket av moralarbetet hos dessa ungdomar består i att med hjälp av olika tekniker kunna neutralisera den omoraliska komponenten i sina brottsliga handlingar – och att detta görs *inom* det etablerade normsystemet. På så vis kan personen fortsätta att begå kriminella handlingar utan att den egna självbilden tar allvarlig skada. Teknikerna förekommer enligt Sykes och Matza i fem huvudformer:

- *Förnekande av ansvar*: Genom att definiera sig själv som ett offer för olyckliga omständigheter, snarare än som en kriminell gärningsman, gör man det moraliskt möjligt att kunna bryta mot det dominerande normsystemet utan att själva normen behöver ifrågasättas.
- *Förnekande av skada*: Genom att hävda att de kriminella handlingar man begått inte har skadat någon fysiskt, kan frågan om huruvida handlingen är ett brott mot lagen hamna i bakgrunden. På så sätt kan till exempel den som fått sin egendom förstörd sägas ”ha råd med detta”, eller ”få ut mer på försäkringen”, en bilstöld bli till ett ”lån” och ett gängslagsmål till ett ”privat bråk” som ingen utomstående har med att göra.
- *Förnekande av offerskap*: Genom att beteckna den skada man orsakat som berättigad, kan en brottslig handling rättfärdigas utan att gärningsmannen behöver förneka vare sig ansvar eller skada. Fokus riktas istället på offret, som sägs ha förtjänat en hård behandling. På så vis blir rollerna som gärningsman och offer ombytta.
- *Fördömande av fördömnarna*: Genom att peka på illasinnade eller illegitima motiv hos dem som fördömer handlingarna, till exempel att de är ”hycklare” eller ”drivna av egna vinstmotiv” riktas med denna teknik uppmärksamheten bort från de egna kriminella handlingarna.
- *Hänvisning till högre lojaliteter*: Det omoraliska i en brottslig handling kan också neutraliseras genom att samhällets krav offras till förmån för behoven hos den mindre egna gruppen (gänget, kompisklicken). Genom att framställa sig som fast i ett dilemma behöver personen inte ta avstånd ifrån reglerna i det dominerande normsystemet (ibid.).

Självpresentationer

Ett narrativ berättas alltid i ett visst sammanhang. Någon talar eller skriver och någon annan lyssnar eller läser. För att mottagaren skall ta berättelsen på allvar krävs, förutom att den framställs på ett visst sätt, också att berättaren upplevs som trovärdig. I annat fall riskerar hon eller han att avfärdas som dåligt informerad, alltför onyanserad, tokig, fjantig eller liknande. Enligt Goffman (1959/2004:39–51; 1967/1982:33–35) anpassar sig *det uppträdande jaget* i hög grad till det sammanhang där det interagerar med andra, och spelar därför en mängd olika roller. För att framstå som så trovärdig som möjligt och skapa ett visst intryck används ofta symboler, såsom kläder, kroppsspråk och självbiografiska berättelser. Denna process, där människor anstränger sig för att gestalta sig själva på ett visst sätt och som kompetenta sociala aktörer, kallar Goffman för *självpresentation*.

Ett utmärkande drag under datainsamlingen var att deltagarna positionerade sig själva i intervjusituationen i förhållande till dels innehållet i det de berättade om, dels till oss som intervjuare. I samtliga fall kände de väl till att vi var forskare och att vi var ute i ett visst syfte. Detta väckte lite olika reaktioner hos deltagarna. Några gånger under fältobservationerna hände det exempelvis att de tog avstånd ifrån oss och bad oss gå därifrån, och i andra fall var det svårt att avgöra om de skojade med oss eller menade allvar. Flertalet av deltagarna verkade dock vara ytterst måna om att framstå som *trovärdiga talare* i de frågor vi sökte svar på.

Att göra sig trovärdig

För att framstå som trovärdig i förhållande till det man berättar om, bör man enligt Smith (1990/1993:24–30) bland annat ge intryck av att ha *tillgång till nödvändiga fakta* och av att vara en person som kan sätta ihop och lägga fram dessa på ett rimligt sätt.

Rapley (2004:15–33) talar om att en trovärdig talare också bör ha kunskap om de *kulturella script* som gäller, det vill säga förstå hur det är möjligt att berätta om och förstå ett visst ämne vid en viss historisk tidpunkt och i en social kontext. Silverman (1993/2006) frågar sig om det inte är just berättelsers kulturella igenkännbarhet som gör att vi accepterar dem som trovärdiga. Kanske, resonerar han, upplever vi andra människor som mer trovärdiga, autentiska, ärliga och öppna ju bättre de behärskar de kulturella scripten inom de områden samtalen handlar om.

Självpresentation i retrospektiva berättelser

Flertalet berättelser i datamaterialet är *retrospektiva*, det vill säga handlar om förfluten tid. Analysen är därför inriktad på hur olika händelser, tillstånd, situationer och personer berättas om *i efterhand*, det vill säga efter det att de har bearbetats och begrippliggjorts med hjälp av personens MR, eller som Smith (1990/1993) uttrycker det: ”har passerat genom medvetandets meningsskapande filter” (s. 133). Iakttagelserna och erfarenheterna är då alltid kopplade till ett speciellt sammanhang och kan bara uttryckas genom en diskurs (Burr, 1995/2000:3–11; Gergen, 1973:309–320).

I föregående kapitel diskuterades att faktorn ”ålder” spelar en viktig roll i många av deltagarberättelserna. När de berättar om sig själva *retrospektivt* (alltså om när de var yngre) förklarar och värderar de ofta sitt dåvarande beteende utifrån sin nuvarande moraluppfattning, inte sällan med ett visst avståndstagande, som till exempel i nedanstående citat:

3:1) INSÅG INTE ATT VI VAR FJORTISAR

ID67: Men jag fattar inte att vi inte kunde inse att vi var fjortisar. Att man inte märkte det! Vi var ju nästan gråa i ansiktet. Jättemycket smink alltså. Men man insåg det inte själv.

ID65: Men jag våfflade aldrig håret.

ID66: Nä, men det gjorde jag.

ID64: Men jag var mer en fjortis i sjuan än vad jag var i åttan.

ID67: Ja, du hade det lite före oss.

ID64: Jag hade det typ i sjuan medan du hade det i åttan. På vintern i sjuan hade jag det.

Underförstått i den här typen av retrospektiva självpresentationer är att talarna har förändrats sedan händelsen utspelade sig. Bernasconi (2011:20–35) kallar detta sätt att utifrån nya erfarenheter omtolka och omförhandla betydelsen av personliga upplevelser för *moralnarrativ elasticitet*. Oftast förklaras förändringen med att man har mognat, kommit in i nya sammanhang, gjort nya erfarenheter och därför ändrat sin syn på vad som är moraliskt acceptabelt och inte. Normalt ges då den senaste versionen högre status än den man övergivit.

I självbiografiska berättelser av det här slaget kan man ofta också tala om självpresentation genom *disidentifikation*, det vill säga att man begrundar den egna identitetsutvecklingen, utifrån vad man *inte* är eller *inte längre* är (Elsbach & Bhattacharya, 2001; Muñoz, 1999), som till exempel att man inte längre är en fjortis.

Summering kapitel 3

I detta kapitel har jag redogjort för avhandlingens metodologiska utgångspunkter, och de analytiska begrepp jag använder mig av. I det första avsnittet presenteras det konstruktionistiska perspektiv som utgör själva grunden för mitt sätt att närma mig mitt empiriska material. Betydelsefulla begrepp i detta sammanhang är till exempel *tolkningsrepertoar* (de sammanhängande förståelsemönster som jag söker efter i data-materialet), *reproduktion* (återskapande av sociala strukturer genom socialt handlande), *subjektpositioner* (de positioner som individer kan inta inom en viss struktur) och *tolkningsföreträdare* (att få en version att gälla framför en annan).

I de tre följande avsnitten presenteras den narrativa begreppsapparatur jag använder mig av i avhandlingen. Narrativ analys kan göras på många sätt och utifrån flera ingångar. Mina val i detta avseende kan sammanfattas med att jag undersöker: 1) *berättelsen som text* (innehåll och narrativ struktur), 2) *berättelsens funktioner* (vad

berättaren vill och gör med sin berättelse) och 3) *berättandet* (berättelsens framförande och dess kontext).

Kapitel 4: Empiri och metod

I detta kapitel presenterar jag hur undersökningen har genomförts och mitt empiriska material. Som nämntes i det inledande kapitlet har merparten av detta samlats in i anslutning till en annan studie (Forkby & Liljeholm Hansson, 2011). Därför beskriver jag inledningsvis hur de båda studierna hänger ihop, och därefter redogör jag för den empiri som analyseras i avhandlingen. Sedan följer ett avsnitt om bearbetning och analys och avslutningsvis redogör jag för min egen förförståelse samt mina etiska överväganden i studien.

Studiens bakgrund

När jag 2007 fick frågan om jag ville vara med i ett forsknings- och utvärderingsprojekt om ungdom och kriminalitet arbetade jag på *FoU i Väst/GR*¹¹. Uppdraget, som kom från en kommunal satsning kallad *Ung & Trygg*¹², var att undersöka ungdomars och andra lokala aktörers bilder av hur rekrytering till, och exit-processer från, kriminella gäng går till. När jag kom med i bilden hade min dåvarande kollega, Torbjörn Forkby, redan hunnit skriva fyra utvärderingsrapporter (Forkby, 2006, 2007, 2008; Forkby & Larsen, 2005) om Ung & Trygg-samarbetet. Samtliga dessa rapporter handlade om det professionella arbetet. Anledningen till att jag blev tillfrågad var att det nu skulle skrivas en femte rapport som framförallt skulle bygga på fältstudier i de aktuella bostadsområdena och intervjuer med ungdomar, och att man då behövde vara två.

¹¹ *FoU i Väst/GR* är en forsknings- och utvecklingsenhet med inriktning på välfärdsfrågor. Verksamheten är en del av kommunalförbundet för Göteborgsregionen (GR).

¹² *Ung & Trygg*: En kommunal satsning i Göteborg vars målsättning formulerades: "motverka rekryteringen till kriminella gäng och skapa nya samverkansformer för att ge ungdomar i riskzon framtidstro och delaktighet". Anledningen till satsningen beskrivs på följande sätt:

"Stigande oro efter skottlossningar. Bakgrunden var flera uppgörelser mellan kriminella grupperingar i Göteborg. Det förekom bland annat skottlossning på en allmän badplats och vid restauranger i centrala stan. Uppgörelserna hade fått stor uppmärksamhet och det fanns en stigande oro över utvecklingen i några av stadens förorter. Samtidigt fick en rapport från polisen om rekryteringen till kriminella gäng stor spridning. Den visade hur de brottsmisstänkta ungdomar som kunde kopplas till kriminella nätverk främst kom från fyra stadsdelar i Göteborg." ([http://prevu.goteborg.se/prod/Social Resurs](http://prevu.goteborg.se/prod/Social%20Resurs), hämtad 2014-04-17 kl. 19:22).

Ung & Trygg-satsningen byggde på tanken att problemet med att unga personer rekryterades till kriminella gäng hade sin lösning i ökad myndighetssamverkan och samarbete på flera nivåer i involverade organisationer: polis, åklagare, skola, kommunala bostadsföretag och socialtjänst. Vid starten 2004 var endast fyra stadsdelar (av Göteborgs då 21 stadsdelsförvaltningar) med i samarbetet som utpekades i den rapport från polisen som nämns i citatet ovan (J. Johansson, 2004). Vid årsskiftet 2005/2006 utvidgades Ung & Trygg till att omfatta samtliga stadsdelar i Göteborg. Verksamheten drevs framförallt av det så kallade Ung & Trygg-kansliet som bestod av representanter från samtliga samverkande myndigheter. Deras uppdrag var att ta initiativ till nya samverkansformer samt att stötta befintlig verksamhet inom det aktuella fältet.

I detta skede diskuterades också möjligheten att jag på ett självständigt sätt skulle kunna använda det material vi samlade in för att skriva en avhandling. Denna idé presenterades för FoU-ledningen och Ung & Trygg-kansliet, vilka båda godkände förslaget.

Forkby och jag samlade in ett mycket stort datamaterial bestående av intervjuer med både ungdomar och vuxna invånare samt med professionella inom polis, socialtjänst, fritidsgård, skola och diakoni. Vi vandrade runt i flera bostadsområden och tog kontakt med de människor som befann sig där, var med på möten där frågor om ungdomsgång och brottslighet diskuterades och samlade in uppsatser från elever som skrev om sitt bostadsområde. Således talade vi med väldigt många människor, och eftersom vi var intresserade av att få en så bred bild som möjligt, handlade samtalen om mycket mer än vägen in i och ut ur kriminalitet.

Syftet med den rapport som vi sedan skrev, *Kampen för att bli Någon* (Forkby & Liljeholm Hansson, 2011), var att låta invånarnas egna röster få komma fram ganska oemotsagda. De fick lämna sin syn på hur det var att bo i ett område där det förekom mycket kriminalitet, och som ofta omtalades som särskilt kriminellt belastat, och de ungdomar som själva hade begått brott fick ge sin bild av hur det går till att ta sig in i och ut ur ett kriminellt gäng. Fokus i rapporten låg i stor utsträckning på vad som innehållsmässigt uttrycktes i intervjuerna.

Själv kom jag som sagt in i ett ganska sent skede i en utvärderingsprocess som pågått i flera år. Forkby hade redan träffat flera av de yrkesverksamma som vi intervjuade, och var en välkänd person för många av dem. Av denna anledning intog jag ofta en mer passiv roll i samtalen med de professionella. Även i flera av ungdomsintervjuerna hamnade jag ofta i en lyssnarposition. De flesta av intervjudeltagarna var killar, och i samtalen vände de sig främst till Forkby. Jag satt därför ofta och reflekterade under intervjuerna. Jag undrade varför någon förklarade något på ett visst vis och förundrades över hur det var möjligt att situationen kunde beskrivas på så många sätt, samtidigt som också likheterna i berättelserna i vissa avseenden var så slående. Och kanske var det just denna lyssnande position under datainsamlingen – att jag ofta befann mig mitt emellan rollerna som intervjuare, reflektör och observatör – som gjorde att mitt intresse för frågor om *hur* och *varför* intervjudeltagarna berättade sina historier på det sätt som de gjorde växte sig starkt.

Åter till datamaterialet

Att i en forskningsprocess återvända till ett datamaterial kan ha positiva sidor men också innebära svårigheter. Åkerström, Jacobsson och Wästerfors (2004:314–325) resonerar kring de gynnsamma aspekterna av att närma sig ett gammalt material med nya frågor och utifrån ett annat perspektiv. Ett sådant förfarande, menar de, kan ge såväl fördjupad som breddad kunskap. Men det finns som sagt också problem. Till exempel kan frågan om samtycke vara komplicerad (Katz, 1997). För den här studien har dock detta inte vållat några större problem. Eftersom det redan vid

starten av FoU-studien var planerat att materialet skulle användas också i mitt avhandlingsprojekt upplystes samtliga deltagare om detta och gav sitt samtycke.

Att jag skulle använda materialet även för en avhandlingsstudie, aktualiserade frågan om hur det skulle framgå vem av oss som gjort vad. Dessa omständigheter ledde till att vi, efter empiriinsamlingen, delade upp arbetet med kodning (i NVivo¹³) och analys. Denna uppdelning behöll vi även under skrivprocessen, vilket resulterade i att vi självständigt författade några kapitel var i rapporten. Figur 4:1 nedan sammanfattar hur de båda undersökningarnas delar sammanfaller innehålls- och tidsmässigt samt vem som har haft ansvar för och genomfört vad.

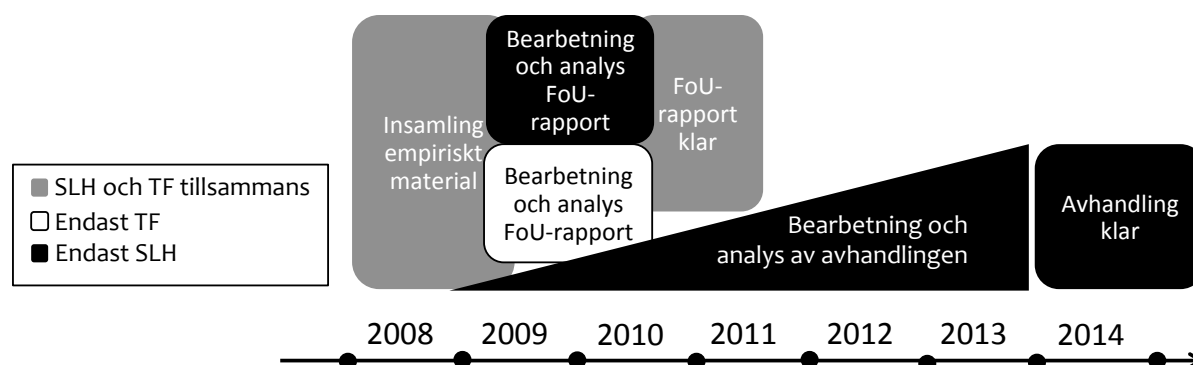


Fig 4:1) Avhandlingens samband med FoU-rapporten Kampen för att bli Någon.

När jag lämnat Ung & Trygg-studien bakom mig och avhandlingsarbetet tog vid, vände jag mig alltså på nytt till samma empiriska material. Eftersom jag denna gång hade ett annat syfte, andra frågor och en annan teoretisk och metodologisk ingång, valde jag att betrakta detta som en helt ny studie. Jag läste därför om intervjuerna och tematiserade dem utifrån avhandlingens syfte. I de fall jag i avhandlingen gör kopplingar till analyser i FoU-rapporten refererar jag till dem på samma sätt som jag gör till övriga källor.

Det empiriska materialet

Valet av vilka bostadsområden vi skulle undersöka och personer vi skulle intervjua styrdes i hög grad av det uppdrag vi fått från Ung & Trygg. Mitt nya bidrag genom avhandlingsstudien består därför till stor del i att jag analyserar samma material på ett annat sätt. Eftersom materialet är mycket omfattande, rör det sig dessutom i stor utsträckning om empiri som inte analyserats tidigare.

¹³ NVivo är ett dataprogram för bearbetning av kvalitativt insamlad empiri.

Val av områden

Undersökningsmaterialet är insamlat i flera bostadsområden, men kom särskilt att handla om fyra områden. I texten refereras till dessa som A-torp, B-berga, C-holmen och D-dala. Jag har valt att inte kalla dem vid namn för att försvåra identifikation av enskilda undersökningsdeltagare. Anledningar till att det blev just dessa är flera. Till exempel fanns de med i de kartläggningsrapporter från polisen (J. Johansson, 2004; Lindmark, 2005) som Ung & Trygg byggde på. Det hade också förekommit flera allvarliga sammanstötningar mellan ungdomar och polis eller räddningstjänst i dessa områden. En annan omständighet var att områdena upprepade gånger hade omnämnts i media i samband med grov kriminalitet. Den allmänna uppfattningen om dessa områden i Göteborg i övrigt var därför troligen präglad av dessa beskrivningar. Ytterligare ett skäl var att det medan materialinsamlingen pågick, gjordes flera offentliga satsningar på brottspreventivt ungdomsarbete i områdena.

Även om det i de nämnda sammanhangen ovan talades om att andelen brottsaktiva ungdomar var hög i dessa områden, visade samma statistik att det endast var en liten del av ungdomarna där som utförde brottsliga handlingar. En sak som däremot framgick med stor tydlighet i intervjuerna var att många av de boende, ungdomar såväl som vuxna, kände sig *negativt påverkade* av dels den kriminalitet man menade förekom i det egna bostadsområdet, dels av vad som upplevdes som ett negativt och generaliserande utpekande av vissa områden i exempelvis media.

Ungdomarnas samlingsplatser

Gäng och ungdomskriminalitet är företeelser som många känner sig berörda av i de aktuella områdena, både som konkreta handlingar och som en del av den allmänna förståelsen av dessa platser. I det inledande stycket i avhandlingen gav jag några exempel på tidningsrubriker när situationen varit särskilt upphettad och dramatisk. Men detta är bara en typ av berättelse. Som en motvikt till denna mediebild presenteras nedan några intryck av områdena från fältstudierna.

De områden vi besökte under fältobservationerna är samtliga byggda mellan 1955 och 1975. Vissa delar av dem stämmer väl överens med beskrivningen i kapitel 1 av den så kallade ”betongförorten”. Andra områden saknar dessa karakteristika. Husen är relativt låga och ofta finns det stora grönområden i närheten. Av en utomstående kan de därför uppfattas som ”vilket område som helst”. I intervjuerna talar emellertid invånare i dessa områden ofta om det egna grannskapet som ”negativt utpekad” (se kapitel 1).

Under fältbesöken var vi särskilt intresserade av att komma i kontakt med ungdomar som vistades ute i bostadsområdena. De samlades ofta i större grupper först framåt kvällen, ofta på torget eller på andra liknande ställen, som en mindre öppen yta utanför en kvartersbutik eller en kiosk, gärna med några bänkar eller liknande.

Av de ungdomar vi träffade under rundvandringarna förstod vi ganska snart att ett vanligt sätt att tala om olika ungdomsgrupper var att benämna dem utifrån var de brukade träffas, ofta med anknytning till en viss affär, som till exempel ”dom som hänger utanför Evas livs” eller, som i citatet nedan ”dom som hänger vid kiosken i A-platsen”.

4:1) NAMN EFTER HÄNGSTÄLLE

ID70U: Egentligen är det så, där jag bor finns det en kiosk. Där hänger ju mest dom, dom som bor i A-platsen hänger mest där. [...] I A-dalen finns det också.

ID69U: Men dom är inte där längre.

ID70U: Nej men dom brukade vara där. Det finns också en kiosk där, och där brukade alla också hänga som bara bor i A-dalen då.

Att det är platsen som ger gruppen en identitet snarare än namnet på de individer som samlas där eller på en fast gruppkonstellation, beror förmodligen på att gränserna för vilka som kan vistas där är relativt öppna. Personer som känner anknytning till samlingsplatsen och dess besökare kan komma och gå, välja att stanna till och snacka en kort stund eller tillbringa hela kvällen där. Skälen till att andra väljer att inte stanna till efter utträttat ärende, eller till och med undviker dessa platser, är förmodligen ungefär desamma, fast då förstås för att de *inte* känner någon anknytning till platsen eller till gänget som brukar befinna sig där. I en undersökning om lokala torg i Göteborg fick Olsson, Ohlander och Sondén (2004:201–202) ta del av flera berättelser av det här slaget från de boende. Ungdomsgäng fanns i stort sett i alla områden de observerade, och inte sällan uppfattades de ställa till med trassel för omgivningen. I vissa av områdena hade det funnits ungdomsgäng ganska konstant under många år, några med ett eget namn. Medlemmarna hade dock bytts ut några gånger under årens lopp. På andra ställen hade det bara under vissa perioder funnits gäng som upplösts när ungdomarna blivit äldre.

Under våra fältobservationer kunde vi se en stor variation i vem som besökte förortstorgen och i vilket syfte vid olika tider på dygnet. Dagtid rörde sig där skolbarn, pensionärer som tog en paus på en bänk, mammor och pappor med barnvagnar, eller som i utdraget nedan, affärsbesökare med tunga matkassar.

4:2) Tidig kväll i A-torp centrum. Det duggregnar. Vi är visst lite tidigare än vanligt denna gång. Affärerna är fortfarande öppna och många A-torpsbor rör sig över torget med plastkassar i händerna. (Utdrag ur fältanteckningar A-torp, augusti 2008)

På de torg där det fanns många affärer var kontrasten särskilt stark mellan den livliga kommersen dagtid och grupperna av ungdomar efter stängningsdags, då många av de vuxna torgbesökarna hade gått hem. Förutom tid på dygnet påverkade årstiden och vädret. Vid fint väder under varma sommarmånader befann sig ofta många människor utomhus och besökte affärerna på torget:

4:3) Eftermiddagssolen lyser. Luften är ljummen när vi parkerar utanför D-dala centrum. Vi går in i affären på hörnet. Massor av folk är samlade därinne. En man sitter uppe på en matthög och pratar med en grupp andra män. Några barn står vid kassan och frågar vad olika småsaker kostar. Kvinnorna verkar visserligen spana in diverse prylar i affären, men mest av allt förefaller de befinna sig där för att prata och umgås, inte för att handla.

Vi vandrar vidare ut på det stora och öppna torget och slår oss ned på en bänk. Även här finns mängder av människor i alla åldrar. Snett emot oss sitter några gubbar och pratar. En äldre kvinna sitter ensam på en annan bänk och studerar folklivet. Några unga män spelar fotboll med ett gäng småpojkar alldeles precis vid affären.

Efter en stund promenerar vi in mellan husen och vandrar över gårdarna. Precis överallt finns småpratande vuxna och lekande barn. Vi möter en grupp tonårsflickor och några äldre vuxna. De är finklädlda. I famnen på en av flickorna sitter en liten pojke klädd i fin kavaj och en liten fluga. På en av lekplatserna cyklas det något alldeles frenetiskt. Mest iögonfallande är de små flickorna. De är iklädda rosa sjalar och långa kjolar som de hissar upp över knäna för att kunna cykla riktigt fort. I ett annat hörn av lekplatsen sitter ett ungt par med en rottweiler i koppel.

Åter på torget. Vi slår oss ned på några stolar utanför en pizzeria. Mitt emot finns en kyrka. Därifrån kommer en grupp ungdomar med koranen i händerna, ungefär lika många killar som tjejer. Förmodligen är de någonstans i övre tonåren (Utdrag ur fältanteckningar D-dala, sensommaren 2009).

Vinter och dåligt väder lockade inte helt oväntat väldigt få personer att träffas utomhus, och efter stängningsdags träffade vi ibland knappt på någon människa alls.

4:4) Tisdagskväll i A-torp. Klockan är runt sju, halvåtta. Det småregnar och är ganska kyligt. Området är tyst och lugnt och vi promenerar fram till den lilla kvartersbutiken. Några enstaka kvällsvandrare promenerar mellan husen, men i övrigt syns ingen till (Utdrag ur fältanteckningar A-torp, februari 2008).

Vid de tillfällen då vi möttes av tomma torg under höst- och vintersäsongen, befann sig många av de yngre ungdomarna på fritidsgårdarna. Vissa av de äldre tog sin tillflykt till olika typer av matserveringar, men lika ofta var dessa alldeles tomma. Kanske var de hemma, på besök hos varandra, befann sig i Göteborgs centrum eller höll på med en organiserad fritidsaktivitet.

Intervjumaterialet – insamling och bearbetning

Totalt gjorde vi inom ramen för Ung & Trygg-studien 55 intervjuer, 35 enskilda och 20 i grupp med sammanlagt 99 personer som bor eller arbetar i något av de aktuella områdena. (se tabell 4:1 och 4:2 nedan).

Enskilda intervjuer

Prof.		Ungdomar		Vuxna		S:a
Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	
5	3	4	19	4	0	35

Tabell 4:1) Antalet enskilda intervjuer fördelat på deltagargrupp samt kön.

Majoriteten av de enskilda intervjuerna gjordes med *ungdomar* (23), och då i synnerhet med unga män (19). Med gruppen *professionella* genomfördes totalt åtta enskilda intervjuer (fem kvinnor och tre män) och med gruppen *vuxna invånare* totalt fyra enskilda intervjuer (samtliga kvinnor).

Gruppintervjuer

Prof.		Ungdomar		Vuxna		S:a
Enkönade		Blandade		Enkönade		Blandade
Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	
3	0	6	2 7	0	1 1	0
						20

Tabell 4:2) Antalet gruppintervjuer fördelat på deltagargrupp samt kön.

Sammanlagt genomfördes nio gruppintervjuer med *professionella*. Av dessa bestod tre av enbart kvinnor. Övriga sex var blandade med både kvinnor och män. Även med kategorin *ungdomar* genomfördes totalt nio gruppintervjuer, samtliga enkönade (två grupper med enbart tjejer och sju med enbart killar). Med kategorin *vuxna* gjordes sammanlagt två gruppintervjuer, den ena med enbart kvinnor och den andra med enbart män.

I undersökningen lät vi deltagarna själv bestämma hur de skulle intervjuas. Vissa av ungdomarna föredrog att bli intervjuade tillsammans med en eller flera kompisar, och i några av de professionella grupperna samlades hela arbetsgruppen. Därför varierar storleken på grupperna. Flertalet bestod av två eller tre deltagare (14 intervjuer), sex av grupperna har fyra eller fler deltagare. Den största gruppen hade åtta deltagare.

Intervjuteman

Intervjuerna var semistrukturerade till sin form och de frågor vi ställde handlade om bostadsområdet – uppväxtmiljö, familj, livsval, kamratkultur, vardagslivet i förortsmiljön och relationer till övriga samhället. I vissa intervjuer förekom även mer direkta frågor om hur inträdet i och utträdet ur kriminella gäng kan gå till. Dessa

övergripande frågeområden fungerade i de flesta fall som vägledande utgångspunkter i intervjuerna, men det lämnades också utrymme till intervjudeltagarna att själva välja inriktning utifrån vad de tyckte var viktigast att prata om. Vilka ämnen som togs upp kunde av denna anledning till viss del skifta mellan olika intervjuer.

Intervjudeltagarna

Totalt sett genomfördes 32 intervjuer (23 enskilda och nio i grupp) med sammanlagt 46 *ungdomar* (33 killar och 13 tjejer) i åldern 17 till 25 år. Samtliga bodde eller hade bott i något av de aktuella bostadsområdena när intervjun gjordes. Vi frågade inte explicit efter deltagarnas nationella ursprung, vare sig deras eget eller deras föräldrars, och jag kan därför inte redogöra mer systematiskt för det. Däremot var det ganska vanligt att detta tema kom upp i intervjuerna, och av denna anledning vet jag att den etniska bakgrunden var blandad. Vissa av ungdomarna var födda i Sverige av svenska föräldrar, andra hade en svensk och en utländsk förälder eller också kom båda föräldrarna från ett annat land än Sverige. Ungdomarna själva kunde vara födda här eller i ett annat land, främst då i Afrika eller Mellanöstern.

Ungdomarna skilde sig också åt vad det gällde erfarenheter av kriminalitet. Vissa, framförallt i gruppen killar, hade själva begått brott. Flertalet av dem hade vid intervjutillfället lämnat detta liv bakom sig. Några deltagare hade varit utsatta för brott. Det fanns också ungdomar som saknade egen erfarenhet av kriminalitet, vare sig det gällde att begå brott eller att ha varit utsatt för det. Vissa av dessa talade utifrån erfarenheter av att vara bekanta med personer som begått brott och andra bara som ungdomar boende i ett område som omtalats som särskilt kriminellt.

I materialet ingår också sex intervjuer (fyra enskilda och två i grupp) med sammanlagt elva *vuxna* invånare (nio kvinnor och två män) som vid intervjutillfället bodde i något av de aktuella bostadsområdena. Vissa var föräldrar till ungdomar som begått brott, medan andra uttalade sig i egenskap av boende i ett av områdena.

Den *professionella* gruppen består av sammanlagt 45 yrkesverksamma personer (24 män och 21 kvinnor) som i sitt dagliga arbete mötte ungdomar och familjer från de aktuella områdena. Representerade yrkesgrupper är skol-, fritidsgårds-, diakoni- och resursteamspersonal, poliser, fältsekreterare samt socialsekreterare inom IFO.

Rekrytering och urval

Några av de intervjuade är personer som vi mötte under fältobservationerna, och som vi bestämde träff med för en intervju, men de flesta rekryterades via företrädare för offentliga organisationer eller föreningar (exempelvis IFO-verksamheter, fritidsgårdar och stödföreningar för före detta kriminella personer). Vanligen inleddes kontakten med att vi träffade representanter för dessa organisationer. Vi berättade då om studien samt genomförde en inspelad intervju med dem. I slutet av varje intervju frågade vi om de kunde hjälpa oss att komma i kontakt med fler ung-

domar, föräldrar eller med någon annan yrkesverksam med erfarenheter inom vårt intressefält. Samma fråga ställdes även till flera av de ungdomar och vuxna invånare som vi intervjuade, och på så sätt utökades successivt vårt kontaktnät.

Det betyder att urvalet av intervjudeltagare till stor del byggde på det som i forskningssammanhang ibland kallas för ”snöbollsmetoden”. Det förhållandevis stora antalet killar med erfarenhet av egen kriminalitet hänger samman med att rekrytering till kriminella gäng stod i fokus för FoU-studien, och att främst killar och unga män är involverade i detta. Att det även fanns andra frågor vi ville ha svar på, till exempel om bostadsområdet som uppväxtmiljö för barn och unga, innebar att vi också vände oss till andra grupper, fast då inte i samma omfattning.

Den könsmissiga obalansen i urvalet hänger också samman med att det tog lång tid och krävdes ett omfattande förberedelsearbete för att hitta intervjudeltagare. Som jag nämner ovan använde vi oss i stor uträkning av metoden ”kontakter som leder till nya kontakter”. I de fall intervjuerna kom till stånd genom en rekommendation från någon vi intervjuat tidigare, följde de vissa ”kontaktkedjor”, vilket förmodligen inverkar på den information vi fick ta del av. Exempelvis är det tänkbart att de delade bilder av hur vissa saker hänger ihop, inte minst vad det gäller förståelsen av gäng och ungdomskriminalitet. Visserligen var det till största delen personer från den professionella gruppen som bistod oss i kontaktarbetet, men säkerligen finns perspektiv och tankar som vi missat under materialinsamlingen.

Utifrån avhandlingens syfte är det problematiskt att killarnas röster är många fler än tjejernas, eftersom det kan bidra till att ytterligare reproducera den gängse bilden av att kriminalitet bland ungdomar från förortsområden bara rör killar och män – och då inte bara för att det till största delen är killar som är inblandade i gäng och kriminalitet, utan också i betydelsen att de skulle vara de enda som påverkas av detta i sin vardag och som kan uttala sig initierat i frågan.

Det ostrukturerade urvalet kompenseras framförallt av bredden i undersökningen, det vill säga att antalet intervjuer är stort och att de intervjuade representerar flera grupper. Dessutom består empirin även av fältobservationer.

Platser för intervjuerna

Intervjuerna ägde rum på lite olika platser. De flesta av ungdomarna intervjuades i antingen i sitt eget hem, på ett café eller i våra lokaler på FoU i Väst/GR. Vuxenintervjuerna genomfördes oftast hemma hos intervjudeltagaren eller i en lokal i området. De professionella intervjuades främst på sina arbetsplatser. I de fall jag bokade intervjuerna, lät jag deltagarna välja plats. Hur detta gick till i övriga fall har jag ingen kännedom om, men jag antar att deltagarna även då gavs utrymme för att uttrycka eventuella önskemål om var de ville bli intervjuade.

Mitt deltagande vid intervjuerna

Av de sammanlagt 99 intervjudeltagarna har jag träffat 61 vid minst ett intervjutillfälle, och främst är det material från dessa intervjuer som används i avhandlingen. Utöver de intervjuer jag själv närvarade vid genomförde min FoU-kollega ett antal intervjuer, företrädesvis med killar med egen erfarenhet av att begå brott, och särskilt i vissa delar av kapitel 6 ingår citat från dessa i min analys.

Vissa citat från intervjuer där jag inte själv har varit närvarande, har jag tagit med för att jag ansett att de innehållit något viktigt också i förhållande till min egen undersökning. Att jag inte själv varit med under själva intervjun innebär att jag inte har någon kunskap om den icke-verbala kommunikationen som skedde, och därför kan det hända att jag missat sådant som kan vara viktigt för hur intervjudeltagaren ville att ett visst budskap skulle uppfattas eller för hur de ville presentera sig själva. Jag kan dock se vissa fördelar med att inte själv ha varit med. Utan något eget minne av personen eller av vad som ”faktiskt försiggick” under intervjun, har jag upplevt det som enklare att sätta de innehållsmässiga delarna inom parentes för att fokusera på berättelsens struktur (se Holstein & Gubrium, 2008 om *analytical bracketing*).

Redovisning av intervjuerna i avhandlingstexten

Intervjuerna framställs i avhandlingen genom direkta citat. För varje person som yttrar sig anges i fetstil först ett individuellt ID-nummer (ID: förkortning för intervjudeltagare, till exempel ID8). Därefter följer en bokstav som anger om det handlar om en *ungdom* (U) eller en *vuxen* invånare (V). För gruppen *professionella* anges efter ID-numret den organisation eller verksamhet som personen företräder i intervjun, till exempel FÄLT=fältassistenter, SOC=socialtjänst, FRITID=fritidsgårdspersonal, SKOLA=skolpersonal, POLIS eller liknande.

Bland intervjudeltagarna finns tre personer som uttalar sig vid vissa tillfällen som en vuxen invånare boende i något av de aktuella områdena och vid andra i sammanhang som tillhörande en viss profession. För att försvåra identifiering har dessa deltagare tilldelats två olika ID-nummer. Av denna anledning består materialet av totalt 99 intervjudeltagare, men 102 ID-nummer.

När jag själv säger något i citaten anger jag detta med mina initialer SLH, och när min kollega talar markeras detta med TF.

Fältobservationer

En betydelsefull del av materialinsamlingen bestod i att genomföra *fältobservationer* ute i de aktuella bostadsområdena. Vid sammanlagt elva tillfällen besökte vi sju olika bostadsområden. De fyra områden vi kom att fokusera på i undersökningen besökte vi oftare, och vissa andra bara någon enstaka gång. Vid några tillfällen stannade vi i ett och samma område under en hel kväll (vanligen mellan tre och fem timmar) och andra gånger besökte vi två eller tre områden samma kväll.

Fältanteckningarna är i samtliga fall skrivna av mig efter avslutat fältbesök. Eftersom de endast bygger på mina egna minnen av vad som skedde vid dessa tillfällen, har jag valt en transkriptionsmodell som van Maanen (1988/2011:101–103) kallar den ”impressionistiska berättarformen”, som bygger på ögonblicksbilder av händelser och situationer, och som skrivs i första person av observatören. Syftet med att redogöra för upplevelser ur det egna perspektivet är att ge läsaren möjlighet att på ett transparent sätt förstå hur händelsen uppfattades av berättaren. Med en sådan insyn ges, menar van Maanen, större möjlighet att ifrågasätta berättarens slutsatser och tolkningar av situationen, jämfört med en observation som presenteras på ett till synes mer objektiva sätt. Fältanteckningarna är således att betrakta som *en* möjlig version av ett observerat händelseförlopp, vilken tål att ifrågasättas.

Redovisning av fältanteckningarna i avhandlingstexten

Fältobservationerna redovisas i avhandlingen genom utdrag från mina i efterhand (vanligen en till två timmar efter besöket) nedtecknade fältanteckningar, och efter varje utdrag anges att det rör sig om just detta. I de fall jag återger vad någon av de personer vi mötte sa, markeras dialogen med talstreck. Detta för att markera att det rör sig om vad jag minns från konversationen, och inte om inspelat samtal. Fältanteckningarna är skrivna i jag-form, och ”jag” syftar på mig själv. I de fall jag berättar om min FoU-kollega refererar jag till honom som Torbjörn.

Analysprocessen

Analysprocessen i avhandlingen kan delas in i tre delar. Inledningsvis fokuserade jag på *innehållet* i undersökningsdeltagarnas berättelser, det vill säga på vad som berättades om. Därefter gick jag över till att studera hur deltagarna *narrativt strukturerade* sina berättelser, till exempel vilka typer av berättelser det handlade om. För att undersöka berättelsernas *funktion och mening* ägnade jag mig i det sista skedet åt transkription och narrativ närläsning. Nedan redogörs mer utförligt för dessa steg.

Inledande innehållsanalys

Även om FoU-rapporten i stor utsträckning bygger på intervjudeltagarnas ”egna röster”, var vårt huvudsakliga fokus trots allt på de frågor vi fått i uppdrag från Ung & Trygg att besvara. Vi tvingades därför att sälla hårt för att hålla oss till uppgiften. När FoU-rapporten var klar och arbetet med avhandlingen tog vid ville jag studera materialet på ett annat sätt och mer utifrån vad intervjudeltagarna själva framhöll som viktigt att tala om (inom ramen för de frågor om förort, gäng, ungdom och kriminalitet som ställdes till dem under intervjuerna). Enligt Gubrium och Holstein (2009:185–190) är det ur ett intertextualitetsperspektiv visserligen inte möjligt att finna några ”rena” berättelser fria från det sammanhang de berättas i, men trots detta ville jag försöka att åtminstone *mer* förutsättningslöst undersöka vilka frågor intervjudeltagarna själva poängterade i sina berättelser.

I denna läsning inspirerades jag metodologiskt av en konstruktionistisk form av *grounded theory* (Charmaz, 2006/2010:20, 46). Jag gick igenom varje intervju för sig och markerade olika samtalsteman. Dessa sammanställdes sedan i mindmap-form. För att kunna syntetisera, integrera och organisera de olika texterna, valdes därefter vissa nyckelteman ut för fortsatt analys. I takt med att jag hade läst igenom fler och fler intervjuer, bröt jag upp de initiala individuella tankekartorna och lät dem bilda nya formationer. De olika berättelseämnena gavs på så vis efterhand alltmer sammanfattande rubriker (i bilaga 1 ger jag ett exempel på hur de olika mindmap-stegen kunde se ut).

Narrativ strukturering

Under genomläsningen av intervjuerna markerade jag också ställen i texten där jag uppfattade att deltagarna använde sig av vissa språkliga konstruktioner och uttryckte en åsikt. Jag tog då med text från där det aktuella samtalsämnet startade (genom till exempel en fråga från intervjuaren eller en reflektion från intervjudeltagaren) till den punkt där samtalet leddes in på något annat. I detta läge av analysarbetet rörde det sig därför ofta om ganska långa utdrag. Dessa sorterade jag sedan efter berättelsetyper, och till sist hade jag identifierat sex övergripande berättelsekategorier:

- problembeskrivningar och motberättelser (om händelser, platser och personer som berättades som problematiska samt berättelser som utpekade dessa beskrivningar som felaktiga)
- kontroll- och moralberättelser (om sociala regler och moralkoder)
- förklarande berättelser (om orsaker till ungdomskriminalitet)
- diskursiv kamp ”in action” (om möten mellan konkurrerande tolkningsrepertoarer)
- framtidsberättelser (om möjligheterna att förutspå en framtida utveckling)
- åtgärdsberättelser (om vad man anser behöver göras för att situationen skall utvecklas i en mer positiv riktning).

I detta läge tyckte jag mig ha hittat en möjlig struktur för avhandlingstexten där jag kunde kombinera den narrativa metodologiska ingången med den innehållsmässiga analysen av datamaterialet. Med utgångspunkt i berättelsekategorierna sammanställde jag därför utdragen från intervjuerna i ”citatsamlingar” med ett antal underkategorier. När jag slutligen valde ut vissa av citaten för en närmare analys, ville jag att de dels skulle spegla innehållsmässiga frågor jag identifierat i intervjumaterialet, dels fungera som exempel på en viss berättelsekategori (som till exempel en problembeskrivning, en berättelse om moral eller en förklaring till ungdomskri-

minalitet). Inledningsvis försökte jag hitta citat som överensstämde med de ”labovianska kriterierna” för en berättelse, men efter att ha konstaterat att ett sådant tillvägagångssätt uteslöt mycket av materialet, bestämde jag mig för en öppnare definition (se kapitel 3 för en mer ingående beskrivning av denna process). På så vis gavs de innehållsmässiga aspekterna ett större utrymme. Eftersom jag ville undersöka *olika* aspekter av gäng och ungdomskriminalitet och dessutom *olika* sätt att förstå dessa företeelser valde jag ut citat som jag ansåg visade på dessa variationer. I många fall fanns flera citat som pekade på samma sak, men av utrymmesskäl valde jag ut det som jag tyckte bäst illustrerade en särskild typ av förståelse.

Länge fanns samtliga sex berättelsekategorier med i analysarbetet. För att behålla det analytiska djup jag önskade och samtidigt att avhandlingen inte skulle bli alltför omfattande valde jag slutligen bort temana diskursiv kamp ”in action”, åtgärds- och framtidsberättelser. För det första temat grundar sig detta val på att det fungerar som ett självständigt tema som kan publiceras på annat håll, och för de två sistnämnda att analysen där i stor omfattning bygger på och är beroende av avhandlingens övriga teman, medan det omvända förhållandet inte gäller.

Narrativ närläsning och transkription

Efter sorteringen efter övergripande berättelsetyp och innehåll, genomförde jag en närläsning av varje utdrag, där jag försökte jag fastställa om följande narrativa analysfrågor gick att besvara:

- Vilken är berättelsens setting?
- Vad är det för typ av berättelse/genre/berättelsenivå?
- Vilka retoriska verktyg används (modalitet, metafor, account, kontrastbeskrivning etc.)?
- Hur definieras problemet?
- Hur kategoriseras och positioneras berättelsens olika aktörer?
- Vilka metaberättelser knyts an till?
- Vilka funktioner kan berättelsen sägas ha? Vilka anspråk görs?

Fram till denna punkt hade jag analyserat samtliga berättelser på ungefär samma sätt oavsett hur de hade kommit till (alltså även fältanteckningar). Det därpå följande steget som jag här kallar för narrativ närläsning och analys omfattar endast den empiri som återges i form av direkta citat (alltså inte fältanteckningar). Dock har det hänt att jag ställt några av frågorna ovan även till denna typ av material.

När jag inledde analysarbetet i samband med avhandlingsskrivandet, fanns intervjuerna redan i utskrivnen form,¹⁴ men i de fall jag valde att göra en mer djupgående narrativ analys lyssnade jag igenom inspelningarna ännu en gång och genomförde en mer detaljerad utskrift.

För att hitta en lämplig transkriptionsform provade jag flera olika modeller och stannade slutligen vid en variant av Gees modell (1985, 1986, 1991). Denna utgår från talflödet hos intervjudeltagaren och talets rytmiska struktur. Särskilt tydligt framgår med denna transkriptionsform hur en talare under berättandet organiserar händelser och situationer i mindre enheter, vilka Gee kallar för *strofer* (rad) och *stanser* (ett antal sammanhängande rader som påminner om en vers). Språkliga stanser är enligt Gee en universell form som människor över hela världen använder för att strukturera sitt tal.

I transkriptionen av enskilda citat lät jag pauser i talflödet bestämma slutet på raden. Sedan kopplade jag samman vissa rader i stanser. För att tydliggöra för mig själv vad varje stans handlade om gav jag dem en rubrik. De rader jag uppfattade som berättelsens coda markerades. För att kunna besvara frågorna om berättelsens narrativa struktur markerade jag också de positioneringar jag uppfattade i texten, om det användes några retoriska tekniker med mera. Utifrån detta formulerade jag sedan jag en rubrik för hela citatet. Texten nedan är ett exempel på hur jag strukturerade citaten och gjorde markeringar.

4:5) ”DET ÄR TOTAL KONTROLL SOM GÄLLER”

TF: Har ni någon gång kunnat se konstatera att: ”Jamen den här ungdomen har faktiskt vänt väg, och den här ungdomen var det ett bra samarbete kring mellan olika myndigheter, hur kan det se ut?

1. Maximal insats

IP36-POLIS: Jo, jag vet.

Då det har varit bra resultat
 då så har det varit maximal insats
 både från polis och socialtjänst.
 Och att den ungdomen inte har
 dels mer umgänge med sina övriga kompisar
 för det är bara dåligt inflytande

Värderande

Räddar-pos.

Frestar-pos.

Värderande

2. Fullspäckad fritid

Och sen också att fritiden är fullspäckad.
 Den är aktiverad.
 Det är inte tid för nåt
 några hyss.
 Då har det gått bra.

Kontroll

Framgångsrecept

Coda

3. Viktigt att familjen och ”soc” är med på tåget

¹⁴ Samtliga intervjuer transkriberades i sin helhet av inhyrd personal på FoU i Väst/GR.

Och då är ju familjen med på tåget också. Det är väl oftast det att ofta så så får det är svårt att övertala mamma och pappa om allvaret och så men har man fått med familjen och soc då har det gått bra.	leder – följer
4. Total kontroll TF: Och späckat program det är ju lättare sagt än gjort ofta va? IP35-POLIS: Precis, men det är tyvärr det som gäller det är total kontroll. Det är inte tid för eget tänkande eller för fritid eller...	vetande – ovetande leder – följer Coda
5. Räcker med två timmar Bara man såg dom som ni berättade om [nickar mot kollegor] dom som hade håltimme där mellan socialtjänst och skola det räcker med två timmar ge dom två timmar så är det kört. Alltså det det ska vara fullspäckat och det ska...	Disclaimer Coda Ögonvittnesposition Faktaanspråk Värderande Coda
6. Inte mogna att fatta egna beslut Det låter kanske väldigt mycket som man omyndigförklarar dom men men tyvärr dom är inte mogna att vara själva och fatta egna beslut och tänka själva utan det är väl det man successivt ska lära dom kanske .	Disclaimer Coda Hedge Hedge
7. Kan vara tufft och ensamt Men det är tufft i ett sånt område. Och det är tufft med det umgänget man har. Om man inte har föräldrar som stöttar och lär dom nånting annat heller så dom står ju väldigt ensamma.	Värderande Coda

Slutligen sammanställde jag de identifierade narrativa komponenterna i samtliga citat i avhandlingen i tabellform. Eftersom jag ville lägga särskilt fokus vid kategoriseringen och positioneringen av berättelsernas aktörer, sammanställdes dessa i

tabeller länkade till respektive kapitel, där jag bland annat markerade vem som kategoriserade/positionerade vem, om det rörde sig om ett så kallat SRP-förhållande (Standard Relational Pair, se Sacks ovan), och utifrån vilken position berättaren själv talade (t.ex. ”vi om dom”, ”vi om oss”, ”dom om oss”, ”dom om dom”, om det rörde sig om en motstånds- eller reflektionsposition och om det förekom någon referensposition). När dessa markeringar var gjorda, utvecklade jag analysen i sammanhängande text.

Sammanfattningsvis har jag haft ett abduktivt sätt att i analysarbetet närma mig materialet. I ett första skede utgick jag ifrån de teman deltagarna berättade om, och sedan analyserade jag och ramade in deras ord med hjälp av teoretiska resonemang. Efterhand kom teorier och empiri att alltmer att vävas ihop och påverka varandra: det empiriska materialet fick mig att vända mig i en viss teoretisk riktning, som påverkade vilka citat som togs med i sammanställningarna; dessa gav i sin tur upphov till nya teoretiska ingångar och så vidare.

Mitt eget ”förståelseraster”

Inom den konstruktionistiska litteraturen poängteras ofta vikten av att begrunda den egna rollen som forskare samt maktrelationerna i intervju- eller observations-situationen. Eftersom man inte tror på en objektiv social värld som går att studera utan inverkan av själva forskningsprocessen, är det inte lönt att som forskare försöka låtsas att den egna personen och närvaron i forskningssituationen saknar betydelse. Med en konstruktionistisk ansats ser man istället den ”berättelse” som formas under intervjun eller observationen som resultatet av ett samskapande av samtliga närvarande aktörer. Att inta ett sådant perspektiv innebär enligt Gubrium och Holstein (1997) att som forskare befinna sig på ”the lived border between reality and representation” (s. 102). Winther Jørgensen och Phillips (2000/2007) skriver att en diskursanalytisk forskare visserligen så gott det går bör anstränga sig för ”sätta parentes runt sig själv och sin egen kunskap” (s. 28) och försöka ”ställa sig främmande inför sitt material” (s. 28) och komma ihåg att det alltid finns andra möjliga positioner och perspektiv att tillgå och att ”verkligheten” då skulle ha framstått på ett annat sätt. Hur bra man än lyckas med dessa bemödanden kan man dock aldrig komma ifrån att man intar en viss position samt att detta påverkar de resultat som kommer fram (ibid.).

I avhandlingen presenterar jag ett antal olika förståelser eller tolknings-repertoarer, och mellan dessa råder ibland oenighet kring orsakssamband och vad som är god moral. Men var står jag själv? Min förståelse av gäng, kriminalitet, ungdomar och förort bygger, förutom deltagarnas berättelser och den teoretiska kunskap jag tagit del av i arbetet med avhandlingen, till stor del på mina erfarenheter som socialarbetare samt som utvärderare av sociala verksamheter riktade till unga människor under många år. Jag har emellertid också varit ungdom, är nu själv

tonårsförälder, har haft lärare, föreningsledare och så vidare. Att studera ungdomars vardagsliv och upplevelser på det sätt som jag gjort under avhandlingsarbetet leder ofrånkomligen till att bilder från min egen tonårstid kommer upp och till funderingar över vem jag var under den här livsperioden. På många sätt kände jag faktiskt igen mig, och kände mig ibland till och med riktigt hemmastadd i de miljöer vi besökte under fältstudierna. Förmodligen mycket beroende på att jag har vuxit upp i en arbetarklassfamilj i ett område inte helt olikt dem jag nu studerar, fast i Helsingborg, som är en betydligt mindre stad. Och dessutom var jag tonåring under en annan tid – under det sena 70- och tidiga 80-talet.

Trots denna egna upplevelse av igenkännande uppfattades jag sannolikt av undersökningsdeltagarna (som medelålders och kvinna) inte sällan som en udda fågel i deras sammanhang. Många frågade vem jag var och vad jag gjorde där. Deras undran inför mig som person innebar vissa nackdelar. Som jag nämnt tidigare träffade vi under fältobservationerna främst på killar ute i områdena, som i de flesta fall vände sig med självklarhet till min manliga kollega. Samtidigt placerade detta, som sagt, mig i rollen som observatör där jag för mig själv kunde förundras och reflektera över det som skedde. Och eftersom flertalet ungdoms-/förortsforskare är män, särskilt när kriminalitet finns med i bilden, kan jag förhoppningsvis bidra med ett lite annorlunda perspektiv än det gängse. En fördel jag upplevde med att vara den jag är, var att de ungdomar vi träffade förutsatte att jag var ganska ovetande om deras liv. Min förmodade okunnighet gav mig ett slags diplomatisk immunitet. Som ”främling” kunde jag inte förväntas känna till deras normer och regler. Utan någon större risk för att bli utdömd som social aktör, kunde jag därför ställa frågor om vad saker betydde och utforska moraliska gränsdragningar utan att bli avvisad.

Även om syftet med avhandlingen inte är att moraliskt värdera olika perspektiv, ligger vissa av dem närmare mitt eget sätt att förstå världen än andra, och riskerar därmed att beskrivas som mer korrekta versioner av verkligheten än andra. För att hantera detta dilemma har jag tagit hjälp av olika distansieringstekniker. Ett sätt har varit att läsa igenom analysen flera gånger med viss tid emellan, och att då försöka försätta mig i positioner som till exempel ”utomjordning som studerar utvalda episoder av mänsklig interaktion” eller ”kulturskribent som recenserar scener i en film”. Jag har också uppmärksammat mina känslomässiga reaktioner inför olika citat, och när jag fått tankar som till exempel: ”oj, vilken klok person” eller ”usch, vad osympatiskt sagt!” har jag försökt att identifiera vad det var som fick mig att reagera på ett visst sätt samt betrakta det som en signal om att detta är något som ligger nära eller som utmanar min egen förförståelse, vilket i sin tur har skärpt min uppmärksamhet på formuleringar och på om det finns stöd för en de tolkningar jag presenterar.

Men, jag *är* trots allt ingen utomjordning och det *rör* sig inte om filmer, utan om levande människors berättelser om sina verkliga liv. Därför är det betydligt enklare sagt än gjort att genomgående behålla en narrativ blick. Och även efter upprepade

genomläsningar har det hänt att mina handledare påpekat: ”men här låter det plötsligt som om du beskriver verkligheten”. Trots distanseringstekniker och andras genomläsningar finns därför förmodligen delar kvar där jag oreflekterat har låtit min egen förståelse få företräde. Mitt råd till läsaren är därför att låta tolkningarna stå som *en* möjlig version bland många, och som något som tål att, och bör, ifrågasättas och utmanas.

Etiska överväganden

I avsnittet om *Studiens bakgrund* ovan redogjorde jag till viss del för de forsknings-etiska principer (se Hermerén & Vetenskapsrådet, 2011; Vetenskapsrådet, 2002) som jag tagit hänsyn till både i FoU-rapporten och avhandlingen. Det dubbla syftet med datainsamlingen, det vill säga att materialet skulle användas för både en FoU-rapport och en avhandling, fastslogs redan innan någon empiri hade samlats in. Därför har det varit möjligt att vid varje tillfälle informera om och inhämta samtycke till båda studierna från undersökningsdeltagarna.

Samtliga deltagare upplystes om vad vi skulle använda det insamlade datamaterialet till. Vid fältobservationerna informerades de personer vi träffade att de inte behövde samtala med oss om de inte ville. Intervjudeltagarna informerades om att deras medverkan var helt frivillig, att de när som helst kunde avbryta intervjun, och att de kunde kontakta oss efter intervjun om de ville att vi skulle stryka delar av eller hela intervjun från undersökningen. De informerades också om att materialet inte kommer att användas till några andra ändamål än forskning och att det bara var jag, min FoU-kollega och den personal på FoU som utförde transkriberingen som hade tillgång till materialet i icke anonymiserat skick. De upplystes även om att inspelningar och transkriptioner under den fastslagna period då ett datamaterial måste finnas tillgängligt för en eventuell granskning från andra forskare, kommer att förvaras på ett sätt så att inga utomstående kommer att kunna ta del av det.

I avhandlingen använder jag ett ID-nummer (ID som förkortning för intervjudeltagare) istället för fingerade namn. Detta för att den senare formen ofta förutsätts spegla en massa förhållande kring personen i fråga, såsom kön, ålder och etnisk bakgrund. När jag har bedömt denna typ av bakgrundsinformation som nödvändig för förståelsen av citatet, har jag istället angett detta i texten.

Intervjudeltagarnas berättelser handlar ofta om händelser och erfarenheter från det egna livet och berättas ofta i jagform. På så vis blir de ofta väldigt personliga och kan ibland vara lätta att knyta till en viss person. Av hänsyn till uppgiftslämnarens integritet har jag därför varit försiktig med att ordagrant återge personliga berättelser. Vad som utgör ett känsligt ämne i en intervju skiftar mellan olika personer och sammanhang. Det kan därför, menar Hydén (2008/2009), vara svårt att avgöra om spridningen av en berättelse på något sätt kan tänkas försätta intervjudeltagaren i en besvärlig situation. Av denna anledning har jag, utöver att

jag har tagit bort samtliga namn på intervjudeltagarna, också tagit bort alla övriga personnamn som nämns i citaten. Dessutom har jag ändrat på uppgifter, som till exempel namn på platser, specifika omständigheter och vilket bostadsområde det rör sig om.

Etiska problem med det konstruktionistiska forskningsperspektivet

I föregående avsnitt diskuterade jag problemet med att behålla den ”narrativa blicken” i undersökningen som en svårighet med att förhålla sig till berättelser som konstruktioner av verkligheten och inte som en berättelse om verkligheten i sig. Över detta problem kan man också reflektera ur ett motsatt perspektiv och ur en etisk synvinkel. För på samma gång som jag verkligen ansträngt mig för att betrakta varje uttalande som en ”diskursiv talhandling”, har jag också känt en viss skam. När man som intervjudeltagare deltar i ett forskningssamtal, delar man många gånger på ett generöst och ärligt sätt med sig av sina tankar och erfarenheter, och jag tänker mig att precis på samma sätt som i andra former av social interaktion, förväntar man sig att bli tagen på allvar genom att den man talar med förstår det man säger som sant. Att då få detta omnämnt som en verklighetskonstruktion, kontrastbeskrivning, legitimerande förklaring eller som en form av självpresentation, kan förmodligen provocera och kanske också såra.

Efter att ha brottats med detta dilemma många gånger, har jag kommit fram till att jag å ena sidan vill be om ursäkt om jag med min text får någon att känna sig nedvärderad, och å andra sidan motivera valet av en konstruktionistisk ståndpunkt i avhandlingsskrivandet på följande sätt: I avhandlingen behandlas en viktig samhällsfråga som behöver belysas på flera sätt. Många människor känner sig personligen hårt drabbade av den och andra möter den dagligen som problem genom sitt arbete. Det är också en fråga som väldigt många är engagerade i och som det skrivs mycket om i media. I samtliga dessa sammanhang produceras fakta ur ett visst perspektiv som kan betraktas som ”sanning”. Mitt bidrag är att jag inte avvisar någon av dessa sanningar, även om det innebär att ingen skildring ensam får representera den. Dessutom är det min förhoppning att jag på detta sätt kan ge impulser till ökad reflektion kring de berörda frågorna.

Läsanvisningar

Som framgår av ovanstående använder jag i avhandlingen två olika informationskällor som jag analyserar på delvis olika sätt. För att det i texten skall framgå vilken typ av material jag syftar på, benämner jag de personer som blivit intervjuade som *intervjudeltagarna*. När jag avser samtliga personer vi talat med kallar jag dem för *undersökningsdeltagarna*.

Delar av formen för den textmässiga redovisningen är redan omnämnda i presentationen ovan, till exempel att jag för intervjuer använder exakt ordåtergivning,

medan observationerna består av utdrag från mina fältanteckningar (som ju utgörs av mina minnen från observationen). I den löpande texten omnämner jag de exakta återgivningarna som *citat* och när jag även vill inkludera observationsanteckningarna betecknas materialet som *utdrag*. För att markera av det rör sig om ett utdrag använder jag i texten marginalindrag samt ett annat typsnitt. I de fall jag har tagit bort ord eller delar av texten använder jag [...] för att visa att enstaka ord är borttagna, samt [---] för att markera längre avbrott i texten. I de fall intervju personer i gruppintervjuerna talar samtidigt med varandra markeras detta i citaten med inskjuten rad.

I analysen gör jag ibland kopplingar mellan utdrag på olika ställen i avhandlingen. Därför har varje utdrag getts ett nummer (undantaget litteraturcitat). Detta anges på rubrikraden och består dels av kapitelnummer dels ett ordningsnummer. Till exempel avser citat 5:2 det andra citatet i kapitel fem.

Mitt sätt att strukturera citaten med hjälp av Gees (1985, 1986, 1991) transkriptionsmodell innebar att de var lättare att analysera, men samtidigt ganska svårslästa. I den slutliga textversionen har jag därför raderat samtliga markeringar samt rad- och stansindelningen. De övergripande rubrikerna har jag låtit stå kvar som en signal om vad jag har tolkat som berättelsens coda. Istället för ny rad markeras pauserna i texten med kommatecken, och när jag vill peka på en specifik formulering hänvisar jag till den genom en kortare återcitering.

I intervju citaten och dialogavsnitten i observationsanteckningarna har jag gjort en avvägning mellan läsbarhet och exakt återgivning av talat språk. Därför skriver jag till exempel ”dom” istället för de eller dem, ”nånsin” istället för någonsin, ”sen” istället för sedan och så vidare. För att öka läsbarheten i citaten har jag ibland gjort vissa redigeringar, till exempel har jag avlägsnat några icke-lexikala uttryck (till exempel ”öh”, ”åh” och liknande) samt tagit bort en del upprepningar, där jag bedömt att detta inte påverkat förståelsen av berättelsen.

DEL II: Berättelser
om
iakttagelser
och
erfarenheter

Inledning till del II

I denna del av avhandlingen, (del II, kapitel 5–7) beskriver och analyserar jag en del av de iakttagelser och erfarenheter som undersökningsdeltagarna berättar om under intervjuerna och fältobservationerna. Det rör sig exempelvis om ungdomssituationen i stadsdelen, personer, händelser och platser man betraktar som särskilt problematiska, men också om sociala regler och moraliska ståndpunkter som man menar är rådande i dessa sammanhang.

Anledningen till att jag väljer att kalla narrativen i detta kapitel för berättelser om *iakttagelser och erfarenheter* är att jag vill lyfta fram undersökningsdeltagarnas referenser till sin perception av omvärlden – genom egna upplevelser eller andras förmedlade erfarenheter.

Som jag skrev i kapitel 1 förenas i princip samtliga berättelser i undersökningen av att de utspelar sig i eller är knutna till vad som i folkmun benämns som ”förorten”. På denna ”förortsscen” är det i deltagarnas berättelser framförallt ett ställe som lyfts fram som skådeplats, nämligen torget. Och det är speciellt en grupp som omtalas som särskilt problematisk – det så kallade ”gänget på torget”. Om dessa berättelser handlar kapitel 5 – *Händelser på förortstorget*. Avsnittet belyser gänget och dess förehavande på torget på olika sätt. Bland annat behandlas berättelser om ”stämningen på torget”, olika typer av handlingar som i berättelserna ofta rubriceras som ”ungdomsproblemen i området” samt om förmodade motiv bakom torgsamvaron. I analysen diskuteras bland annat olika betydelser av begreppen ”torg” och ”gäng” i deltagarnas berättelser och hur dessa tolkningar kopplas till olika orsaker bakom ungdomsproblem i området.

Ibland är personerna i torggänget desamma som de i undersökningsdeltagarnas berättelser om ”det kriminella gänget”. Andra gånger är kopplingarna mer lösa. Flera berättar om ett antal uppföranderegler man som gängmedlem sägs vara tvungen att följa. En del av dessa regler sägs gälla även för övriga invånare i de bostadsområden där gängen finns. I kapitel 6, *Om uppförandekoder*, behandlas detta. Koder studeras dels utifrån deras innehåll och konsekvenser för livet i gänget och förorten, dels med fokus på vilka funktioner och konsekvenser ”berättandet av koderna”, kan sägas ha. Av berättelserna framgår att många förortsinvånare har stor respekt för den makt som utövas genom koderna, och att de av rädsla eller lojalitet är beredda att följa de föreskrivna reglerna. Analysen visar också att ”berättandet av koderna” har flera funktioner, till exempel att ursäkt eller rättfärdiga ett visst agerande eller en viss hållning eller som ett inslag i en presentation av sig själv som en insider, modig eller lojal.

Kapitel 7, *Berättelser om tjejer och gäng*, handlar om en ofta förekommande, men mindre synlig aktörskategori i undersökningsdeltagarnas berättelser, nämligen tonårstjejerna i bostadsområdet. I kapitlet studeras hur tjejer gestaltas i dessa be-

rättelser och hur de positioneras i förhållande till killarna i området, till exempel som flickvänner, hejarklack, tjejgäng, omhändertagande mödrar, räddande änglar och så vidare. I analysen jämförs berättelserna med olika historiska förståelser av kvinnan och studeras utifrån hur dessa producerar olika typer av makt, som iscensättningsmakt, normalitetsmakt och definitionsmakt.

I en avslutande diskussion för del II sammanfattas kapitlens viktigaste resultat. Jag reflekterar där också kring de metaberättelser som ges uttryck för i kapitlen.

Kapitel 5: Händelser på förortstorget

I detta kapitel ges en överblick över vad som i undersökningen tas upp som särskilt bekymmersamt i det egna området – när och varför problematiska händelser sägs äga rum, vilka personer som är inblandade samt vad det är dessa gör som väcker oro och upprördhet. Det finns också ett avsnitt om vad som uppfattas som de främsta motiven bakom ungdomars ”torghängande” samt vilka negativa följder man menar att denna typ av samvaro kan föra med sig. Gemensamt för berättelserna är att de utspelar sig på eller nära ett förortstorg. Det är dock inte torget som fysisk plats som är i fokus i min analys, utan det sociala liv man berättar om i anslutning till denna plats. Själva torget är främst att betrakta som en narrativ scen med stor symbolisk betydelse i en större berättelse om förorten.

Torghändelser som blir till berättelser

Ett torg är en typ av offentlig plats som Ahrne, Roman och Franzén (1996:45–48) kallar för ”semioorganiserade fält”. Sådana kännetecknas av att de utgör ett slags mellanrum mellan privata utrymmen som till exempel det egna hemmet, och mer organiserade, såsom skolor, arbetsplatser, föreningslokaler, biografier och restauranger. Utmärkande för semioorganiserade fält är att interaktionen inte är lika regelstyrd. För att vistas på ett torg krävs inga inträdesbiljetter, krav på viss gruppstillhörighet eller placering i rummet. Vem som helst är berättigad att vara där, och som besökare kan man uppleva torget som en plats där man är fri att göra i stort sett vad man känner för. Denna formella valfrihet till trots finns även i den här typen av offentliga miljöer en rad uppförandekoder eller etikettsregler, där vissa handlingar betraktas som mindre socialt passande än andra (Goffman 1966/1985: 3–7). Känslan av att det råder ett slags normaltillstånd och att interaktionen flyter på friktionsfritt, kan göra att man inte alltid uppfattar närvaron av dessa uppförandekoder. Ofta förblir de osynliga ända tills man ser någon bryta mot dem.

Det lokala torget beskrivs ibland som en ganska stillsam plats där livet går sin gilla gång, men det kan också vara en symboliskt betydelsefull scen för mer eller mindre dramatiska händelser. Förutom att vara en plats, där områdets invånare uträttar ärenden, är torget också en mötesplats, inte minst för områdets ungdomar, och när händelserna blir riktigt laddade drar torget till sig även andra grupper, till exempel poliser och journalister som vill rapportera om händelserna på denna förortsscenen. Inom kriminologisk forskning benämns förortstorg ibland som så kallade ”hotspots”, det vill säga platser där det inträffar många brott (andra exempel på sådana platser är ”kiosken där gänget samlas” och hållplatser). För att komma tillrätta med problemen försöker myndigheter upplösa dessa hotspots (Sherman, 2006).

På de förortstorg vi besökte i samband med fältobservationerna (som vi företrädesvis gjorde på kvällstid) hände sällan något mer spännande än att grannar, bekanta och ungdomar i grupp småpratade med varandra och att människor passerade ut och in ur affärer (se avsnittet *Ungdomarnas samlingsplatser* i kapitel 4). Med andra ord föreföll de människor vi träffade på vid dessa tillfällen vara väl insatta i torglivets umgängesregler och normer, och dessutom villiga att följa dem.

Men även om det till allra största delen var denna typ av vardagliga småhändelser som utspelade sig på förortstorget, var det sällan som det berättades några historier om dem. Det som verkligen satte igång berättandet var istället de avvikande och problematiska händelserna. Enligt Bruner (1990) är detta ett generellt mönster, tämligen odramatiska vardagshändelser passerar obemärkta förbi, för när allt är ”som vanligt” finns sällan någon anledning att konstruera en historia. Trots fokuseringen på avvikelser från det ”vanliga lugnet”, var dock berättelser om enskilda exceptionella händelser ganska sällsynta. Flertalet hade istället karaktären av *tillståndsberättelser*. Det rörde sig om nedslag i vardagen, och handlade om problematiska händelser som varade över tid eller som upprepade sig med jämna mellanrum.

Berättelserna om händelser på förortstorget handlar till övervägande del om sådant som undersökningsdeltagarna upplevde som hotfullt, och särskilt negativt laddade var berättelserna om ”gänget på torget”. I kapitlet studeras dessa narrativ utifrån tre aspekter. I det första avsnittet är temat *stämningen* på torget och i det andra *gängets aktiviteter* där. I det tredje avsnittet studeras vilka *motiv* som berättarna antar att dessa killar har för att träffas på det här sättet.

Berättelser om gänget och stämningen på torget

Ett vanligt sätt för undersökningsdeltagarna att skildra problem i sitt bostadsområde var att berätta om ”stämningen på torget”. Ofta beskrev de då episoder av kaos och oordning, men det förekom också andra berättelser där man motsade denna bild eller talade om den som överdriven.

Då var det kaos på torget

På temat ”läget” eller ”stämningen på torget” var det vanligt att undersökningsdeltagarna berättade om negativa upplevelser. I citatet nedan ger en grupp fältassistenter sin bild av situationen tre, fyra år tidigare när läget var som ”allra värst” i den stadsdel de arbetar. Den episod de berättar om är en del i deras redogörelse för vad som ledde fram till den fortfarande problematiska, men ändå lugnare, situation som de menade rådde i området när intervjun ägde rum.

5:1) TURBO PÅ TORGET

ID24-FÄLT: Men vi hade ju ett gäng som började sjuan här, och det var ju turbo på torget här [årtal] då i september, oktober. Och där kan man nog säga att hade inte vi funnits här då, ah då...

ID25-FÄLT: Ah då vet vi inte vad dom hade gjort.

SLH: Turbo på torget, vad är det?

ID24-FÄLT: Dom var ju, vi kunde ju känna, det var ju som en jävla buffelhjord här ibland alltså. Amen det var ju så trettio, fyrtio stycken sjuor, och dom flesta av dom sitter hyfsat lugnt här uppe [på fritidsgården] och så. Vi fick ju börja röja med sociala och föräldrar och så. Men dom var ju speedade, dom skulle väl försöka visa att nu har vi börjat sjuan och vi ska va tuffa och så vidare, så det var ju, och det var ju en del yngre av dom här som blev omhändertagna av sociala också för dom, dom stal ju, på uppdrag av dom äldre alltså.

Bilden av en stor grupp yngre ungdomar som betedde sig på ett vilt och okontrollerat sätt förstärks i citatet av metaforen ”som en buffelhjord”, vilken för tankarna till en stor grupp som drar fram i våldsamt fart och trampar ner allt i sin väg, där individer smälter samman till en enda enhet, en massa, och agerar utifrån ”flockinstinkt”.

I citatet nedan beskriver ID42 liknande händelser i samma stadsdel:

5:2) BÄTTRE IDAG, MEN ÄNDÅ INTE BRA

ID42-FRITID: A-torp är bättre idag, för när vi drog igång [en offentlig ungdomssatsning i stadsdelen], då hade vi ju ridande poliser på torget. Då var det ju för jävligt här. Men det är fan inte bra [nu heller]. Förra veckan sköt dom ju nånting där nere. Det var väl ingen som visste vad som hände. Nåt tag innan slaktade dom en buss här för ett tag sen.

I de två citaten ovan beskrivs ett exceptionellt tillstånd. Att då (kaos) kontrasteras mot ett normaltillstånd nu (bättre), skapar en grund för att betrakta det ovanliga agerandet som avvikande (Bruner, 1990; Smith, 1990/1993:33). I fritidsledarens beskrivning är denna uppdelning inte lika självklar. Han beskriver även händelser i nutid (vid tidpunkten för intervjun) som allvarliga. En implicit tolkning kan vara att han klassificerar händelserna i dåtid som mer upploppsbetonade (”då hade vi ju ridande poliser på torget”), medan det som skett senare går att betrakta som enskilda vålds- eller skadegörelseincidenter.

Både fältassistenter och fritidsledaren talar utifrån en professionell subjekt-position. Att vara en del av det offentligt anställda kollektiv som ansvarar för ungdomsarbetet i ett bostadsområde innebär bland annat att man förmodas uppföra sig på ett visst sätt och delta i att upprätthålla vissa regler. Fältassistenter har exempelvis förväntningar på sig att hålla ordning bland ungdomarna i bostadsområdet, samtidigt som de har till uppgift att aktivera, stötta och bygga goda relationer med dem. Med utgångspunkt i vad som kan kallas för en offentlig meta-berättelse om *det goda och nyttiga professionella sociala arbetet* är det möjligt att förstå deras berättelse ovan som ett sätt att förmedla att man lever upp till omvärldens

förväntningar på dem. Uttalandet ”Och där kan man nog säga, att hade inte vi funnits här då, då vet vi inte vad dom hade gjort”, talar för att berättelsen har en dubbel legitimerande funktion, att den bekräftar dels att beskrivningen av situationen som kaotisk är korrekt, dels att det stora arbete man har lagt ner har varit av stor betydelse för förändringen till ett lugnare tillstånd.

I fritidsledarens uttalande betonas inte den egna insatsens betydelse lika uttryckligt, men innefattas i orden ”A-torp är bättre idag, för när *vi* [professionella ungdomsarbetare] drog igång det, då hade *vi* (alla med anknytning till platsen) ju ridande poliser på torget” [min kursivering] och ”Då var det ju för jävligt här” signalerar en kategorisk modalitet, det vill säga att han framställer sin bedömning som korrekt på ett objektivt sätt och sig själv som trovärdig talare i frågan (Fairclough, 1992/2012:159–160).

Mycket lugnare nu

Även i nästa utdrag används en jämförelse mellan nu och då, fast i detta fall är det en grupp unga tjejer som beskriver hur läget i deras område har förändrats till det bättre till följd av att killarna i ”det stökiga gänget” har blivit äldre och mognare.

5:3) MYCKET LUGNARE NU

ID71U: Det är mycket lugnare nu.

ID70U: Ja, det är mycket lugnare nu jämfört med typ för ett halvår sen.

ID71U: Alltså jämför du med förra året, då var det kalabalik.

TF: När det var som värst då?

ID71U: Då när man gick förbi A-husen, då kastade dom snöbollar. Dom sprang efter en och sånt.

ID72U: Men alltså, dom menar inte det med snöbollar tror jag. Skottlossning var det också då.

ID71U: Dom har ju blivit äldre. Jag tror att dom förstår mer nu. Det är inte så att dom har slutat, men det har ändå blivit bättre.

I likhet med de båda föregående citaten konstaterar tjejerna i citatet ovan att det blivit betydligt lugnare i området under det senaste halvåret. En skillnad är dock att tjejerna verkar tala mer specifikt om vissa individer (killar) medan fältassistenterna och fritidschefen berättade mer om en stor massa eller om ungdomar i allmänhet. Deras berättelse om snöbollskastning, som ett exempel på vad de menar med ”kalabalik”, betyder förmodligen att de faktiskt kände sig ansatta av ”killgänget” under den här perioden. Att en av tjejerna hävdar att killarna egentligen inte menade något illa med snöbollskastningen, kan dock vara ett sätt att inför oss intervjuare tona ned bilden av killarna som våldsamma och farliga. Detta kan förstås som ett ”ursäktande account med tillbakavisande av uppsåt” [*denial of intent*] (Semin & Manstead, 1983:91–92), som utgår från att handlingar utan ont uppsåt eller som gärningsmannen inte förstår som moraliskt felaktiga, bör betraktas som mindre belastande.

Att killar kastar snöboll på tjejer utan några speciellt onda avsikter är förmodligen ett ganska vanligt fenomen. Detsamma kan dock inte sägas om den skottlossning de också nämner. I detta fall finns det emellertid inga tydliga aktörer, och det framgår inte om det är samma killar de pratar om eller om det rör sig om helt andra personer. Tjejerna berättar inte heller hur mycket de själva vet om denna incident – om det är något de egentligen känner till ganska väl men inte vill berätta om för oss, eller om det är något de bara har hört talas om och inte har särskilt stor kännedom om. Genom att *nominalisera* språket – att det ”var skottlossning” istället för att någon sköt (Fairclough, 1989/2001:103), riskerar de heller inte att hamna i en situation där de inför oss intervjuare skulle kunna känna sig tvungna att ange någon som skyldig.

I utdragets sista mening förklarar tjejerna det lugnare stämningläget i området som en följd av att killarna har blivit äldre och förståndigare, vilket kan sägas knyta an till en metaberättelse om *ungdomligt oförstånd* och ett *naturligt mognadsförlopp* hos människor, där man så småningom slutar upp med stökigt och kriminellt beteende till följd av att man med åren blir alltmer omdömesgill.

Överdriven rädsla och förutfattade meningar

I citaten ovan (5:1–3) jämför intervjudeltagarna ovanliga och normbrytande händelser med vad de betraktar som det ”normala och lugna tillståndet” i bostadsområdet. Det finns emellertid även beskrivningar om torglivet där det vanliga tillståndet, när allt är ”som det brukar”, står i centrum. I första hand kommer dessa från de ungdomar som själva brukar hänga på torget eller från personer som är nära bekanta med dem. I dessa fall beskrivs förortstorget i regel som omtyckt och välbesökt av de boende i området, och det berättas om hur positivt och bra det kan vara där.

5:4) LIVFULLT OCH HÄNDELSERIKT

ID94U: Alltså C-holmen faktiskt, liksom, det händer, alltså det är liksom, det är alltid *liv* i C-holmen, och jag snackar inte negativt. Man ser liksom alltid folk och liksom det är, det är *liv*. Inte liksom, om du åker upp till Kungälv eller Stenungsund, efter klockan sex, sju så är det helt släckt och så. På det sättet är det också roligt och så liksom.

ID93U: I C-holmen ser man alltid nån i torget man kan sitta och prata med eller så.

Till skillnad från beskrivningarna i citaten ovan, framställs i det här citatet ”livfullheten” på torget inte som något negativt. I berättelser av det här slaget är det heller inte ovanligt att intervjudeltagarna talar om bilden av torghängarna och deras förehavanden som ohämmade och farliga som överdriven och onyanserad. I citatet nedan berättar exempelvis en kille, som bott i B-berga i stort sett hela sitt liv, om hur han ofta förvånas över utomståendes rädsla för ungdomar från förorten.

5:5) ONÖDIG RÄDSLÅ

ID15U: Jag förvånas ju ofta över hur folk som bor alldeles till gränsen av B-berga ibland kan vara oroliga för att ta sig till B-berga. Vissa, som jag har en kompis, hon har

lite, vågade inte alltid, vågade inte alls ta sig upp till torget där min bror bor. För jag passade hans lägenhet vid ett tillfälle, hon vågade inte gå dit för att det var farligt, och dit går man inte. Och det har jag tänkt många gånger på att folk är onödigt rädda för att ta sig hit. Dom som bor här bryr sig väl inte. Och det är inte så jävla farligt. Vill man bråka så finns det alla möjligheter, då finns det säkert gäng att sylta ner sig i, men dom som inte vill vara med, dom slipper. Så det kan jag tycka är överdrivet.

Citatet ovan innehåller flera av *försvarstalets* karakteristika. ID15U ifrågasätter trovärdigheten i många av de rykten han menar cirkulerar bland människor som inte själva bor i B-berga. För egen del har han bott i området i många år och talar därför i egenskap av *insider*. I sin argumentation talar han mestadels med en subjektiv modalitet (Fairclough, 1992/2012:159–160) ”Och det har jag tänkt på många gånger” och ”Så det kan jag tycka är överdrivet” [mina kursiveringar]. Han påstår heller inte att våldsamma incidenter aldrig skulle inträffat på torget. Istället reserverar han sig och hävdar att de skrämmande ryktena egentligen bygger på ett missförstånd om vilka grupper som denna plats kan tänkas vara farlig för, att våldet mycket sällan är riktat mot dem som själva inte vill bråka. Av detta drar han slutsatsen att rädslan är överdriven och således att ”folk är onödigt rädda” för att ta sig dit.

Risken för att berättelserna om problemen på torget, kan leda till en överdriven rädsla och stereotypa bilder av ungdomar och vad de har för sig påtalas också av andra grupper. I citatet nedan berättar till exempel en socialsekreterare som arbetar med föräldragrupper i D-dala om en reaktion hon fått från en ungdom som också är son till en av föräldrarna hon träffar.

5:6) OSKYLDIGT UTPEKAD

ID2-SOC: Det var en pojke, faktiskt för inte så länge sen, som blev jätteförbannad för att vi. ”Ni har kontakt med polisen” sa han. ”Hur kan ni veta så mycket? Och dom här, när du träffar våra mammor så ger du dom fel information. Varför har du sagt att jag har gjort det och det och det? Bara för att vi står ute på torget så betyder det inte att vi gör nånting brottsligt.” Jag bara: ”Nä men jag har inte sagt att du har gjort det”. ”Men varje gång när mamma kommer hem och ni har träffats så är hon jätteförbannad. Hon är jättearg. Vad är det ni säger till dem? Vem är det som ger er informationen?”

Killen som socialsekreteraren berättar om, positionerar sig i hennes berättelse som *oskyldigt anklagad*. I sitt rättfärdigande försvarstal vänder han sig mot vad han uppfattar som en ensidigt negativ, förutfattad och överdrivet generaliserande bild av vad ungdomar har för sig på torget, och som han menar att professionella och föräldrar i området sprider till varandra.

Citatet 5:5 och killens berättelse i citat 5:6 har formen av *motberättelser* (Bamberg & Andrews, 2004) och kan betraktas som försök att protestera mot påståenden om förortstorget som en enbart farlig plats, och om gänget på torget som uteslutande kriminellt. Båda citaten innehåller antydningar om vad Cohen (1972/2011) kallar för ”moralpanik” hos omgivningen. Utifrån en sådan förståelse

kan de båda berättelserna betraktas som försök att förmedla en upplevelse av en stigmatiserande misstro från omvärlden som man som *oskyldigt anklagad* kan känna när en grupp man själv känner tillhörighet till och förknippar med positiva saker, utpekats som en stor fara och ett samhällshot.

Om gängets aktiviteter på torget

Detta avsnitt handlar om olika typer av torgaktiviteter som tas upp som problematiska av intervjudeltagare (främst professionella, vuxna invånare och ungdomar som inte själva, eller inte längre, träffas på torget). Trots den stora enigheten kring vem (gänget på torget) och vad som är problematiskt finns variationer i dessa påståenden. Exempelvis används ordet ”gäng” som beteckning på såväl kompisgrupper i allmänhet som välorganiserade kriminella affärsrörelser. När man talar om de negativa aktiviteter som gänget sägs ägna sig åt kan man också avse flera olika typer av aktiviteter. Den gemensamma rubriken ”problemen med gänget på torget” kan täcka allt från allmänt skräniga tonåringar till grov brottslighet. Därför händer det att även individer som i ganska liten grad eller inte alls sysslar med brott, ibland kategoriseras som ”med i ett gäng” som associeras med brottslighet.

Allmän stökighet och dåligt uppträdande

Många undersökningsdeltagare berättar om problematiska gängaktiviteter som inte är straffbara i lagens mening. Det berättas till exempel om hur de kan muta in ett visst område som sitt, att de buskör med bilar och mopeder, använder språk och symboler som uppfattas som skrämmande, trakasserar boende och förbipasserande, är högljudda, bråkar och stökar till långt in på nätterna. I citatet nedan berättar exempelvis en vuxen kvinna om ett gäng som hänger i närheten av hennes bostad på följande vis:

5:7) DRIFTIGA SKITUNGAR

ID53V: Ja, och dom har bränt bildäck. Alltså jag vet inte allt vad dom har hittat på. Det var ju meningen att få stopp just runt affären för dom hyresgästerna som bodde runt där dom kunde ju inte sova. Dom hade ju inget privatliv. Alltså jag hade krävt en hyressänkning om jag hade bott där alltså.

SLH: För att det var så mycket liv?

ID53V: Ja det var ju liv jämt. Tänk dig när containern var här. Dom är driftiga dom här skitungarna. Då hade nån kastat ut en soffa och då hade dom hämtat den och burit ner och satt på gången på den. Det var deras hem sa dom.

I citatet berättar ID53V om situationen i grannskapet i första hand om ett störningsproblem till följd av konflikter mellan grupper med olika intressen. Ungdomarna för liv och hittar på saker som stör nattsömnen för de skötsamma hyresgäster som bor i närheten. Förmodligen för att markera allvaret i situationen, använder hon på ett par ställen extremformuleringar (”det var ju liv *jämt*” och ”hyresgästerna

har *inget* privatliv) [min kursivering]. När någon vill framföra ett klagomål framställs ofta sakfrågan på ett överdrivet sätt för att det felaktiga i ett visst agerande ska bli uppenbart för lyssnaren och framstå som legitimt att klaga på. Extremformuleringar kan i ett sådant sammanhang fungera som förstärkande retoriska verktyg (se Pomerantz, 1986).

Många andra undersökningsdeltagare instämmer i beskrivningen ovan av killarna på torget som störande för omgivningen. Några berättar om att gänget också kan ha ett otrevligt bemötande av andra människor och rentav kan vara farliga:

5:8) FARLIGT FOLK SOM HÄNGER PÅ TORGET

TF: Vad är din erfarenhet av A-torp och hur ser det ut liksom?

ID47U: Alltså man kan inte dra alla ungdomar över en kam, men dom flesta, som jag själv umgicks med, alltså det är inget bra folk, det är det inte. Att träffa på, ens överhuvudtaget, det kan vara på torget, A-platsen, det kan vara där. Alltså man kan vara där vid fel tillfälle, dom kanske är på ett humör och går på en, som jag till exempel också brukade göra förut.

I citatet presenterar sig ID47U som någon som tidigare hängde på torget, men som nu slutat. Hon berättar hur hon uppfattar de personer som hon då umgicks med, och hennes sammanfattande bedömning är att ”det är inget bra folk”. De framställs som lynniga på så sätt att de kan angripa någon (”går på en”) bara för att de råkar känna för det just då (”dom kanske är på ett humör”), ett agerande som påminner om Katz (1988:80–113) beskrivning av ”mind fucking-beteende” som kännetecknar vad ”the badass” ägnar sig åt (I kapitel 6 ägnas badass-karaktern mer detaljerad uppmärksamhet). Med orden ”man inte kan dra alla ungdomar över en kam” markerar hon dock en viss reservation – att det dåliga inte omfattar alla ungdomar på torget. Samtidigt fungerar uttalandet som en ”disclaimer” (se Hewitt & Stokes, 1975), det vill säga att hon använder det för att avvärja potentiella negativa tillskrivningar av den egna personen, som till exempel att man uppfattas som alltför onyanserad och kategorisk.

Citatet avslutas med ”som jag till exempel också brukade göra förut”. Genom att hänvisa till sig själv och självupplevda erfarenheter ökas trovärdigheten både för henne själv som talare i frågan och i hennes bedömning av ungdomarna på torget (Smith, 1990/1993:24–30). Hon kan uttala sig eftersom hon själv uppträtt på detta sätt och på nära håll sett andra bete sig så. Det sista ordet ”förut” indikerar ett förändrat tillstånd för hennes egen del; hon berättar att hon idag, till skillnad från tidigare, inte längre betar sig på detta sätt, vilket kan tänkas ytterligare stärka hennes ställning som *trovärdigt vittne* i frågan (ibid.).

Kriminella handlingar

Det finns också många berättelser om gänget på torget som rör illegala handlingar. Allvarlighetsgraden i dessa brott kan emellertid variera; det kan vara allt från grov

brottslighet som narkotikahandel, misshandel, skottlossningar, rån och mord till mindre allvarliga förseelser, såsom snatterier och viss skadegörelse. I många fall är länken mellan torget och de brottsliga handlingarna av indirekt karaktär. Exempelvis berättas ibland om att vissa av killarna på torget har gjort sig skyldiga till rån, inbrott, misshandel eller liknande vid andra tillfällen och på andra platser än torget. Andra gånger rör det sig om en mer direkt koppling till platsen, det vill säga att torget är själva brottsplatsen. Vanligen handlar det då om narkotikaförsäljning, men det kan också vara misshandel eller liknande eller, som i citatet nedan, så kallad beskyddarverksamhet.

5:9) STÅR ÖVER LAGEN

ID52V: När jag var tonåring på 70-talet [allt]så droger fanns, men det var inte så öppet. Nu så står dom ju och dealar helt öppet liksom. Dom behöver inte gömma sig, för vad ska dom gömma sig för? Polisen kanske kommer. Jamen polisen tar dom inte ändå. Det händer ingenting. Det är lite sådär att dom står över allting.

TF: Det är inte bara att dom står vid sidan av, dom står över?

ID52V: Nej dom står över. Dom är liksom lagen. Jag menar att, jag ser saker som, borta vid torget vid affären, där så kommer det in, för mig då, skitungar. Dom kommer in och får cigaretter. Dom får det och det och det, för att de ska vara lugnt. Det här är ju sjukt. Det är *riktigt* sjukt liksom.

TF: Att dom får cigaretter och sånt gratis, för att dom inte ska ställa till med nåt elände?

ID52V: Ja för då tillhör ju dom nåt gäng då. Då är det ju beskydd och såna saker.

Enligt ID52V är problemet med gänget på torget tvådelat, dels att de öppet begår grova kriminella handlingar, dels att medlemmarna tillskriver sig själva en grandios gruppidentitet och en rätt att agera förtryckande i förhållande till övriga invånare. Gänget positioneras i berättelsen som *orättfärdiga förtryckare* och de vanliga invånarna som deras *offer*. Genom att förhålla sig passiv och inte axla sin roll som de utsatta personernas räddare, menar ID52V att polisen understödjer gängets förehavanden, och de positioneras därför som *medskyldiga*.

Citatet kan betraktas som en *klagomålsberättelse* där ID52V positionerar sig själv som ett objektivt och initierat ögonvittne (Smith, 1990/1993). Att redogörelsen är grundad på egna iakttagelser skänker tillförlitlighet till hennes redogörelser för hur det ser ut i området. Dessutom har hon bott länge i samma grannskap och har kunnat studera förändringar över tid. Den negativa förändring av ungdomsbeteendet hon beskriver när hon jämför ”dagens” situation med hur det var när hon själv var ung, kan sägas knyta an till en metaberrättelse om *kriminaliteten som värre och värre*. Att situationen verkligen är så allvarlig som hon påstår understryker hon genom att använda en del extremformuleringar som till exempel ”dom dealar *helt* öppet”, ”det händer *ingenting*” och ”dom står över *allting*” [min kursivering].

Oroligheter och upplopp

Ytterligare ett negativt beteende som i berättelserna kopplas till gänget på torget, är vad som i mediala sammanhang brukar beskrivas som ”oroligheter bland förortsungdom” eller ”ungdomskravaller”. Visserligen innehåller den här typen av handlingar ofta element av både stökighet och brott, men de är också till viss del anorlunda. Oftast avses upploppsliknande händelser där en grupp ungdomar exempelvis kastar sten mot polis och räddningstjänst, anlägger bränder eller liknande. Det rör sig således om allvarligare händelser än exempelvis buskörning och högljuddhet, men inte om brottslighet som ger vinster i form av pengar eller andra materiella tillgångar. Otydligheten runt den direkta avsikten med handlingarna gör att många känner sig oförstående inför dem. Luddigheten lämnar också i hög grad öppet för olika tolkningar om vad som ”egentligen” ligger bakom dåden.

Enligt Ahrne m.fl. (1996:48–49) har den här typen av interaktion uppstått med jämna mellanrum sedan 1930-talet, och då nästan alltid i samband med skollov eller helger. Författarna nämner till exempel ett stort slagsmål som utbröt på Söder i Stockholm under påskhelgen 1948. Oroligheterna pågick flera kvällar i rad och sades som mest samla runt tiotusen personer. En annan liknande händelse inträffade natten till nyårsdagen 1957, då tusentals ungdomar barrikaderade sig på Kungsgatan och Sveavägen för att hindra en ”rensningsaktion” från polisens sida. Bilar vräktes omkull och fönsterrutor krossades. I slutet av augusti 1965 utbröt liknande sammanstötningar mellan ”mods” och poliser på Hötorget. Ytterligare en beryktad händelse inträffade i mitten av augusti 1987, med de så kallade ”kravallererna i Kungsträdgården”.

Under senare år har sådana händelserna i hög grad kommit att äga rum och förknippas med socialt utsatta förortsområden. Många gånger ges de stor medial och politisk uppmärksamhet. Internationellt omtalade händelser är till exempel kravallerna i Los Angeles 1992, Paris 2005, Aten 2011, London 1985 och 2011. Några av de mer välrapporterade svenska ”upploppen” skedde i Rosengård 2008 (se Hallin, Jashari, Listerborn, & Popoola, 2010), på Hisingen 2009, 2011 och i Husby 2013 (se de los Reyes et al., 2014).

I våra intervjuer och även i övriga samtal var oroligheter och stenkastning mot polis och räddningstjänst ett återkommande tema. Sådana händelser har inträffat åtskilliga gånger i samtliga områden, och beskrevs ofta som mer samhällshotande än den ”vanliga” kriminaliteten. En sådan tilldragelse, som har blivit särskilt omtalad, inträffade i augusti 2009 i några av de förortsområden som vi besökte. På samtliga nyhetskanaler i Göteborgsområdet rapporterades dessa dagar om ”ungdomsupplopp”. Polisen uttalade sig i *Göteborgs-Posten* och beskrev händelseförloppet som att två kollegor hade svarat på ett anrop om en stulen moped. När de kliver ur sin bil ”rusar ett tjugotal huvmaskerade ungdomar fram”. Ungdomarna kastar stenar och golfbollar på poliserna som kommer ifrån varandra i tumultet. En av dem blir

inträngd i ett hörn. Han fruktar för sitt liv och drar sitt tjänstevapen. Då drar sig ungdomarna tillbaka.

Även följande natt larmades räddningstjänst och polis till tre olika platser med kort mellanrum. Sedan duggade larmen tätt. När polisen kom till platsen upprepas stenkastningsscenarioet från gårdagen. På ekot talades det om ”ungdomskravaller” och att polisen betecknade händelserna som ”en attack mot polisen och samhället”. P1 Morgon sände ett extrainsatt inslag där våldet diskuterades. ”Varför?” var den stora frågan och ”Vad håller de på med?” Hyresgäster i området intervjuades. De var uppgivna, skrämnda och arga. Ilskan riktades delvis mot ungdomarna, men samtidigt, och kanske till och med ännu mer, mot polisen, socialtjänsten och bostadsbolagen, som man menade inte hade gjort något åt den problematiska situationen i området. Några av hyresgästerna sade sig ha fått nog. Trots att de egentligen trivdes i området orkade de inte bo kvar längre på grund av gänget på torget som ställde till med så mycket och ”höll hela området i skräck”. Dessa bråk pågick i ungefär en vecka. Vid denna tidpunkt hade jag och min FoU-kollega precis avslutat datainsamlingen och skulle börja sammanställa materialet, men händelserna fick oss att ge oss ut på nytt. I fältanteckningar från denna tid har jag skrivit följande:

5:10) LUGNET DAGEN EFTER STENKASTNINGEN

Torbjörn ringer. ”Kanske dags att åka ut igen?” Vi förbereder oss genom att ringa en del samtal. Jag pratar med [namn på en fältassistent]. Hon låter upprörd och stressad. Hela området är tydligen upp och ner. Cheferna sitter i krismöten och fältarna är inkallade för extratjänstgöring. Hon tycker det känns konstigt att överge alla de ungdomar som litar på fältarna och bara kasta sig iväg så fort bråkstakarna drar igång i området. ”Det är så mycket panik över det hela”, säger hon. ”Det handlar mer om att kunna säga att man gör något när tidningarna ringer” (vilket de enligt henne gör precis *hela tiden*). [- -]

Torbjörn och jag kommer fram till [namn på torg] vid fyrtiden på eftermiddagen. Där möts vi av fältarna som skall iväg och arbeta. De berättar att det skall vara en fotbollsmatch under kvällen och de tror att hela gänget kommer att vara där. Borta vid fotbollsplanen har en del folk samlats för att titta på matchen. Det stora samtalsämnet är ganska givet de senaste händelserna i området. Många är upprörda och irriterade över att en klick ungdomar ”lever rövare och förstör för alla andra”. Fältarna kommer och vi småpratar lite med dem. Deras telefoner ringer i princip hela tiden. Det är den ena journalisten efter den andra som vill att de skall uttala sig om läget i stadsdelen. De avböjer erbjudande efter erbjudande om att ställa upp på intervju. Matchen sätter igång. Inga av ”de busiga” ungdomarna syns till. Torbjörn och jag bestämmer oss för att ta en vända bort till affären för att se om det är där de håller till. Som vanligt pratar vi lite med affärsinnehavaren. Denna dag verkar han ganska uppgiven och trött. Han tycker det är både förfärligt och tråkigt allt som har hänt.

När vi kommer ut ur affären hör vi på avstånd ett lite märkligt ljud. Låter som en sambaorkester. Vi återvänder till fotbollsplanen, men inte heller nu har ungdomsgänget dykt upp. Ganska snart stiger sambatonerna igen. Låter som rena rama folkfesten. En dansande parad uppenbarar sig. Några äldre killar går i täten med trummor, bärbar musikanläggning och megafon. Efter dem följer en del yngre killar. Skaran möts av bistra ansiktsuttryck från de vuxna i publiken medan de passerar förbi den första delen av läktaren. De parkerar sig längst bort, och på alla möjliga sätt ropar de ut sitt stöd för hemmalaget. Runt omkring mig hör jag beska kommentarer om

gänget och deras förehavanden under de senaste nätterna. Hos några yngre pojkar är attityden den motsatta. De sätter sig riktigt nära och stämmer in i gängets talkör. När matchen tagit slut hoppas vi få en pratstund med några av killarna, men lika snabbt som de dök upp, lika hastigt har de försvunnit igen. Och denna kväll blev också en av de lugnare denna vecka.

Oroligheterna fortsatte ännu några dagar med bilbränder och stenkastning. Polisen kategoriserade situationen som en så kallad ”särskild händelse”, vilket innebar att de satte in extra resurser i de aktuella områdena. Även inom andra myndigheter arbetade man för fullt under denna tid, och det hölls ett stort antal krismöten. Jag och min FoU-kollega försökte att vara med på så många som möjligt av dessa och gjorde även vad vi kunde för att komma i kontakt med ungdomar och övriga invånare i området för att få deras bild av det som hänt. I de följande kapitlen finns en del citat och utdrag med från dessa tillfällen.

Händelserna gjorde ett starkt avtryck i många av de efterföljande berättelserna om dessa bostadsområden, och förmodligen också i utomståendes bilder av invånarna där och i de boendes förståelser av sig själva. Utdraget ovan är dels tänkt som en bakgrundsinformation till dessa händelser, men också som ett exempel på hur relationerna mellan olika invånargrupper kan gestalta sig under tillspetsade och upphettade situationer av det här slaget¹⁵. Under sådana omständigheter blir det till exempel särskilt tydligt hur de flytande begreppen ”torg” och ”gäng” kan ekvivaleras med olika förståelser (se Laclau & Mouffe, 1985/2008). Den lugna och fridfulla beskrivning av förortstorget jag gav i början av detta kapitel, som kan sägas vara kopplad till *shopping – folkliv – småprat mellan bekanta – pensionärer på bänkarna – skolbarn på väg hem*, står i skarp kontrast till beskrivningarna av *upplopp – stenkastning – maskerad mobb – bränder – polis som drar sitt tjänstevapen – sambällshot*. Andra förståelser av ”gäng och torget” är till exempel *mina vänner – alltid någon att prata med – livfullhet* vilket skiljer sig avsevärt från beskrivningar om *droghandel – beskyddarverksamhet – våld – grandios gruppidentitet – anser sig stå över lagen*.

Om torghängandets motiv och funktioner

Ett vanligt tema i intervjuerna är vad man anser vara motiven bakom att en del ungdomar (företrädevis killar) väljer att träffas och umgås på torget, vid den lokala kiosken, utanför kvartersbutiken eller på liknande ställen. Temat lyfts både av sådana som själva brukar eller brukade träffa sina vänner på det här sättet, och sådana som betraktar denna umgängesform som problematisk. Möjligheten att träffa sina vänner framhålls av framförallt den förstnämnda gruppen som en av de viktigaste drivkrafterna. Ofta ”hänger” man bara tillsammans, småsnackar lite, andra gånger är det mer rörliga aktiviteter. En del understryker ungdomars stora behov

¹⁵ Oroligheterna i Göteborg 2009 är också i fokus i kapitlet *Kampen om skulden* i en kommande antologi, där jag analyserar tre berättelser med olika förståelser av en och samma händelse.

av att pröva nya handlingsmönster och att synas. Inom ungdomsforskningen betraktas detta som en betydelsefull del i uppbrottet från ungdomars mer osjälvständiga position i familj och skola (se t.ex. Andersson, 2002). Samlingspunkten blir då ofta det lokala torget där man dels har uppsikt över vad som händer, dels är synlig för andra, såväl vuxna som jämnåriga.

Ett ställe att vara på (i brist på annat)

Särskilt betydelsefulla sägs den här typen av offentliga mötesplatser vara i områden där det egna hemmet på grund av trångboddhet inte utgör ett alternativ. En del undersökningsdeltagare berättar att det i stora familjer är vanligt att de äldre pojkar lämnar plats i hemmet åt sina systrar och yngre syskon. Många menar också att ungdomar saknar andra ställen i närområdet att träffas på. I samtliga av de studerade bostadsområdena finns visserligen lokala fritidsgårdar, men eftersom dessa huvudsakligen vänder sig till yngre tonåringar, upplevs de sällan som ett alternativ för de äldre ungdomarna. I citatet nedan beskriver två killar i övre tonåren sin syn på saken.

5:11) DET FINNS INGENTING FÖR ÄLDRE UNGDOMAR

ID92U: Faktiskt vid arton nitton, det är inte mycket, alltså det finns ingenting för oss, ska jag vara ärlig. Alltså typ någonstans där man kan va och bara sitta och liksom softa. Det finns [fritidsgård], men där är det, när man går dit så ser man tretton-, fjorton-åringar där, och det känns inte bra liksom sitta med dom. Dom är ganska busiga, dom skriker och jag vet inte. Det finns ingen annanstans att vara i. Oftast man är tvungen att vara i torget, men om man hade typ någonstans.

ID93U: Det finns verkligen, som [ID92] säger, det finns *ingenting*.

ID92U: Det finns ingenting. Det enda: man kommer, man röker en cigg eller nånting i tio minuter. Man kan inte stå i torget hela tiden. Det finns *ingenting*.

Att ”vara i torget” är enligt killarna i citatet främst något man gör i brist på andra mötesplatser och aktiviteter. Även om de inte uttryckligen säger att bristen på mötesplatser är någons fel, går det ändå att förstå det de säger som ett klagomål, att de uttrycker ett missnöje med sin situation.

Kvinnan i citatet nedan är av en liknande åsikt. Hon anger också vem hon anser bär ansvaret för bristen på mötesplatser för unga.

5:12) MYNDIGHETERNA GÖR INGENTING

ID101V: Ingen av myndigheterna i A-torp, dom gör ingenting för dom här ungdomarna. Dom har stängt fritidsklubbar och allt sånt. Hur man ser till möjligheter för ungdomarna? Det blev ett bråk, och då varje vecka kosta en massa. Hur säger man? Hundratusen för ”A-torpstaten” [stadsdelsnämnden i A-torp]. Därför, och det var förra året, jag vet inte vilken tid öppnade dom [fritidsgård] vid A-platsen. För att ungdomarna hade ingenting. Dom var *tvungna* att samlas framför affären.

Enligt kvinnan är det de lokala myndigheternas fel att ungdomarna i hennes område samlas framför affären, eftersom det är de som har beslutat att stänga tidigare tillgängliga mötesplatser.

Den tvingande modaliteten i citaten 5:9 och 5:10 ("Oftast man är *tvungen* att vara i torget" [min kursivering] och "Dom var *tvungna* att samlas framför affären" pekar på ett antagande om att den unga människan har ett grundläggande behov av att vara social med jämnåriga kamrater. Drivkrafterna bakom detta beteende förstås som så starka att ungdomar kommer att hitta vägar för att tillgodose behovet, oavsett hur den rumsliga omgivningen ser ut. Har de tillgång till "välordnade" mötesplatser tror man att de kommer att ses där, men om detta saknas blir de "tvungna" att hitta andra samlingsplatser.

En scen att visa upp sig på

Flera undersökningsdeltagare beskriver förortstorget som en plats med stora möjligheter för besökarna att visa upp sig och mäta sig med varandra. En av de vanligaste berättelserna handlar om hur vissa äldre individer kommer dit för att visa upp sig inför en publik av yngre killar. Citaten nedan är hämtat från en gruppintervju med ett antal ungdomspoliser, som ger sin bild av detta.

5:13) DOM SOM GILLAR ATT HÄNGA I GATHÖRN

ID35-POLIS: Och när dom yngre står där så kommer dom äldre, och sen kommer dom här riktigt tunga med BMW:n och stora sedelbunten va. Och så står man där.

ID36-POLIS: Det är dom som attraheras av att stå i gathörn.

ID35-POLIS: Nyfikenhet.

TF: Det är alltså dom yngre som attraheras av dom äldre?

ID35-POLIS: Ja dom ser ju upp till dom här killarna.

ID36-POLIS: Dom är en speciell kategori av människor som gillar att stå och hänga i gathörn, för alla ungar i A-torp står ju inte i gathörnet, utan det är dom som attraheras av det. Och sen är det klart att dom ser pengar också – om du gör detta så får du det här av mig.

ID35-POLIS: Vi ser ju trots allt att det står nya killar där som inte var med förut. Så det...

ID34-POLIS: Ja en viss påfyllning sker ju hela tiden

ID35-POLIS: Vi såg ju det bara under vår korta tid där i A-torp att hur man står på ena gatan. Nere vid A-platsen där står dom lite yngre killarna och så står dom lite äldre på A-gatan där, om ni har varit där. Och under våran tid, under de fjorton månader som vi var i A-torp så hann man ju se förflyttningen från A-gatan, som det heter då, till A-vägen. Och då vet man, att då har man kommit upp sig eller kommit ned sig eller vad man nu ska se det som, men då har man tagit ett steg längre i den kriminella banan.

TF: Måste man bli insläppt för att ta den vägen?

ID35-POLIS: Nä men jag tror att det är det som jag sagt innan att man är nyfiken, och man liksom har storebröder och andra vänner som har tagit det steget. Och så börjar man hänga där, och så blir man mer och mer accepterad och sen får man börja springa lite ärenden och så.

TF: Utemiljön, alltså träffas man ute?

ID37-POLIS: Ja, titta på A-torget, titta på B-platsen, titta på C-gatan, det är ju naturliga samlingsplatser för ungdomar. [- -]

ID38-POLIS: Sen är ju dom här tongivande, dom är ju fantastiska på att plocka upp dom här skadade villebråden alltså (öh), dom här killarna som är mottagliga för att bli utpressade för att göra rån eller för att, att utöva övergrepp i rättsak då. Man ger sig in i den här leken. Alltså dom som kommer in och som plockas in, dom är sargade redan, många gånger redan från början alltså. Det finns en anledning till varför just dom hamnar där.

I citatet beskriver de intervjuade poliserna vad som enligt dem försiggår bland ungdomar som ”attraheras av att hänga i gathörn”. Inom denna *samlingskategori* (Sacks, 1995) går det att identifiera ett antal undergrupper med skilda motiv till att umgås på detta sätt – vissa uttryckta i klartext och andra mer underförstådda: ”de yngre” ser upp till ”de äldre” och de äldre gillar att bli beundrade av de yngre. ”De riktigt tunga” finner också en behållning i att visa upp sig på det här sättet, och förmodas vara den grupp som väcker störst aktning hos både yngre och äldre ungdomar. Det går också att avläsa ett antagande om att samtliga grupper på något sätt är involverade i kriminalitet samt att det finns en lokal maskulin hierarki – kategorin *yngre* står inför att börja begå brott eller är i början av en sådan karriär, de *äldre* befinner sig någonstans i mitten (”då har man tagit ett steg längre”) och *de riktigt tunga* som har klättrat ytterligare en bit upp i den kriminella hierarkin.

Torghängandet förutsätts också ha en reproducerande funktion, genom påfyllning av nya medlemmar till de kriminella grupperna. De yngre introduceras i kriminalitet genom att de imponeras av de äldre och får ”springa lite ärenden”. Så småningom tillåts de även att hänga med de äldre killarna. Enligt poliserna kan dessa ”statusskiften” iaktas rent empiriskt genom att enskilda individer förflyttar sig från platser som besöks av personer med lägre status inom den kriminella kretsen, till ställen där mer välmeriterade medlemmar träffas. Rörelser av det här slaget kan, enligt ID35, ses som ett belägg för att någon då har tagit ”ett steg längre i den kriminella banan”.

I det avslutande stycket ges ytterligare en ledtråd till förståelsen av de olika kategorierna och deras förehavanden. Här berättas att ”de tongivande” (sannolikt en synonym till ”de tunga”) äger en speciell förmåga att skilja ut särskilt lättövertalade individer bland de yngre. Anledningen till att just dessa personer låter sig påverkas i större utsträckning än andra, uttrycks i form av en jaktmetafor – de ”redan sargade villebråden”, som redan är försvagade av något i sin omgivning, och därför blir till ett lättfångat byte för ”de tunga”.

I nästa citat berättar ID94U om liknande iakttagelser och slutsatser som poliserna ovan – att personer som visar upp fina bilar och pengar i överflöd kan ha en mycket stark dragningskraft på unga killar.

5:14) IMPONERAD AV PENGAR OCH FINA KLÄDER

ID94U: När jag var säg var femton år, så kanske det finns en annan person som bor nån annanstans eller samma områden och har flera tusen på sig liksom – i femton-årsåldern liksom. Maxbeloppet kanske per vecka, det är väl trehundra kronor som du

har, som du kan förbruka, om man säger så. Kommer det en person som har fina jackor och han har på sig mycket pengar, man vill vara som han, man vill ha det som han. Förstår du vad jag menar? Men man vet ju liksom inte vad han har gått igenom för att ha fått det där eller hur han verkligen mår. För alla, går du ner nu till C-holmen, till torget, så är alla jättetuffa, men egentligen det är bara ett skal. Kanske mår dom dåligt egentligen. Förstår du vad jag menar?

På ett liknande sätt som poliserna skildrar killen i citatet hur vissa personer tar tillfället i akt att imponera på de övriga med pengar, fina prylar och dyra kläder. De egna känslorna av underläge, avund och idealisering när han som femtonåring såg en sådan individ visa upp tusentals kronor, uttrycks i ”Man vill vara som han” och ”man vill ha det han har”.

I de avslutande raderna sker en diskursväxling. Från att minnas tillbaka till de egna unga tonåren, intar han en analyserande position där han reflekterar över vad som kan tänkas finnas bakom en sådan flärdfull fasad, att den andre trots sin förmögenhet kanske inte alls är särskilt glad eller nöjd med livet, att införskaffandet av rikedomarna kan ha haft ett högt pris och att den tuffa attityden ”bara är ett skal”.

Citaten 5:13 och 5:14 utgår i stort från samma intrig och rollista. En så kallat ”tongivande” person anländer till förortsscenen för att visa upp sig själv som framgångsrik inför en beundrande publik av yngre killar som drömmer om att bli lika lyckosamma. Underförstått är att personens materiella framgång är en följd av kriminella handlingar, och att åsynen av honom, hans pengar och fina saker ökar de yngre killarnas benägenhet att begå brott.

Trots denna likhet finns också skillnader mellan de båda berättelserna. Poliserna i citat 5:11 har exempelvis ett tydligt uppifrån- och utifrånperspektiv. Det tidsmässigt synkrona berättandet (de Saussure, 1916/1970) och en hög grad av kategorisk och objektiv modalitet i språket, inger en känsla av konstans och fakticitet. Rollerna, handlingsmönstren, de moraliska hållningarna och symbolerna framträder som bestående snarare än flyktiga eller föränderliga – att även om individerna byts ut eller byter positioner, så är det så här det kommer att se ut i framtiden. Beständigheten förstärks av formuleringar som ger intryck av en kontinuerlig generationsväxling och återväxt, som ”en viss påfyllning sker ju hela tiden” samt uttalandet om att förflyttningarna mellan hängställen går att betrakta som ett tecken på individens statusförändringar i den kriminella världen. På detta sätt kan enskilda antaganden om kategorin ”torghängande ungdom” och deras kategorianknutna aktiviteter knytas ihop i en mer sammanhängande förklaringsmodell. Idén om ett successivt eskalerande förlopp knyter an till en *metaberättelse om den kriminella karriären*, och i fallet med de torghängande ungdomarna är en av utgångspunkterna att de tidigare i livet tagit skada av något i sin omgivning. När dessa ”redan sargade villebråd” kommer upp i de lägre tonåren dras de till umgänget på torget. Där låter de sig imponeras av ”de tongivande” och förutsätts vilja klättra uppåt i den lokala maskulinitetshierarki som antyds av dem som visar upp fina bilar och stora buntar

med pengar. De yngre blir då målgrupp för de tongivandes rekryteringsförsök, och avancerar så småningom till gruppen ”äldre”. Några av dem blir slutligen själva en del av de ”tongivande inom den kriminella världen” enligt denna berättelse.

I vissa sammanhang kan denna typ av schematiska framställningar uppfattas som en alltför förenklad beskrivning av komplexa sociala fenomen, medan den i en annan kontext kan ge ett objektiva och faktabaserat intryck. Den polisiära språkvärlden är styrd av den egna organisationens uppdragslogik [*mandated course of action*] (se Smith, 1990/1993:120–158) som i stor utsträckning är knuten till rättsprocessen och säger att det är polismyndighetens yttersta uppgift att värna om den sociala ordningen samt bekämpa brott. Ur ett sådant perspektiv kan avskalade verklighetsbeskrivningar av den typ som de intervjuade poliserna ger prov på i citatet sannolikt upplevas som både tydlig och uppgiftsfokuserad.

Innehållsmässigt påminner ID94U:s berättelse om torghängande ungdom (citat 5:12) till stor del om polisernas. Hans status som före detta ”torghängare” stärker dock intrycket av autenticitet; han har själv en gång upplevt suget efter pengar och fina saker, och han vet hur det kan kännas för de unga killarna i publiken när de äldre killarna anstränger sig för att väcka deras beundran. Av den avslutande delen i citatet förstår man att han inte längre låter sig imponeras på detta sätt. Han presenterar sig här som en som har mognat och gjort nya erfarenheter i livet, vilka ger honom möjlighet att reflektera över situationen utifrån en ”det var då-position”. På detta sätt förmedlas i berättelsen en känsla av att tid förflutit, och en bild av att människor med tiden kan förstå sig själva och sin omgivning på nya sätt och dessutom inta eller försättas i nya positioner (se Bernasconi, 2011; Bäcklin et al., 2013; Elsbach & Bhattacharya, 2001; Muñoz, 1999). Detta reflekterande kan tolkas som en alternativ bild till metaberättelsen om den kriminella karriären, där ”karriären” för ”de yngre” inte nödvändigtvis består i att avancera inom den kriminella hierarkin utan kan vara att lämna det brottsliga och stökiga bakom sig. Istället för polisens kopplingar till metaberättelsen om den kriminella karriären, kan den här berättelsen sägas bygga på idéer om *ungdomligt oförstånd och identitetsskapande*. ID94U knyter också an till en metaberättelse om den kriminella person som någon som *egentligen mår dåligt under sitt tuffa skal*. I det empiriska materialet är denna berättelse särskilt vanlig bland personer som vill markera att de själva har nått en viss mognadsgrad.

I denna version nämns heller ingen enkel koppling mellan skador tidigare i livet och torghängande – killarna på torget kan komma från många olika förhållanden. Gemensamt är istället att de i unga år umgicks på detta sätt, tyckte om att visa sig maskulina, tuffa och modiga inför varandra och lät sig imponeras av kompisar med mycket pengar och fina prylar. För några av dem innebar detta säkert, i linje med polisernas bild ovan, en väg in i kriminalitet, och för andra bleknade bilden av detta som något avundsvårt i takt med att de blev äldre, mognare och tvärtom såg det som ömkansvärt. I likhet med ID94U sökte de sig då istället till andra förebilder, hittade andra sätt att konstruera maskulinitet och tog andra vägar i livet. På detta

sätt framträder en bild där tillvaron som torghängande ungdom har många fler in- och utgångar till och från denna samvaro än i polisernas version.

Ett territorium att bevaka

Torget eller andra platser inom det egna bostadsområdet kan också utgöra en plats att kontrollera och bestämma över. Att exempelvis hindra förbipasserande eller skrämja dem till att gå omvägar för att slippa passera gänget kan inge en känsla av makt. Många undersökningsdeltagare hävdar att flera av killarna i torggänget är väldigt bundna till sitt bostadsområde samt att de av olika anledningar högst ogärna lämnar det. Dessa berättelser påminner om flera andra etnografiska skildringar av grupper av unga män från socialt utsatta områden, till exempel Katz' beskrivning av de grupper han benämner som "Street Elites" i *Seduction of Crime* (1988) och Foote Whytes (1943/2010) beskrivning av "cornerboys". Förutom att de unga männen sägs ha en stark anknytning till sin stadsdel uppges de också många gånger bevaka den mot inkräktare. En svensk studie som tar upp detta tema är Anderssons avhandling *Öppna rum* (2002) som handlar om tonåringars offentliga liv. Studien visar bland annat att gator och torg är betydelsefulla som mötesplatser för unga. För dem som känner sig marginaliserade inom andra områden i livet kan dessa miljöer ha en kompensatorisk funktion och vara ett ställe att synas på och där man kan utkräva respekt från omgivningen (se kapitel 6).

Även om vi under våra fältobservationer ganska sällan var måltavla för territoriella anspråk, stötte vi ibland på detta fenomen. Ett sådant möte beskrivs i följande utdrag:

5:15) DET HÄR ÄR VÅRT TERRITORIUM

Ett gäng med ungefär femton killar i tjugofemårsåldern har samlats på torget. Vi ställer oss och hänger mot en mur en liten bit ifrån dem. Torbjörn pratar i telefon. Killgänget börjar iakttä oss. Jag förstår att de pratar om oss och uppfattar det som att de undrar vilka vi är som står där och hänger.

- Undrar ni vilka vi är? frågar jag, och tar några steg fram för att presentera mig.
- Vi vill inte ha några journalister här, säger en av killarna med avståndstagande i rösten. Det här är vårt territorium, fortsätter han och pekar på kvadratmeter gatsten precis framför dem.
- Jag är inte journalist, säger jag och fortsätter framåt för att förklara vårt ärende.
- Nej, men han där är!
- Nej, han är inte heller journalist, säger jag.
- Det är han visst jag känner igen honom. Han skriver och sånt. Han har varit här innan.
- Vilka är ni då? frågar en annan kille.

Torbjörn har avslutat sitt telefonsamtal och ger sig in i samtalet. På var sitt håll försöker vi förklara att vi är forskare och att vi är där för att prata med ungdomar i Göteborg om hur de ser på sitt liv och på sitt bostadsområde som uppväxtmiljö. Jag råkar säga att vi vill prata med ungdomar i A-torp om deras situation, och genast höjs ett antal misstänksamma ögonbryn.

- Men han sa att ni skulle prata med ungdomar runt om i Göteborg, och du säger att det bara är i A-torp. Varför just A-torp? Ni behöver inte komma hit. Det finns inga problem här. Allt är bra. Åk till D-dala eller F-hem i stället. Varför pratar alla om A-torp hela tiden? Det är bra här, så ni behöver inte komma hit (Utdrag ur fältanteckningar A-torp, februari 2008).

I utdraget beskrivs ett kontaktförsök med ett gäng killar som hänger på ett torg i A-torp. När jag tycker mig se ett bra tillfälle för en öppnande replik, blir jag omedelbart avspisad. Nästan genast när vi försöker förklara vårt ärende ser de ett håll i våra argument, vilket de tolkar som att vi är ute efter att peka ut just deras område som särskilt problematiskt. Efteråt undrade jag en hel del över anledningen till att killarna så bestämt avvisade oss. Flera olika förklaringar for igenom mitt huvud – kanske hade de mycket att dölja och var därför måna om att inga utomstående skulle få insyn i vad de hade för sig, kanske ville de värja sig mot bilden av dem själva eller deras område som ett problem eller också ville bara vara i fred, men kände sig förföljda av journalister, fältassistenter och poliser. Man kan även tänka sig att det handlade om att upprätthålla en oppositionell attityd i förhållande till andra samhällseliga företrädare. Och kanske var det också så att vissa av killarna värnade mer om detta än andra.

Killarnas sätt att avvisa mig och min kollega (att de inte vill ha med journalister att göra och att vi inte behöver komma dit eftersom det inte finns några problem där för oss att undersöka) kan förstås som att de ville ha ”sin plats” fredad från oönskade utomståendes inblandning, för att de ville lämnas ifred eller inte litade på hur vi skulle använda våra iakttagelser. En annan tolkning är att de ville hävda territoriell makt. Genom att inta rollen som vakter av en viss plats kan de då sägas tilldela sig själva rätten att bestämma vem som får tillåtelse att vistas innanför en viss gräns som de kontrollerar.

Summering och reflektioner kapitel 5

I kapitlet har jag redogjort för hur undersökningsdeltagarna berättar om ungdomssituationen i det bostadsområde de bor eller arbetar i. I detta avsnitt summerar jag olika problemdefinitioner, narrativa komponenter, rollfördelningar och funktioner i undersökningsdeltagarnas berättelser om ”gänget och ”torget”. I den avslutande diskussionen för del III reflekterar jag vidare kring de metaberättelser som framträder i berättelserna samt om möjliga konsekvenser av och funktioner hos den här typen av problemfokuserade berättelser och definitioner.

Problemfokuserade narrativ om gänget på torget

I undersökningsdeltagarnas berättelser om ”ungdomsproblemen i förorten” finns vissa återkommande element. Ett sådant är att handlingen utspelar sig i det offent-

liga rummets semiorganiserade fält, det vill säga på torget, utanför den lokala affären, kiosken eller på andra liknande samlingsplatser.

I intervjumaterialet framhålls särskilt två beskrivningar av hur gängets aktiviteter påverkar den allmänna stämningen i området. I den ena beskrivs det egna torget som en rolig och händelserik plats, vilken kontrasteras mot händelsefattiga och tråkiga miljöer i andra bostadsområden. Denna bild ges främst av ungdomar som själva hänger eller har hängt på torget. I den andra utgår man ifrån hur stämningen i området är när inget dramatiskt eller negativt händer. Läget beskrivs då som lugnt. Kontrasten till denna bild är situationer då det råder kaos och kalabalik. Sådana berättelser förmedlas mest av professionella som arbetar i området, men förekommer även hos vuxna invånare och en del ungdomar.

I intervjuerna besvaras också frågan *varför* ungdomar (framförallt killar) väljer att träffas på torget. Bland annat talas det då om ungdomars (killars) stora drivkraft att träffas, visa upp sig och mäta sig med varandra och om att det lokala torget ofta blir samlingsplatsen för detta i områden där inga andra alternativ står till buds. Talet om killars stora behov av att visa upp sig och mäta sig med andra killar påminner om Kimmels (1996) resonemang om att den egna maskuliniteten ”blir till” eller upplevs som verklig först när den värderats av andra män och killar. I andra berättelser talas om torget som en viktig träffpunkt för kriminella och som ett ställe där sådana grupper har möjlighet att rekrytera nya medlemmar. I en tredje vanlig variant beskrivs torget, eller en viss del av torget, som en ”egen plats” som man kan freda från utomstående.

På frågan vem som utgör problemet, är svaret så gott som alltid det gäng av nästan uteslutande killar som ofta vistas på dessa platser. De är dock inte de enda aktörerna på scenen. I berättelserna förekommer till exempel också kriminella män, störningsdrabbade hyresgäster, lokala affärsinnehavare och föräldrar. Dessutom finns ofta samhällsföreträdare av olika slag med i bilden, till exempel representanter från socialtjänst, polis och bostadsföretag samt ibland även journalister och forskare. I vissa berättelser finns underkategorier till gänget, till exempel de yngre, de äldre och de tongivande.

Undersökningsdeltagarnas beskrivningar av gängets aktiviteter på torget kan delas in i fyra kategorier: umgås med vänner, stök, kriminalitet och upplopp. I de problemfokuserade berättelserna beskrivs rollkaraktärerna ofta på ett ganska förutsägbart sätt. Utifrån sammanhang och berättarens narrativa perspektiv, kan rolluppsättningen också skifta. I kategorin *stök*, definieras ungdomarnas beteende framför allt som störande, i vissa fall även skrämmande, och torget är centralt. I de vuxnas och professionellas berättelser kategoriseras oftast de stökiga ungdomarna som *förövare och fridstörare* och de störda hyresgästerna som deras *offer*. Polisens roll beskrivs antingen som *räddare* eller *medskyldig*, i den förstnämnda när man lyckats stoppa ungdomarnas stökiga beteende och i den senare när man misslyckats med denna uppgift. Som skäl till den senare kategoriseringen anges ofta att polisen

är ”alltför passiv” gentemot de bråkiga ungdomarna i området (se även kapitel 6 och 8).

Berättelserna om *kriminalitet* är inte i lika hög utsträckning kopplade till själva torget, men samtidigt hävdas ofta att det är samma ungdomar som står där som ägnar sig åt kriminalitet. I detta fall ser rollfördelningen ut på ungefär samma sätt som ovan.

Kategorin *upplopp och social oro* faller delvis in under de båda övriga. Eftersom de som i första hand drabbas av skadegörelsen, bilbränderna och otryggheten är hyresgästerna i det egna bostadsområdet (se Young, 1999/2007) positioneras dessa nästan alltid som *offer*. En stor del av aktiviteterna är dessutom kriminella i lagens mening. Trots dessa likheter kan upplopps-beteendet sägas utgöra en egen kategori. Det för omgivningen ibland oklara syftet med handlingarna gör att de ofta ges mycket uppmärksamhet, särskilt vid tillfällen då de får en viss tidsmässig och geografisk utbredning. Dessa berättelser är också ofta politiserade. I vissa positioneras ungdomarna entydigt som *förövare* och som skadliga för både myndigheter och övriga befolkningen. Deras beteende klassificeras då som ordnings- eller till och med samhällshotande. I andra fall beskrivs samma beteende som ett uttryck för desperation och brist på framtidstro till följd av arbetslöshet och ojämn resursfördelning i samhället. I denna version ställs myndigheterna mot befolkningen, och i relation till den orättfärdiga samhällsstrukturen positioneras ungdomarna antingen som *offer* eller *hjältar*. Utifrån offerpositionering förstås upplopps-beteende som ”ett rop på hjälp” och från hjältepositioneringen som en politisk protesthandling (se även kapitel 8).

I likhet med min studie beskrevs i en undersökning av Girling, Loader och Sparks (2000:155–159) ungdomsrelaterade problem i ett litet samhälle i England av den vuxna lokalbefolkningen på ganska varierande sätt. Bland annat användes vad författarna kallar tolkningsmönster om ”familjens kris” respektive ”samhällets brister”. I det senare rymdes bland annat förklaringar om ”polisens misslyckande med att ta tag i problemen” och ”det hemsökta lokalsamhället”, det vill säga att det egna grannskapet förstods som i grunden gott, men hemsökt av problem som hör ”den yttre världen till” (s. 159). Även om problemen manifesteras i det lokala antog man att de hade sitt ursprung någon annanstans – i regeringens, arbetslivets eller familjens misslyckanden. Författarna tolkar detta som att berättelser om bråkiga tonåringar också förmedlar berättarens upplevelse av sitt eget liv, såsom känslan för platsen där man bor och den egna samhällspositionen. Berättelser om stökiga ungdomar används således som ett sätt att tolka sin historia, samtid och framtid (s. 158). De skiftande problemdefinitionerna och positioneringarna i berättelserna i min undersökning kan ur ett sådant perspektiv förstås som att de, utöver konkreta problembeskrivningar, även används för att begripliggöra hur samhälleliga förändringar, långt bortom det egna bostadsområdets gränser, inverkar på det lokala sammanhanget och egna livet.

Kapitel 6: Om uppförandekoder

Det empiriska materialet innehåller ett stort antal berättelser som knyter an till vad jag förstår som subkulturella uppförandekoder och moraliska överväganden kopplat till gäng- och gatukultur i förortsmiljö. Flertalet av dessa skildringar berättas av deltagare med egen erfarenhet av gängkriminalitet, men även personer som har kommit i kontakt med detta av annan anledning, till exempel genom kompisar i området eller i sitt yrkesutövande, har liknande berättelser.

Som teoretiska utgångspunkter för min analys använder jag i kapitlet framför allt Wieders artikel ”Telling the Convict Code (2001)”, Andersons bok *The Code of the Street* samt Jimerson och Owares artikel ”Telling the Code of the Street” (2006). Utifrån ett etnografiskt angreppssätt undersöker jag vad undersökningsdeltagarna menar att *uppförandekoderna* består i samt deras funktioner och konsekvenser för livet i gänget eller förortsområdet. Detta kombineras med en etnometodologisk analys där jag fokuserar på *berättandet om dessa koder*, det vill säga hur de används som verktyg för bland annat självpresentation, legitimering och konstruktion av maskulinitet.

I kapitlets första avsnitt ges en kortare introduktion till min teoretiska förståelse av uppförandekoder i relation till gäng och gatukultur. I det därpå följande avsnittet studeras de regler jag uppfattat som kopplade till uppförandekoderna – *respektregeln*, *tystnadsregeln* och *lojalitetsregeln*. Därefter följer ett avsnitt om de professionellas berättelser om uppförandekoderna. I det avslutande avsnittet summeras och kommenteras kapitlets resultat.

Uppförandekoder

Enligt Jimerson och Oware (2006:24–25) kan en uppförandekod förstås som en uppsättning sociala normer som föreskriver, förbjuder och beskriver hur en viss grupp av människor bör uppföra sig (t.ex. klädkod, hederskodex, yrkesetisk kodex etc.). Inom traditionell etnografi uppfattas uppförandekoder kunna förklara beteende, och man studerar därför hur de påverkar människor. Detta resulterar enligt Jimerson och Oware i en tendens att behandla koderna som reella och substantiella. När koderna gäller relationer inom kriminella gäng samt mellan dessa gäng och övriga invånare i ett socialt utsatt bostadsområde är Anderson (1999) en företrädare för detta synsätt. Det han kallar ”the Code of the Street” (Gatukoden, min översättning) får enligt honom ”bra människor” att agera på ett ”dåligt sätt”, det vill säga invånarna i ”farliga bostadsområden” är tvungna att själva agera farligt för att kunna hålla faran borta (Jimerson & Oware, 2006:25).

The Street Culture has evolved what may be called a code of the streets, which amounts to a set of informal rules governing interpersonal public behaviour, including violence. The rules prescribe both proper comportment and a proper way to

respond if challenged. [...] The rules have been established and are enforced [...] Knowledge of the code is thus largely defensive; it is literally necessary for operating in public (Anderson, 1999:82).

Ur ett *etnometodologiskt* synsätt förstås uppförandekoder som såväl kognitiva kartor som konversationsredskap och accounts (se Scott & Lyman, 1968). Förhållandet mellan koden och beteendet ses som omvänt jämfört med hos Anderson (1999) som hävdar att uppförandekoden förklarar beteendet. Inom det etnometodologiska synsättet fokuseras istället på kodernas användbarhet och på vad människor *gör* när de i en viss kontext refererar till en uppförandekod. Wieder (2001) kan enligt Jimerson och Oware (2006) ses som en representant för detta perspektiv. I en studie av ett halvvägshus¹⁶ kom han i kontakt med vad de boende kallade ”The Convict Code” (Fängelsekoden, min översättning). Denna löd: ”tjalla inte, erkänn inget, utnyttja inte andra boende, dela med dig av vad du har, hjälp de övriga boende, lägg dig inte i de övriga boendes angelägenheter, lita inte på personalen och visa lojalitet mot de övriga boende” (Wieder, 2001:76). Wieder beskriver hur han i början av studien hade svårt att förstå varför de boende ständigt upprätthöll ett visst avstånd i förhållande till honom, men fick så småningom förklarat för sig vad det handlade om. En av de boende berättade för honom att de flesta boende räknade med att förr eller senare återvända till fängelset. Sannolikheten för att då träffa på någon från halvvägshuset betraktades som stor. Om den personen då mindes att man där hade talat med Wieder kunde han få för sig att man hade skvallrat om någon annans affärer, och om han då inför andra på fängelset påstod att personen var en tjallare kunde denne riskera att bli attackerad eller till och med dödad.

För Wieder är emellertid inte koden, som i många andra studier, en förklaring av ordningen eller ett uttryck för subkulturell solidaritet mellan de boende. I hans tolkning utgör den istället ett *tolkningschema*. Koden bestämmer inte själva handlingen, utan är ett meningsskapande verktyg som användes av både deltagare och personal för att göra det gemensamma sammanhanget på halvvägshuset meningsfullt och begripligt. Fokus i studien är berättandet om koden [*telling the code*], det vill säga hur de boende genom att referera till koden förklarade sitt beteende, till exempel varför de inte ville synas tillsammans med Wieder eller personalen utanför huset, aldrig frivilligt erbjöd sig att hjälpa till med något i den dagliga verksamheten eller engagerade sig i behandlingen. Utifrån sina iakttagelser drog Wieder slutsatsen att koden fungerade som ett account, det vill säga som ett sätt för de boende att ursäkta och rättfärdiga vissa beteenden.

Jimerson och Oware (2006:26, 31) menar att både Andersons och Wieders texter visar hur uppförandekoder fungerar som tolkningsrepertoarer som dels

¹⁶ Halvvägshus är enligt kriminalvården (www.kriminalvarden.se) till för personer som suttit fängelse och som efter frigivningen är i behov av särskilt stöd eller kontroll. Miljön är öppnare än på en öppen anstalt, men den intagne har fortsatt kontakt med kriminalvårdspersonal. I Sverige finns halvvägshus i Stockholm, Göteborg och Malmö.

framtvingar en viss typ av samspel, dels fungerar som accounts som kan ursäkra eller rättfärdiga ett agerande. Enligt Jimerson och Oware kompletterar de båda perspektiven varandra, och de menar att uppförandekoder av det slag som Gatukoden och Fängelsekoden är exempel på, med fördel kan belysas med en metod de kallar för en *etnografisk etnometodologi*, det vill säga att man både undersöker konsekvenserna av koden och konsekvenserna av att koden berättas.

Gängkoden och Gatukoden

De regler som undersökningsdeltagarna i den här undersökningen berättar om som styrande av den sociala interaktionen inom kriminella gäng, kallar jag i den följande texten för Gängkoden. Det är också vanligt att man hänvisar till vad som verkar vara en mer allmän subkulturell uppförandekod. Denna omfattar inte bara gängmedlemmar, utan även personer som befinner sig i gängens närhet, till exempel kompisar och flickvänner, men också ”vanliga” invånare som råkar bli vittnen till ett brott eller som själva blir offer för det. Många av undersökningsdeltagarna sade sig känna till och även följa denna uppförandekod, som jag fortsättningsvis kallar för Gatukoden.

De regler jag tycker mig ha identifierat i datamaterialet är vad jag har valt att kalla för *respektregeln*, *tystnadsregeln* och *lojalitetsregeln*. Samtliga dessa tre regler ges stort utrymme i Gängkoden, men i synnerhet de två förstnämnda sägs även ingå i den allmännare Gatukoden.

I vardagligt tal dras oftast inga särskilt skarpa gränser mellan olika typer av kriminella grupperingar. Deltagarna i den här undersökningen använder beteckningen ”kriminella gäng”, eller bara ”gäng”, som en samlande beteckning på flera olika slags grupperingar som har brottslighet som en av sina gemensamma aktiviteter. Många gånger avses då kamratgäng, men det talas även om grupper med en mer formaliserad gruppstruktur där kriminaliteten sägs vara överordnad vänskapen. Eftersom detta kapitel företrädesvis handlar om kriminell verksamhet och inte kompisgäng i allmänhet, har jag här, valt att frångå den ganska ospecifika betydelse av gäng som jag använder på andra ställen i avhandlingen. Med gäng avser jag här således grupper som ägnar sig åt brottslig verksamhet.

Respektregeln

Anderson (1999) menar att tendensen att utveckla den typ av rättesnören, som Gatukoden är ett exempel på, finns i många fattiga och av övriga samhället exkluderade bostadsområden. Enligt honom är detta ytterst ett uttryck för att invånarna i området inte anser sig kunna lita på att myndigheterna finns till hands för dem när de hamnar i hotfulla och farliga situationer. Han menar att det desperata sökandet efter *respekt* bland invånarna, i synnerhet bland unga män i homosociala grupperingar, utgör själva navet i Gatukoden och formar hela det sociala livet i området

(ibid: 15–34). Om livet i det fattiga och socialt utsatta afroamerikanska bostadsområde i Philadelphia som han undersökte, skriver han:

At the heart of the code is the issue of respect – loosely defined as being treated "right" or granted the deference one deserves (ibid: 1999:82).

För att överleva i sitt område måste man, hävdar Anderson, vara beredd att använda koden och utkräva respekt. Genom att signalera till omgivningen "Jag är kapabel att ta hand om mig själv och är redo att försvara mig!" kan man undvika att bli utnyttjad, mobbad och misshandlad (jämför med begreppet "the self-made man" i Kimmel 1996).

Jimerson och Oware (2006:27) menar att Anderson genom sin studie har gett ett värdefullt bidrag till förståelsen av levnadsförhållandena i afroamerikanska ghetto-områden, och de instämmer i att Gatukoden existerar. De vill dock också betona *berättandet om koden* som en betydelsefull företeelse i sig. Beroende på sammanhanget kan koden användas på flera sätt, till exempel som ett medel för självpresentation eller för att i efterhand ursäkta eller rättfärdiga sina handlingar. Av betydelse är också kontextuella faktorer, som till exempel hur lyssnaren ställer sig till koden, och "kodberättande" och hans eller hennes uppfattning om den som berättar om koden.

Även i mitt empiriska material förekommer tal om respekt i stor omfattning. Innebörden är dock mindre entydig än i Andersons beskrivning. De olika betydelser som jag identifierat är: *ömsesidig*, *förtjänad* eller *ensidig* respekt. Dessa har var och en sina specifika kännetecken och påverkar det sociala samspelet på olika sätt.

Ömsesidig horisontell respekt

I citatet nedan ger en grupp tjejer sin syn på att visa respekt – att det bör vara något som solidariskt omfattar samtliga i en relation och är ömsesidigt, oavsett parternas status.

6:1) ÖMSESIDIG RESPEKT

ID71U: Men är det nån sketunge som inte har respekt så får ju han stryk.

SLH: Hur gör man när man inte är respektfull? Vad kan det vara för nåt?

ID71U: Då ger man ju ingen respekt tillbaka, alltså.

SLH: Men vad kan man hitta på då som är respektlöst?

ID71U: Jag vet inte.

ID69U: Typ, jag är trevlig mot dig och du har ingen, och du är inte trevlig tillbaka. Du har ingen anledning att vara tyken eller nånting. Jag tänker att så jag är mot dig, om jag är trevlig mot dig då har inte du nån anledning att vara tyken mot mig.

Tanken att det är respektlöst att inte vara hövlig tillbaka mot någon som är trevlig, som tjejerna i citatet ger uttryck för, är en allmänt spridd och accepterad moralregel

i de flesta samhällen. Bland annat känns den igen i den så kallade *gyllene regeln*¹⁷, som säger att man skall bete sig mot andra som man själv vill bli behandlad. Ett sådant tänkande är också grunden för filosofen Kants (1785/2004) så kallade *kategoriska imperativ* som säger: ”Handla endast efter den maxim vilken du skulle vilja blev en allmän lag”. Goffman (1967/1982:52–56, 62–70) benämner respekt, där samtliga involverade i relationen har samma rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra, som symmetrisk vördnad [*symmetrical deference*]. För att det sociala samspelet skall fungera smidigt fordras enligt Goffman en balans mellan så kallade *undvikande ritualer* (respekt för den andras personliga gränser) och *presentationsritualer* (visa att man har lagt märke till den andra personen). När någon bryter mot denna sociala formel uppstår en interaktionell friktion eller kris, där den som inte lever upp till andras förväntningar riskerar att klassificeras som en inkompetent och opålitlig social aktör. I tjejernas berättelse ovan kan de respektlösa ”sketungarna” sägas göra sig skyldiga till den här typen av etiketsbrott.

I citatet nedan framkommer en liknande innebörd av ordet respekt, fast i detta fall rör ömsesidigheten personer som säljer och köper narkotika i ett bostadsområde.

6:2) SAMVERKAN OCH KVALITET

TF: Hade ni nån status bland övriga ungdomar och så?

ID21U: Ja faktiskt, bland äldre också. Dom visste ju att vi höll ju oss till vårt och man kunde vara vänner utan att liksom försöka blåsa varandra och sånt där. Och man hade ju alltid lite respekt för varandra också. Liksom bor du på samma område så snor man inte varandras kunder liksom, och vet du en bra kran till exempel så erbjuder du dina vänner att: ”Ja, jag vet en bra kran” eller: ”Köp inte från den jäveln. Han här har mycket bättre vara. Du tjänar bättre på det. Det är billigare” och så där. [- -]. Dom som ägde området var liksom vänner till oss. Dom fick ju sina kranar från oss, och vi fick deras kranar och så, så det var att man samarbetade. Så om man ska tänka så, så var vi väl en tio, femton stycken som samarbetade.

TF: Okej så en inre grupp och en yttre grupp så att säga?

ID21U: Sen var det så till exempel att deras var slut och då frågade dom: ”Ja, kan vi låna lite av er, så får ni tillbaka” och så där. Och då var det aldrig liksom så, för man visste man att man är vänner. Då var det, blev det så att det blev en månad försenat liksom, då var det inte så att eftersom att det var värt femhundra så dubblar jag för varje dag till exempel, vilket många gör. Det var inga såna grejer liksom, för då hade man den tilliten till varandra att dom kommer att betala tillbaka när dom har pengar. [- -] För att nu har ju folk börjat ”köra fulingar”, att dom köper till exempel tio gram eller ja hundra gram, vad heter det amfetamin, spär ut det med socker kanske, så väger det kanske hundratrettio gram liksom. Och det gör ju varan dåligare. Och det är ju riktigt många som håller på med det. Och så fick ju folk reda på att vårt var aldrig

¹⁷ *Gyllene regeln* är en etisk princip som återfinns inom flertalet religiösa och filosofiska läror. Den äldsta nedtecknade varianten härstammar från Konfucius, ca 500 år f. Kr. Inom buddhismen uttrycks regeln bland annat i Udanvarga 5:18: ”Plåga inte andra med det som pinar dig själv”; inom islam i Haditherna: ”Ingen är rättrogen förrän han älskar sin broder som sig själv”; inom judendomen i Hillel: ”Det som är dig själv förhatligt, skall du inte göra mot din nästa. Detta är hela Torahn. Det övriga är förklaringar. Gå och läs!” och inom kristendomen i Matteusevangeliet 7:12: ”Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem. Det är vad lagen och profeterna säger”.

utspätt, och det vi hade inne var riktigt bra liksom. Då var det liksom så att, det är som till exempel att du hellre väljer en byxa som har, vad heter det, kvalitet än en som går sönder efter två dagar liksom. Så det var mycket så också, kvalitetsgaranti, om man säger så.

TF: Det gäller att vårda sitt varumärke.

ID21U: Ja, och så var det oftast så också att ja, om folk ville prova på det innan dom köpte, så visst var det okej att dom provade och sånt, och då blev det ju sånt: ”Wow, dom är bra ju!” Och då drog man ju till sig kunder. Och det kunde ju innebära problem ibland, eftersom att folk blev sura för att du har snott deras kunder, men egentligen är det ju att du gör dina affärer på rätt sätt, och dom gör inte det. Då förlorar dom ju självklart kunder liksom.

I citatet talar ID21U om sin upplevelse av den goda affärsmoral som delades av vissa av narkotikaförsäljarna i hans bostadsområde, och han ger exempel på ett flertal olika moralregler präglade av symmetrisk vördnad, som till exempel att aldrig ”blåsa varandra”, inte ”sno varandras kunder” och så vidare. Genom att likt Goffman (1967/1982) koppla samman respekten med tillit, där det ena föder det andra, skapades enligt ID21U en grund för deras samverkan, där man kunde ge varandra tips om goda affärskontakter eller erbjuda räntefria lån om någon råkade ut för varubrist. Öppenheten och ärligheten innefattade även den egna kundkretsen. Genom sin goda affärssed, till exempel att alltid sälja varor av hög kvalitet och bjuda på ”provsmakning”, lockade de till sig en stor kundkrets som alla var mycket nöjda med enligt honom.

Den bild som målas upp ger ett ganska harmoniskt intryck. Relationerna har i berättelsen ett starkt drag av vad Scheff (1997:98–103) kallar för *solidariska relationer*, vilka kännetecknas av att parterna i hög utsträckning respekterar varandra. Bilden av tillitsfulla relationer förstärks ytterligare genom kontrastbeskrivningar av andra gäng som inte kännetecknas av samma goda moral (se Smith, 1990/1993). Satsningen på god moral och kvalitet hade visserligen ett pris. När konkurrenter (här positionerade som *ockerare* och *lurendrejare*) tappade kunder blev de sura och hävdade att ID21U:s gäng hade ”snott” dem. Den intervjuade pläderar dock för fri konkurrens och hävdar att satsningar på ett respektfullt bemötande, kvalitet och ärlighet trots allt är det som vinner i längden.

Förtjänad respekt

I citatet nedan talas om en typ av respekt som liknar den ömsesidiga horisontella, men som också till viss del skiljer sig från den.

6:3) FEL RESPEKT OCH FÖRTJÄNAD RESPEKT

ID41U: I början, jag kände liksom att det här har jag ju lärt mig mycket utav, av mina domar liksom att okej, jag vet hur det är nu. Jag behöver liksom inte visa vem jag är och sen, alla vet ju fortfarande vad jag *kan* göra om nån gör nånting mot mig, såna grejer, så man har ju fortfarande kvar, men man har också fått den nya respekten som man verkligen jobbar för att få, men samtidigt har man kvar den respekten som man fick snabbt men dåligt.

TF: Vilken respekt skulle du vilja ha?

ID41U: Jag vill ha den respekt som vuxna får, vuxna får ju liksom en respekt för att man, dom förtjänar den, man kan liksom. Man får den respekten för att man kan lita på personen, man kan prata med personen och såna grejer liksom, såna grejer liksom och det är den respekten man vill ha. När man är så pass ung och bara bråkar hela tiden så tror man att man har fått den respekten men det är helt fel respekt man har fått.

I citatet jämför en ung tjej två typer av respekt. Den ena omnämner hon som ”fel” sorts respekt, och den andra som ”förtjänad”. I sitt tal om den förstnämnda påminner resonemanget om den form respekt Andersons kallar självbild baserad på styrka [*self-image based on juice*] (Anderson, 1999:72–76), i betydelsen dådkraft och förmåga att väcka rädsla. Utifrån sin nuvarande moraluppfattning förstår hon denna form av respekt som felaktig (”det är helt fel respekt man har fått”). Samtidigt kan hon se att ryktet om hennes styrka fortfarande har en skyddande funktion: ”alla vet ju fortfarande vad jag kan göra om nån gör nånting mot mig”. Ett sådant uppvisande av ”juice” är enligt Anderson (1999:72–76) ett av de viktigaste sätten för att kunna skydda sig mot angrepp i tuffa och farliga miljöer. Mot denna felaktiga (men också användbara) respekt ställer tjejen en form av respekt som man måste jobba på för att få. Om de inblandade parterna befinner sig i en symmetrisk relation till varandra kan denna förmodligen kategoriseras som solidariskt ömsesidig. Att någon *har gjort sig förtjänt* av den respekt hon får, kan emellertid lika gärna handla om en *asymmetrisk relation*, där de sociala förväntningarna och skyldigheterna ser olika ut för de inblandade. I berättelsen nämns exempelvis kategorin ”vuxna” (i förhållande till barn och ungdomar) som ett typfall av personer som har tillgång till denna typ av respekt.

Enkelriktad vertikal respekt

Den tredje betydelsen av respekt som förekommer i intervjuerna, är den som tjejen i citatet ovan talar om som ”helt fel”. Denna är så gott som alltid asymmetrisk och vertikal till formen (se Goffman, 1967/1982). Den är också enkelriktad (nerifrån och upp) och bygger på att den överordnade lyckas framkalla rädsla hos den underordnade. Enligt filosofen Feinberg (1973) har denna betydelse av begreppet en mycket lång historia, och har alltid att göra med fruktan för något eller någon med stor makt som kan utgöra en fara. Därför bör man visa föremålet eller personen respekt. En person värdig respekt är i denna betydelse någon som till följd av sin status inte får förolämpas eller förlöjligas. I vissa sammanhang visas respekten symboliskt genom att den med lägre status bugar, tar av sin hatt och tilltalar den andra på ett särskilt vördnadsfullt sätt.

Även Anderson (1999) poängterar att denna form av respekt är av gammalt datum. Han skriver: ”This is the code of the street. The code is not new. It is as old as the world, going back to the Roman times or the world of the shogun warriors

or early American Old South” (s. 84), och han menar att den förekommer i fattiga områden över hela världen. I miljöer där många av invånarna upplever sig vara övergivna av myndigheterna och utan deras beskydd, betraktas denna form av respekt som ett värdefullt socialt kapital, i synnerhet när andra former av kapital uppfattas som ouppnåeliga (jämför Messerschmidt, 1993). Enligt Anderson (1999:66–70) fungerar respekten då inte bara som ett skydd, den utgör också kärnan i personens självförtroende. I sådana sammanhang uppstår vad Anderson kallar för en ”folkets lag”, där man skaffar sig och upprätthåller respekt genom att utmana varandra. Enligt Anderson är detta något barn, i synnerhet pojkar, som växer upp i området lär sig i tidig ålder. När unga killar rör sig ute i området konfronteras de med den lokala manlighetshierarkin baserad på tuffhet, där man mäts utifrån sin förmåga att slåss. Man får också lära sig värdet av att ha ”ett namn”, både för att kunna skydda sig mot angrepp, och för att få uppskattning av sina kompisar. ”Namnet” betyder att ha rykte om sig att vara duktig på att slåss och aldrig backa för en fight. När man genom att slå ned någon lyckas få den personen att undvika ens område, har man inför sina kompisar gett prov på sin förmåga att härska. Och enligt Anderson är det under sådana respektkampanjer [*campaigning for respect*] som Gatukoden börjar sätta sig i individen. När killarna blir äldre blir koden till ett verktyg för att förstå hur den sociala ordningen i världen fungerar.

I boken *Respekt – Gatukultur, ny etnicitet och droger* talar Lalander (2009:234) på ett liknande sätt om vikten av att som medlem i en gatukultur och kriminell kontext sätta sig i respekt för att kunna förverkliga sina drömmar. Respekt beskrivs här som en stark drivkraft med nära anknytning till upplevelser av makt, kontroll och stark maskulinitet. Denna form av makt är också nära förknippad med att få homosocialt erkännande från den egna gruppen (se även Kimmel, 1996; Kuosmanen, 2001; Lagergren, 1998; G. Lindgren, 1996).

Också i den här undersökningens intervjuer förknippas enkelriktad vertikal respekt i hög grad med den uppförandekod som sägs finnas inom kriminella gäng, men också i den mer allmänna Gatukoden. När deltagarna refererade till den här typen av respekt beskrev de ofta, i likhet med i citatet nedan, hur någon med ett underliggande hot om våld ville få personer i en underlägsen position att visa respekt.

6:4) RESPEKT FÖR ATT INTE FÅ STRYK

ID49U: Innan så var det ju, när jag bodde i A-torp så var det mest det här, när man kanske ville gå på en slöjdlektion [...] och så stod vi där och tog en cigarett och snackade, och så sa jag: ”Jag går in på min lektion nu, jag har slöjd”. ”Ah nä, skit i den, var här med oss istället.” Det är såna grejer som gör så att ungdomar inte vill gå på lektionerna, för dom känner det: ”Fan, om jag säger emot här nu så kanske jag får en smäll. Jag vill inte ha en smäll”, eller, ja. Dom respekterar såna, jag respekterar alla som, eller inte alla, alltså folk som jag vet, som behandlar andra folk illa, dom respekterar jag för att jag vill inte åka på stryk.

Berättelsen ovan har karaktären av en mobbningshistoria. ID49U placerar mobbarna i en *härskarposition*, och själv spelar han rollen som *lydig undersåte* – han gör som de säger av rädsla för våld.

I det här fallet var det personer som kände varandra, men det berättas också om att personer tar kontakt med helt okända för att bjuda in till ett liknande maktspel med krav på respekt. Nedan berättar ID20U om en sådan händelse:

6:5) PROVOKATIVA KNUFFEN

ID20U: Jag själv har hamnat i bråk också, och det har oftast liksom varit för skitgrejer, liksom typ att jag står och dansar med min tjej, och så ska nån komma och knuffa till oss skithårt för att den här, hur ska man säga, den här "vägrenen" är till för [gängnamn], "Här ska vi gå".

Jag kommer ihåg senast jag tjafsade med [gängnamn-] ledaren, och jag är ingen person som är rädd av mig sådär, men jag undviker gärna bråk. Helst alltså vill man gärna ha skoj bara. Det är sällan man gått ut och liksom kommit hem och varit superglad och: "fan vad skoj det var i dag!" [- -]

Men jag står alltså där med min tjej, och så dansar vi har skoj och dricker, och så ska nån knuffa till henne hur hårt som helst – en tjej på femtio kilo! Och så ska dom knuffa till mig och bara gå, alltså ta det för givet att jag ska flytta mig. Jag kan ju inte ha koll på var alla ska gå, eller? Du vet, alla har ju sitt ansvar i trafiken om man säger så. Liksom när du kör bil, en kille som kommer bakom och kör på dig, du har ju din vägren om man säger så, du kör ju inom din fil. Och han bara gick på mig. Och så tittade jag på honom. Så liksom, alla vet att man får inte ha keps och fula kläder. Vårdad klädsel gäller på alla klubbar, och han hade liksom keps och han blev insläppt i alla fall. Och han är liksom såhär mjukisbyxor och gympadojor. Och så knuffade han till mig, så kollar jag på honom, och så går han fram mot mig, nuddar min näsa: "Vad fan tittar du på din fitta?" så. Ursäkta uttrycket, men så sa han. Så sa jag bara: "Nej, men du gick på mig". "Jaha vad då då? Jag gick på dig, vad ska du göra åt den saken?" Så sa jag: "Nej, ingenting." Och så min tjej liksom säger bara: "Sluta prata!" Så tar jag undan henne för jag orkar inte. Jag vill inte att han ska känna igen hennes ansikte eller nånting för man vet ju aldrig vad fan dom här idioterna gör. Så sa jag bara: "Nä men jag vill inte ha något problem". Han säger: "Vadå problem? Tror du att du vågar ha problem med mig eller?" Då sa jag: "Nej, nej, du ser jättestor och stark ut", så började hans kompisar skratta. Och då blev han liksom arg på mig, så sa han: "Passa dig jävligt noga innan jag ger dig en örfil." Jag sa bara: "Nej, jag behöver ingen örfil för att jag ska passa mig". Jag sa att: "Jag är ingen kriminell kille. Jag behöver inget bråk eller sådär. Det är det sista jag vill ha." Jag sa bara: "Jag tycker bara det var onödigt att du putta på mig och min flickvän." Då var han bara tyst och tittade bort. Jag tänkte: "Skit samma, min flickvän var vackrare att titta på än han, så tittade jag bara bort, men sen hela kvällen så tittade han alltid lite sådär efter mig och andra.

Sen när han var ute och rökte så ser jag bara helt plötsligt det var stolar som kastades och det var liksom världens största knytnävar på varandra och det var typ tio mot två liksom. Dom andra två fick storstryk och ramlade nästan ner från balkongen, och vakterna kommer och kastar ut de två. Varför? För att de inte vågar kasta ut de tio.

Den situation som ID20U beskriver påminner om det Katz (1988:80–113) kallar för ”ways of the badass” (se även kapitel 10). För att vara *badass*¹⁸, i Katz mening, måste den som tar initiativ till en maktkamp av det här slaget dels inta en attityd mot omvärlden som säger: ”Jag vägrar inordna mig efter din världs regler”, dels signalera ett visst mått av elakhet. *The badass* vill styra över situationen och demonstrera sin vilja som överlägsen alla andras, och den som utsätts för en ”badass-attack” provoceras till att kalkylera kring riskerna med att slå tillbaka. Eftersom *the badass* själv aldrig skulle göra en sådan beräkning, och inte har någon annan avsikt med våldet än att vara elak, placeras offret i en hotad och underordnad position. Inom i stort sett varje badass-influerad kultur finns enligt Katz en *mind fucking-strategi*, vilken känns igen bland annat genom öppningsfrasen: ”vad glör du på?” eller en utmanande knuff. *The badass* kan välja att betrakta någon annans sneglande blickar som ett försök att jävlas med honom eller henne [*fuck with him/her*] eller att insinuera att den andre, genom att ”stå i vägen”, inkräktat på dennes territorium. Därefter kan *the badass* välja att styra händelseförloppet i en riktning där offret antingen tillåts ”fega sig” ur den farliga situationen genom att krypa ihop och visa vördnad, eller där konflikten drivs framåt och det uppstår en alltmer hotfull och illvillig stämning. *Mind fucking* får *the badass* att känna att det är han som kontrollerar och definierar situationen. Det är också han som bestämmer vad orden betyder, om de skall ges en yttlig innebörd eller tillskrivas dolda intentioner; om en knuff är en oavsiktlig olycka eller en uppsåtlig provokation beror helt på hur *the badass* väljer att se det. Enligt Katz verkar inte våldet i sig vara den starkaste drivkraften bakom denna typ av beteende. Genom att till exempel lägga sig i bakhåll och utan varning avlossa ett vapen skulle *the badass* kunna skada offret betydligt mer utan att behöva vara i dess fysiska närhet. Istället, menar Katz, är det själva *mind fucking-beteendet* som lockar och som får *the badass* att känna att han kontrollerar och definierar situationen – och för att åstadkomma detta krävs interaktion med offret.

Uhnoo gör liknande fynd som Katz i sin avhandling *Våldets regler* (2011:114–132), där hon studerar moralarbetet bakom bråk mellan ungdomar som tidigare är obekanta för varandra. I fokusgruppsdeltagarnas diskussioner framställs den så kal-

¹⁸ I den betydelse Katz (1988) använder beteckningen *badass* kan ordet översättas till svenska ungefär som översittare, bråkstake eller skitstövel. I många andra sammanhang har dock ordet den i stort sett motsatta betydelsen, att det istället rör sig om en person som i många stycken är avundsvärd, cool och riktigt duktig på någonting. I *Nationalencyklopedin* översätts ordet till exempel med: ”*bad-ass* [’bædæs] subst. slang (am. eng.) döbra, grym” (*bad-ass*. <http://www.ne.se/engelsk-ordbok/bad-ass/497108>, Nationalencyklopedin, hämtad 2013-07-19). I *Urban Dictionary* ges ordet en liknande betydelse: ”The epitome of the American male. He radiates confidence in everything he does, whether it's ordering a drink, buying a set of wheels, or dealing with women. He's slow to anger, brutally efficient when fighting back. The badass carves his own path. He wears, drives, drinks, watches, and listens to what he chooses, when he chooses, where he chooses, uninfluenced by fads or advertising campaigns. Badass style is understated but instantly recognizable. Like a chopped Harley or a good pair of sunglasses: The badass simple, direct, and functional – He is a badass” (<http://www.urbandictionary.com/define.php?term=badass&defid=2557102>, hämtad 2013-07-19).

lade *bråkmakaren* som en person som startar bråk utan anledning. Denne sägs ofta ta till någon typ av verbal eller icke-verbal provokation eller kränkning för att kunna starta ett bråk; ett beteende som de hon intervjuat benämner som att personen ”kaxar sig”. Det kan röra sig om en replik som till exempel: ”du har ful mössa”, ”du är ful” eller ”varför kollar du snett på mig?” Bland de icke-verbala sätten nämns till exempel att knuffa någon eller att definiera en oavsiktlig knuff från någon som ett tecken på att denne kaxar sig, varpå bråkmakaren kan låtsas inta rollen som offer som försvarar sig. För att förklara detta beteende beskriver ungdomarna bråkmakaren antingen i *infantiliserande* (är så omogen), *andrefierande* (är onormal eller helt annorlunda än vi) eller *maskuliniserande* termer (skall visa sig cool, stor, stark, tuff, manlig, mäktig, oövervinnlig etc.).

Berättelsen i citat 6:5 följer i stort sett det mönster Katz och Uhnoo beskriver. Händelseförloppet inleds med en provocerande knuff av en person som ID20U känner igen som en gängledare. I samband med detta presenterar han sig själv som en lugn person som visserligen inte är särskilt rädd av sig, men som går ut för att ha roligt, inte för att bråka. Denna beskrivning förstärker bilden av honom som oskyldig till det angrepp han och hans flickvän utsätts för. Den inledande knuffen kombineras enligt ID20U med ett territoriellt anspråk och ett krav på att han och flickvännen skall flytta på sig, vilket med Katz terminologi kan betraktas som en ”mind-fucking-strategi”, där man ställs inför att lyda eller anta utmaningen. I intervjun utvecklar ID20U gängledarens trafikmetafor (”den här vägrepen skall vi gå på”) för att förtydliga hur fel han tycker detta anspråk är. Som bilförare skall man hålla sin fil, och den som ligger bakom har inte rätt att knuffa bort en för att själv komma fram. ID20U liknar attacken vid att bli påkörd bakifrån (en situation där den påkörande parten så gott som alltid pekats ut som ensam vållande), vilket ytterligare förstärker bilden av honom som *oskyldigt angripen*.

Därefter går ID20U över till att beskriva angriparens klädsel som ovårdad, vilket han anser bryter mot såväl formella som allmänt accepterade regler för hur man skall vara klädd för att bli insläppt på ett uteställe, ”och han blev insläppt i alla fall”, kan tolkas som kritik av klubbägarna för slapphet eller som en antydning om att de var rädda.

När den inledande knuffen följs upp genom att angriparen ställer sig alldeles nära och säger: ”Vad fan tittar du på din fitta?”, trappas provokationen upp ytterligare. ID20U svarar emot genom att påpeka att det faktiskt var angriparen som gick på honom och inte tvärtom. Med orden ”Jaha vad då då? Jag gick på dig, vad ska du göra åt den saken?” erkänner visserligen angriparen att det var han som satte igång händelseförloppet, men genom att samtidigt tydligt visa att han fullkomligt struntar i de hövlighetsregler som säger att man inte skall knuffas, kan han med Katz terminologi sägas deklarerat att han är en person som vägrar inordna sig konventionella etikettsregler. Av rädsla för eventuella följdattacker, väljer både ID20U och hans flickvän att inte svara på denna provokation. Istället försöker de med di-

verse konfliktdämpande åtgärder att lugna ner situationen. Angriparen låter sig dock inte nöja med detta. Som svar på ID20U:s replik om att han inte vill ha några problem höjer han istället konfliktnivån ytterligare genom att med ”Vaddå problem? Tror du att du vågar ha problem med mig?” insinuera att ID20U är så obetydlig och har så liten makt att han inte ens har rätt att tycka att han befinner sig i en problematisk situation, vilket enligt Katz kan betraktas som en *avancerad mind fucking-strategi*. Berättaren svarar då ”Nej, nej, du ser jättestor och stark ut”. Av historien framgår inte på vilket sätt han uttalar dessa ord, men med tanke på den effekt de får för den fortsatta händelseutvecklingen, att angriparens kompisar börjar skratta, var det förmodligen med ett visst mått av sarkasm. I vilket fall inträder en vändpunkt. Magin är borta. Angriparen tappas greppet om situationen, blir arg och hotar med en örfil (vilket framstår som lite för ordinärt för att klassas som en *mind fucking-handling*). I detta läge skulle ID20U kunna ha försökt att triumfera genom att fortsätta på det insinuanta spåret, men istället väljer han att ta till fler konfliktdämpande åtgärder, varpå först angriparen och sedan ID20U vänder bort sina huvuden från varandra – ett beteende som kan tolkas som en signal om att attacken är över och att den angripne godtar detta. Att angriparen sedan fortsätter att titta på ID20U under resten av kvällen kan förstås som en *ansiktsräddande åtgärd* (Goffman, 1967/1982:18) – att han trots det misslyckade angreppet fortfarande har kontroll över situationen och håller sitt offer under uppsikt, men att striden för denna gång är över. Det avslutande avsnittet, om att det senare blev ett stort bråk där gängledaren var inblandad, kan tolkas som att ID20U framför en moralisk kritik av de vakter som (av feighet och rädsla) valde att slänga ut offren istället för angriparna, samtidigt som han illustrerar hur farlig gängledaren var.

Ur ett etnografiskt perspektiv kan berättelsen ovan ses som ett exempel på maktutövning kopplat till Gatukoden. Inför sina kompisar demonstrerar angriparen sin överlägsna status genom att ”mind-fucka” med en för honom okänd person, vilket skänker honom deras respekt. ID20U avvärjer faran genom att agera gatusmart [*street-wise*]. Enligt Anderson (1999:125–132) visas sådant beteende när man genom att agera respektfullt gentemot angriparen lyckas förhindra att en hotfull situation eskalerar och blir våldsam. Vid ett rån kan det till exempel innebära att veta hur man som offer skall bete sig på ett enligt Gatukoden korrekt sätt, till exempel inte visa sig rädd, men inte heller göra onödigt motstånd eftersom sådant kan trigga igång ett utmanarbeteende hos angriparen.

I en studie om basketspelande män från ett fattigt afroamerikanskt slumområde i Chicago iakttog Jimerson och Oware (2006:34–37) att den här typen av berättelser (att man genom att själv ha agerat gatusmart hade lyckats ta sig oskadd ur en potentiellt farlig situation) var populära bland männen. Ju farligare situationen var, desto mer uppskattning gav publiken. I deras berättelser konstruerades ”gatusmart-karaktern” som någon väl insatt i Gatukodens uppföranderegler och som visste hur man på ett kompetent sätt visade respekt i en hotfull situation.

Inte sällan var även en ”fool-figur” inblandad i händelsen (Anderson, 1999:132, benämner denna karaktär som ”the chump”), det vill säga någon som tvärtom agerar dumdrigt i hotfulla situationer och på så vis riskerar att trappa upp faran (underförstått någon som är okunnig i Gatukodens uppföranderegler).

Ur ett sådant etnometodologiskt perspektiv kan berättelsen i 6:5 också förstås som en hjälteberättelse där en man (ID20U) berättar för en annan man (intervjuaren TF) om sin skicklighet i överlevnad och i att avvärja fara. På så vis fyller berättelsen en liknande funktion som det respektupåkallade angreppet (mind fucking-angreppet), det vill säga det kan användas för att konstruera maskulinitet och få betraktarens respekt och uppskattning för sitt modiga beteende.

Tystnadsregeln

En annan regel som påtalades i stor utsträckning av undersökningsdeltagarna, i förhållande till både Gängkoden och Gatukoden, var förbudet mot att ”tjalla”, att inte anmäla någon för polisen och att inte ställa upp som vittne i en rättegång. Enligt Lalander (2009:234) förstås i respektkulturer ”golaren” som motbilden till en person med respekt. Det är någon som till följd av vekhet och opålitlighet förlorat all heder och respekt, och som därför bör stötas ut från gemenskapen. Tystnadsregeln kan utifrån en sådan förståelse ses som länkad till respektregeln – att inte kunna hålla tyst är att vara ovärdig respekt.

Tystnadsregeln och Gängkoden

Att som gängmedlem stämplas som tjallare, golare eller snitch av den egna gruppen på grund av att man ”pratade för mycket” omtalades av flera intervjuade som en mycket allvarlig överträdelse. ID17U berättar på följande vis:

6:6) GOLA – DET FULASTE MAN KAN GÖRA

ID17U: Dom är, dom är inte dumma liksom. Dom tror att ni kommer bara typ prata med polisen och hit och dit. Så tror kompisarna, ja man är snitch om man pratar med nån annan om oss.

TF: Det är viktigt att inte gola?

ID17U: Exakt, gola är det fulaste man gör i ett gäng.

En tolkning av citatet ovan är att killen beskriver den tyngd man i gängsammanhang lägger vi tystnadsregeln. Den omfattar inte bara de egna gängkompisarna, utan också gäng i allmänhet: ”gola är det *fulaste* man gör i ett gäng” [min kursivering].

I samband med redogörelser för Gängkoden var det vanligt att också berätta skrämmande historier om vad som kan hända med den som bryter mot tystnadsregeln. Sammantaget förmedlas då bilden av en straffskala med olika typer av åtgärder och intensitet för brott av olika allvarlighetsgrad (hota/böta, skada/ge stryk, utesluta/stämpla och döda).

Nedan berättar samma kille som i föregående citat om hur man i hans gäng bestraffar golare:

6:7) ONT SKALL MED ONT FÖRDRIVAS

TF: Vad skulle hända om ni kom på att nån hade golat ner nån?

ID17U: Ja, som jag vet så hade vi bara ringat den personen. Ringat, personen står i mitten, så ska man bara, typ tio, tjugo personer står så, och så sparkar man och slår man. Man kastar allt möjligt.

TF: Har du varit med om nån sån situation nån gång?

ID17U: Ja, flera.

TF: Vad händer med den personen som blir utsatt då?

ID17U: Blir helt skadade. Helt blodig. Blodig över hela ansiktet. Näsan för det mesta.

TF: Hur känner man när man har varit med om en sån grej?

ID17U: Då känner man från hjärtat: "Ja, man har golat."

TF: Tycker man att... Är det ett okej?

ID17U: Då kommer man inte göra om det.

TF: Hur är det, känner man nån gång några skuld känslor, som typ: "Vad hände med honom eller henne som blev utsatt?"

ID17U: Henne har vi inte. Tjejer har vi inte.

TF: Om man funderar liksom: "Vad hände och vad kunde ha hänt? Hur känner den sig?" Kommer de tankarna nån gång?

ID17U: Jo, jo. Vi har ju ett problem nu. Vi, kompisarna, har ett problem just nu. Det är en kompis som, dom hade tjuvat nånstans [berättar om brottet, polisens tillslag och att en av killarna "golade ned" de övriga]

TF: Vad tror du kommer hända?

ID17U: Killen kommer få värsta mycket stryk, stryk. Alltså, han kommer bli omringad, plus jag tror de kommer slå honom med batong, ett trä i ansiktet på honom alltså.

TF: Vad tycker du skulle vara rätt att göra?

ID17U: Jag tycker, ska du tjuva så ska du inte gola liksom. Ska du tjuva så ska du vara med på att du ska bli tagen. Ska du tjuva så ska du veta att polisen är nära dig. Varför tjuvar du när du är rädd för polisen och så?

TF: Mm, så du tänker att det är ett okej sätt att lösa den situationen?

ID17U: Slå sönder honom! Skulle dom ringa mig och säga att: "Ja, vi ska ringa honom nu. Kom till [plats] eller nånstans så hade jag sprungit dit och slått sönder honom. För såna människor vill jag inte se.

TF: För jag funderade på liksom [...] men tänker man nån gång på olika alternativ liksom? Ska vi göra så här eller ska vi göra såhär?

ID17U: Nä, alla är samma, alla kompisar är samma.

TF: Och ni, när ni snackar om det, finns det inte olika sätt att lösa en sån situation? Eller finns det bara liksom ringa och slå ner så att säga?

ID17U: Ja.

Den bestraffningsteknik som i citatet benämns som att "ringa någon" påminner till formen om vad Katz (1988:111) kallar för *wolf packing*, det vill säga en makt-demonstration där en grupp väljer ut ett offer som trakasseras och eventuellt miss-handlas. I ID17U:s berättelse framställs ringning som en effektiv bestraffnings-metod som, utöver de fysiska skador som tillfogas regelbrytaren, också förväntas

åstadkomma en psykologisk förändring där personen inser vilken stor orätt han har gjort mot gänget ("Då känner man från hjärtat: ja, man har golat.").

Ur ett etnometodologiskt perspektiv kan ID17U:s uttalanden i de båda citaten ovan också ses som legitimerande förklaringar. I det första citatet förklarar han med en hänvisning till Gängkoden att killarna i gänget varken kan eller vill prata med oss (mig och FoU-kollegan), eftersom de då kan riskera att få en stämpel som "snitch" ("Så tror kompisarna, ja man är snitch om man pratar med nån annan om oss"). Genom att koppla avisandet till ett beteende som kompisarna tror att Gängkoden kräver, kan killarnas agerande också förstås som en uppvisning inför varandra att man både är väl insatt i denna kod och lojal mot den.

I det andra citatet påminner ID17U:s beskrivning av hur regelbrytaren genom slagen förändras i sin moraluppfattning till att bli samstämmig med Gängkoden, om en reningsprocess där "ont skall med ont fördrivas". På frågan om man som förrättare av en sådan bestraffningsåtgärd någon gång känner medlidande med den som utsätts för den svarar han med en sedelärande historia om svek och trolöshet, där "golning" i stort likställs med landsförräderi. Den moral som ID17U hänvisar till för att rättfärdiga de bestraffande handlingarna kan sammanfattas med ordspråket "den som sig in i leken ger får leken tåla", och den enda bestraffning som enligt honom står i korrelation till det brott som begåtts är "ringning".

Gängkoden möjliggör i detta fall en förståelse av "golaren" som *någon som förtjänar att bli slagen* och av dem som utför denna handling som *rättmätiga hämnare* – en neutraliseringsteknik Sykes och Matza (1957) kallar *förnekande av offerskap*. Genom att "berätta Gängkoden" förvandlas således vad som i andra sammanhang skulle ha kallats för "gruppmisshandeln" till en rättfärdig handling. Medan ID71U fördömer "svikarens" beteende kan han även sägas knyta an till en moralkod för musketörer och en homosocial metaberättelse om drömmen om evigt broderskap – en för alla, alla för en – för alltid (se Kimmel, 1996; Kuosmanen, 2001; Lagergren, 1998; G. Lindgren, 1996).

Tystnadsregeln och Gatukoden

Tystnadsregeln verkar också giltig för personer utanför gängen (till exempel kompisar eller personer som bara råkar befinna sig på platsen där ett brott begås och som inte i övrigt har något med saken att göra) I citatet nedan berättar en tjej från B-berga om den makt vissa gängbrottslingar enligt henne utövar på de boende i området genom Gatukoden, och om den rädsla hon känner inför att kanske någon gång råka bli vittne till ett brott.

6:8) SE INGET, HÖR INGET, SÄG INGET

TF: Men när du tänker på hur det ser ut i B-berga, har du, vad är din känsla då liksom?

ID41U: Just nu är det ju ganska lugnt på grund av att rätt mycket folk från B-berga sitter inne, men sen vet man ju att nån gång blir dom ju släppta och då kommer dom gå

på dom personerna som har skvallrat på dom. Så det kommer att bli bråk snart igen, så det är ju bara en tidsfråga innan det händer då liksom.

TF: Du tänker det är lite lugnet före stormen så? När kommer det att storma, har du nån känsla för det?

ID41U: Nu till sommaren kommer några killkompisar komma ut, eller *gamla* killkompisar komma ut, efter att ha mördat en kille. Då, eftersom det är folk som har golat ner dom, så kommer dom gå upp och ta tag i saken själva, för att dom har suttit i över tre år typ.

TF: Skrämmer det dig eller?

ID41U: Nä, för jag har inte gjort nåt fel, så jag vet ju liksom att, jag behöver inte, det enda jag typ känner är att jag hoppas typ att jag inte är på fel plats vid fel tillfälle och skulle bevittna nånting, för då vet jag att antingen så kan dom avrätta mig om dom hör det från nån annan, eller så har dom stenkoll på en resten av mitt liv typ, för att se så att man verkligen inte säger nånting, så det är mycket sånt.

TF: Så dom har, enligt din bild så har dom här grupperingarna mycket makt ändå?

ID41U: Ja, som liksom för tre veckor sen så var det ju skottlossning igen på B-gången i B-husen. Och det var ju typ vid halv ett-tiden. Och då hade jag tänkt att gå hem, men så ringde min mamma och sa att jag skulle sova över. Och jag är glad att hon ringde och sa att jag skulle sova över, för hade jag inte fått sova över, och så hade jag gått hem, och då hade jag antagligen gått förbi och bevittnat det. Så jag är ändå tacksam liksom att jag sov borta den helgen.

Intrigen i berättelsen ovan är hypotetiskt utformad, det vill säga handlar inte om i första hand om saker som har hänt, utan om sådant som berättaren menar sannolikt kommer att hända i framtiden, och som skulle kunna hända om hon råkade bli vittne till ett brott. I citatet presenterar hon sig själv som ett *potentiellt och ovilligt vittne till brott*. Denna position är emellertid ingenting hon själv önskat sig, utan något hon tvingas till eftersom hon bor i ett område där det förekommer mycket kriminalitet. De som utför de kriminella handlingarna (och som hon dessutom känner sedan tidigare) positionerar hon i berättelsen som en typ av *härskare* med despotisk makt, vilka inte drar sig för att skada eller döda någon som sett dem begå ett brott. Den som råkar blir vittne behöver inte ens ta steget att berätta om sina iakttagelser för polisen eller ha kallats till förhör för att utsättas för repressalier; enligt ID41U räcker det med att ha varit på platsen, och att någon berättar för ”härskarna” om att man *kan* ha sett något, och därför *skulle kunna* föra detta vidare.

På frågan om det skrämmer henne att dessa killar snart skall komma ut från fängelset svarar hon att ”Nä, för jag vet ju att jag inte gjort nåt fel”. Med detta menar hon att hon inte har gjort något fel i förhållande till dem och därför inte har något att frukta. När hon moraliskt utvärderar sitt eget beteende relaterar hon det således till Gatukodens regel om att inte tjalla. Uttalandet ”Nu till sommaren kommer några killkompisar komma ut, eller *gamla* killkompisar komma ut” kan tolkas som ett sätt att narrativt ta avstånd ifrån dem – de var tidigare hennes vänner men är det inte längre, möjligen till följd av det allvarliga brott de begått.

Att hon känner rädsla för att någon gång behöva bevittna (och därmed vittna om) ett brott understryks ytterligare av den historia (även denna med hypotetiska

inslag) som hon berättar i slutet av samtalssekvensen om hur hon en gång var mycket nära att hamna på ”fel plats vid fel tillfälle”. Som tur var ringde hennes mamma och sa att hon borde sova över där hon befann sig. Av denna berättelse och citatet i övrigt går det att förstå den upplevelse av utsatthet som positionen som potentiellt vittne kan innebära. Som så skrämde till tystnad att man inte vågar anlita företrädare för det formella rättssystemet, och omgiven av osynliga informanter som kan ange en som golare till det härskande gänget, framstår i hennes berättelse inte som en särskilt god idé att försöka hävda någon annan uppförandekod än den som dikteras av gänget. För att inte riskera att uppfattas som ett hot måste hon se, höra och säga så lite som möjligt.

ID91U berättar på ett liknande sätt om varför man även som icke-gängmedlem gör bäst i att hålla tyst om sådant man fått veta om vem som gjort vad med vem:

6:9) MAN HÅLLER TYST

TF: Hur är diskussionerna för er som bor i områdena och för er ungdomar? Frågar man er vad det är som har hänt och vem som gjorde vad?

ID91U: Dom frågar alltid vad det är som har hänt. Det är alltid så.

TF: Hur ofta vet man? Får man alltid kännedom om det till slut?

ID91U: Dom flesta vet redan vilka som blivit skjutna och vilka det är som har gjort det. Dom flesta vet det. Det sprids väldigt fort.

TF: Men det rör sig mest mellan ungdomar? För att är det nåt som är hemligt inför polisen, eller vågar man säga det?

ID91U: Jag tror inte att det är nån som vill säga det. Det är ingen som säger det. Antingen så håller man det för sig själv, eller så vill man inte lyssna.

TF: Orsaken till att hålla det för sig själv, vilken är det?

ID91U: Det är för att, som till exempel en kille som, han hade hört det och berättat det för polisen. Hela familjen hade blivit hotade. Dom har fått flytta flera gånger på grund av det.

TF: Är det så regelmässigt?

ID91U: Om det är nån som snackar om dig, och om det är nåt du kan få fängelse för, det klart att du inte vill ha det.

ID91U berättar att det är vanligt att information om vem som begått ett visst brott sprids snabbt. De flesta väljer dock att tåga inför polisen om de skulle råka få sådan kunskap. För att förklara denna tystnad förmedlar han en sedelärande berättelse om vad som kan hända den som bryter mot tystnadsregeln. Budskapet kan tolkas som att var och en som har familjen kär, bör avstå från att utmana dem som har makten i området.

Av berättelserna ovan går det att förstå Gatukoden som en utvidgad form av Gängkoden, som ett sätt för gängen att få sina härskaranspråk att gälla även personer som de inte har kontroll över till följd av att de ingår i samma gäng. I undersökningen berättades i mycket stor omfattning om situationer liknande de i citaten ovan, där icke-gängmedlemmar råkat bli vittnen till brott och till följd av detta ut-

satts för allvarliga hot eller våld. Berättarna återfinns inom i stort sett samtliga av undersökningsgrupperna – det är såväl gängmedlemmar som före detta gängmedlemmar och icke-gängmedlemmar, tjejer, killar, vuxna kvinnor, vuxna män och professionella. Att berättandet är så omfattande tolkar jag som att temat ingår i en nyckelberättelse om ”Det utsatta förortsområdet”, det vill säga är något som är av särskilt stor betydelse för många. Anderson (1999:132–134) beskriver ett liknande avståndstagande hos invånare i allmänhet (de grupper i området han kategoriserar som ”decent”) och ovilja att aktivt ingripa mot droghandeln och våldet i området – ett fenomen han kallar ”see but don’t see” – och som han menar har flera orsaker. Övertygelsen om att myndigheterna inte bryr sig om området har fått många att ge upp hoppet om att det går att göra något åt situationen, och av rädsla för att en själv eller någon närstående skall bli drabbad vill man undvika att bli inblandad. En annan orsak är att vad han kallar ”Robin Hood-fenomenet”, det vill säga att vissa langare använder delar av vinsten för att hjälpa folk i området. En tredje orsak är att man själv får ut vissa förmåner av droghandeln, till exempel bidrag till familjens hushållskassa.

Ett etnometodologiskt sätt att förstå intervjudeltagarnas omfattande berättande om de här förhållandena är att man, med sin lydighet inför gängens krav, riskerar att uppfattas som mesig (det vill säga någon som inte står upp för sig själv och kräver att behandlas respektfullt). Utifrån en sådan förståelse kan ”berättandet om Gatukoden” ses som ett account för lydnaden som istället presenteras som ett utslag av gatusmarthet – att man i enlighet med Gatukoden gör ”det enda rätta”. Att bjuda gängen motstånd vore enligt en sådan förståelse ett bevis på att man är en dumskalle [*fool*], det vill säga någon som betar sig dumdrigt i farliga situationer.

Gränserna mellan dessa Gatukodens karaktärer Mesen [*the sissy*], Dumskallen [*the fool*] och Den gatusmarta [*the street-wise*] är, som både Wieder (2001) och Jimer-son och Oware (2006) påpekar, ofta otydliga och i hög grad kontextberoende, vilket nedanstående citat illustrerar:

6:10) DEN PÅHITTADE SKULDEN

ID20U: Min pappa han gick alltid till en restaurang och käkade. Det var bra priser och liksom fin mat och det var rent och såhär. [...] Den stackaren, han kämpade hur mycket som helst alltså. Han var ju där, han sov nästan där. [...] Så mycket som han jobbade! Han hade verkligen byggt allt själv, och gjort reklamen själv med sin fru du vet, och lagat maten. [...]. Dom var riktiga alltså såna här fina, såna personer som jag ser upp till, som går upp liksom fem på morgonen och går hem fem på morgonen, och liksom bara jobbar och jobbar och kämpar arslet av sig. Dom förtjänar att ha en fin bil och en villa och lite guld och lite såhär. Och så kommer det några jävla äckel och bara ska ta över allt på en dag, det som han har kämpat för i minst tio, minst femton år. Och så kommer det några jävla svin och tar allt på en dag, liksom. Det är en anledning till att jag inte vill ha någon kafeteria eller restaurang eller nånting. Aldrig i livet!

TF: Men ta över? Kan man bara kräva att typ, man ska ta över stället?

ID20U: [...] Just den här grejen då, han [en gängledare] hade kommit in och sagt att han vill bli delägare. Då sa han [restaurangägaren] att: ”Nej men tyvärr alltså, jag vill

inte ha någon delägare som jag inte känner. [...] Då säger han [gängledaren] nånting: ”Jamen, vi kommer att träffas imorron.” [...] Och han [gängledaren] kommer över, och typ kåkar där varje dag. Och så kommer han med typ trettio pers, alltså hela [gängnamn], som ett jävla fotbollslag, och kåkar gratis och går därifrån och lämnar allt bara, liksom respektlöst, och skrattar högt och skrämmer iväg kunder. [...] Så sa han [gängledaren] till slut liksom, så skaffade han [gängledaren] ett problem åt honom [restaurangägaren]. Han [gängledaren] gjorde så att några killar gick dit och bråkade. Och då låtsades [gängnamn] komma dit och skrämma bort dom. ”Ja, nu har vi hjälpt dig! Nu ska vi ha en gentjänst. [...] Du får punga ut med såhär och såhär mycket varje månad.” Han hade ju inget val stackarn. Sen så blev det så då, så att han sa nej en gång, och så brann hans flickas dagis upp, och så sa han ja. Och sen så sa han nej igen, och då brann hans bil upp, och hans grannes och alla bilar började brinna upp, så då så sa han ja. Sen så kom dom dit och bara tog hur mycket pengar som helst, och misshandlade honom och hotade han om jag vet inte vad.

I den verksamhet som omtalas i citatet, där en kriminell grupp kräver betalning av till exempel en restaurangägare eller affärsinnehavare för så kallat ”beskydd”, förväntas den som är utsatt för utpressningen enligt Gatukoden att lyda de regler som gänget dikterar och hålla tyst om detta inför polisen och övriga samhället. För att undvika bestraffning måste den påstådda skulden till gänget regleras (betalningen för det påtvingade beskydd som gänget säger sig erbjuda). Den som vägrar betala utsatts för hot eller våld.

I berättelsen ovan karakteriseras restaurangägaren som en skötsam och hårt arbetande invånare (jämför med begreppet ”decent” i Anderson, 1999:35–65). När gängledaren, här i rollen som antagonist (”jävla äckel”, ”jävla svin”), genom hot krävde att få bli delägare i restaurangen (i betydelsen att få del av vinsten), utsattes restaurangägaren för en stor orättvisa, och positioneras då av ID20U som stackare, vilket kan förstås som ett *oskyldigt offer*. Till att börja med agerade restaurangägaren i enlighet med Gatukoden; för att avvärja allvarlig fara betedde han sig gatusmart och gjorde som gängledaren sa. Vid ett senare tillfälle vägrade han dock att betala, varpå gänget utsatte honom och hans närstående för våld och fara. När restaurangägaren på detta sätt motsatte sig gängledaren, trots att han visste att han då trapade upp faran, skulle han, utifrån förståelsen av Gatukoden i ovanstående citat, kunna ha kategoriserats som dumskalle [fool]. I sin berättelse erbjuder dock ID20U ytterligare en kategori – *Den modige förortshjälten*, som vågar sätta sig upp mot gängledarens maktanspråk, och som har modet att göra motstånd mot förtryck och orättvisor. Denna karaktär går i berättelsen inte att avfärda som dumdristig och okunnig i Gatukoden. Snarare framställs han som någon som förtjänar stor respekt. Sensmoralen i historien är att även om den ”goda sidan” alltid borde vinna, klarar den sig inte mot ett starkt och ont gäng. Men den som trots dåliga odds har modet att bekämpa orättvisan bör betraktas med stor respekt.

Denna typ av berättelser hjälper till att förstärka bilden av Gatukoden som reell och även av att det råder en särskilt form av förtryck i vissa förortsområden.

Lojalitetsregeln

Förbudet mot att tjalla hänger nära samman med en annan omtalad regel – att i alla lägen visa *lojalitet mot den egna gruppen*. I Wieders studie utgjordes ”den egna gruppen” av de boende på halvvägshuset och andra personer som suttit i fängelse. I våra intervjuer användes beteckningen på ett liknande sätt. Ibland avsågs det egna gänget, och då betraktades övriga gäng som rivaler. Andra gånger avsåg lojaliteten en mer allmän inställning till personer inblandade i brottslig verksamhet.

En viktig del av lojaliteten både inom det egna och i förhållande till andra gäng som man gör affärer med är enligt ID8U att alltid återgälda tjänster och aldrig luras:

6:11) ALDRIG BEDRA GÄNGET

TF: Och det som förenar då, det är? Vad är det som lockar och drar liksom?

ID8U: Pengarna och beskyddet.

TF: Och att dom skulle vilja hänga med dig så liksom?

ID8U: Det är bara för pengarna och beskyddet, och att man får tjänster. Så till exempel om du skulle gå med i gänget, då så gör jag dig en tjänst och så gör du mig två tjänster. Min tjänst kan vara större än dina, till exempel skulle du behöva en ny bil, dom går och skaffar dig en ny bil. Sen är du tvungen att gengälda det på ett och annat sätt, och det behöver inte vara pengar. Det kan vara – du ska hämta två kilo hasch, eller du ska åka och slå ner dom eller du ska åka och hämta pengar och bilar. Fast bedrar du gänget så dör du, ungefär. Du behöver inte dö. Du hamnar i koma, det räcker för dom, för [gängnamn] då. Jag vet inte hur [gängnamn] och deras rekryteringar fungerar, men det är ungefär så.

TF: Vad kan det vara att bedra gänget då?

ID8U: Till exempel att jag begär dig gå och hämta hundratusen. Så stora summor har vi inte hämtat. Största var femtiotusen. Om du då drar iväg med det, eller du går och hämtar en ny BMW och du tar iväg den, det är också bedrägeri. Eller ska du hämta hasch, och du drar iväg med det, det är också bedrägeri. Då letar vi upp er, eller den eller dom som har gjort det, och slår er sönder och samman ungefär.

[---] Det var så att jag var med i ett gäng om man ser det så, och det här gänget då var skyldig dom här personerna pengar då, och det visste inte jag om. Och jag var ju snäppet under ledare där, så jag var ju tvungen att ta tag i saken va. För att dom ringde och hotade min familj och min flickvän jag hade då. Jag kommer själv, då ska ni komma själva också. Men då gick jag in i den fällan, och då blev jag nerslagen. [beskriver sina skador] Men ger man sig in i en dödlig lek får man leken tåla.

I citatet beskriver ID8U bland annat vad som kan kallas för en intern tjänsteutbytesekonomi inom ett gäng. Om man observerar ett behov av något hos en medlem kan man vara behjälplig med att få detta tillgodosett. Denna hjälpsamhet är dock inte gratis. För den som fått en tjänst råder nämligen strikt återbetalningsplikt. På flera sätt påminner detta system om Mauss' (1925/1972) beskrivning av gåvoekonomier i primitiva kulturer. De moraliska principerna för gåvobyte omfattar där förpliktelserna att ge, ta emot och återgälda. När någon ger en gåva kommer mottagaren att stå i tacksamhetsskuld till givaren, och denna skuld kan enbart betalas genom att gåvan återgäldas med en annan gåva. I citatet uttrycker ID8U det starkt

förbindande i denna tacksamhetsskuld genom formuleringar med tvingande modalitet (se Fairclough, 1989/2001): ”du är tvungen att gengälda”, ”du ska hämta” och ”jag begär dig gå och hämta” [min kursivering]. Detta indikerar att den som fått tjänsten har väldigt liten valmöjlighet – det är givaren ensam som bestämmer hur den skall återgäldas. Berättelsen innehåller således tydliga mönster av maktutövande, och de tjänster som utförs av den som positionerar sig som *givare* verkar i första hand syfta till att genom hållhakar och fruktan försätta mottagaren i underläge. Ur dennes perspektiv är det därför kanske mer relevant att tala om en ”skuldeekonomi” än ett tjänsteutbytessystem. ID8U beskriver därefter det bakomliggande sanktions-system som understödjer denna ordning, vilket kan förstås som en del av Gängkoden. Att till exempel inte återgälda en tjänst på det sätt som givaren önskar eller att bedra gänget genom att skaffa sig själv icke-sanktionerade fördelar, betecknas som ett brott mot lojalitetsregeln, och sådant straffas mycket hårt.

Att vara lojal innefattar enligt ID8U även att alltid betala sina skulder. Han berättar en historia om en skuldsituation där personer i hans gäng var skyldiga ett annat gäng pengar. Trots att han själv blev allvarligt misshandlad av det andra gänget lägger han ingen skuld på dem. Istället framhåller han ”Men, ger man sig in i en dödlig lek får man leken tåla”. I detta fall rör sig leken om att ställa upp Gängkodens regel om att den som skall inkassera en obetald skuld har moralisk rätt att ta till i stort sett hur hårda metoder som helst. Den här typen av händelser är därför enligt ID8U något man som (manlig) gängmedlem måste räkna med.

I citatet presenterar sig ID8U som en person som till följd av sin tidigare höga position inom ett kriminellt gäng, är ytterst insatt i Gängkoden. Av berättelsen framgår också en förståelse av ”livet under Gängkoden” som en tillvaro som bara *de tuffaste* klarar av, och i intervjusituationen konstruerar han maskulinitet genom att presentera sig själv som en person som, utöver stark lojalitetskänsla, besitter andra högt värderade maskulina egenskaper såsom styrka, mod, ansvarskänsla, pliktkänsla, principfasthet, beredvillighet att ta till våld och fysisk tålighet.

På detta sätt avfärdar han också en eventuell tolkning av sig själv som ”offer” i misshandelssituationen. Burcar (2014:116–126) berättar om en liknande ovilja att låta sig positioneras som passivt brottsoffer bland män hon intervjuat i en studie om konstruktioner av män som våldsoffer. Dessa män hade samtliga utsatts för våld av en för dem okänd gärningsman, men snarare än att fokusera på gärningsmannens beteende fanns en tendens bland dem att vilja betona sådant som fick deras eget agerande under våldsincidenten att framstå som aktivt och modigt. Detta tolkar Burcar som försök att bekämpa förståelser av dem som svaga och omanliga. Istället använde de sina offererfarenheter för att konstruera en kraftfull maskulinitet som stämmer överens med rådande normer om hegemonisk maskulinitet (ibid.). Genom att tillbakavisa offerskap och beskriva misshandeln som en rättmätig sanktion i förhållande till Gängkoden, avvisar ID8U, på ett liknande sätt som männen i Burcars studie, att hans underkastelse i denna situation skulle vara ett uttryck för

svaghet. Istället implicerar han att den bör uppfattas som ett uttryck för stark lojalitet och heder, och det är bara genom att betona logiken i Gängkoden och hur stränga sanktionerna är, som han kan presentera sig som en sådan hedervärd man.

Lita aldrig på myndigheter

En annan regel som berättas om i undersökningen, och som kan sägas hänga nära samman med lydnadsregeln, är ett ”påbud” om att *aldrig lita på myndigheter*, på personer som på något sätt *påminner om myndighetspersoner* eller på *utomstående* i allmänhet. Regeln påminner till stor del om Fängelsekodens regel att aldrig lita på personalen (se Wieder, 2001). I vår studie stötte vi på denna regel framförallt när vi under fältstudierna försökte få kontakt med en ny grupp ungdomar (se även citat 6:6, där också denna regel berörs). Efter vår vanliga presentationsprocedur, kontrade ungdomarna nästan alltid med att försöka försäkra sig om att vi inte var poliser:

6:12) ÄR NI SNUTAR, ELLER?

Det är lördagskväll. Klockan är runt nio. Vi parkerar på en liten p-plats nära en liten affär. På en bänk med bord sitter tre killar. Vi går vi fram och hälsar på dem, berättar vilka vi är och varför vi är där. De frågar:

- Är ni snutar?
- Nej, vi är forskare.
- Nej, ni är poliser. Jag lovar.
- Nej, jag lovar dig att vi inte är poliser. Vi är forskare.
- Visa oss bricken, annars tror vi inte er. Vi pratar inte med er förrän vi vet att ni inte är snutar.

Torbjörn letar fram ett visitkort från FoU som han räcker fram. Därefter löper samtalet på (Utdrag ur fält-anteckningar E-slätt, september 2008).

Trots att vi aldrig träffats tidigare verkade killarna lita på oss ganska omgående efter den inledande utfrågningen. Min förståelse av situationen var därför att deras frågande, snarare än som ett *åberopande* av Gängkoden, gick att förstå som en självpresentation och som det Wieder (2001) kallar för ”en demonstration av koden”, det vill säga att man visade upp sig själv som gatusmart och som någon väl insatt i koden. Det är också tänkbart att detta var ett utslag av skillnaden mellan att vara lojal mot Gatukoden och mot Gängkoden, på så sätt att Gängkodens förbud ses som starkare och mindre förhandlingsbart än Gatukodens. Något som talar för denna tolkning är att graden av misstänksamhet mot oss kunde variera. Killarna i utdraget nedan lät sig till exempel inte alls övertygas om att vi var värda att samtala med.

6:13) VI SNACKAR INTE MED SÅNA SOM ER!

Ett par killar kastar frisbee till varandra med övriga som publik. Några skojbråkar och springer efter varandra. Försiktigt försöker vi få igång samtalet igen, men nu är visst dörren stängd. Killen med keps ställer sig bredbent framför gänget och säger till

oss: ”Ni behöver inte komma hit mer för vi snackar inte med sådana som er”.
Torbjörn svarar: ”Okej, ni behöver givetvis inte prata med oss om ni inte vill”. ”Nej, ingen här vill prata med er, så ni kan lika gärna gå nu, replikerar killen (Utdrag fältanteckningar A-torp, augusti 2008).

Om man använder Wieders (2001) resonemang om ”koden som ett tolknings-schema” kan dessa killars uppträdande förstås som en stark signal om att de var lojala mot Gängkoden, vilket innebar avsevärda begränsningar för vår interaktion. I situationen positionerades vi som *utsocknes* eller *spioner* som förväntades vilja få dem att avslöja sådant som koden förbjöd dem. Deras avståndstagande innehöll ett tydligt meddelande till oss dels om att de varken ville eller kunde lämna ut någon information, dels om att vi inte borde ställa den typen av frågor (som de förutsatte att vi ville ställa om vi hade fått chansen).

Professionellas berättande om Gängkoden och Gatukoden

I sin studie observerade Wieder (2001:81–84) att personalen på halvvägshuset förhöll sig till Fängelsekoden på ett snarlikt sätt som de boende. Ofta åberopades den för att identifiera eller namnge ett visst beteende eller visa på det korrekta och logiska i ett visst handlingsmönster. Att personalen ”berättade koden” utifrån samma premisser som de boende, tolkade Wieder som ett tecken på att de betraktade de boendes handlingar som ofrånkomliga. Vare sig det gällde att vägra hjälpa till med skötseln av huset eller att inte engagera sig i den egna behandlingsprocessen, talade personalen om agerandet som att de boende inte hade något annat val. Allra tydligast uttrycktes koden av personalen när någon av de boende gjorde något problematiskt. Genom att exempelvis betrakta aggressivt beteende riktat mot personalen i ljuset av koden, kunde det eventuellt personligt menade i handlingen bortförklaras som något vem som helst av de boende skulle kunna ha gjort mot vem som helst i personalen. Fängelsekoden gav på så vis handlingen en viss mening, samtidigt som eventuella grunder för kritik utdefinierades som irrelevant.

Beskrivningar av en problematisk situation kopplade till Gängkoden

Under intervjuer och fältbesök hände det vid flera tillfällen att yrkesverksamma (främst polisen, men även övriga yrkeskårer) ”berättade om Gängkoden eller Gatukoden” för oss. Särskilt vanligt var att man förklarade tystnadsregeln, det vill säga förbudet mot att ”gola”.

6:14) GOLLA, DET GÖR MAN INTE

ID37-POLIS: Golla det gör man ju inte alltså, det är, alltså jag förstår dom. Och alltså om man säger ungdomar emellan, personrån och dom här övergreppen i rättssak, som tidigare var undantag i vissa kategorier av brott, det är ju regel numera. Sker det inte ett direkt övergrepp så sker det i alla fall indirekta övergrepp i form av gliringar och påtryckningar i skolan med mera va.

Även lojalitetsregeln och det hårda kravet på lydnad var något som ofta refererades till:

6:15) LYDNADSETIK

ID38-POLIS: Och det är ju det här, dom fick ju underrättelser om att nu hade den och den varit i polisförhör. Så då tog dom äldre in dig i en bil, och så fick du redogöra precis vad du sagt. Och det snackas, vi har inte fått det bekräftat, men bestraffningsplatsen var uppe vid [plats] om man hade sagt för mycket.

ID36-POLIS: Här fick man då bestraffning om man hade sagt fel saker. Så det är ju tystnadens, en sån riktigt lydnadsetik som gäller. Man lyder ju. Flera gånger när vi var ute på gatan så kom det ju äldre så, och dom pratar inte med polisen, och så föste dom undan dom små. Och så är det fortfarande.

I citatet nedan berättar ID31 om en typ av situation som han har hört talas om, som även den rör lydnadsregeln:

6:16) DU TAR PÅ DIG DET HÄR!

ID31-PRÄST: Jag kan säga att allmänt det som jag har stött på, som jag tycker är så hemskt, det är att till exempel att man rånar en affär, och sen lyckas man sätta dit nån annan som man säger till: "Du tar på dig det här! Annars..." Så det är *det* som är hotet, att du tar på dig den här misshandeln. "Du tar på dig det här rånet!", säger gänget, och då vågar inte den här personen prata sanning och säga "Jag gjorde inte det", utan man säger: "Det var jag som gjorde det", för att man är rädd för vad som ska hända. Det är den erfarenheten jag har.

De tre citaten ovan överensstämmer innehållsmässigt i stort med övriga intervjudeltagarens berättelser. På ett liknande sätt som Anderson (1999) beskriver situationen med gäng och våld i det område han undersöker, kan de här berättelserna förstås som beskrivningar av allvarlighetsgraden i den rådande situationen, det vill säga att de gäng som opererar i förorten är beredda att gå mycket långt i hänsynslöshet och våld för att få sina medlemmar att agera på ett visst sätt. Och precis som i Andersons studie går det i dessa berättelser att utläsa en förståelse om att den som inte vill råka ut för gängens hämndåtgärder eller bestraffningar gör bäst i att bete sig gatusmart.

För myndighetspersoner och andra som arbetar mot gängkriminalitet kan koden ha en skuldavlastande funktion. Till exempel kan polisernas "berättande av Gängkoden" i citaten 6:14 och 6:15 förstås som ett ursäktande account, som säger att deras misslyckande med att bekämpa gängkriminaliteten i området inte bara beror på egna tillkortakommanden – uppdraget var redan från början omöjligt. Skulden bör därför delas med dem som vägrar vittna, alternativt förläggas till Gatuskoden. Konstaterandet att det är omöjligt att få gängmedlemmarna att vittna mot varandra fungerar då som ett försvarstal.

Koden som oundviklig

I sitt berättande om Gängkoden påminner citaten också om personalens berättande om Fängelsekoden i Wieders (2001) studie. Det språk man använder har ofta en hög grad av objektiv modalitet (se Fairclough, 1992/2012), vilket förmedlar en känsla av faktualitet och oundviklig kausalitet. Man redogör för hur situationen *är* ("Så det *är* ju tystnadens, en sån riktigt lydnadsetik *som gäller*") [mina kursiveringar], i vilken riktning den *är* på väg att utvecklas och vilka händelser som mer eller mindre undantagslöst följer på varandra ("Du tar på dig det här rånet!", *säger gänget*, och *då vågar* inte den här personen prata sanning och säga "Jag gjorde inte det") [mina kursiveringar] samt vilka beteenden som *är* eller *är på väg att* bli normaliserade: "gola det *gör* man ju alltså inte" och "så *är* det fortfarande" och "dom här övergreppen i rättssak, som tidigare var undantag i vissa kategorier av brott, "det *är ju regel* numera") [mina kursiveringar]. Den sistnämnda beskrivningen innefattar endast tillfällena som understödjer polisernas egen beskrivning. En inte helt orimlig tanke, som flera av de övriga undersökningsdeltagarna berättar om, är att det i alla tider har förekommit mängder av mindre och större "brottshändelser" som polisen aldrig fått kännedom om – där det ibland har funnits hot om vedergällning med i bilden, och andra gånger inte. Den ökning de har sett av brott av typen övergrepp i rättssak skulle också kunna bero på en ökad anmälningsbenägenhet (se Estrada, 2001/2007). Genom att inte berätta om händelser som motsäger den egna bilden, utan istället presentera denna som "regel", undviker man inte bara att få syn på sådant som skulle kunna bidra till en nyansering av föreställningen om oundviklighet, man riskerar dessutom att göra sig skyldig till att retoriskt förvandla vad som kan vara undantagen till att förstås som regeln.

Prästens uttalande (6:16) skiljer sig från polisernas genom att han ramar in den ofrånkomliga händelseutvecklingen med att markera subjektiv modalitet ("Jag kan säga att allmänt det som *jag* har stött på, som *jag* tycker är så hemskt" och "Det är den erfarenheten *jag* har") [mina kursiveringar]. Poliserna å sin sida använder i stor utsträckning ett juridiskt och organisationsorienterat språk med kopplingar till reglementsenligt förfarande [*mandated course of action*] (se Smith, 1990/1993), till exempel: "dom här *övergreppen i rättssak*, som tidigare var *undantag i vissa kategorier av brott*" och "dom fick ju *underrättelser*" [mina kursiveringar]. Det "vi" man refererar till ("vi har inte fått det bekräftat") [min kursivering] kan visserligen avse poliserna i rummet, men troligare är att man syftar på polisen som organisation. Ett sådant sätt, att använda organisationens egna kategorier och facktermer som narrativt strukturerande grund, är enligt Smith (1990/1993) kännetecknande för den "institutionella berättelsen". Utmärkande är också att man sällan beskriver enskilda medlemmars beteende eller personliga skillnader dem emellan. Snarare framstår individerna som mer eller mindre utbytbara rollinnehavare.

Gatukoden som ett sätt att diskvalificera klagomål

Enligt Wieder (2001) använde personalen Fängelsekoden även för att *diskvalificera klagomål* – att de boendes kritik egentligen inte betydde något, inte var tänkt att tas på allvar, utan var bara ett sätt att berätta om sin lojalitet i förhållande till varandra. I intervjuerna i min studie används Gatukoden främst som förklaring till varför vissa grupper inte följer myndigheternas regler:

6:17) KULTURELLT BETINGAD MISSTÄNKSAMHET

ID38-POLIS: Misstänksamheten är ju betydligt större mot myndigheter, auktoriteter överhuvudtaget. För ofta så, som du säger, så kommer dom från andra kulturer, dom har ju löst sina problem inom familjen, klanen eller närmaste. Då, sen, så då helst plötsligt. Dom har ofta väldigt konstig inställning till socialtjänsten för det är ju bara socialtjänsten som jävlas med dom, tycker dom ju mycket.

Citatet ovan ingår i ett längre resonemang (se kapitel 9) om boende i invandrartäta förortsområden som kvalitativt annorlunda än invånarna i mer svensktäta områden (där underförstått poliserna själva bor, och även vi som intervjuare i samtalen positioneras tillhöra). Uttalandet bygger på ett implicit förgivettagande om att svenska myndigheter är pålitliga, rättvisa och välvilliga. Utifrån en sådan förståelse kan misstänksamhet mot myndigheter således inte ha sin grund i tidigare erfarenheter i Sverige, utan måste bero på något man har med sig från andra sammanhang där det råder en annan kultur, och där myndigheter, till skillnad från i Sverige, inte är att lita på. En sådan förståelse ligger på ett sätt nära Andersons resonemang om misstro mot myndigheter som ett betydelsefullt skäl till uppkomsten av subkulturella gatukoder. Till detta lägger poliserna i citatet även en förståelse av Gatukoden som ”osvensk” och något som måste ha ett ”utländskt” ursprung.

Summering och reflektioner kapitel 6

I detta kapitel har jag undersökt berättelser om de uppförandekoder jag har valt att kalla för Gängkoden (som reglerar den sociala interaktionen mellan gängmedlemmar) respektive Gatukoden (reglerar samspelet mellan gäng och övriga invånare i förortsområdet). De båda uppförandekoderna påminner i flera avseenden om vad Anderson (1999) kallar för ”The Code of the Street” och Wieder (2001) för ”The Convict Code”. I kapitlet har jag kombinerat etnografisk analys med ett mer etnometodologiskt angreppssätt – en analysform Jimerson och Oware (2006) kallar för etnografisk etnometodologi, det vill säga att undersöka både konsekvenserna av koden och konsekvenserna av att koden berättas. Nedan följer en summering samt ett antal reflektioner.

Konsekvenser av koden

De regler undersökningsdeltagarna berättar om i förhållande till Gängkoden och Gatukoden – kraven på respekt och lojalitet samt förbudet mot att tjalla – handlar

på olika sätt om *makt*, *maktutövning* och *krav på lydnad*. Dessa föreskrifter sägs ha en stor inverkan inte bara på gängmedlemmar, utan också på människor som befinner sig i deras närhet såsom vänner och grannar.

Exkludering och orättvisor

Men, hur kan man förstå berättelserna om detta enorma krav på lojalitet och lydnad – även i förhållande till människor som inte ingår i gänget eller har med själva brottet att göra? Är det bara ren egoism som styr – att mina affärer är viktigare än ditt liv? Ett stort antal forskare är överens om att gängkriminalitet, i likhet med många andra sociala problem, är ett fenomen som har större benägenhet att uppstå i samhällen där det råder hög grad av ojämlikhet i makt och resursfördelning mellan olika samhällsgrupper (se t.ex. Anderson, 1999; Biterman, Gustafsson & Österberg, 2008; Elias & Scotson, 1965/2004; Estrada, 2001/2007; Jimerson & Oware, 2006; Messerschmidt, 1993; Young, 1999/2007). För de grupper som befinner sig i outsider-position är då den etablerade världen mer eller mindre stängd.

Tillgängliga subjektpositioner och reproduktion av strukturer

Enligt Messerschmidts (1993:62) teori om *strukturellt handlande* är sociala strukturer inte något som existerar i sig själv utanför det vanliga vardagslivet. Struktur finns i, och endast i, enskilda aktörers handlande. Samtidigt existerar inte detta handlande fritt från omvärlden; det är ständigt sammankopplat med strukturerna i det specifika sammanhanget. Den sociala strukturen bestämmer visserligen diskursen, men det är bara när någon innehar subjektpositioner som är relaterade till den, som den fortsätter att vara en del av diskursen (Fairclough, 1989/2001). Om man förstår den ovan beskrivna situationen utifrån Messerschmidts och Faircloughs resonemang kan man se att det i denna outsider-struktur står ett antal olika subjektpositioner till förfogande – förutom den skötsamma förortsbon ("the decent") finns till exempel positionerna förortshärskaren (han som har "Namnet", se Anderson ovan), Robin-Hood-langaren, den gatusmarte [*the street-wise*], dumskallen [*the fool*], mesen [*the sissy*], stackaren och den modige förortshjälten. För vissa av dessa positioner utgör Gängkoden och Gatukoden resurser som kan generera socialt kapital i det egna sammanhanget. Andra upplever dem mer som en belastning – oavsett vilket är samtliga på ett eller annat sätt länkade till koderna och existerar bara i förhållande till den. Utifrån ett sådant synsätt går det att förstå berättelserna som att subjekten definieras av de omgivande strukturerna, och genom att inta de tillgängliga positionerna och "berätta koden" är man delaktig i att upprätthålla och reproducera strukturerna.

Kompenserande protestmaskulinitet

Ur ett narrativt perspektiv kan ungefär samma sak beskrivas som en metaberättelse om gängbrottslingen som till följd av sin låga sociala position och bristande resurs-

tillgång saknar tillträde till den hegemoniska maskulinitets makt inom den etablerade världen. Genom att använda de resurser som finns tillgängliga i den egna omgivningen skaffar han sig istället den eftertraktade maktpositionen i ett eget ”outsider-rike”. Ju mer våldsamma och ”totalitära” de metoder är som används för att åstadkomma den eftersträvarvärda maktpositionen, desto längre ifrån den ideala hegemoniska maskuliniteten kan personen, enligt Messerschmidt (1993), antas befinna sig.

Att få tillgång till makt och resurser handlar i sådana sammanhang inte om att rikta anspråk på förändringar uppåt och utåt i samhället. Istället skapar man en parallell makthierarki med ett eget moralsystem där lydnadskraven framförallt riktas nedåt mot underlydande i gänget och mot andra boende i området.

Övervakning snarare än samhällsservice

Berättelserna om den makt som de kriminella gängen utövar inom det bostadsområde där de verkar, och den inverkan de även har på invånare som inte själva är med i något gäng, kan därför också ses som en påminnelse om att orättvis fördelning mellan olika grupper i samhället även gäller inom kriminalitetsområdet. Young (1999/2007:51) pekar på att boende i socioekonomiskt utsatta områden många gånger är betydligt mer brottsutsatta än övriga invånare. Till skillnad från övriga delar av staden, där polis och övriga myndigheter i första hand innehar en servicefunktion, tenderar man i dessa områden att fungera mer som övervakare som agerar reaktivt på allvarliga störningar – ett förhållande Young uttrycker som att ”lag och ordning, i likhet med så många andra aspekter av välfärdsstaten, är som minst tillgänglig där den är som mest behövd” (s. 51) [min översättning].

Konsekvenser av att koden berättas

När man studerar funktionerna av ”kodberättandet” och kontextuella faktorer runt detta, framkommer en något annorlunda bild. Ofta går det att förstå berättandet som ett sätt att presentera sig själv och producera maskulinitet. Koden kan också användas för att ursäkta eller rättfärdiga ett beteende hos sig själv eller andra eller för att vinna uppskattning. I detta avsnitt fokuserar jag på tre av de funktioner jag har identifierat i undersökningsmaterialet – *maskulinitetsproduktion, rättfärdigande och ursäkter* samt *konstruktion av kausal oundviklighet*.

Maskulinitetsproduktion

I de citat jag presenterat i detta kapitel kan inga av faktorerna klass, etnicitet och kön sägas ha satts i förgrunden på ett explicit sätt (se Garfinkel, 1967/2009; Katz, 1988; Schegloff, 1987). Dock finns de hela tiden med i bakgrunden, ungefär som en kuliss eller fond för berättelsen. Särskilt könsdimensionen skymtar fram på ett sådant sätt. Exempelvis kan några av berättelserna förstås som en typ av hjältenarrativ, där talaren genom sitt berättande presenterar sig själv som en listig, modig och

stark man som dessutom är kunnig i Gängkoden och Gatukoden. I talet om lojalitet mellan gängmedlemmar går det också att utläsa starka inslag av manlig homosocialitet (se Kimmel, 1996; Kuosmanen, 2001; Lagergren, 1998; G. Lindgren, 1996), och konstruktion av den form av protestmaskulinitet som Messerschmidt (1993) och Connell (1995/2008) talar om i förhållande till socialt svårt marginaliserade grupper av unga män.

Rättfärdigande och ursäkter

Enligt Wieder (2001) och Jimerson och Oware (2006) är en av uppförandekodernas viktigaste funktioner att rättfärdiga eller ursäkta. Genom att avge ett account kan en social aktör både förklara sitt eget eller någon annans beteende, och samtidigt argumentera för en viss tolkning som "den rätta". När accounts förekommer i citaten ovan är det till exempel för att, med hjälp av koden, förklara ett agerande som hedervärt även om det i andra sammanhang skulle ha kategoriserats som brutalt och förkastligt, eller när man vill hävda en tolkning av sig själv som gatusmart snarare än mesig. Av de professionella grupperna går det bland annat att förstå berättandet om koden som ett sätt att lätta på den egna skuldbördan för att man inte lyckats "råda bot på problemet". Genom att berätta om koden som en extern kraft som omöjliggör låter sig bekämpas kan det egna arbetet, trots misslyckanden, framstå som förtjänstfullt. I sådana fall kan kodberättandet sägas ha en reparerande funktion för den egna självbilden.

Konstruktionen av kausal oundviklighet

Undersökningsdeltagarnas berättelser om Gängkoden och Gatukoden innehåller ofta historier om hur personer som brutit mot kodreglerna straffas brutalt och utan någon som helst nåd. De är ofta skrämmande och deras coda talar tydligt om hur man bör agera om man vill undvika att råka riktigt illa ut. I dessa sammanhang omtalas koderna och den vedergällning den, som bryter mot koden, kan förvänta sig, som en *kausal oundviklighet*, det vill säga som något lagbundet och obönhörligt som omöjliggör undkommas. Detta sätt att tala om koden gäller inte bara personer som själva varit med i gäng, utan i högsta grad även andra invånare och de professionella grupperna.

När händelser på det här sättet narrativt ges en moralisk inramning med uttryckliga uppförandedirektiv och dessutom får stor spridning, fungerar de kriminella gängens sanktioner inte bara bestraffande, de får också en allmänpreventiv och starkt disciplinerande funktion. Själva återberättandet om de fruktansvärda saker som hänt personer som vågat trotsa Gatukoden kan därför sägas spela en avgörande roll i reproduktionen av de nuvarande maktförhållandena.

Jimerson och Oware pekar också på att koderna ibland är missvisande. Vissa karaktärer, händelser och beteenden ges ofta en särskilt framskjuten plats, på bekostnad av andra som skulle ha kunnat ge en annan bild. Exempel i mitt material är

Härskaren som kräver respekt och absolut lydnad och Den gatusmarte som agerar tufft, modigt och listigt. Och de dramatiska händelser som lyfts fram är förmodligen ovanliga och extrema händelser även i berättarnas liv. Eventuellt är den stora fokuseringen på problem i förortsmiljö i berättelserna till viss del en följd av syftet med både utvärderingen av Ung & Trygg och min studie. Att vi var där för att samla in och få invånarnas bilder av ungdomsproblemen i bostadsområdet bidrog till att många av våra frågor och även deltagarnas svar behandlade detta tema.

Genom berättandet om koden ges sådana händelser dock en oproportionerligt stor plats i den samlade berättelsen om förorten. Sannolikt skymms också sikten för många andra alternativa berättelser, som förmodligen är minst lika giltiga, som till exempel den om den kärleksfulle fadern, den hänsynsfulle brodern, vittnet som ingen hotade och konflikten i gänget som löstes med hjälp av humor och skratt.

Kapitel 7: Berättelser om ”ungdomar och tjejer”

Inom den akademiska forskningen om ungdomsgång och ungdomsstilar dominerar sedan länge skildringar där män skriver om andra män – inte minst gäller detta forskningsberättelser om ungdomar som begår brott eller andra typer av normöverträdelser. Detta förhållande uppmärksammades i artikeln ”Girls and Subcultures” (1977/2005:12–14) av McRobbie och Garber, där de riktade skarp kritik mot den dåtida ungdomsforskningen av killar i gäng inom den så kallade Birmingham-skolan och mot hur man berättade om tjejer i dessa studier (se t.ex. Willis, 1977/1993). Medan killarna beskrevs som tänkande, rationella och aktiva, fanns en tendens att framställa tjejerna som underordnade och viljelösa bihang som mest sågs fnittra i ett hörn.

Very little seems to have been written about the role of girls in youth cultural groupings. They are absent from the classical subcultural ethnographic studies, the pop histories, the personal accounts and journalistic surveys of the field. When girls do appear, it is either in ways which uncritically reinforce the stereotypical image of women with which we are so familiar [...] dumb, passive teenage girls, crudely painted ... or else they are fleetingly and marginally presented (McRobbie & Garber, 1977/2005:105).

McRobbie och Garber ställde sig frågan hur denna osynlighet kan förstås, om det verkligen är så att tjejer inte är medskapare av subkulturer, eller om det är något i själva forskningsmetoden som får dem att försvinna i dessa berättelser. De undrade också hur det kunde komma sig att beskrivningarna av tjejerna i de här sammanhangen så ofta fokuserade på deras utseende och sexuella attraktionskraft i förhållande till killarna.

Lalander (1999/2009:143ff) instämmer i McRobbies och Garbers kritik, och menar att tendensen att fokusera på de unga männen som stilbildare och låta unga kvinnor figurera endast som publik i utkanten av den manliga gemenskapen, fortfarande finns kvar inom ungdomsforskningen, vilket bidrar till en oreflekterad reproduktion av synen på världen som naturligt tvåkönad.

Även berättelserna i den här studien handlar nästan bara om killar. Det självkritiska svaret till varför det blev så också denna gång, är att vi fastnade i samma fälla som tidigare ungdomsforskare. Uppdraget att undersöka ungdomars berättelser om rekrytering till kriminella gäng och förorten som uppväxtmiljö för barn och unga, fick även oss att placera ”den kriminelle tonårskillen från förorten” i centrum, och i den mån vi talade med andra var syftet mestadels att få deras reflektioner kring denna ”huvudkaraktär” (se även avsnittet *Brott och genus* i kapitel 2).

De tonårstjejer som bor i samma förortsområden förekommer visserligen i berättelserna, men tilldelas oftast en undanskymd och ganska stereotyp roll; de osynliggörs och underordnas. När jag i analysarbetet upptäckte detta, ville jag

undersöka närmare hur det narrativt går till när tjejer konstrueras på det här sättet – hur man går tillväga för att i språket skapa skillnad mellan killar och tjejer, hur tonårstjejer framställs och förstås som aktörer, hur de positioneras av sig själva och andra, vilka könsrelaterade moralregler och maktförhållanden som är knutna till olika positioner samt hur dessa bejakas eller bekämpas. De fyra huvudavsnitten i det här kapitlet fokuserar därför på berättelser i det empiriska materialet där tjejer på något sätt finns med i händelseförloppet. Första avsnittet behandlar bilden av tonårstjejer i allmänhet och utgår från observationen att väldigt få tonårstjejer vistades utomhus kvällstid i områdena under våra fältstudier. Även det andra avsnittet grundas i denna iakttagelse, men handlar om tjejer i positionen som flickvän till en kriminell kille. Det tredje avsnittet handlar om tjejer som själva bråkar, slåss och begår brott och det fjärde om tjejer i egenskap av systrar. Avslutningsvis undersöker jag hur dessa tjejpositioner kan kopplas till samhällseliga diskurser om kön samt vilka typer av diskursiv makt som kan identifieras i berättelserna.

Teoretiskt utgår kapitlet till stor del från Messerschmidts (1993, 1997, 2004) och Connells (1995/2008) teorier om maskulinitetskonstruktion. För att undersöka hur tjejer konstrueras narrativt genom att positioneras och definieras i förhållande till killar, använder jag även Hirdmans teori om genuskonstruktion, och inledningsvis presenterar jag några för detta kapitel centrala analytiska begrepp.

Definitioner av ”hon och han”

För att få kunskap om hur stereotyperna ”hon och han” har konstruerats undersöker Hirdman i boken *Genuskonstruktioner – om det stabila föränderliga former* (2001/2010:26) berättelser om maskulinitet och femininitet vid olika historiska tidpunkter. Hon urskiljer tre modeller, eller ”formler”, för konstruktionen av ”henne”, vilka förenas av att de endast existerar i relation till ”honom”.

I en första *grundformel*, **A – icke A**, konstrueras kvinnan som ”icke man”, och därmed som en oviktig och icke närvarande person (ibid: 27–28). I den andra, *jäm-förelsens formel*, **A – a**, konstrueras kvinnan som en ofullständig och mindre variant av mannen. Under antiken förstod man inom det medicinska och gynekologiska tänkandet denna formel som en ”enkönsmodell” (ibid: 28–35). Kvinnokönet sågs som detsamma som det manliga könet, fast felvänt – som en sämre sort *inom* könet man. I den tredje *normativa formeln*, **A – B**, konstrueras könen som i grunden olika. Genus skapas i denna ”tvåkönsmodell” med utgångspunkt i skillnaderna. Omständigheter framhålls som ”naturliga” eller ”av naturen givna”, och inte sällan läggs stort fokus på fortplantningsprocessen och de biologiska könens skilda funktioner. Överförda till en social kontext talas om olikheter mellan könen som något ungefär lika naturgivet som de biologiska skillnaderna. För kvinnan sätts barnafödandet och förmågan att vara en god och vårdande mor i centrum. Hon betraktas som styrd av sin kropp och sin fortplantningsförmåga, och i enlighet med naturens lagar är det

också detta som *skä* styra hennes liv. Mannens naturgivna roll i denna modell är att vara försörjaren. Årtusenden av träning i att jaga, slåss och utveckla redskap har fått honom att utveckla förnäma kroppsliga och själsliga egenskaper såsom styrka, snabbhet, god observationsförmåga, förnuft, uppfinningsriktighet och fantasi (ibid).

I likhet med Messerschmidt (1993) och Connell (1995/2008) resonerar Hirdman (ibid: 59ff) om att ett av privilegierna med att befinna sig överordnad position, vare sig det gäller kön, ras eller klass, är att man ofta tillskrivs en status som ”normen” eller ”den normala”, från vilken andra skiljer sig. Steget är då inte särskilt långt till att den överordnade beteckningen börjar användas synonymt med namnet på den samlingskategori den ingår i (se Sacks 1972:332; Silverman 1998:78–79). En sådan betydelseglidning inom genusfältet har, enligt Hirdman, inneburit att mannen kommit att betraktas som norm inom samlingskategorin människan. I positionen ”den normala” ingår rätten att vara en ”differentierad och mångfacetterad människa”, medan de underordnades lott istället är att vara föremål för ”enkla hopklumpningar och stereotyper” (s. 47). Synen på kvinnan som helt annorlunda än mannen omöjliggör jämförelser mellan könen. Med mannen som norm, menar Hirdman, jämförs inte kvinnor och män utan kvinnan och människan, vilket rubriken ”ungdomar och tjejer” i det här kapitlet parafraserar.

Var är tjejerna?

Frånvaron av tonårstjejer i utomhusmiljöer var slående vid våra rundvandringar under fältobservationerna. Ju längre kvällen led, desto oftare såg vi större eller mindre klungor av tonårskillar och unga män som samlades runt några bänkar eller vid en bil, men så gott som ingenstans såg vi några tjejer. Detta var därför ett ständigt återkommande tema i fältanteckningarna:

7:1:1) Vi går en runda i området, men hittar inget av intresse. På vägen tillbaka går vi återigen förbi affären. Nu har ytterligare några killar tillkommit. Bara killar, killar, killar. Finns det inga tjejer här? Vad gör de? Och var är de? (Utdrag fältanteckningar A-torp, februari 2008).

7:1:2) Nere på torget sitter flera små grupper av män och killar i olika åldrar och småpratrar, men här finns inga kvinnor eller tjejer (Utdrag fältanteckningar F-hem, augusti 2008).

7:1:3) Precis som vid alla liknande tillfällen då vi suttit på detta sätt nära ett gäng ungdomar, slås jag av tanken – var är alla tjejerna? Var finns de? Och vad gör de? Märkligt. Ingen av de få flickor som passerar oss har kommit upp i tonåren, och de ytterst få tonårstjejer vi ser har i princip alltid några yngre syskon i släptåg. Till skillnad från killarna verkar de alltid vara på väg någonstans. De går förbi med en klubba eller en påse godis, men slår sig aldrig ned någonstans såsom killarna (Utdrag fältanteckningar B-berga, augusti 2008).

Flera studier om ungdomars vänkretsar visar på att tjejer och killar till största delen umgås i enkönade grupper, även om undantag givetvis finns (se t.ex. Andersson, 2002; Hammarén, 2008; Lalander & Johansson, 1999/2009; Sernhede, 2002/2007). Andersson studerar i sin avhandling också i vilken grad olika grupper besöker olika platser, och det visar sig att killar från förortsområden är de som mest frekvent träffas utomhus i det egna grannskapet eller i områdets centrum. Från min egen ungdomstid minns jag ”kioskhängande” och liknande sätt att umgås som vanligt bland både killar och tjejer. Dessa minnen gjorde mig väldigt förvånad över att knappt se några tjejer överhuvudtaget ute i områdena. Därför ställde jag ofta frågor till undersökningsdeltagarna om vad de trodde detta berodde på.

Vill inte hänga på torget

En av de vanligare förklaringarna vi fick var att tonårstjejer hellre väljer att träffas på andra sätt. I citatet nedan resonerar exempelvis en grupp poliser om vad de tror är anledningen till att de möter så få tonårstjejer ute i bostadsområdena.

7:2) ”ALLTSÅ, VART E BRUDARNA?”

ID36-POLIS: Det är ju förvånansvärt fritt från tjejer, skulle jag påstå. Det skojar vi ofta om i bussen, alltså: ”vart e brudarna?”¹⁹

[FLERA: Skratt]

ID38-POLIS: Ja alltså det frågar man ju dom själva [killarna] ibland också.

ID36-POLIS: Ja alltså, stå där i rundeln och ja alltså, alltså vad gör dom? Och hur roligt är det? [...]

ID38-POLIS: Men nu är där inte nåt direkt tjejgäng som håller på.

ID36-POLIS: Nej, inte på samma sätt, utan det är några få som är en svans till nån av killarna.

SLH: Men dom tjejerna som, även om dom inte är så många, som är ”svansen”, hur har dom det? Har ni nån uppfattning om det?

ID38-POLIS: Man ser inte dom.

SLH: Man ser inte dom?

ID37-POLIS: Nä, man ser inte dom.

SLH: Dom är inte ute eller?

ID37-POLIS: Nä fast dom, dom på nåt vis, dom kan hänga mer hemma hos varandra och så. Så att killarna dom står ju ute, ute mer. Och tjejerna kan ju ändå vara, vara två tre stycken, och så vara hemma hos nån annan tjej, men det gör inte killarna riktigt så, utan för dom är ju för många, och så kan man säga. Dom får ju inte direkt hänga hemma hos nån.

ID38 beskriver i citatet en mindre grupp tjejer som de brukar träffa på som ”en svans till nån av killarna”. Metaforen svans kan förstås i relation till en uppfattad maktordning, att svansen helt enkelt är några som får hänga med dit resten av kroken (eller flocken) bestämmer sig för att gå. Tjejer positioneras således som

¹⁹ Kommentaren ”Vart är brudarna?” knyter an till en välkänd reklamfilm för OLW chips från 1994.

passiva statister i berättelsen om killarna – de rör sig i gemenskapens periferi och deras tillhörighet är avhängig en personlig koppling till ”nån av killarna”.

Lite längre fram i citatet berättar ID37 att anledningen till att tonårstjejer ganska sällan ses ute i området är att de hellre träffas hemma hos varandra än utomhus. Istället för som statister beskrivs tjejer i den här versionen som *de som får välja var de vill träffas* (och då helst väljer hemmet), det vill säga som aktörer med valfrihet och en egen gemenskap, fristående från killarnas. Som en kontrast till detta sägs killarna vara *några som saknar denna valmöjlighet*. Eftersom de helst vill träffas många på samma gång får de inte plats i hemmet och är därför tvingade att träffas utomhus.

ID43 är i citatet nedan inne på en liknande linje:

7:3) TJEJERNA ÄR MER CIVILISERADE

ID43-FÄLT: Tjejerna dom håller sig för sig själva mest. Dom är ju mest med varandra. Antingen så sitter dom hemma eller så åker dom och fikar eller hittar på nånting likasom, men killar är ju inte såna. Tjejerna är mer civiliserade, dom kan mer, dom kan gå ut och ta sig en fika eller åka in till stan och hitta på nåt, men killar kan inte göra det lika mycket, för att dom har inte dom resurserna riktigt.

Uttalandet ovan kan sägas vila på en förståelse av torghängande som någonting ganska självklart negativt, något man antas ägna sig åt bara när andra alternativ saknas. En sådan tolkning implicerar också att ungdomsgruppers val av träffpunkt kan ses som en indikation på deras resurser i form av social kompetens och initiativkraft. Tjejerna definieras som resursstarkare och ”mer civiliserade” än killarna. Deras större sociala förmåga och kunskap om sociala spelregler gör att de mer oproblematiskt kan röra sig i flera olika omgivningar. I likhet med Messerschmidt (1993), som hävdar att protestmaskulinitet produceras som en följd av bristande resurser, menar fältassistenten att killarna (på torget) saknar vissa former av social kompetens, och därför är sämre på att ta sig bort från denna miljö.

Skillnader i tjejers och killars definition av sig själva och strategier för att hantera situationen som boende i ett utsatt och segregerat bostadsområde, framkommer på ett liknande sätt i intervjuer med förortsungdomar i en studie av Sernhede (2002/2007:102–106). Medan flera killar uttrycker en stark identifikation med sitt bostadsområde och gör ”kraftmätningen med samhället till en del av sin identitet” (s. 103), uttrycker de intervjuade tjejerna en mer positiv syn på de egna förutsättningarna att ta sig fram i livet. De satsar mer på skolan, har ofta fler fritidsaktiviteter och förefaller i stort att vara mer flexibla och rörliga, en bild som även framkommer i Anderssons undersökning (2002:242). Tjejerna i Sernhedes (2002/2007) studie sägs dessutom i mindre utsträckning hänga upp sin identitet på att vara representanter för sin stadsdel, och vara ”mer benägna att hävda att det i slutändan ändå är den enskilde individen som har ansvaret för och möjligheten att skapa sitt eget liv” (s. 104). Många tjejer ställer sig också kritiska till de killgemenskaper

som ”frodas i förorterna” och menar att dessa pojkar använder förorten som ett skydd för att slippa konfronteras med övriga samhället (s. 105).

Vill undvika kommentarer

I citatet nedan konstaterar en grupp tjejer från A-torp, som själva brukar befinna sig ute i sitt bostadsområde på kvällstid, att det är få tjejer i deras ålder som träffas på det här sättet. De diskuterar vad det kan bero på:

7:4) VILL UNDVIKA TASKIGA KOMMENTARER

SLH: Men var är alla tjejerna?

IP69U: På riktigt jag har aldrig sett, jag har inte sett, jag har inte sett en enda tjej, typ i våran ålder som vi aldrig har träffat. Aldrig.

ID70U: Dom går ju inte ut.

SLH: Vad beror det på?

ID69U: Jag brukar tänka på typ: ”var är alla tjejerna i typ artonårsåldern”?

ID71U: Men det är ju bara vi typ.

ID69U: Ja men var är dom andra då? Det måste ju finnas fler barn eller ungdomar.

ID71U: Alla dom som gick på A-skolan, dom bor ju i A-torp.

ID70U: Dom går ju inte ut, dom visar sig inte ute.

TF: Är dom hemma hos varandra då eller?

ID69U: Alltså jag vet inte.

ID71U: Typ går värsta genvägarna genom skogar och så.

ID70U: Men dom umgås väl inte med vänner i A-torp. Dom är väl aldrig hemma i A-torp. [...]

ID71U: Dom andra [andra tjejer än de själva] är rädda för att typ visa sig. Dom vågar inte gå förbi affären för att dom är rädda för att höra massa kommentarer. Alltså det är det, det är ju det vi skiter i. Vi bara går. Låt dom säga, om dom vill säga nånting – okej, fine.

ID69U: Vi vet vilka vi är och vi vet var vi står, och vi tar inte åt oss.

SLH: Menar ni att ni har er egen trygghet så, med varandra?

ID71U: Aa.

ID71U: Dom menar det ändå inte.

ID70U: Men det är ändå inte ofta dom brukar säga saker.

ID69U: Dom brukar bara typ...

ID71U: Men, men som när [tjejnamn] inte vågade gå förbi, alltså alltid när en tjejkompis till oss går förbi typ, dom säger typ: ”ödlå” och typ: ”fuck-face” och såna grejer då till och med du vet. Hon tar ju åt sig då, men vi typ.

ID69U: Jag tar inte åt mig Jag bryr mig faktiskt inte.

ID71U: Typ ”hagga” och såna grejer, men så säger dom inte till oss. [- - -] Okej, typ mot oss är dom rätt så trevliga, bara för oss ser dom ändå hela tiden. Så dom har ändå börjat snacka med oss. Vi har ändå känt dom sen vi var små. Men om vi säger a-a [tjejnamn] då, våran andra tjejkompis, hon, dom ser inte henne så ofta, så därför typ hackar dom på henne.

ID69U: Dom ska jiddra och hålla på [...]

ID70U: Hon är ju mest hemma hela tiden. Hon pluggar mycket.

Tjejerna i citatet antar att tjejer i allmänhet föredrar att vara på andra ställen på sin fritid framför att hänga på torget, men de tror också att många känner rädsla för att

få en massa kommentarer från vissa killar om de träffar på dem. Visserligen har även de själva stundtals fått höra sådana glåpord och anmärkningar, men de säger sig ha hittat en fungerande strategi för att hantera det, dels genom att tona ned risken ("det är ändå inte ofta"), dels utövar de en form av distanseringsteknik som får kommentarerna att rinna av dem utan att de låter sig påverkas. Genom att positionera sig som annorlunda än de *rädda tjejerna* presenterar de indirekt sig själva som *strategiska aktörer kunniga i "spelets regler"* och som innehavare av en motståndskraft som de andra saknar.

Därefter berättar de om en tjejkompis som är betydligt mer utsatt för killarnas kommenterande än de själva, och som tar åt sig mer än vad de gör. I replikskiftena uttrycker tjejerna en ambivalent hållning till detta, där de omväxlande anklagar ("Dom ska jiddra och hålla på") och urskuldar de mobbade killarna ("dom menar det ändå inte"). Ursäktandet påminner till viss del om de neutraliseringstekniker Sykes och Matza (1957) talar om, fast i detta fall handlar det inte om att förta verkan av egna gärningar, utan om att mildra fördömandet av *andras* negativa handlingar. De är medvetna om att vi som forskare (i likhet med många andra aktörer, t.ex. media, polisen) intresserar oss för killgäng. Mycket dåligt har sagts om dem i olika sammanhang, och kanske ville de balansera denna bild genom att förmedla att de här killarna inte är några dåliga människor innerst inne. Ur ett genusperspektiv kan denna form av neutralisering förstås som ett sätt att konstruera traditionell vårdande och omhändertagande feminitet och en förlåtande hållning.

Även killen i citatet nedan säger att tjejer i allmänhet inte nöjer sig med att hänga på torget när de är lediga. Också han framhåller killars kommenterande som en viktig orsak till att tjejer undviker denna plats, fast i hans berättelse handlar det mer om att killarna är överdrivet flörtiga.

7:5) ÖVERDRIVET FLÖRTANDE

ID94U: Jaa alltså, liksom tjejer, alltså dom, liksom, alltså en tjej gillar ju inte att stå till exempel mitt i, mitt i torget, eller utanför en pizzeria med sina kompisar. Dom gillar andra grejer, till exempel dom gillar ju kanske gå på bio eller ja-a göra nån tjejgrej eller kan festa eller ja-a nånting sånt, men dom, dom är väldigt komplexa liksom, dom gillar inte till exempel att stå i torget, till exempel, eller dom gillar inte stå vid nåt hörn, eller förstår du? För oss [killar] är det ganska normalt liksom. Och vi står, vi umgås utanför pizzerian där tjejer kanske inte, jag menar vilka tre tjejer står bredvid tjugo killar i torget? Och så står det tre tjejer och, och har en diskussion till exempel.

TF: Hur skulle dom bli sedda då?

ID94U: Nej alltså, det har inte att göra med hur dom skulle bli sedda. Dom skulle få: "Åååh, fan vad snygg du är!" Och ja, lite så.

SLH: Att det skulle vara obekvämt för dom?

ID94U: A-a liksom så, vi skulle flörta lite med dom så. Dom kanske inte gillar det liksom. Och vissa gör det, vissa killar gör det på fel sätt också liksom. Dom, dom tar i för mycket.

Till skillnad från ID43 i citat 7:3 ovan, menar ID94U att killarna väljer torget som mötesplats för att de har en väl inarbetad vana att träffas på detta sätt ("För oss [killar] är det ganska normalt liksom"). Förutom att tjejerna hellre vill göra andra saker på sin fritid än att hänga på torget, skulle de vara i minoritet om de kom dit, och killarna skulle förmodligen flörta med dem. Att en del killar gärna överdriver sin uppvaktning tror han gör situationen än mer besvärlig för tjejerna. Genom att från den stora gruppen killar på torget skilja ut en mindre grupp som inte förstår, respekterar eller rent av struntar i flörtandets oskrivna etikettsregler, konstruerar ID94U en maskulin problemkategori: *de som tar i för mycket*. Uttalandet kan också förstås som en form av självpresentation. Att han inte räknar in sig själv i denna kategori, får honom att framstå som en person som förstår och håller sig inom gränserna, även om han ingår i det "vi" som flörtar.

Tjejer som föremål för uppvaktning och ringaktning

Historier om kärlek mellan tuffa kriminella killar och vackra tonårstjejer är ett återkommande tema i undersökningsdeltagarnas berättelser, och en av de allra vanligaste rollerna som tjejer då tilldelas är som *flickvän* till någon av killarna i gänget. I detta avsnitt tar jag upp några olika varianter av denna position.

Fjortisen och den unge gangstern

En sådan historia berättas i följande citat (7:6:1-3). Fyra tjejer skildrar där sina relationer till en grupp killar under högstadiet – en tid de själva omnämner som sin "fjortisperiod". När gruppintervjun görs har det gått några år sedan dess. Tjejerna går på gymnasiet och har kommit in i nya sammanhang utanför det egna bostadsområdet. De tre citaten ingår i en längre sammanhållen berättelse om högstadietiden, men följer inte direkt efter varandra.

7:6:1) DÅ VAR VI ALLTID MED DOM KRIMINELLA KILLARNA

ID68U: Och då var man i den åldern, man, man började så här typ snacka skit,

[ID65U: Började snacka skit (skratt)]

och typ stod och snackade skit om dom [andra tjejer],

[ID67U: Man var omogen typ (skratt)]

[ID66U: Aa, massa sånt.]

och då blev dom arga och så.

[ID66U: Massa tjafs.] [--]

ID67U: Alltid var vi med dom i A-torp, dom kriminella killarna.

ID66U: Aa, vi var alltid med dom i åttan.

[ID67U: Alltid var det så.]

ID68U: Alltså det var ju då när dom gjorde kriminella grejer, alltså då var vi med.

ID66U: Aa, vi var med.

ID66U: Alltså vi var inte delaktiga, vi var inte delaktiga, fast ändå på ett sätt.

ID68U: Ja för man är ju det bara man är med.

ID66U: Men vi var ju inte...

ID64U: Vi gjorde ingenting.

ID66U: Nä, vi var inte dom själva som gjorde grejen, utan vi var ju mer...

ID68U: Amen alltså typ vid Konsum, kanske vi gick med dom in, så tog dom kanske tuggummi och en massa såna där grejer till en,

[**ID64U:** Man ville ju att dom skulle göra det till en]

till en *själv* då du vet.

[**ID66U:** Man ville ju inte göra det själv]

[**ID64U:** A-a.]

När tjejerna blickar tillbaka och reflekterar över sin närvaro när killarna begick brott, belyser de sina dåvarande handlingar utifrån sin nuvarande moral och förhandlar fram och tillbaka om det eventuellt klandervärda i det egna agerandet. Denna form av narrativ kontrastering mellan nutid och dåtid kan tolkas som en del av en konstruktionsprocess av ett nuvarande ”själv” eller ”vi”.

Berättandet om sig själva för andra människor är enligt Riessman (1990:1195–1196) ett sätt att definiera sig samt att presentera och hävda en viss identitet i förhållande till andra. Ur ett sådant perspektiv kan tjejernas förhandlande om inblandning och skuld i citatet ovan (7:6:1), ses som ett exempel på det gemensamma berättandets förmåga att gestalta gruppens identitets- och moralkonstruktioner. Tjejerna lägger fram olika typer av legitimerande förklaringar som kan fungera som ursäkter eller förmildrande omständigheter vad gäller den egna skulden, till exempel att de befann sig i en speciell utvecklingsfas, att de inte själva utförde de kriminella handlingarna och att de saker de själva gjorde sig skyldiga till var småsaker jämfört med mycket annan brottslighet. I samtalet är det framförallt ID68U som lyfter fram tjejernas eget ansvar och som hävdar en viss skuld eller att de var delaktiga (”Ja för man är ju det bara man är med”). Hon är också den som tydligast lyfter fram att de faktiskt ville att killarna skulle stjäla saker åt dem, och som uttrycker en viss ånger (”kanske vi gick med dom in, så tog dom kanske tuggummi och en massa såna där grejer till en, till en *själv* då du vet”).

7:6:2) TRODDE HAN KUNDE KÖPA TJEJER

SLH: Så ni hängde, liksom? Det var inte så att ni gjorde en massa? Ni hängde mest utomhus, och satt och snackade och så?

ALLA: A-a.

ID68U: Ja typ var med när dom gjorde såna där kriminella grejer och sånt.

ID65U: Fast ändå, vi åkte *skateboard* med dom och sånt [skratt].

ID68U: A-a [skratt] Och vi gick ju på bio och sånt.

ALLA: [skratt]

ID65U: Gick ju på *bio* med dom, och åkte *skateboard* med dom och sånt.

ID66U: Aa, dom *bjöd* ju oss. Det var en kille då som trodde att han kunde köpa tjejer, så han ba: ”jag *bjuder* dig på det”.

ID68U: Aa, alltså han ba, Liseberg, restauranger, bowling.

ID66U: Ja, alltså han slösade flera tusen på oss, tror jag.

ID68U: Det gjorde han. Det gjorde han.

ID66U: Ja, alltså typ: ”Kom lite till pizzerian, här har du hundra kronor, köp mat”, sa han. Men jag ville inte ha mat så jag tog bara pengarna och gick.

ÖVR: [skratt]

Men jag sa till honom: ”Ge mig inte pengar och sånt, du kan inte köpa mig”. Men han lyssnade inte på mig, han fortsatte att ge mig saker, så varför inte? [skratt]. Han gick och snatta rosor och, och snatta,

ID65U: Aa, just det ja [skratt]

som han gav, mobilprylar och sånt.

I citatet ovan berättar tjejerna om saker de brukade göra tillsammans med killarna under den här perioden, och om hur de då blev bjudna på allt möjligt. Lite längre fram berättar ID66U om en händelse där hon tyckte att det generösa bjudandet gick för långt (”Det var en kille då som trodde att han kunde köpa tjejer”). Hennes berättelse om hur hon tog pengarna, men inte gjorde som hon var tillsagd, kan tolkas som en form av självpresentation där hon talar om att hon vände killens kontrollanspråk till sin egen fördel – att det i själva verket var *hon* som använde killens vilja att bjuda för sina egna syften, och underförstått, att hon var en person som inte tillät andra att sätta sig på henne. De övriga tjejernas skrattande och ihågkommande kommentarer tolkade jag under intervjun som ännu en markering av att de inte längre skulle göra på detta sätt och att de nu betraktade historien som ett exempel på hur tokigt deras liv då kunde gestalta sig.

7:6:3) ILLASINNAD RYKTESSPRIDNING

ID66U: Men dom [de ”kriminella killarna” i A-torp] tror att dom är bossar, alltså typ så här, om dom, typ [affärsnamn], alla hänger ju utanför, eller hur? Alla hänger ju där, och då kan dom typ bestämma, du vet: ”Nä, det här är vårt ställe. Ni får inte vara här.” Alltså sånt kan dom ju typ säga.

SLH: Mot er?

ID66U: Nä, inte mot oss.

ID65U: Inte mot oss då.

ID68U: Mot andra. Men om det hade varit för ett år sen, för två år sen nåt sånt, så kunde dom ha gjort...

ID65U: A-a, då kunde dom...

ID66U: A-a, så kunde dom sagt...

ID67U: Jo-o! Men det var ju problem! Dom började ju kalla oss horor hit och dit.

ID66U: A-a. Och blev *jättearga* på oss.

ID68U: Aa.

ID65U: Jomen det var ju då när vi började hänga med dom från B-berga.

ID68U: A-a, ja, ja, ja, just det! Vi *slutade* ju umgåås med dom, och då blev dom skitsura på oss.

ID66U: Det var typ sommaren...

ID67U: (till mig) Vi skaffade typ andra killkompisar.

ID66U: Typ sommaren åttan till nian.

ID68U: Det var då...

ID67U: Och då började dom kalla oss hora, och...

ID66U: Och hitta på en massa rykten, för att dom nästan blev lite arga för att vi hade gått till ett annat ställe.

ID68U: Är man med dom en gång, så måste man vara med dom *hela* tiden, typ.

ID66U: A-a, typ.

ID66U: Och dom kan hitta på att typ, kanske nån hade varit med nån kille, a-a, nå då var den hora för då hade den gjort så och, alltså dom förvrängde alla grejer.

ID67U: Det har ju *alltid* varit så. Det var samma för min syster.

ID66U: Ja, alltså det har *alltid* varit så här. *Alla*, killarna är såna i A-torp. [- - -]

ID65U: Det är väldigt lätt att få rykte i A-torp. Hör nån nåt så vet *alla*, så vet *alla* det sen.

[**ID66U:** A-a, *alla* vet.]

ID66U: Det kan gå på en sekund så vet *alla* vad man har gjort.

ID65U: Så vet *alla*, vem man är med.

[**ID66U:** Aa typ sånt.]

ID66U: Så, om en typ, går och har sex med en kille, sen vet *alla* det andra dagen, redan på kvällen.

[**ID67U:** Mm.]

ID67U: Inte för att nån av oss har gjort det, men alltså... [skratt].

[**ID66U:** Nä inte nån av oss (skratt).]

ID68U: Men dom typ går, frågar såna grejer, mitt upp i ansiktet: "Har du tappat din oskuld?"

ID66U: Mm. Aa. Vem ö-öh, ö-ö-öh? [härmar]"

[**ID66U:** Mm.]

Alltså, fattar du? Har du kille ö-ö-öh [härmar]"

ID67U: Och så frågar dom varje gång dom ser en: "Har du haft sex än?"

ID66U: "Har du haft sex med honom än?" eller "har du släppt in honom än?"

ID68U: Aa, alltså: "Har du haft sex än lilla vän?"

ID65U: "Har ni haft sex än?" Alltså jag fattar inte hur dom kan med.

ID66U: Och så säger man: "Du har ingenting med det att göra!" Och då dom ba: "Aha, så du *ha-ar*?". Alltså dom förvränger vartenda svar, typ, du vet.

ID67U: Aa, *allt*!

ID65U: Och då säger man: "Nä". Och då dom: "Jasså, du har varit otrogen ö-öh" [härmar]

ID66U: Mm.

ID66U: Alltså man vill ju inte...

ID67U: Det är ju ändå ens *privatliv* liksom.

ID68U: Aa.

ID66U: Alltså dom har inget med det att göra.

ID67U: Nä.

Även denna tredje del av tjejernas berättelse har kamp om makt och om att få definiera sig själv som sitt huvudtema. En tjej inleder med en beskrivning av hur killarna kunde bete sig när de gjorde anspråk på att bestämma över en viss plats och en annan drar sig till minnes hur tjejerna, under en period då de hade börjat umgås med några killar från ett annat bostadsområde, placerades på utsidan av denna gräns. Killarna från det egna bostadsområdet reagerade då med att kalla dem för horor och sprida illasinnade rykten om dem.

Ryktesspridning är också temat för den avslutande sekvensen där killarna ställde närgångna frågor om huruvida tjejerna haft sex eller inte. Tjejerna uttrycker ett starkt avståndstagande från killarnas luskande som de verkar uppleva syfta till nedvärdering och skam. De upprepade extremformuleringarna (se Pomerantz, 1986)

om att ”det *alltid* varit så här”, ”*alla* killarna är såna i A-torp” samt ”hör nån nåt så vet *alla*, så vet *alla* det sen” har sannolikt flera funktioner. Dels kan de förstås som att de vill övertyga om att illasinnad ryktesspridning om tjejer är ett utbredd fenomen i deras värld, dels som en poängtering av det moraliskt felaktiga i sådana kontrollmetoder (och att de därför gör helt rätt som tar avstånd ifrån det). Upprördheten och markeringen av att killarna överträdde en gräns med sitt frågande, kan också tolkas som en motberättelse med referenser till vidare sociala konventioner rörande respekt för andras integritet såväl som respektabilitet (”inte för att nån av oss har gjort det, men alltså”). Ur ett sådant perspektiv kan tjejernas berättelse sägas ställa två metaberättelser mot varandra. Genom att referera positivt till metaberättelsen om ”den moderna och jämställda kvinnan som själv bestämmer över sitt sexliv”, utmanar de också en förståelse av kvinnan som ”uppdelningsbar” i positionerna upphöjd (och värd att ge presenter) eller som en opålitlig och klandervärd hora (som gjort sig förtjänt att förkastas).

Presidentfrun

Även om flertalet historier om tuffa killar och deras flickvänner är hämtade från undersökningsdeltagarnas högstadietid, finns det några berättelser som handlar om liknande relationer högre upp i åldrarna. I citatet nedan berättar exempelvis en vuxen man om hur han uppfattar kvinnornas position i de kriminella gängen.

7:7) PRESIDENTFRUAR OCH LYXLIVSDRÖMMAR

ID1V: Det finns ju tjejer som är tillsammans med killar bara för att dom är med i gäng, det händer också. Det finns ju tjejer som vill leva det här filmlivet lite grann, men jag kan inte säga att dom är med i möten och så. Men däremot vet jag också att det har funnits till exempel fruar till vissa ledare i Göteborg som tar plats och sånt, alltså som tar för sig, och alla lyssnar på henne bara för att hennes man är ledare eller president eller vad det nu kan vara. Det händer, men jag tror inte att dom har så mycket, vi snackar inte om ledargestalter eller på det sättet, men det händer självklart.

Enligt citatet är kvinnornas inblandning i gängens förehavanden i allmänhet liten. I den mån det förekommer rör det sig om undantag, och de deltar aldrig i beslutsfattande. Istället framställs dessa kvinnor främst som *vinstsökande lyxkonsumenter*, det vill säga som personer som lockas av att få del av de ekonomiska vinsterna från den kriminella verksamheten, men också som personer som alla lyssnar på på grund av deras relation till gängledare.

Hang around-brudar och den omhändertagande mamman

I citatet nedan berättar en vuxen kvinna som tidigare i livet varit sambo med en kriminell man, om liknande erfarenheter, men också om de negativa sidor som denna livsstil kan innebära.

7:8) SPÄNNING, SMYCKEN OCH HUSRANNSAKAN

TF: Var är tjejerna nånstans?

ID52V: Dom är ju bara såna här hang arounds så att säga. Dom är, vad heter det? Dom finns där det finns droger och pengar och så.

TF: Dom dras till?

ID52V: Spänning, kriminaliteten. Det är snabba pengar, det är ett intensivt liv. Jag kan bara tala från min erfarenhet, när jag träffade min sons pappa. Det händer mycket saker, oerhört mycket. Det kommer snabba pengar, det är fina bilar, det är mycket smycken, det är så och så och så. Samtidigt finns det en baksida också. Det är ju husrannsaknaren var och varannan dag, det är in för provtagningar. Det är så, nånstans så bryr man sig inte om det, tills den dagen då man väntar barn. [...] Dom här är, dom här psykopaterna skulle jag nästan kunna kalla dem. *Många* av dom har ju psykopatbeteende. Dom är ju väldigt, dom lyfter ju upp en människa till skyarna, du är guld värd, tills den dagen som du säger: "Nej, nu vill jag inte vara med mer. Jag vill inte leva det här livet", så. [- - -] Så länge det går deras väg så går det bra. Dom är fruktansvärt charmerande. Samtidigt så är det ju den här vanliga jävla mammarollen som många med mig har att: "han ska minsann bli bra". Det här vanliga. Alltså kolla dom som åker in för hur grova mord som helst, och grova grejer, dom har beundrare. Det är för fan kö till Kumla att komma in. Det är ju skrämmande.

I citatet berättar ID52V om sina egna erfarenheter av att vara flickvän och sambo till en kriminell gängmedlem. Precis som i föregående citat menar hon att många tjejer själva söker sig till den här typen av spännande och händelserika miljöer. Hon kategoriserar dem som *hang arounds*, det vill säga några som befinner sig i närheten, men som inte ingår i den innersta kretsen i gemenskapen (jämför "svansen" i citat 7:2), och även hon framhåller att många tjejer i hög grad är hugade konsumenter av de vinster som den kriminella verksamheten genererar.

Med sina egna erfarenheter som utgångspunkt talar hon också generaliserat om den baksida livet som flickvän till en kriminell kille för med sig i form av exempelvis ständiga kontroller från polisens sida. Detta är emellertid något hon menar är ganska lätt att bortse ifrån – åtminstone till den dag då man väntar barn och önskar leva en annan typ av liv. Den här delen av berättelsen har bitvis karaktären av en vändpunkt – de tidigare rollkaraktärerna (spännande pojkvännen och flärdfulla flickvännen) hamnar i ett nytt ljus och omvärderas. Enligt ID52V sker denna omvandling i den stund då den gravida flickvännen berättar för pojkvännen att hon inte längre vill leva livet på det sätt de gjort hittills. Hennes tidigare så charmerande pojkvän ändrar då sin inställning till henne – så drastiskt att ID52V kategoriserar det som (nästan) psykopatbeteende. Plötsligt knuffas hon ner från den piedestal han tidigare placerat henne på. Flickvännens svar på denna reaktion blir, enligt ID52V, att utveckla en ny roll i förhållande till pojkvännen – från flärdfull flickvän blir hon även hans vårdande och omsorgsgivande mamma.

Genom att tala om fenomenets stora utbredning markerar ID52V att hennes berättelse gäller för betydligt fler än bara henne själv – "*Många* av dom har ju psykopatbeteende", "Samtidigt så är det ju den här *vanliga* jävla mammarollen som *många* med mig har" och "det här *vanliga*" [mina kursiveringar]. Konstaterandet att

fängslade våldsbrottslingar har många beundrarinnor är ägnat att förstärka hennes tes att många kvinnor attraheras av, vill ta hand om och förändra våldsamma män. I den avslutande meningen värderar hon detta beteende som ”skrämmande” och markerar på så vis att hon numera tar avstånd ifrån den här typen av pojkvänsrenoverande projekt.

Den räddande ängeln

En annan vanlig roll som flickvänner till kriminella killar tilldelas i berättelserna är vad som kan kallas för *den räddande ängeln*. På ett liknande sätt som *den ombänder-tagande mamman* i citatet ovan är även denna rollkaraktär involverad i ett projekt att omvända en kriminell pojkvän. En skillnad är dock att här beskrivs arbetet som framgångsrikt.

7:9) TJEJER SOM STÄLLER SKÖTSAMHETSKRAV

ID48U: Ja, man hade ju kommit, man hade ju mognat en del. Jag träffa en tjej som inte var från, riktigt var från samma värld som mig, som kommer från en liksom trygg och säker uppväxt, och hela den biten liksom. Så har hon har fått en att, eller hon har fått en, man växer ju in i andra värderingar helt enkelt, åldersmässigt, på fyra år. Det gör en del så. Det gör en väldig massa ifrån arton till tjugotvå liksom. [- - -] Jag vet inte riktigt, jag sa ju upp ganska många bekantskaper där, så det är lite svårt att säga alltså, men det beror helt på. Alltså jag kan bara se lite till hur deras tankesätt och tillvägagångssätt var innan liksom, och hur slumpartade händelser i deras liv, har dom träffat en tjej som dom helt plötsligt tycker väldigt mycket om och så, så får dom ju faktiskt börja sköta sig och stryka skjortan på morgonen liksom. Men det blir väl lite så.

ID48U berättar ovan om hur flera av killarna i gänget, inklusive han själv, blivit mer vuxna, antingen för att de helt enkelt mognat eller på grund av att de har träffat en tjej som kräver skötsamhet. En annan kille har liknande erfarenheter:

7:10) SLUTAR AV KÄRLEK

ID74U: Nämen tjejer är ju dom också, dom, vissa tjejer kan ju också vara såna som är väldigt, väldigt så här öh om du tar droger: ”Bort från mig!”, du vet, så. Sen finns det självklart såna som tänder på sånt, om man säger så, som tar själv. Om du, om en, om jag, om han tar droger eller nånting, så kan ju den tjejen kanske också typ: ”Kom vi tar en tillsammans”, du vet. Men det finns ju tjejer som inte gör det. Och dom frågar ju en direkt så: ”Är du pundare?” Dom går ju rakt på sak: ”Öh, röker du på?” ”Nej, har aldrig gjort det”. Jomen, det finns, vad jag anser, det finns tjejer som kan få en människa att sluta med kriminalitet och droger och hela det köret. Också, för börjar en människa verkligen tycka om en annan människa, och kanske den ena av dom knarkar, eller är alkoholist, eller är kriminell, och den andra ber en att sluta, då slutar man för den människans skull – för att man tycker om personen.

I citatet berättar ID74U om sina tankar kring olika kategorier av flickvänner till kriminella killar; de som tänder på killar som tar droger och som själva tänder på och de som strikt markerar att de inte tolererar att pojkvännen använder droger. Han

menar att om kärleken mellan dem är tillräckligt stark kan flickvännens önskan om ett liv tillsammans vara tillräcklig för att han skall lägga av med droger och brott.

Den räddande ängeln beskrivs som en känslomässigt betydligt stabilare person än sin pojkvän. Hon har ett mer vuxet och välanpassat normsystem och gillar ordning och reda, (bland annat strukna skjortor), och till skillnad från den omhändertagande mamman *lyckas* faktiskt den räddande ängeln. Killarna i dessa förhållanden berättas om som att de nästan ger upp i förhållande till sina starka flickvänner, och det är kärleken till henne som sägs få dem att rätta sig efter hennes regler och avhålla sig från kriminalitet och droger. I slutet av citatet talar han inte längre bara om att en tjej kan få en kille att vilja sluta med droger och kriminalitet utan om ”en människa” som slutar för ”en annan människas” skull, vilket kan betyda att han menar att förhållandet även kan vara det omvända.

Troféflickvännen

I flera av killarnas berättelser innehar tjejerna en ganska undanskymd roll. Det händer också att de, som beskrivs i citatet nedan, betraktas som ett slags trofé, vars värde är avhängigt hennes utseende, det vill säga – ju snyggare tjej desto finare trofé.

7:11) FARLIGASTE KILLEN MED SNYGGASTE TJEJEN

ID20U: Det fanns alltid en i skolan, den farligaste, den starkaste, den som slogs mest och tog allas mobiler, det fanns det alltid. Just då var en B-ländare, som nu är [gängnamn]. Då var han ingenting, kriminellt då, då var han mera bara en stökig sådär. Det var alltid, och *alla* visste hans namn, och lärarna kunde hans hemnummer och personnummer utantill. Och polisen och allt det där, rökrutan, och han slog allihopa. Han skulle ha snyggaste tjejen. Ville hon inte det så var hon hora och ingen fick vara tillsammans med henne.

Huvudpersonen i berättelsen ovan är den farligaste och starkaste av alla killarna i skolan, en karaktär ID20U menar finns på alla skolor, i varje tid. Figuren är välkänd och återfinns i ett otal populärkulturella filmer och musiktexter, inte minst inom exempelvis highschool-, västern- och gangstergenrenerna som ”the badboy”, ”gun slingern”, eller ”the G” (i betydelsen häftige gangstern). Även karaktären *vacker flickvän* till en sådan kille är en välbekant populärkulturell gestalt. Relationen mellan dessa killar och deras sköna flickvänner beskrivs av ID20U knappast som ett förhållande byggt på samförstånd mellan jämbördiga parter. Hans erfarenhet är istället att killen väljer ut sin vackra flickvän som trofé. Som utvald har hon då att välja på antingen att acceptera inviten eller att stämplas som *utstött hora* som inte får röras av någon annan. Historien berättas med ett avståndstagande från ID20U:s sida, vilket kan tolkas som att han själv aldrig varit en del av denna form av samspel, utan att han talar i egenskap av utanförstående betraktare.

Hejarklacken

Flera av de intervjuade killarna berättar också om att tjejerna i förhållande till killarna i de yngre gängen var tänkta att fungera som *beundrare* och *hejarklack*. I citatet nedan delar exempelvis ID90U med sig av sin bild av förhållandet mellan tjejer och killar under hans högstadietid.

7:12 TJEJER SOM HEJARKLACK

ID90U: Vi var minst tjugo personer. Minst, minst, minst. Och där, bara där har vi, det är ju dom två, det var typ jag kände dom tio, han kände dom tio och dom tio kom, och vi blev till slut så blev det M-berget. Så vi hade, alltså jag minns att jag bodde bredvid M-platsen, så oftast där vi brukade träffas. Det var exakt där bakom där jag bodde. Och där hade vi, vi hade ungefär tio killar från F-torget, fem från N-dalen och så hade vi tio tjejer från C-holmen och D-dala. Så vi hade ganska många tjejer i gruppen också. Men tjejerna, dom var man mest, det var mest hade vi dom för att annars det skulle se ganska bögigt ut. Så tjejerna fick aldrig vara med på nånting. Dom var kanske med nån gång när vi skulle bråka, och dom skulle få vara hejarklack du vet. Det var aldrig nånting så där.

TF: Men tjejerna var inte tillsammans med nån av er, eller var det?

ID90U: Jo, jo självklart men, du vet, det var, vi hade ju, alla hade flickvänner då, eller så var det, så var man på G med nån såhär men, men dom var aldrig med som när vi begick dom här kriminella handlingarna. Dom var bara där när vi hängde och pratade om nånting, när vi träffades dom två första timmarna, när vi bara pratade om saker, eller körde boxleken, så var dom där mest för att skratta, och vi skulle visa hur starka vi var och så där. Så då var tjejerna inblandade.

I likhet med många andra berättar killen i citatet ovan om hur en grupp killar under högstadietiden brukade samlas på en viss plats, ibland i riktigt stora grupper. Vid deras sida befann sig då ibland också en grupp tjejer som (i alla fall ur killarnas synvinkel) var där för att beundra och heja på killarna och skratta om de sa något roligt, det vill säga hade som funktion att stärka killarnas bild av sig själva som starka unga män med hög status. Enligt ID90U fungerade tjejernas närvaro dessutom som en maskulinitetssignal till omgivningen, det vill säga var ett sätt att tala om att killarna i gruppen inte var homosexuella ("för annars det skulle se ganska bögigt ut").

Flera av de tjejpositioner som presenterats i citaten ovan kan sägas ingå i ett SRP-förhållande (*standardized relational pair*), det vill säga en form av duplikativa organisationer som endast består av två kategorier som ömsesidigt definierar varandra och som förutsätts ha vissa rättigheter och skyldigheter till varandra. Utmärkande är även att en eventuell frånvaro av den ena av parterna blir särskilt synlig (se Sacks 1972:37, 334; Silverman 1998:81f). Exempelvis kan en "svans" förutsättas tillhöra en större "kropp" (av killar), och för att beteckningen hang around-tjej skall bli meningsfull måste det finnas ett gäng (av killar) att "hänga runt". På samma sätt behöver hejarklacken ett lag (av killar) att uppmuntra; presidentfrun en president; trofén en "troföägare; den omhändertagande mamman någon som är föremål för hennes omsorger och den räddande ängeln någon som undsätts av henne.

Tjejer som stökar, bråkar, slåss och rånar

I undersökningsdeltagarnas berättelser förekommer även tjejer som själva bråkar, slåss och rånar. Tjejer med den här typen av livsstil bryter på många sätt mot den traditionella genusordning som talar om hur tjejer respektive killar bör eller kan vara. Enligt Pettersson (2001/2007:74) uppmärksammas våld både i kriminologisk forskning och inom genusforskning som en viktig del i konstruktionen av manlighet. Viljan och modet att ta till våld ses framförallt som ett verktyg för att markera vad man *inte* är, till exempel feg, svag, feminin eller homosexuell. I en undersökning om ungdomars konstruktioner av gärningspersoner (Pettersson, 2003a:24–26) beskrevs tjejer som slåss, både av killar och tjejer, som sjuka, galna och onormala. Detta gällde i betydligt mindre omfattning för killar som agerar på samma sätt. Vare sig man tyckte det var bra eller dåligt att killar slåss, beskrevs det ändå som ett relativt normalt beteende. Denna könsuppdelade syn, där våldsanvändande hos killar ses som naturlig medan det hos tjejer betraktas som onormalt och sjukt, ger killarna, menar Pettersson, ett större handlingsutrymme för kriminalitet, vilket i sin tur antas vara en viktig orsak till att de begår fler brott än tjejer.

När undersökningsdeltagarna i den här studien talar om tonårstjejer som begår brott omnämns detta i regel som sällsynt, och det sägs sällan röra sig om särskilt grova brott. En kategori som därför utmärker sig är det så kallade *tjejjänget*. För det mesta avses då en grupp tjejer som rånar och misshandlar främst andra tjejer. I citaten nedan berättar först en grupp poliser och därefter två socialsekreterare (myndighetsutövande) om sina erfarenheter av samma tjejjäng:

7:13) VÄRSTA TJEJGÄNGET

ID39-POLIS: Vi hade ju ett tjejjäng, som var värst i Västra Götaland, under ett tag där, som begick personrån och överfall, och var oerhört utstuderade i sitt våldsanvändande. Alltså det var förnedring, och man brände med cigaretter, dom [de angripna tjejerna] fick klä av sig nakna och så vidare. Men där har väl en del insatser gett resultat tror jag.

ID40-POLIS: A-a, faktiskt. Det är ändå positivt att se hur det gänget plockades isär, och att dom ändå är hyfsat okej, många av dom. [- - -]

TF: Och det var insatser från?

ID38-POLIS: Soc bland annat.

ID37-POLIS: Några av dom här tjejerna har ju tyvärr fortsatt att, att vara problematiska och varit brottsaktiva, fast inte i en gängkonstellation, utan en och två för sig.

SLH: Men är det tjejer för sig och killar för sig? Det är ingen...

ID37-POLIS: När det var som värst, då var det ju bland annat sån här, internetuppvigling, och då var ju även en del killar med vid vissa konfrontationer, men mest var det tjejerna för sig själva.

7:14) DET SPLITTRADE TJEJGÄNGET

ID26-SOC: Och även kriminella tjejer, vi får ju inte glömma tjejerna. Det känns som att man bara sitter och pratar om killar, men det är det ju inte, vi pratar ju även om tjejer som är, och har varit kriminella och använt mycket droger och så. Men det är ju få tjejer som håller den kalibern som många av killarna på tjänsterna [socialsekreterargrupp-

pens tjänster]. Det är några stycken som är, ja några stycken, men dom är ju inte lika många, dom tjejerna som jag har som har varit kriminella, det är ju typ *några* grejer, men inte. Om vi säger för tre år sen, då var det ganska mycket tjejer in också. Men man kan ju, rätta mig om jag har fel, men jag tror att tjejerna har kommit lite längre än killarna i vettigt liv i dag. Men dom har liksom, det finns ju i andra stadsdelar, men inte här just nu. Jag tror att tjejgäng splittras lättare, för tjejer har väl en förmåga att bli mer ovänner och så, och det är mycket skitsnack. Jag tänker på [gängnamn] då, hur det splittrades, så *starka* som dom var då. Det har ju inte killgänget gjort på samma sätt. [---]

SLH: Men det är splittrat nu?

ID27-SOC: Det är splittrat *det* gänget ja, efter flera domar och mycket arbete. Ja, dom höll ihop länge, men nu är dom splittrade.

SLH: Vad rörde det sig om för typ av kriminalitet?

ID27-SOC: Ja väldigt rå misshandel, och bränt offer med cigaretter och väldigt grovt.

Både poliserna och socialsekreterarna tar i sina berättelser upp upplösandet av tjejgänget som resultatet av lyckade myndighetsinsatser ("gänget plockades isär" och "Jag tänker på [gängnamn] då, hur det splittrades"), vilket kan sägas knyta an till metaberättelsen om *det goda och nyttiga professionella ungdomsarbetet*. Från att i gängkonstellationen ha varit väldigt våldsamma och brottsaktiva övergick tjejerna då till att skapa sig ett "vettigt liv", bli "hyfsat okej" eller till att begå brott en och en eller i par. Som en bidragande anledning till att tjejgänget kunde splittras nämns också ett antagande om att tjejers gemenskap präglas av inre schismer (till skillnad från killars gemenskap som konstrueras utifrån sammanhållning och lojalitet).

Samma som killarna

I citatet nedan berättar ID19U om hur hon genomgick en förändring när hon under högstadiet hamnade i ett sammanhang i skolan där den viktigaste valutan för att nå social status, såsom hon uppfattade det, var att visa sig tuff, hård och att inte vara rädd för att slåss.

7:15) KOLLA VAD COOL JAG ÄR!

TF: Du sa att det tog fart när du kom till [särskild undervisningsgrupp], vad innebär det rent konkret?

ID19U: Alltså då var det ju mer, alltså innan det var det ju mer att jag var bara allmänt elak och sånt mot lärarna och så, men alltså när jag kom dit så var det mera att bara för att dom var värre än vad jag var, jag var ju *egentligen* inte så "bad", om man säger så. Jag var ju egentligen ganska snäll, men när jag hamnade i den klassen så var det liksom att jag måste bevisa mig själv på nåt sätt. Så jag började umgås med dom tjejerna som gick där, och dom typ slogs ju typ varannan dag i skolan, och då får väl jag också göra det, bara för att visa att jag är inte liksom, jag vet inte, *svag* om man säger så. [---]. Liksom på deras fritid så var dom liksom ute och rände hela nätterna och sånt där. [---]

TF: Den här misshandeln [en specifik händelse som talas om tidigare under intervjun], vad var det? Var det liksom, det finns väl olika misshandelssituationer också, men det är som att vara med i ett bråk och misshandla någon, vad väcker det för nån känsla?

ID19U: Alltså jag var väldigt kall när jag var ung.

TF: Har du varit med om flera såna situationer?

ID19U: Nä, alltså när jag blir arg, så blir jag arg och då vet jag inte vad jag gör. [- - -]

TF: Och då fick du känslan av att du stängde av så under tiden?

ID19U: Ja det gör jag, alltså jag stänger av alltså allting. När jag blir arg, jag bryr mig inte liksom om vem det är som står framför mig. Aktar inte den sig så kan det gå illa.

TF: Efteråt liksom när det är, funderar man nånting på den situationen efteråt, liksom vad hände då?

ID19U: Ja idag kan jag tänka varför jag gjorde så överhuvudtaget, alltså om jag ser tillbaka på skoltiden så kan jag tänka så: ”varför var jag sån överhuvudtaget”? Det är ju helt onödigt liksom, dom äldre brydde ju sig inte ens om oss sjuor när vi kom.

TF: Tyckte det var onödigt liksom?

ID19U: Ja det var ju egentligen helt onödigt, för dom brydde sig ju inte egentligen, utan dom bråkade ju mest med sina egna, så det var ju. Idag så kan jag tänka att det jag gjorde var meningslöst för det har ju inte hjälpt mig nånstans direkt, det har ju bara försämrat för mig i så fall. [...]

TF: Efter sån här misshandel, pratar man med sina kompisar eller nånting?

ID19U: Ja det är väl klart att man gör det, det är ju om du liksom, har fått en blåtira så säger man: ”Jamen du skulle sett den andra, hon ser ännu värre ut”, och liksom: ”Hon slogs som en riktig tjej”. Men du förstår vad jag menar, men det är ju samma sak som när killarna har bråkat med några andra, dom går ju och skryter om det också, tjejer är likadana. Vi gör det med.

TF: Varför skryter man om det då?

ID19U: Alltså jag vet inte, det är väl för att verka: ”Wow, kolla på mig vad cool jag är!”, eller jag vet inte.

I sin berättelse om eftersnacket och ”skrytet” i gänget efter en misshandel eller slagsmål använder denna tjej killars beteende som referensram (”det är ju samma sak som när killarna har bråkat med några andra”), vilket i linje med Petterssons undersökning (2003a) kan tolkas som att killars beteende i våldssituationer utgör en mall för det ”normala våldsanvändandet” och därför är något som tjejers våld kan jämföras med.

Att tjejen i citatet använder killars sätt att vara som referens till sitt och de övriga tjejernas beteende, reser frågor kring vad det är för typ av ”drama” de i gänget iscensatte genom sitt våldsanvändande (Butler, 1990; Pettersson, 2003b:144ff). Förmodligen spelar våld generellt sett en stor roll i situationer där dominans är ett viktigt mål, oavsett om det rör sig om kill- eller tjejhierarkier, men man kan ändå fundera över vilka mer specifika funktioner våldet kunde ha i just det här fallet. Kanske såg ID19U på det som ett *könsjämligt projekt* – att hon och kompisarna bara gjorde samma sak som killarna. Man kan också tänka sig att de ville *visa sig lika dugliga som killarna* i konsten att slåss och dominera över andra eller att de strävade efter att bli upptagna som värdiga medspelare i en manlig hierarki. Det finns också forskare som hävdar att tjejers våldsanvändande, när den som i det här fallet handlar om en typ av könshomogent statusbeteende (att våldet är riktat mot andra tjejer) snarare bör förstås som ett *feminint projekt*. I boken *Flesh and Blood: Adolescent Diversity and Violence* (2004) diskuterar Messerschmidt två skilda funktioner av våldsanvändande hos tjejer, och han använder två tjejer, Tina och Kelly, för att beskriva detta. Tina

riktade sitt våld framförallt mot andra tjejer för att uppnå en högre status gentemot dem. Messerschmidt menar därför att hennes våldsanvändande syftade till att konstruera femininitet. Den andra tjejen, Kelly, riktade istället sitt våld mot killar. En bidragande orsak till det sades vara att hennes styvfar, som hon stod väldigt nära, uppmanade henne att ”go for the guys”. För att vinna respekt hos killarna var det enligt honom nödvändigt att visa att hon kunde slåss mot pojkar. Eftersom Kellys mål var att vinna respekt inom en manlig hierarki, kategoriserar Messerschmidt hennes våld som konstruktion av maskulinitet. Utifrån Hirdmans (2001/2010) resonemang skulle Kellys agerande därför kunna tolkas som ett försök att kunna konstruera positionen A–A (Hirdman, s. 27–28). Även om tjejen i citat 7:15 jämför sitt våldsamma beteende med killars är det trots allt främst riktat mot tjejer. Utifrån Messerschmidts resonemang påminner det således mer om Tinas beteende än Kellys, det vill säga som en konstruktion av dominant femininitet riktad mot andra femininiteter, snarare än maskulinitet.

Otänkbart för en tjej

I likhet med tjejen i citatet ovan har ID47U varit med i ett tjejgäng och begått brott som innefattar våld, och även hon använder killar som referensram för det egna beteendet. Fast i detta fall handlar det inte om likheter, utan om skuld känslor och ett ifrågasättande av den egna femininiteten till följd av att hon har kunnat utföra den här typen av maskulina handlingar.

7:16) INGET TJEJER SKA HÅLLA PÅ MED

TF: När misstänkte man att det var ni som låg bakom rånet?

ID47U: Samma kväll.

TF: Samma kväll. Kom polisen hem till dig då eller?

ID47U: Nej, dom stannade bussen, så var vi tre stycken som blev anhållna till dagen efter. Och så placerades jag.

TF: Och din känsla då, för då var du anhållen och fick sitta inne på polisstationen [...] Minns du hur du tänkte och hur du kände då?

ID47U: Alltså jag tänkte mycket då. Alltså, om jag ska berätta exakt, såsom jag tänkte då, då tänkte jag att jag var tjej, och vart jag kommer ifrån också, och plus att det var, då, alltså då, jag tänkte att det var ingenting tjejer skulle göra, det jag gjorde. Förstår du?

TF: Jaha, okej.

ID47U: Plus hur folk skulle tänka, och vart jag kom ifrån och med familj och sånt.

TF: Hur tänkte du på det här, ”hur jag kom ifrån”, vad var det?

ID47U: Alltså, alltså jag är ifrån C-land [...]. Där skulle man inte ens tänka tanken om att en tjej skulle göra nåt sånt faktiskt.

TF: Fick du nån, kände du nån form av skam eller skuld känsla, eller hur kan man beskriva dom känslorna?

ID47U: Ja, efteråt familjen satte mig på plats faktiskt. Min mamma var väldigt snäll av sig från början. Det gjorde också att det blev, att jag kunde göra massa saker. Men sen så, efter den kvällen, så blev hon också väldigt hård, och det fick mig också att förändras.

Den känsla tjejen i citatet ovan beskriver – att hon upplever sig som fångad mellan två världar – kan utifrån en diskursteoretisk förståelse beskrivas som att hon positioneras av diskurser som befinner sig på kollisionkurs med varandra. Dessa tilldelar henne motstridiga subjektpositioner – ett tillstånd Laclau och Mouffe (1985/2008:115) talar om som att subjektet är ”överdeterminerat”. Den flytande signifikanten ”tonårstjej” knyts i detta fall till två motstridiga diskurser. Inom diskursen om *den fräcka kompis*en uppfattas egenskaper som *mod*, *tuffhet* och att *våga bryta mot konventioner och lagar* som socialt framgångsrika och beundransvärda. Det fördömande hon förväntade sig av sin familj, när de skulle få reda på vad hon hade gjort, är kopplat till en annan diskurs om signifikanten tonårstjej. Inom denna tas avstånd från den typ av aktiviteter som kompisgänget sysslade med, inte minst när det gäller positionen dotter, och istället hyllas egenskaper som *skötsamhet*, *laglydighet* och *icke-våldsambhet*.

Om systrar på torget

Ett vanligt sätt att förklara tjejers frånvaro utomhus på kvällstid i de områden vi besökte var att hänvisa till kulturella normer om vad som är accepterade umgängesmönster för pojkar respektive flickor i tonårsåldern. I detta fall omtalades tjejer av killar framförallt i positionen som systrar.

Ser inte bra ut

I utdraget nedan, hämtat från fältanteckningarna, har jag och min kollega närmast oss ett gäng killar, som står och hänger på ett torg i B-berga. Stämningen är ganska uppsluppen. De skämtar mycket, både med varandra och med oss, och medan vi står där och pratar utspelar sig följande:

7:17) SER INTE BRA UT OM VÅRA TJEJER HÄNGER UTE

- Kolla den tjejen! Vem är hon, säger en av de äldre killarna och pekar mot en tjej som går in i en trappuppgång alldeles intill.
- Jo, men hennes kille bor ju där, svarar någon.
- Hoppas dom gör slut snart [skratt]!
- Det är det vi behöver här, fler tjejer! Kan ni fixa det, säger en av killarna riktat till oss.
- Jasså det är tjejer ni vill träffa, säger Torbjörn lite skämtsamt.
- Ja absolut. Här är alldeles för lite tjejer. Dom vill inte komma hit.
- Det är faktiskt nåt som vi har undrat över när vi har varit runt på olika ställen, säger jag. Ofta ser man killar som ni som träffas ute någonstans och snackar, men man ser nästan aldrig några tjejer, varför är det så?
- Våra systrar? Nämen, dom får inte gå ut. Dom ska vara hemma och städa, laga mat, passa småsyskonen.

[Killarna skrattar och utbyter blickar.]

- Nej, vi är inte som svenskarna, säger en annan. Våra tjejer får inte hålla på och springa ute. Dom ska vara hemma. Det ser inte bra ut om dom hänger ute [skratt].

- Så är det svenska tjejer ni vill skall komma hit, säger jag med en ganska skämtsam ton.
- Ja, och snygga skall dom vara. Kan ni fixa det? [skratt] (Utdrag fältanteckningar B-berga, oktober 2008).

Som jag nämnde tidigare är stämningen under mötet med dessa killar ganska uppsluppen. Vi har aldrig träffats förut och vi närmar oss dem på deras hemmaarena. En stor del av kommunikationen går därför ut på att presentera oss för varandra. Även om de är välkomnande i sin attityd till oss, förekommer också en del uttalanden som tyder på att de vill testa hur vi reagerar – om vi är accepterande, överlägsna, vill moralisera över dem samt, inte minst, om vi har ”rätt sorts humor” och står ut med en viss sorts lite grova skämt utan att bli förnärmade eller chockade. Av denna anledning är det lite svårt att veta vad som avses med talet ovan. Den begränsade tillgången på tjejer verkar vara en populär fråga att diskutera, men om det mest handlar om att säga detta inför kompisarna bara för att det förväntas av dem, eller om det är ett uttryck för en djupare önskan, är svårt att uttala sig om. Den skämtsamma tonen gör det också svårt att avgöra i vilken utsträckning de menar allvar med vad de säger om att systrarna inte får gå ut och att det inte ser bra ut om de hänger ute. Kanske menar de vad de säger, kanske driver de med vad de uppfattar som ”svenskarnas bild av invandrartjejens livssituation” eller också rör det sig om en mix av allt detta.

I nästa citat uttrycks en liknande inställning under en intervju med tre killar i övre tonåren.

7:18:1) VAD GÖR DIN SYSTER I TORGET?

ID92U: Det är faktiskt ganska ovanligt [att tonårstjejer vistas utomhus kvällstid], för där är det oftast liksom, invandrare, och det är lite ovanligt faktiskt hos många. Typ: ”Syster var ute länge”, och så. Oftast så känner alla du vet. Killar så typ. Jag hade inte, vissa hade inte kunnat gå ut med nåns syster som man känner, så jag tror det beror på det också.

ID93U: Vad gör din syster i torget? [skratt]

SLH: Hur menar du? Får dom inte? Är det är olika regler för tjejer och killar?

ID94U: Precis.

ID93U: [gapskratt]

Enligt ID92U träffar man på så få tjejer utomhus på kvällstid i hans bostadsområde, för att det bor många invandrare där. Om en tjej skulle ses ute sent på kvällen, särskilt om hon var i sällskap med en kille, skulle det kunna uppfattas som ganska opassande. Medan ID92U berättar om detta, börjar ID93U att skratta intensivt, och utbrister ”Vad gör din syster i torget?”. Min förståelse av denna händelse är att han för sitt inre ser en scen utspelas där någon uttalar denna replik, vilket han upplever som absurt och omåttligt roande.

Temat tjejer på torget leder oss in på en diskussion om vad killarna tänker om dessa könsskilda uppfostrings- och umgängesregler, och jag ser en möjlighet att ut-

forska en fråga som följt mig sedan det tidigare nämnda mötet med killarna på torget i B-berga (utdrag 7:17 ovan).

7:18:2) ”DET LIGGER I KULTUREN”

SLH: Det var några killar vi pratade med, vi pratade med några killar som stod så, ett gäng, på ett torg, och då var det nån där som sa att det skulle vara bra om det fanns fler tjejer där.

ID93U: Alltså det är brist på tjejer [skratt].

SLH: Det är brist på tjejer? [skratt] Men för jag får inte ihop det hela, alltså, vi har pratat med andra killar som säger man vill ha tjejer, man vill ha jättemånga tjejer, men om tjejerna inte får vara ute? Alltså är det svenska tjejer, eller alltså?

ID94U: Njaa.

ID93U: Nja, alltså...

ID92U: Nej men som jag sa det faktiskt, det är oftast nån som har, vi säger en tjej. Man hittar en tjej som är fin, säger vi, [...] om jag ska försöka träffa henne eller nånting, oftast det är så, hon har en kusin, nån bror nånting, som, som inte låter henne vara med nån kille, så om jag träffar henne så är det stor risk att jag blir misshandlad eller nånting.

ID94U: Det ligger i kulturen.

ID92U: Ja.

ID94U: Eller ja, för mig låter det självklart – svensk, kines, vad som helst liksom, det är inte. Alltså, jag skulle bli, inte upprörd, jag skulle bli *jättearg* om jag skulle se min syster med en kille. Det, jag vet inte, men, kanske inte så men.

ID92U: Ja, alltså, alltså.

ID94U: Alltså det, det är bara så, man är född med det liksom. Okej, det finns vissa också som liksom: ”okej”, dom tycker det är okej att deras systrar har pojkvän och såna grejer, men dom kanske, vad jag tror, dom blir *lite* arga kanske, om dom ser dom pussas och så.

ID93U: Pussas! [skratt]. [- - -]

SLH: Är det här bra eller dåligt, tycker ni?

ID92U: Jag tycker det är jättebra.

ID93U: Alltså jag tycker det är *jättebra*. Alltså det är det, när jag, när jag själv, alltså vi säger, när jag själv tar min tjej i handen, framför min pappa, då jag, alltså jag kommer ha skitmycket respekt för honom. Alltså, alltså jag vet inte, men det är bra. Jag tycker det är skitbra.

På mina frågor hur de får ihop sitt resonemang om att de träffar för få tjejer ute, samtidigt som de inte anser att deras ”egna tjejer/systrar” skall vara ute och träffa killar, svarar gänget på torget och de intervjuade killarna på ett liknande sätt: ”Här är alldeles för lite tjejer” respektive ”Alltså det är brist på tjejer” och ”Våra tjejer får inte hålla på och springa ute. Dom ska vara hemma. Det ser inte bra ut om dom hänger ute” och ”Alltså, jag skulle bli, inte upprörd, jag skulle bli *jättearg* om jag skulle se min syster med en kille”. Likheten i respons får mig att fundera på om det kan vara fråga om ett maskulint standardsvar för tonårskillar – att man som ett slags ”heterosexuell varudeklaration” alltid förväntas svara att man vill ha kontakt med fler tjejer. Om ”talet om systrar som inte får gå ut” betraktas på ett liknande sätt, kan även detta förstås som en sådan standardiserad konstruktion – att det

handlar om att inför andra killar presentera sig som ”en duglig man” genom att visa att man har kontroll över sina systrar.

Samtalet går sedan över till de olika kulturrelaterade roller som killarna förväntas upprätthålla i förhållande till tjejer. Eftersom jag fortfarande inte riktigt tycker mig ha förstått skälet till den uppdelning de gör mellan tjejers och killars umgängesmonster, fortsätter jag att fråga. Killarna berättar då om sin syn på sex före äktenskapet och om ett kvinnligt renhetsideal.

7:18:3) ”HON SKALL VARA REN TILLS HON GIFTER SIG”

SLH: På vilket sätt är det bra? Vad är det bra för? [könsuppdelade uppfostrings- och umgängesregler]

[**ID93U:** Skratt]

ID94U: Alltså, får jag berätta min teori nu? Det är liksom det, en tjej, hon är, hon är, nej men allvarligt talat, jag tycker såhär att tjejer ska ha vissa gränser liksom. Jag tycker att en tjej ska få uppleva allt det här roliga liksom, sexlivet och allt det här, när hon gifter sig. Då spelar det ingen roll vad dom gör, hon och hennes man tillsammans. Förstår du? Men att en tjej ska göra det *innan* hon gifter sig, jag tycker, alltså, jag skulle inte döda henne så [avvärjande och menande skratt] men jag tycker det är *fel* liksom. Det är min uppfattning. Jag tycker en tjej, hon ska vara ren tills hon gifter sig, det är vad jag tycker alltså. [. . .]

ID93U: Alltså jag tycker, jo men det är samma sak som honom. Men man tänker: ”vad är skillnaden mellan en kille och en tjej?” Men det faktiskt, jag tycker han har helt rätt. Han har *helt* rätt.

ID94U: Och det här är ingenting liksom som, såsom många tror, att föräldrarna har liksom pratat med min syster eller med mig: ”ni får inte göra” så, det är självklart, det är en självklarhet liksom. Min pappa har aldrig sagt till min syster: ”ja men du får inte gå till”, ”du får inte vara ute efter tolv” eller ”du får inte gå till”.

ID93U: Alltså vi är *vana* så liksom, oftast.

ID94U: Förstår du? Och liksom dom känner ju också, alltså, många folk, liksom dom får fel uppfattning om invandrartjejer, dom tror liksom: ”ja men dom blir slagna hela tiden”. Min syster har varit glad såsom hon har levt liksom. Förstår du liksom? Det är inte så att hon har stått, och min pappa har slått henne. Förstår du? Det är en självklar grej va, precis som vissa, vissa grejer är självklara för oss killar. Samma gäller killar. Det är samma sak för oss killar. Förstår du?

SLH: Men när ni då säger att det är ont om tjejer, är det *andra* tjejer då eller?

ID93U: Alltså en tjej väljer ju själv om hon vill göra nånting med en kille eller om hon vill vara ute mycket, det är ju hennes grej liksom. Förstår du? Men vad jag skulle säga, det är *bäst* att en tjej, jag säger nu som är anhöriga till mig, kusiner och andra, det skulle vara *bättre* om dom skulle vänta tills dom gifter sig. Det är vad *jag* tycker, det är *min* uppfattning. Men okej, jag kommer få den frågan nu av dig: [skrattar, gör stoppande gest] ”men varför håller du på med tjejer, och är det inte samma sak?”, det har jag fått förut, men jag kan inte tackla den frågan liksom.

I citatet beskriver ID94U vad han benämner som sin teori om tjejers gränser för sin sexualitet, vilken innebär att de bör välja sexuell avhållsamhet fram tills de gifter sig. Efter detta resonemang ställer sig ID93U frågan: ”vad är skillnaden mellan en kille och en tjej”, vilket jag under samtalet tolkade som ett milt ifrågasättande av den könsmaktsordning de beskriver. Han utvecklar dock inte sina tankar vidare, utan

konstaterar istället att han trots allt fullständigt håller med ID94U om det rätta och förtjänstfulla med denna ordning.

Eftersom vi inte ställt några frågor om våld mot kvinnor, tolkar jag ID94U:s förtydliganden som ett försvar mot vad han uppfattar som en utbredd vanföreställning inom den svenska kulturen om att detta är vanligt inom hans kultur: ("alltså, jag skulle inte döda henne så [avväjande och menande skratt]" och "många folk, liksom dom får fel uppfattning om invandrartjejer, dom tror liksom: ja men dom blir slagna hela tiden"). Istället hävdar han den genusordning de beskriver som så allmänt accepterad att våld är överflödigt för att den skall upprätthållas.

Hammaréns avhandling *Förorten i huvudet* (Hammarén, 2008:155ff) bygger på fokusgruppsintervjuer med tonårskillar från liknande förortsområden som dem vi besökte. Frågor om relationer mellan tjejer och killar och könade uppföranderegler rörande sexualitet är centrala teman. Synen på att ha sexuella relationer före äktenskapet varierar mellan hans fokusgruppsdeltagare, men i likhet med killarna i citatet ovan uttrycker många en relativt restriktiv syn, inte minst för tjejers del – att de "inte ska ha ett 'för stort' sexuellt utrymme" (s. 172). I reflektioner över sina egna åsikter uttrycker flera av Hammaréns fokusgruppsdeltagare en medvetenhet kring den eventuella dubbelmoral de signalerar, och menar att det nog ändå vore bättre om det var mer jämlikt mellan könen. Hammarén ser dessa diskussioner som ett uttryck för hur två olika diskurser här möts, en könad maktordning och en jämlikhetsdiskurs. Dessa "skaver" mot varandra och är i vissa stycken oförenliga, vilket får killarnas påståenden att stundtals framstå som motsägelsefulla. På samma sätt som de killar jag citerat ovan kopplar många av hans fokusgruppsdeltagare synen på sexuellt handlingsutrymme baserat på kön till den egna kulturen, som sägs stå i motsättning till den svenska kulturen. Hammarén beskriver detta som "ett identitetsarbete som växlar mellan att konstruera en maskulinitet som undergräver tjejers sexuella utlevelser och en som välkomnar deras sexuella initiativ och uttrycker kritik mot ojämlikhet" (s. 172). Dessa diskurser, menar han, "skär igenom eventuella 'etniska' skillnader och förhållningssätt och strukturerar i hög grad killarnas samtalsutrymme" (s. 172), det vill säga är frågor som berör killar i allmänhet – oavsett kulturell bakgrund.

Killarna i citatet 7:7:3 uttrycker visserligen en relativt stor övertygelse om det moraliskt riktiga i könade regler för sexuellt handlingsutrymme, men utifrån Hammaréns analys behöver detta inte betyda att de förespråkar en självklar manlig dominans över kvinnor. I en kontext med stora förändringar i socialisationsmönstren, och där rollerna som man och kvinna är under förhandling, kan deras uttalanden också vara ett uttryck för en ambivalens inför hur man skall vara för att framstå som en "riktig" man, inför å ena sidan sina jämnåriga kamrater, å andra sidan oss som "svenska forskare".

Kultur, religion och okunskap ställer till problem

I Sernhedes studie (2002/2007:102–103) framhåller de intervjuade killarna framförallt bilden av förortsungdomars stora utsatthet, medan tjejerna i sitt tal om orättvisor berättar om problemet med föräldrar som gör skillnad på sina söner och döttrar, sönerna erbjuds mycket större frihet. Sådana protesterande röster kommer i min studie framför allt från vuxna kvinnor som själva ingår i det normsystem, som killarna refererar till som sitt eget, och/eller möter ett sådant synsätt i sitt arbete med ungdomar. Exempelvis berättar en kvinnlig fritidsledare om sin syn på att flickor och pojkar inom vissa kulturer (bland annat den hon själv kommer ifrån) uppfostras väldigt olika och vad detta får för konsekvenser för maktrelationerna mellan vuxna män och kvinnor.

7:19) UPPFOSTRAN KOPPLAD TILL KÖN

ID30-FRITID: Det är själva kulturen som skapar en del problem. [---] När det gäller religion är det ett hinder, och sen okunskap om att man har blivit förtryckt. Mamma och pappa har uppfostrat – många, inte alla, men många – dom har uppfostrat sina barn på olika sätt. Pojkarna har fått göra vad dom vill oftast, inte tjejerna. Tjejerna ska vara fina och inte umgås med killar och med mera. Tjejer ska gifta sig. Med pojkarna är det inte så. Det blir så att pojkarna får makten, pojkarna får göra vad dom vill. Tjejerna måste göra som pojkarna säger. Om dom säger: ”gå hem”, måste dom göra det. Det är så – tyvärr.

I citatet ovan kan ID30 sägas inta en dubbel position, dels som *insider* (i förhållande till den kultur hon själv kommer ifrån), dels som *kritiker* (i relation till traditionen att behandla flickor och pojkar väldigt olika, som hon menar ingår i denna). I rollen som kritiker är hon samtidigt en särskilt initierad observatör på grund av sin anställning som fritidsledare. Denna i hennes ögon rådande, men orättvisa könsmaktsordning (”Det är så – tyvärr”) upprätthålls framförallt genom att flickor och pojkar uppfostras på olika sätt – pojkarna ges stor frihet och makt, medan flickor fostras till återhållsamhet och lydnad.

I citatet nedan berättar två andra kvinnliga fritidsledare på en fritidsgård för bara tjejer om hur de stundtals tvingas upprätthålla en genusordning de egentligen tar avstånd ifrån – av omsorg om de tjejer som besöker verksamheten.

7:20) KONTROLLERANDE BRÖDER

ID6-FRITID: Vi har, jag har aldrig stött på nån sån här självklar hedersproblematik, men däremot tendenserna, dom finns ju överallt sådär, men det är väldigt sällan vi har träffat nån som är i direkt hotsituation eller liv och död så där. Men tendenserna finns ju med bröder som kontrollerar. Och delvis är det ju bara en spegling av samhället i stort, att det är männen som bestämmer kvinnornas villkor för vad som anses okej. Och att när man går över torget så utsätts man ju för blickar som påverkar hur man tänker om sig själv och hur man betar sig och sådär, av *tonårskillar*. Gång som tystnar när man går förbi, och man får hela tiden som ung tjej relatera till dom här killarna. Vi har haft många bröder som har hängt utanför [fritidsgården] och sådär. Men vi har aldrig, jo det finns säkert tjejer som inte får vara hos oss i och för sig, men vi har fått tillstånd av många bröder att dom får vara *här*, men inte nån annanstans.

[--]

ID7-FRITID: Men jag tror att dom har godkänt oss, bara för att vi har ett sånt förhållningssätt mot killarna också, för vi säger att det här är, vi pratar om respekt och sånt här. Så att jag tror att det är okej.

ID6-FRITID: Jag vet att en tjej, där kom vi överens med brodern att hon fick vara här, men hon fick inte delta när vi pratade om sex. Och det känns ju för jäkligt att man gör såna överenskommelser med en sjuttonåring, men sen å andra sidan så var det, annars kunde hon inte vara här. Så det var bara att acceptera det. Jag vet inte om det är rätt egentligen, men så gjorde vi då.

I berättelsen ovan spelar de besökande tjejernas bröder en nyckelroll. Deras uppgift sägs vara att övervaka och beskydda sina systrar. I likhet med flera andra (se t.ex. citat 7:4–6) berättas också om hur killarna på torget, genom sitt kommenterande av förbipasserande tjejer, fungerar som ett slags lokal polispatrull som upprätthåller ordningen i området, och som tjejerna ”lyder”.

De båda fritidsledarna reflekterar också över det dilemma de som professionella ledare för en tjejverksamhet ställs inför i förhållande till besökarnas bröder. Liksom ID30 presenterar de sig som motståndare till en ordning där män ses som överordnade kvinnor. När de då går med på att förhandla med tonåriga män som står för ett sådant synsätt, menar de att de placerar även sig själva i en underordnad kvinnlig position och därmed bidrar till att reproducera en könsmaktsordning de egentligen tar avstånd ifrån. På så vis kan bröderna sägas utöva makt, inte bara över sina systrar, utan ibland också över professionella ungdomsarbetare som verkar i bostadsområdet.

Summering och reflektion kapitel 7

I de berättelser som valts ut för analys i kapitlet presenteras tjejer framförallt i grundpositionerna som *tonårstjej i allmänhet*, *flickvän*, *tjej i tjejgäng* och *syster*. Beroende på kontext – vem som berättar och om vem, berättelsens syfte och övergripande tolkningsrepertoar – skiftar dock innebörden av dessa positioner en hel del.

Metaberättelser om kön och genuskonstruktion

Som jag nämnde ovan ingår flera av dessa tjejpositioner (till skillnad från många av de killpositioner som framkommer i andra kapitel i avhandlingen) i ett SRP-förhållande (se Sacks, 1972:37–40; Silverman, 1998:81–82). Utmärkande i det empiriska materialet är även att tjejerna ofta tilldelas en ganska undanskymd och stereotyp roll i händelseförloppet. Särskilt gäller detta när andra berättar om dem, men också till viss del när tjejer berättar om sig själva, vilket kan bero på studiens fokus på gäng och brott. Det är också vanligt att tjejer definieras av andra, framförallt killar, i olika binära kategorier baserade på deras relation till killarna, där den ena ses som bättre och den andra som sämre.

Ett sätt att förstå dessa skillnader i den narrativa positioneringen av tjejer och killar är att betrakta dem som metaberättelser om kön och könskonstruktion (Connell, 1995/2008; Hammarén, 2008:217ff; se t.ex. Hirdman, 2001/2010:51,57f; Measham, 2002; Messerschmidt, 1993, 1997, 2004; Pettersson, 2001/2007, 2003a, 2003b). I den följande texten redogör jag för tre typer av könskonstruktioner som jag identifierat i intervjuerna, vilka bygger på olika typer av diskursivt maktutövande. Jag kallar dem *iscensättningsmakt*, *normalitetsmakt* och *definitions-makt*.

Iscensättningsmakt – centrum och periferi

I vad Hirdman (2001/2010:27f) kallar för grundformeln för konstruktionen av kvinnor och femininitet (A – icke A), förstås kvinnan som *icke-mannen* – en oviktig varelse långt borta från händelsernas centrum. I det empiriska materialet i den här undersökningen återfinns en liknande förståelse av tonårstjejer i flera av killarnas och vissa av de professionellas berättelser. I dessa positioneras killar med stor självklarhet som dramats handlingskraftiga, modiga, tuffa och heterosexuella *huvudrolls-innehavare* (som till exempel ”Den tuffe ungdomsbrottslingen”). Det är de som träffas, bråkar och begår kriminella handlingar. Tjejer tilldelas i dessa sammanhang företrädesvis biroller eller statistroller med en begränsad uppsättning egenskaper (till exempel svansen, fjortisen, hang around, omhändertagande mamman, räddande ängeln, troféflickvännen, hejarklacken eller liknande). Ju längre bort från huvudrollsinnehavarna och berättelsens centrum dessa aktörer befinner sig, desto mer avskalade och stereotypa blir skildringarna, och i berättelserna om de manliga huvudpersonerna har de inte sällan som sin viktigaste funktion att bekräfta killarna i deras uppvisningar i maskulinitet.

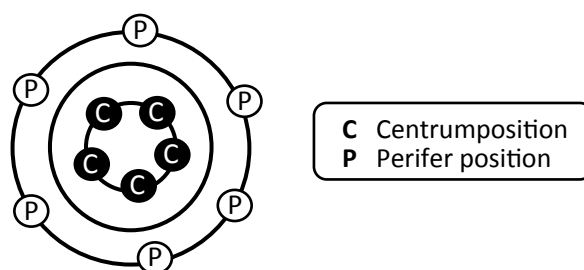


Fig. 7:1) *Iscensättningsmakt*

När man i sin rollbesättning av ett narrativ placerar sina karaktärer i överordnade – underordnade och centrala – perifera subjektspositioner, utövas en subtil form av makt som reproducerar en viss maktordning. Med inspiration av Butlers begrepp ”performativitet” och ”iscensättning” (se Butler, 1990, 2011) har jag valt att kalla denna form av inflytande för *iscensättningsmakt*. I det här fallet rör det sig om ett visst könsschema för att narrativt positionera tjejer, men med ett annat tolkningsschema skulle andra kategorier och positioner framträda.

Normalitetsmakt – normalt och avvikande

En andra diskursiv konstruktion av kvinnan kallar Hirdman (ibid: 28ff) för ”jämförelsens formel” eller ”enkönsmodellen” (A – a). I denna betraktas kvinnan som *en mindre utvecklad eller ofullbordad version* av mannen. Denna typ av förståelse är inte särskilt framträdande i det empiriska materialet. Dock går den att ana sig till i de berättelser som handlar om kategorin *bråkiga tjejer* och där killar används som referensram för deras beteende. I dessa fall går det att urskilja en bakomliggande förståelse av signifikanten *Ungdomsbrottsling* som naturaliserat knuten till ekvivalenskedjan: kille – tuff – modig – cool – stark – lojal mot sitt gäng – inte rädd för att ta till våld – normbrytande – svår att ”omvända” (se Laclau & Mouffe, 1985/2008). I berättelserna om ”bråkiga tjejer” lyfts antingen deras likheter med eller avvikelser från denna normalbild fram, som till exempel att de är lättare att få bort från den kriminella banan än killar och att medlemmarna i ”tjejgänget” är mer illojala mot varandra än vad killar är.

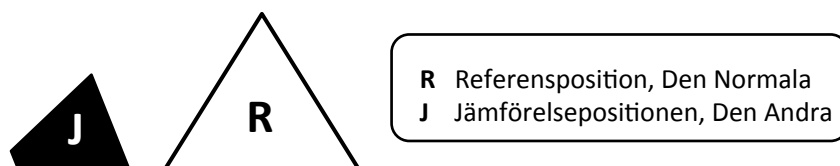


Fig. 7:2) Normalitetsmakt

Denna typ av makt där en underordnad eller perifer grupp eller kategori talas om och beskrivs utifrån sin likhet eller olikhet med en referensgrupp som antas representera ”normalfallet” kan kallas för en form av *normalitetsmakt*.

Definitions makt – bättre och sämre

Hirdmans (2001/2010) tredje variant av konstruktionen av kvinnan kallar hon för ”den normativa formeln” eller tvåkönsmodellen (A – B). Inom denna betonas isärhållningen och särskiljandet mellan män och kvinnor, och könen betraktas som artskilda från varandra.

Den goda tjejen

Denna tvåkönsförståelse framträder tydligt i den här undersökningen. Berättelserna om flickvännen som den räddande ängeln eller den omhändertagande mamman är två sådana exempel – den ena en framgångshistoria berättad ur killpositionen ”den omvända ungdomsbrottslingen”, och den andra – en självrannsakande skildring berättad ur positionen ”vuxen kvinna som blickar tillbaka på sitt liv som flickvän till en kriminell kille”. I killens berättelse är tjejen både stark och bestämd. Hon omvänder brottslingen för att hon ställer krav och han älskar henne, det vill säga hon har makt. I kvinnans berättelse däremot är tjejer som tror att de kan omvända

brottslingar naiva och är egentligen maktlösa. Dessa berättelser kan båda sägas knyta an till metaberättelsen om ”naturligt omhändertagande kvinna räddar/för-söker rädda kille/man från undergång”. Denna metaberättelse har stort inflytande över könsförståelsen i många kulturer och över hur ”rätt sorts femininitet” skall konstrueras, vilket bland annat visar sig i mängder av filmer och böcker på detta tema. Inte minst har den haft ett starkt grepp om den klassiska flickromanen²⁰.

Den avvikande tjejen – horan

Hirdman skulle sannolikt kalla berättelserna ovan för konstruktioner av den ”normala kvinnan”, hon som är god, tapper, trogen och omhändertagande. Men för att denna konstruktion skall bli begriplig och bestående, är det också betydelsefullt att skilja ut henne från ”hybriderna” och ”avvikerskorna”, det vill säga sådana kvinnor som gör femininitet på ”fel” sätt enligt rådande normer för hur en normal kvinna skall vara (Hirdman, 2001/2010:33).

Den tjejsposition undersökningsdeltagarna i allra högst grad framställer som avvikande, i bemärkelsen normbrytande, är ”horan”. Hon framträder i olika skepnader, men är i princip alltid föremål för ett fördömande utfärdat utifrån att hon brutit mot normer om hur kvinnor bör vara. Oberoende av om berättaren är en tjej eller en kille används avvikelserna i förhållande till ”idealkvinnan” som rekvisita för att definiera henne som ”sämre” eller ”onormal”. I citaten 7:6:3 och 7:11 berättas till exempel om tjejer, som sedan de avvisat en kille eller har börjat umgås med andra killar, har stämplats som horor av de övergivna killarna. Positionen ”hora” har i dessa citat visserligen en koppling till sexualitet, men inte till att vara sexuellt aktiv eller avhållsam. Stämpeln ”hora” används här således om tjejer som *inte vill ha sex* med dem.

Killarna i Hammaréns avhandling (2008:173–175) talar om ”dåliga” och ”billiga tjejer” som synonyma till hora. Horans motsatta position är i deras samtal att som tjej vara ”dyr”, vilket betyder ungefär ”svår fångad” och att killen måste kämpa för att bli ihop med henne. Centralt i denna kategoriseringsprocess är till exempel antalet sexuella relationer en tjej har haft, längden på relationen, om hon var kär i killen hon hade sex med samt hennes klädstil, attityd och allmänna uppträdande, som inte bör vara för utmanande. Att som kille definiera tjejs status på skalan billig-dyr fungerar, enligt Hammarén, framförallt som ett sätt för killarna att mäta sig med varandra. En dyr tjej har högt ”marknadsvärde” och den kille som är ihop

²⁰ Under min egen ”flicktid” (tidigt sjuttital) plöjde jag igenom mängder av böcker inom vad som kanske kan kallas för ”bångstyriga hästgenren”. I dessa berättelsen är så gott som alltid ”tonårsflickan i stallet” huvudperson, och följande utspelar sig: Det har kommit en ny häst till stallet. Han har vackra muskler och skinande blank hårrem, men är också fullständigt oregerlig. Han sparkar och biter alla som försöker komma i hans närhet. Den enda som inte ger upp är den tappra lilla tjejen, eftersom hon förstår att hans beteende egentligen bottnar i misshandel och svåra upplevelser hos den tidigare ägaren. Genom kärlek, omtanke och gränssättning lyckas hon till slut nå fram till honom, och bandet som skapas mellan dem är starkare än något annat.

med henne får därför hög status bland andra killar. ”Den dyra tjejen” påträffas i mitt material som ”presidentfrun” och ”troféflickvännen”, och utifrån ett internt killperspektiv går det att förstå dessa positioner som ett slags accessoarer till killarna (som åtnjuter respekt till följd av sin relation med en viss man/kille). En billig tjej däremot, utgör enligt Hammaréns fokusgruppsdeltagare, istället ett ”hot mot killens respektabilitet och mot hans intentioner att lyckas i projektet att konstruera ’rätt’ maskulinitet” (Hammarén, 2008:175). Detta sätt att ur en överordnad position kategorisera underordnade grupper i bättre och sämre, kan kallas för en form av *definitions*mak

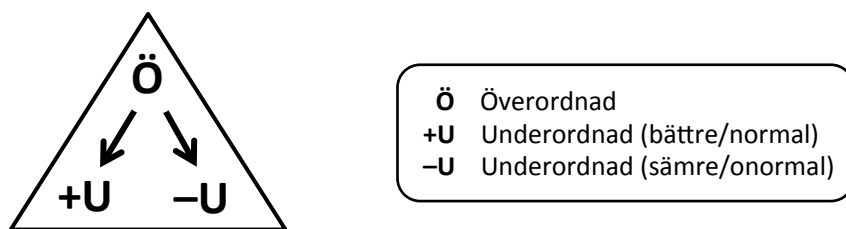


Fig 7:4) *Definitions*mak där en överordnad grupp definierar medlemmarna i en underordnad grupp i binära kategorier som kan förstås som ”bättre och sämre” eller ”normal och onormal”.

En annan till ”horan” motsatt position är ”rena systemen”. Till skillnad från horan skildras hon som någon som följer de kulturella överenskommelserna om könen olika roller och regler, inte minst när det gäller sexualitet. Enligt antropologen Douglas (1966/2011:198ff) är idéer om renhet i de flesta kulturer nära sammankopplade med tankar om ordning och moral och har ett samhällsbevarande syfte. När ordningen handlar om relationer mellan män och kvinnor och sexualitet kan föreställningar om renhet binda medlemmarna vid deras sociala roller. I kombination med idén om grundläggande skillnader mellan könen (jämför A–B-modellen, Hirdman 2001/2001) kan det, enligt Douglas (ibid.) uppstå en föreställning om att den samhälleliga ordningen (renheten) bärs upp av det sexuella beteendet hos familjens kvinnor.

I samhällsordningens bevarande kopplat till renhet uppfattas således män och kvinnor ha olika funktioner. För kvinnornas del är den nära kopplad till deras kroppar och för männens del handlar det om att kontrollera/skydda kvinnorna från föräktenskapliga förbindelser. Att ordningsbevarandet inte är knutet till männens kroppar ger dem möjlighet till en större sexuell frihet än tjejerna, i alla fall när det handlar om heterosexuella relationer.

Idén om den orena eller onormala horan kan (i kombination med bristen på en motsvarande manlig beteckning) förstås som ett sätt att konstruera kvinnan som en birollsfigur eller statist, som bara kan befinna sig i en subjektposition åt gången (ren eller oren). Ett positionsskifte inom den ”rena zonen” (till exempel från ogift

till gift) måste övervakas och sanktioneras av mannen genom speciella övergångsriten. Eventuella brott mot denna ordning placerar henne i en position där hon riskerar att fördömas av sin omgivning och stämplas som oren, hora eller okvinnlig. Att i rollen som kvinna bryta mot normen om att bara vara ”ren” genom att konstruera ”fel sorts femininitet” är enligt ett sådant synsätt en allvarlig överträdelse. Eftersom mannen, den i detta sammanhang mångfacetterade huvudrolls innehavaren, är av en artskild natur behöver inte samma regler gälla för honom. Detta ger honom ett större handlingsutrymme än vad som gäller för kvinnan. I den här kontexten finns i konstruktionen av honom heller ingen oren zon som han uppmanas att undvika. Han kan heller aldrig vara sexuellt ren, bara normal eller onormal. Utan att riskera ett fördömande från omgivningen kan han således befinna sig i ett antal olika positioner samtidigt och kan friare pendla mellan olika roller, som till exempel kvinnotjusaren och renhetsriddaren (som försvarar rena systemen). Att vara man innebär dock inte en total avsaknad av restriktioner kring vilka subjektspositioner som kan intas. I sammanhang där det istället är värdet av olika typer maskuliniteter som står i fokus betraktas manlighet många gånger som detsamma som avsaknad av femininitet. På samma sätt som ”horan” används som beteckning på kvinnor som utifrån ett visst synsätt uppfattas göra ”fel sorts femininitet”, riskerar män som anses konstruera ”fel sorts maskulinitet” (oavsett om det inom synsättet görs kopplingar till sexualitet eller inte) att på ett nedsättande vis stämplas som böj, mes eller tönt (se Connell, 1995/2008).

Denna typ av resonemang kan uppfattas ligga nära det som populärt brukar kallas för ”hedersproblematik” och som då ofta förknippas med specifika kulturer. Mina iakttagelser talar dock för metaberrättelser om den ”goda respektive avvikande kvinnan” som ett mer generellt mönster, som i likhet med Hammaréns iakttagelser ”skär igenom eventuella ’etniska’ skillnader och förhållningssätt” (s. 172), och att det istället är frågor som berör killar och män i allmänhet – oavsett kulturell bakgrund. Hur själva bevarandet av en viss ordning går till (som i detta fall en ordning runt vilka egenskaper och handlingar som skall kopplas till bilden av den ideala kvinnan och vad som skall betraktas som negativa avvikelser från denna), är också kontextuellt betingat – ju mer hotfull och omfattande oordning man känner sig omgiven av, desto mer uttryckliga, och därmed också tydliga för omvärlden, blir försöken att bevara en viss ordning. Till exempel beskriver Anderson (1999:180–183) hur karaktären skötsamma pappan [*the decent daddy*] i det socialt hårt utsatta bostadsområdet kämpar med att försörja familjen och skydda sina döttrar från alla faror i området, bland annat genom att värna om vad han ser som goda värderingar. Enligt Anderson arbetar den skötsamma pappan ofta mycket hårt för familjens skull, inte sällan har han två jobb för att ekonomin skall gå ihop. I gengäld kräver han att bli behandlad som familjens överhuvud, att det är han som fattar alla viktiga beslut som rör familjen och att i synnerhet familjens kvinnor följer hans ord.

Motståndpositionen

Trots vad som förefaller vara en beredvillighet bland många tjejer i berättelserna att inordna sig och delta i den könsmaktsordning som tecknas i berättelserna i det empiriska materialet, framkommer också en hel del invändningar mot den. Motstånd mot att i relationen A–B positioneras som B, sker till exempel i berättelsen som fjortisarna som vände sig starkt mot den nedsättande attityd de mött från killar när de uttryckt en vilja att gå sin egen väg och i berättelsen om kvinnan som bröt upp från sin kriminelle pojkvän när hon blev gravid, och han behandlade henne nedlåtande. Motstånd finns även i de kvinnliga professionellas berättelser där de vänder sig mot den patriarkala ordning de möter i sitt arbete där killar och tjejer ges väldigt olika stort handlingsutrymme. Även tjejen som slogs, och tjejerna i tjejgänget, kan sägas ha gjort en form av motstånd – de ville inte bara vara a, de ville vara A.

Men även om dessa motståndsberättelser kan tolkas som uttryck för önskemål om mer jämlika förhållanden, förhåller de sig trots allt till den ledande, normativa förståelsen av kön, och kan därför sägas indirekt bekräfta denna bild. Enligt Hirdman (2001/2010) kan denna motståndets fångenskap förklaras av att förståelsen av genusordningen är så kraftfull att den tenderar att upplevas som en självklarhet som även kvinnor själva är delaktiga i.

Avslutande diskussion del II

I kapitlen i denna del (II) har jag utifrån tre aspekter studerat undersökningsdeltagarnas berättelser om iakttagelser och erfarenheter av livet i de studerade förortsområdena: 1) berättelser om vad som är problemen i området, vem som är problematisk och hur problemen gestaltar sig 2) uppföranderegler som styr relationerna inom ”det kriminella gänget” och mellan gänget och invånarna i övrigt samt 3) hur tjejer framställs och positioneras i berättelserna. I detta avsnitt diskuterar jag vidare några av de metaberättelser jag har identifierat som särskilt betydelsefulla föreställningar om hur saker och ting hänger ihop. Det är dels metaberättelser om den kriminella banan, dels idéer om det goda och nyttiga professionella arbetet. Ytterligare ett framträdande tema är idéer om maskulinitet och femininitet. Detta diskuteras vidare i Avslutande diskussion för del III samt i slutkapitlet.

Idéer om ”den kriminella banan”

Bland berättelserna i del II görs vissa antaganden om hur det går till när man som individ blir kriminell. I en metaberättelse jag kallar *Den kriminella karriären* omtalas detta som ett linjärt och ganska oundvikligt förlopp enligt ett visst mönster och i vissa steg. För den enskilda börjar brottsligt beteende i mindre skala och övergår sedan i ett eskalerande och okontrollerbart förlopp. I denna förståelse finns ett deterministiskt antagande som påminner om talesättet ”Det börjar med en nål och slutar med en silverskål”. Beteenden som faller utanför det normalas mönster de-

finieras som avvikande, och om inte alltid direkt brottsliga, så i alla fall som förstadiet till en sannolik kriminell utveckling. Den som använder denna metaberättelse positionerar vanligen sig själv som tillhörande en etablerad grupp som antingen är utsatt för, eller har till uppgift att hantera, ett hot från en avvikande outsider-grupp. Det kan exempelvis röra sig om grannar som är drabbade av torghängande ungdomars störande beteende, fältassistenter som får ta hand om stökiga situationer eller poliser som ska upprätthålla ordningen, skydda allmänheten och klara upp brott.

I metaberättelsen om *Ungdomligt oförstånd och identitetsskapande* förstås istället kriminalitet som något som många ägnar sig åt under mitten av tonåren, alltså något ganska normalt (i alla fall för killar) och som försvinner av sig själv i takt med att personen (killen) blir äldre och mognar. Ett talesätt som stämmer med denna förståelse är "Pojkar är pojkar". Även denna kan i grunden sägas utgå från idéer om vad som är normalt och avvikande. Den stora skillnaden är dock att man här i högre grad tenderar att förklara ungdomars för omgivningen problematiska aktiviteter som en del av en normal mognadsprocess och därmed, om inte normenligt, så trots allt ändå relativt normalt. Genom att betrakta störande beteende, viss kriminalitet och upploppshandlingar som något som sker "i ungdomligt oförstånd" som man troligen växer ifrån, utvidgas gränserna för det normala betydligt. Företeelser som torghängande förklaras som ett ungdomsfenomen, och utifrån en sådan förståelse är brottslighet och kriminella grupper bara en del av flera förekommande aktiviteter på denna arena. Snarare än som ett tecken på framtida kriminalitet förstås "torghängande" som en aktivitet som attraherar ungdomar med olika bakgrund, men också något som mister sin attraktionskraft i takt med att de blir äldre.

Ett tredje sätt att berätta om problemen i förortsområdet är egentligen ingen enhetlig berättelse. Det som förenar är istället att det framkallats som en motreaktion på någon annans negativa beskrivning av ungdomar som träffas på torget eller förorten i allmänhet. Dessa *motnarrativ* har till syfte att förändra, nyansera eller motbevisa argumenten i de andra berättelserna. Många gånger utgör de *rättfärdigande* eller *neutraliserande accounts* i outsider-positionerade gruppers försvar mot anklagelser från de etablerade om att man uppför sig illa, och förmodligen är det därför de ofta är strukturerade som ett försvarstal (se Scott & Lyman, 1968; Sykes & Matza, 1957). Samma typ av motnarrativ och accounts förekommer även hos personer som ser sig som *språkrör* för dessa grupper. Särskilt vanligt är att hänvisa till *naturliga drivkrafter* såsom ungdomars (framförallt killars) naturligt stora behov av att träffas och umgås i grupp, *förnekande av skada och offerskap*, till exempel att övriga människors rädsla är överdriven och obefogad, och att sannolikheten för att just de skall råka illa ut till följd av gängens aktiviteter är ytterst liten. Ett annat vanligt neutraliserande account är *fördömmande av fördömarna*, där det felaktiga i det egna beteendet neutraliseras genom påpekanden om att fördömarna själva har felat. Problemen på torget med bråkiga ungdomar ses som en reaktion på orättfärdig utstötning av socialt utsatta grupper och individer, och eftersom fördömarna deltar i denna exklude-

ringsprocess, positioneras de som medskyldiga, alternativt som de ”verkliga förövarna”.

Idéer om det goda professionella arbetet

En annan stark diskurs som framträder i kapitlen är kopplad till metaberättelsen om *det goda och nyttiga professionella arbetet*. Kännetecknande för denna är bland annat att den egna professionella gruppen självklart innehar rollen som *räddare* eller *hjälte*. Karaktärerna *offer* och *förövar* återfinns bland invånarna i det område där man verkar. Utmärkande är också att man beskriver händelser, personer, problem och ”läget” i det område där man arbetar utifrån den egna organisationens uppdragslogik och terminologi.

I vissa dramatiska och tillspetsade lägen (som till exempel i en upploppssituation) kan de professionella uppleva sig främtagna sina verktyg för att ”ställa tillrätta”. Rollerna kan då tillfälligt kastas om så att de professionella blir till *offer*. Det är då vanligt att man ömsom vädjar ömsom kräver att den allmänhet (som annars förstås som offer) skall delta i återupprättandet av den ursprungliga rolluppsättningen (genom att till exempel vittna mot förövarna). I de fall allmänheten inte ställer upp på detta riskerar den att kategoriseras som *medskyldig*. Detta kan då också gälla andra närliggande yrkesgrupper som man menar inte fullgör sin del av uppdraget.

Del III: Förklarande berättelser

Inledning till del III

Vad det är som gör att vissa ungdomar ägnar sig åt kriminalitet, är en fråga som sysselsätter många forskare, professionella och allmänheten. Detta är också den huvudsakliga frågan i de två kapitlen i denna del av avhandlingen, fast med en något annorlunda vinkling. Istället för att försöka identifiera och fastslå vilka faktorer som rent faktiskt orsakar brottsligt beteende, är mitt intresse *förklaringarna* som sådana – vad undersökningsdeltagarna anger som förortskriminalitetens viktigaste bakomliggande orsaker, motiv och drivkrafter samt vilka antaganden dessa förklaringar bygger på och vilka funktioner de fyller här.

De förklaringar till kriminalitet som behandlas i kapitel 8 rör förståelser av *bakomliggande* orsaker och problem, det vill säga processer som antas påverka individer eller grupper så att de så småningom börjar bete sig kriminellt. I intervju-materialet går det också att urskilja ett annat synsätt där det istället talas om de omedelbara *motiv och drivkrafter* som man menar ligger bakom de kriminella handlingarna. Inom det senare perspektivet fokuseras framförallt på de vinster som det brottsliga handlandet sägs föra med sig. Om sådana förklaringar handlar kapitel 9.

Trots att vi i intervjusituationen sällan ställde några direkta frågor om tankar om orsakerna bakom kriminalitet, innehåller det empiriska materialet ett stort antal hypotetiska och förklarande berättelser om just detta. Oftast var det våra frågor om undersökningsdeltagarnas bild av ungdomssituationen i bostadsområdet som ledde in dem på den här typen av resonemang. Det rör sig sällan om särskilt explicita orsaksförklaringar, utan snarare om mer eller mindre underförstådda synteser sammankopplade med en viss problemdefinition eller legitimerande förklaring invävd i en narrativ kontext. Enligt Gubrium och Holstein (2009:55) är det just den här typen av *narrativt länkande*, som ger berättelsen en mening och som gör den möjlig att förstå. För att beskriva vissa särskilt mångtydiga avsnitt i en text använder de begreppet *liminala faser* (se Turner 1985, 1986 i: Gubrium & Holstein, 2009:59–62). I sådana passager kan narrativa länknings göras i flera riktningar, vilket gör att många olika typer av förståelse kan produceras.

I fokus för min analys i denna del är berättelsernas funktioner att genom faktuell eller moraliska anspråk kunna ge en objektiv och korrekt bild av situationen, beskriva kausala samband, definiera rätt och fel samt fördela skuld och ansvar. Jag undersöker också på vilket sätt intervjudeltagarna – genom att knyta an till en viss genre, fördela rollerna i berättelsen på ett visst sätt och göra kopplingar till olika metaberättelser – narrativt kontextualiserar sina problemdefinitioner och förklaringar så att deras berättelser kommunicerar ett visst budskap.

Undersökningsdeltagarnas förklaringar till kriminalitet kan i flera fall sägas dela grundläggande idéer med etablerade kriminologiska teorier. Det kan till exempel gälla idéer om vad som är människans sanna natur, hur samhället fungerar och huruvida normbrytande handlingar är något vissa individer skulle ha ägnat sig åt

oavsett omgivande kontext eller om det istället är omgivningen som driver vissa personer till ett kriminellt beteende. Sådana föreställningar påverkar hur problem kopplade till kriminalitet definieras, och får därför stor inverkan på hur man menar att brottsligheten i ett samhälle bör hanteras med hjälp av lagar och offentliga åtgärder (Einstadter & Henry, 1995/2006:4–6). I kapitlet undersöker jag därför även interdiskursiva kopplingar mellan undersökningsdeltagarnas berättelser och kriminologisk teoribildning (se kapitel 1).

I en avslutande diskussion i del III lyfter jag fram några av de viktigaste resultaten och metaberättelserna i kapitel 8 och 9. Dessa kopplas till de kriminologiska teorier de delar vissa antaganden med (se kapitel 1), och resonemangen länkas slutligen ihop med tre övergripande tolkningsrepertoarer jag identifierat i materialet. Resonemanget vävs också samman med framförallt Messerschmidts och Youngs (1999/2007) teorier om samhällelig exkludering och inkludering och kriminalitet kopplat till genus.

Kapitel 8: Berättelser om bakomliggande orsaker

I detta kapitel är undersökningsdeltagarnas förklaringar till gängbildning och kriminalitet bland ungdomar i förorten i fokus – vad man antar vara de viktigaste *bakomliggande orsakerna*, motiven och drivkrafterna, vilka antaganden dessa förklaringar bygger på och vilka funktioner de fyller här.

Även om undersökningsdeltagarnas förklaringar pekar i en mängd olika riktningar, går det vid en närmare betraktelse att kategorisera dem efter vilka nivåer deras problemdefinitioner och förklaringar rör sig på. I materialet urskiljer jag bakgrundsfaktorer på individuell, familje-, kompisgrupps-, områdes- och kulturell/etnisk nivå. Det är denna uppdelning jag valt som huvudstruktur för de olika avsnitten i kapitlet.

Ett tydligt mönster är vad man ser som själva roten till fenomenet ungdomskriminalitet – varifrån det kan sägas härstamma. I detta fall rör det sig om två huvudsakliga spår: i det ena ser man ungdomskriminalitet som något i första hand orsakat av *negativa egenskaper, brister eller dysfunktioner* inom den egna individen eller i dennas omgivning. Inom det andra spåret ser man problemen i första hand som ett utsatthetsproblem och ungdomarna, deras familjer, kompisar och så vidare, betraktas som *drabbade av svårigheter* eller försatta i en så pass bekymmersam och orättvis situation att vissa av dem drivs till ett kriminellt beteende. I kapitlets olika avsnitt finns empiriska exempel hämtade från båda dessa förståelsespår.

Gränserna mellan de båda huvudspåren är inte helt självklara, och andra sorteringar än dem jag har gjort hade varit möjliga. Exempelvis kan det diskuteras om en brottslig individ kan betraktas som drabbad av dåligt sällskap eller av sin uppväxt i en dysfunktionell familj eller om detta skall förstås som riskfaktorer i personens omgivning. För att hantera detta problem har jag i analysen gjort en avvägning utifrån vad intervjudeltagarna definierar som problemet som skall förklaras, hur de definierar detta problem samt vem som i berättelsen klandras eller ursäktas.

Som analytisk referensram i kapitlet använder jag framförallt Elias och Scotsons (1965/2004) teori om etablerade och outsiders samt moralisk differentiering. Jag belyser även kopplingar till de kriminologiska teorier som presenterades i kapitel 1.

Individen – bristfällig eller drabbad?

En del av förklaringarna till kriminalitet på individnivå i intervjudeltagarnas berättelser handlar om *negativa egenskaper eller karaktärsdrag* hos enskilda ungdomar (till exempel opålitlighet, lathet, dålig impuls kontroll, aggressionsproblematik, att bli lätt kränkt eller ha en övervärderad självbild). Problemen definieras ofta även som en följd av ett bristtillstånd, till exempel brist på ambitioner, mognad, moral, empatisk förmåga, respekt för andra, uthållighet med mera.

Det berättas dock också om kriminalitet som en följd av utsatthet – att man som individ är drabbad av svårigheter eller är försatt i en bekymmersam situation.

Kriminalitet – ett (manligt) mognadsproblem

En vanlig uppfattning bland undersökningsdeltagarna är att kriminalitet är något vissa individer sysslar med i början eller mitten av tonåren (både killar och tjejer, men mest killar). Den stora majoriteten sägs dock upphöra med detta någon gång i gymnasieåldern, då de i allt större utsträckning förutsätts orientera sig mot en mer vuxen och laglydig livsstil. Denna process omtalas ofta som ”individens naturliga mognad”, och som något som sker av sig själv. Personer som fortsätter att begå brottsliga handlingar även efter denna punkt benämns därför ofta som ”omogna”, och i mitt undersökningsmaterial syftas då nästan uteslutande på killar.

8:1) VISSA VERKAR INTE KUNNA VÄXA IFRÅN DET

ID67U: Men oftast när man börjar gymnasiet så kanske i början så är man ju fortfarande kriminell, om vi säger några killar som är kriminella, men när dom börjar gymnasiet så i början kanske dom fortfarande kanske är, men sen försöker dom dra sig ifrån det. Som tvåorna nu så hänger dom fortfarande där och så. Det finns ju vissa som inte har växt upp än. Vissa verkar det som att dom inte *kan* växa ifrån det.

8:2) DOM SOM INTE VUXIT UPP

ID68U: Ja dom har ju kommit på en ny lek, ja dom springer runt med soft airguns och rånarluvor och skjuter på varandra. Det var ju därför att polisen var här tror vi. Det var helikopter, jamen det var det, det var helikopter som åkte runt i A-torp härom dagen. Så var det bara för att dom, typ tjugoåringarna eller arton, tjugoåringar hade på sig rånarluvor och sprang runt och lekte tjuv och polis med soft airguns. Alltså, det är så barnsligt. Att dom inte har växt *ifrån* det!

SLH: Men det är så ni tänker om dom, alltså...?

ID68U: Ja att dom inte har växt upp.

I citatet nedan föreslår en grupp poliser att brist på mognad för en del personer (sannolikt främst killar) hänger ihop med brist på ambitioner att ta sig vidare i livet utanför den lilla värld som utgörs av det egna bostadsområdet. Detta, menar man, kan leda till sociala svårigheter, vilka i sin tur kan bidra till fortsatt kriminalitet.

8:3) OVILJA ATT BLI VUXEN

ID35-POLIS: Det är ju det, att dom har ju inte riktigt det tänket som vi har, att man vill utbilda sig, skaffa ett jobb och flytta hemifrån och liksom bli vuxen, utan dom bor ju hemma, och hemma är ju A-torp.

ID37-POLIS: Men det är för att dom bor hemma fortfarande.

ID35-POLIS: Ja och dom har inga ambitioner att flytta. Dom *vill* ju inte det. Dom har sin madrass i vardagsrummet så, och tar hand om familjen kanske. Så dom blir ju kvar i stadsdelen.

Genom jämförelsen mellan ungdomar (killar) som antas vilja stanna kvar i ett utvecklingsstadium som inte motsvarar deras biologiska ålder, och personer som ut-

vecklas i mer ”normal” takt skapar polisen i citatet ovan en typ av kontraststruktur som Smith (1990/1993:36–38) kallar för avvikelser från standardmönster [*standard pattern rule anomalies*]. Först ges ett exempel på ett normalt mönster (”dom har ju inte riktigt det tänket som *vi* har, att man vill utbilda sig, skaffa ett jobb och flytta hemifrån”) [min kursivering], som sedan kontrasteras mot en avvikelse från denna mall (”dom har inga ambitioner att flytta”). På så vis konstrueras en ”moralisk differentiering” (Elias & Scotson, 1965/2004) mellan ”oss” som är ordentliga och vill något med våra liv, och ”dom” som är utan ambitioner.

I mitten av citatet kommer ID37 med ett förslag om att orsaksförhållandet kanske kan vara det omvända, det vill säga att ungdomarna inte bor hemma för att de är omogna, utan är omogna på grund av att de fortfarande bor hemma. Denna möjliga tolkning tillbakavisas dock av ID35, som menar att dessa ungdomar saknar ambition att flytta hemifrån och dessutom *vill* stanna kvar i sitt bostadsområde. Även om skillnaden mellan de båda synsätten kan tyckas vara hårfin, pekar den ändå ut två skilda problemförklaringar. Att bo kvar på grund av att man inte är mogen nog att flytta hemifrån ger associationer till inkompetens. Att tvingas leva kvar i en miljö som hindrar utveckling till en mer vuxen livsstil förlägger förklaringen mer till samhälleliga brister som arbetslöshet och bostadsbrist.

Samtliga citat i avsnittet kan sägas knyta an till en metaberättelse om naturlig mognad, enligt vilken den normala individens utveckling sker i faser som kommer i en viss ordning kopplad till ålder. Personer som i sitt beteende avviker från denna mall kan därför kategoriseras som ”omogna”. Ett beteende som ses som mindre oroande i en viss fas, kan således i ett annat skede uppfattas som ett problembeteende.

Kriminalitet – en väg ut ur hopplösheten

Inom en annan förklaringsmodell definieras problemen bakom ungdomskriminalitet framförallt som ett rättvise- och utstötthetsproblem. De svårigheter och orättvisor individen är utsatt för kan ge upphov till känslor av värdelöshet, rotlöshet, uppgivenhet, utstötthet, att man känner sig nedvärderad eller allmänt misslyckad, vilket i sin tur förhindrar personen från att förverkliga sig själv och sina drömmar. Individens kriminella handlingar betraktas därför i första hand som en negativ konsekvens av det bekymmersamma tillståndet.

I citatet nedan berättar en socialarbetare om känslor av rotlöshet och uppgivenhet hon stött på hos en del ungdomar med utländsk bakgrund som ägnat sig åt kriminalitet.

8:4) ROTLÖS OCH VÄRDELÖS

ID2-SOC: Jag har pratat med många ungdomar. Ungdomarna har precis samma bild som sina föräldrar. Föräldrarna kom hit under 90-talet. Alltså, man har exakt överfört den bilden till ungdomarna: ”Jamen jag är invandrare, vem ska anställa mig? Vi är inte värda nånting här” säger många. Alltså dom har precis samma bild. En fördel som för-

äldrarna hade, var i alla fall att dom hade *minnen* från sitt hemland, man hade varit där, man *hade* nånting, men dom här ungdomarna har *ingenting*. Alltså, man är inte född i A-land, man vet bara att: ”Jag pratar A-ländska, mina föräldrar kommer ifrån A-land. Men jag, jag har kanske varit i A-land två gånger – på besök”. Alltså man har inte det här fotfästet där borta, och man har inget fotfäste här heller. Och här är man inte värd *nånting* på grund av sitt ursprung. Föräldrarna har i alla fall nånting att relatera till hela tiden, men att som femtonåring säga: ”Vadå? Tror du att svenskar bryr sig om mig som är A-ländare? Nej, det här är inte mitt land”. Förstår ni hur jag tänker? Att man inte alls, man har *ingen* tillhörighet riktigt *nånstans*. Man hör inte hemma där och man hör inte hemma här. Då blir det ju, jag vet inte. Det blir väldigt svårt.

I citatet ovan intar ID2 positionen som *språkrör* för en underprivilegerad etnisk grupp. Hennes bekymrade skildring av de A-ländska ungdomarnas situation ger intrycket av en vädjan om mildhet i dömandet av deras kriminella handlingar, eftersom agerandet kan förklaras utifrån deras familjers exkluderade sociala situation (jämför ”den tragiska berättelsen” Goffman 1961/2012:111, se kapitel 3) Berättelsens coda är att eftersom ungdomarna själva inte bär skuld till denna destruktiva utestängning, bör de heller inte lastas fullt ut för sina kriminella handlingar.

Enligt Elias och Scotson (1965/2004) finns en tendens bland outsider-positionerade att mäta sig själva och de egna prestationerna utifrån de etablerades måttstock. Att inte leva upp till denna standard kan upplevas som ett bevis på att man faktiskt inte är lika bra som de, vilket kan resultera i *internaliserade responser* med känslor av rotlöshet, vanmakt, underlägsenhet och en förlorad tro på den egna framtiden. Socialarbetarens tal om utestängningskänslor hos dessa ungdomar som en följd av den exkludering de är utsatta för, kan tolkas som en liknande förståelse.

Förutom självanklagan för sin otillräcklighet, är en vanlig reaktion på samhällelig uteslutning, enligt Elias & Scotson (*ibid.*), att på olika sätt hämnas på dem som utestängs genom att utföra den typ av handlingar som man anklagas för. Utifrån en sådan förståelse kan ungdomars kriminella handlingar betraktas som *externaliserande responser* på exkludering, en uppfattning mannen i citatet nedan kan sägas ge uttryck för.

8:5) JAG KOMMER ÄNDÅ ALDRIG KUNNA BLI NÅT

ID1V: Det som händer är att ungdomar hamnar i utanförskap. Dom tänker så här: ”Det spelar ingen roll vad jag gör, jag kommer aldrig kunna jobba, jag kommer aldrig kunna bli nånting”. Och då kommer det kanske en kompis som kanske har sålt lite knark, som kommer med en ny mobil, eller nya kläder eller ny kedja, och så säger han: ”Jamen, jag gjorde det här och det här”. Och man vet att det är fel, och man vet att man kan åka in för det, men man känner att: ”Fan jag vill också ha det här!” Och dom har inte nåt annat hopp. Dom känner att dom kan inte komma in i samhället, så då testar dom på det.

Till skillnad från citaten 8:1–3, där individens brister anges ligga bakom kriminalitet (t.ex. omognad och ambitionslöshet), handlar ID1V:s berättelse om individer som *från början* hade ambitioner och ville något med sina liv. Utestängning och låg sam-

hällsposition har dock berövat dem alla sådana möjligheter. Utifrån en sådan förståelse är en ungdomsbrottsling, en drabbad och utsatt person som bör erkännas som offer för ett exkluderande förtryck. I berättelsen kan också anas ett *ursäktande account* (se Scott & Lyman, 1968) liknande det i föregående citat (8:4) om att ungdomarna till följd av den samhälleliga utestängning de är utsatta för inte bör tillskrivas hela ansvaret för sina kriminella handlingar.

Familjen – dysfunktionell eller utsatt?

När problemet bakom ungdomskriminaliteten definieras som dysfunktionalitet och brister på familjenivå, beskrivs familjen som otillräcklig eller dåligt fungerande.

De som istället framhåller utsatthet som huvudförklaring talar om sociala faktorer, till exempel att familjerna är hårt drabbade av ekonomiska svårigheter, arbetslöshet och trångboddhet. Föräldrars språksvårigheter är ett annat problem som lyfts fram.

Familjens fostrande funktion

Föräldrar som inte anses fullgöra sin funktion som fostrare och omsorgsgivare väcker ofta kritiska reaktioner hos omvärlden. I intervjuerna talas om föräldrars omsorgsbrist, missbruk, kriminalitet, psykiska sjukdom, våld i hemmet med mera. Andra faktorer som ofta nämns är ineffektiva uppfostringsmetoder och otillräcklig tillsyn, vilket lyfts fram i följande citat:

8:6) FÖRÄLDRARS GRÄNSSÄTTNING – EN FÖRUTSÄTTNING

ID35-POLIS: Alltihopa börjar ju med familjen. Det är inte en fungerande familj, och man *måste* börja med familjen. För sen lämnar man över det så käckt till skolan, och sen blir det soc, och polisen och så vidare. [...] Föräldrar *måste* kunna sätta gränser åt sina egna barn, och det *måste* finnas: ”Vad har du för tid när du ska va hemma på kvällarna” och när äter vi middag och så vidare. Men det *existerar* inte. Det *finns* inte.

Skildringen ovan av den icke-fungerande familjen med bristande förmåga att fostra sina barn, innehåller implicit också en beskrivning av motsatsen, det vill säga familjen som fungerar, fostrar och sätter gränser. På så vis konstrueras retoriskt en moralisk differentiering (Elias & Scotson, 1965/2004) mellan den goda och den dysfunktionella familjen. Extremformuleringar som ”*alltihopa* börjar med familjen” och ”det *existerar* inte” samt tvingande modalitetsformuleringar som ”man *måste* börja med familjen”, föräldrar *måste* kunna sätta gränser” (Fairclough 1992/2012: 158–160) uppmanar lyssnaren att tolka uttalandena som moraliska lagar, och underförstått till en förståelse om att det här rör sig om moralregler som man i den goda familjen (vi) förmår att rätta sig efter, men som man i den dysfunktionella familjen (dom) är oförmögen att följa (se Elias & Scotson 1965/2004; Smith, 1990/1993). Anmärkningsvärt är att reflektioner kring föräldrars bristande förmåga att sätta gränser i den här undersökningen i stor utsträckning verkar förknip-

pad med föräldrar till tonårskillar. För föräldrar till tonårstjejer är det betydligt vanligare att man hävdar att de sätter upp alltför stränga gränser.

I citatet nedan diskuterar samma poliser konsekvenser av föräldrars moraliska agerande i förhörssituationer när deras ungdom har gripits av polisen.

8:7) FÖRÄLDRAR SOM LJUGER FÖR ATT SKYDDA SINA BARN

ID35-POLIS: Det blir så fel också när man redan som barn får lära sig, såsom man har haft ungar inne på förhör, där sitter man med mamma och pappa, och sonen *ljuger* så, och *alla* i familjen vet att *alla* ljuger, och sen så går dom härifrån, och så vet ju sonen att mamma och pappa ljög för min skull: "Jaha, det är så det funkar!"

ID39-POLIS: Man gömmer stöldgods.

ID3541-POLIS: Som den där mamman som ni träffade häromdagen ju bland annat.

ID35-POLIS: Det är ju liksom så svårt för dom att börja tänka i några ärligare banor, för var ska dom få dom tankarna ifrån om inte mamma och pappa gör det? Vem ska då få in det i deras huvud? [- - -]

ID41-POLIS: I dom här områdena [problembelastade förortsområden] är det ju väldigt sällan man hör, under förhör och annat, att föräldrarna säger att: "Jamen nu får du jävlar tala sanning! Nu får du stå för vad du har gjort!", utan man ifrågasätter bara polisen och deras insatser.

För att föräldrar skall kunna uppfylla sin fostrande funktion krävs, enligt poliserna i citatet ovan, att de både ställer sig bakom allmänna samhälleliga värderingar om laglydnad och själva lever upp till dem. Om de istället intar en position av *försvarare* eller *beskyddare* av sina ungdomar i exempelvis en förhörssituation, sker en destruktiv förstärkning av det oärliga och ansvarslösa beteendet hos barnet, menar dessa poliser. Uttalandet tyder på en förståelse där vuxenvärlden (föräldrar, professionella och övriga vuxna), oavsett sammanhang, förutsätts ha gemensam syn på vad som är moraliskt rätt och fel. Det betraktas också som självklart att man ser det som sitt gemensamma ansvar att överföra dessa "goda" värderingar till de yngre invånarna i samhället. Detta resonemang har likheter både med de *individualpsykologiska* kriminologiska teorier, som pekar på störningar i den normala socialisationsprocessens som betydelsefulla för individens utvecklande av kriminellt beteende, och med *kontrollteorin* som också den betonar brister i uppfostran som en viktig förklaring till varför vissa ungdomar ägnar sig åt kriminalitet.

Eftersom det i ett sådant tankesätt finns ganska litet utrymme för reflektioner kring kontextuella faktorer (som till exempel stundens chock, rädsla för vad som skall hända med barnet, misstro mot myndigheter och så vidare) blir den förälder som på något sätt avviker från denna mall, ganska automatiskt kategoriserad som *moraliskt bristfällig*. Uttalandet "I dom här områdena är det ju väldigt sällan man hör..." tyder också på att bristfällig moral hos föräldrar förknippas med vissa förortsområden, vilket indikerar en förståelse av problemet som ett slags "förortsattityd" till myndigheter. Iakttagelser av det här slaget förekommer i studien bara bland poliser. Möjligen kan detta ha att göra med deltagargruppernas skilda erfarenheter av olika typer av "händelser i förorten". Mer än de övriga befinner sig polisen

i förorten i tillspetsade situationer (som när ett brott har begåtts) – tillfällen då det är tänkbart att misstänksamhet mot myndigheter uttrycks oftare och starkare än annars. Hos andra grupper som tillbringar tid i förorten även då inget uppseendeväckande händer, kanske misstänksamhet mot myndigheter mer blandas upp med andra attityder och därför inte upplevs som lika utmärkande.

Den utsatta familjen

De som på familjenivå definierar problemet som ett rättviseproblem, berättar ofta om ungdomars kriminella beteende som en följd av att deras familjer befinner sig i en problematisk och utsatt situation. Många berättar om ekonomiskt knappa förhållanden och om svårigheter för föräldrarna att få arbete som starkt bidragande orsaker till problem i familjer. I citatet nedan berättar en kille från A-torp om sina erfarenheter av kompisar från familjer med små ekonomiska tillgångar.

8:8) INTE RÅD MED KLASSRESA

ID18U: Man kan ju se i klassen liksom olika skillnader. Det finns ju folk som bor i [räknar upp såväl välbeställda som ekonomiskt svaga bostadsområden] och så kan man ju se vilka som... Vi skulle ha en klassresa, och så skulle man betala så och så mycket. Och alla ville ju vara med, men när man sa priset så var det några som drog sig undan, och: "Nä, jag kan inte just då, jag ska åka dit", eller så är man är sjuk den dagen.

TF: Och då är det egentligen att man inte har råd, men man inte kan säga det, eller?

ID18U: Ja. [- -] Det finns ju folk som bor i [skällsord för bostadsområdet], som dom kallar det där, där det bor tio pers i en tvåa. Och det är klart att dom inte vill vara hemma, höra barnen skrika eller föräldrarna skrika, och så går dom ut. Dom kanske inte har tillräckligt med pengar för att köpa en sån jacka som kompiserna har, eller köpa en cool Gameboy eller X-box, så då måste dom få pengarna på nåt sätt tänker dom.

Ett annat problem som nämns i intervjuerna är svårigheter till följd av att föräldrar inte talar svenska. En del talar i detta sammanhang om förskjutna maktrelationer mellan föräldrar och barn. I citatet nedan berättar en kvinna från A-torp om att det under de senaste decennierna flyttat in många flyktingfamiljer i hennes bostadsområde. Föräldrarna har, enligt henne, till följd av att de inte kan svenska, lämnat över en hel del av sitt vuxenansvar till sina äldre barn.

8:9) UNGDOMARNA STYR

ID52V: Vi sitter på en tickande bomb. Det sa jag redan för femton år sedan.

SLH: Vad var det du såg då för femton år sedan?

ID52V: Det var ju det här med att mina barn började skolan, man såg på barnen och man såg dom här äldre då som kom och hämtade. Det var aldrig några föräldrar.

SLH: Att det var äldre barn som...?

ID52V: Äldre syskon. Alltså när föräldrarna inte kan språket, det blir ju katastrof. Här är det ungdomarna som styr, det är inga föräldrar.

Parallellt med att äldre syskon har fått bära stort ansvar för sina familjer (till följd av föräldrarnas språksvårigheter) har de, menar kvinnan i citatet, också fått en hel del

att säga till om. Och i takt med barnens ökande makt har föräldrarnas inflytande försvagats – ett förhållande hon liknar vid en ”tickande bomb” och som hon förutspår kommer att sluta i en katastrof.

I citatet nedan berättar en man från C-holmen om liknande erfarenheter. Inom den immigrantgrupp som han tillhör, finns många barn, menar han, som upplever sig ha ett övertag i förhållande till sina föräldrar, eftersom de till skillnad från föräldrarna talar svenska.

8:10) ETT STORT GAP MELLAN FÖRÄLDRAR OCH BARN

ID13V: (via tolk) Det känns som att det finns en rädsla när vi pratar med våra barn. Barnen känner att dom är överlägsna sina föräldrar. Och visst, dom är mogna på ett sätt, men helt omogna på ett annat. Trots att vi har fler erfarenheter, trots att många av dom har hoppat av skolan och inte har nån bakgrund, men bara för att dom pratar svenska så är det: ”Du kan ingenting om det svenska samhället, du är för gammal, du förstår inte hur det här samhället fungerar.” Så barnen har makt över sina föräldrar på det sättet. Barnen vet ju, okej min pappa jobbar inte, eller min mamma jobbar inte, dom är utanför det svenska samhället och har ingen kontakt med det a-ländska samhället. Därför har barnet rätt att uttala sig om hur det fungerar: ”Så här är det!” och: ”Jag har mer kunskap”. Så det blir, barnen känner att: ”Vi har mer makt än föräldrarna”. Som förälder är det då jättesvårt att säga till sina barn: ”Nu kommer du i tid, den här tiden!” och ”Du får inte gå ut!” Om man säger med hård ton, en sån sak, så är man rädd för att barnet väljer att dra, och bara går sin väg. Vad ska man göra? Barnet står där: ”Du kan inte säga nånting till mig, du vet ju ingenting om det svenska samhället! Vem är du och vem har gett dig rätten att uttala dig? Du vet ingenting! Du är handikappad!” Alltså att det har gått så långt att barnen tänker att föräldrarna verkligen är på det här stadiet. Vi föräldrar har börjat tala med varandra om problemen med våra barn, och försöker hitta lösningar, men utan hjälp från samhället och myndigheterna kan vi inte göra nånting, för det finns ett alldeles för stort gap mellan oss och våra barn.

I citatet problematiserar mannen vad han ser som ett stort avstånd mellan föräldrar och barn i en del familjer från hans egen grupp. Föräldrarnas språksvårigheter och låga samhällsposition ger, menar han, upphov till svåra förtroendekriser och en maktförskjutning mellan barn och föräldrar. Barnen ser dem som inkompetenta, okunniga och inte längre värda att lyssna på.

Även kvinnan i citatet nedan, som arbetar i ett resursteam inom socialtjänsten, berättar om stora problem till följd av föräldrars språksvårigheter och svaga samhällsställning. Föräldrar som i vardagen i stort sett bara träffar personer inom den egna etniska gruppen blir isolerade och lider brist på relevant och nyanserad information om hur samhället fungerar. Detta är, menar hon, en vanlig källa till missförstånd i relation till myndigheter. Exempelvis har flera av de föräldrar hon har träffat i sitt arbete upplevt sig ifrågasatta och misstänkliggjorda i sin roll som föräldrar i kontakten med socialtjänsten.

8:11) INGEN EFTERFRÅGAR DERAS KOMPETENS

ID3-SOC: Man får ju inte glömma att dom samtliga tidigare har ingått i fungerande sociala sammanhang. Många upplever att när dom kommer till Sverige och kommer i kontakt med svenska myndigheter, så är det som om dom startade från noll, att det dom har med sig från sitt hemland inte betyder eller är värt nånting. Ingen frågar efter hur man löste vardagliga konflikter hemma i A-land, hur man uppfostrade sina barn, hur man tog hand om varandra och så vidare.

Isoleringen och känslan av att vara ifrågasatt av myndigheterna förstärker osäkerheten i rollen som förälder, menar ID3. Inte minst gäller detta i de fall deras ungdomar har begått brott. Osäkerheten får dem att känna att deras kompetens som ”goda uppfostrare” värderas lågt i en svensk kontext, vilket gör att de knappt vågar agera överhuvudtaget.

Även kontakterna med skolan kan försvåras till följd av föräldrars språksvårigheter, ett förhållande som belyses i följande citat:

8:12) FÖRÄLDRARNA UTAN SPRÅK

ID13V: (via tolk) I måndags var jag närvarande vid ett föräldramöte i [namn på skola]. Det var fler än trettio a-ländska föräldrar som var kallade, men det var bara elva som kom. Vet ni varför jag tror att dom flesta var borta? Det är oftast mammorna som är aktiva när det gäller det här med barnuppfostran, och jag tror att dom flesta var frånvarande eftersom dom inte har nåt språk dom kan tala med. Klart att varje förälder vill vara närvarande när man kallar till ett möte som handlar om ens barns utbildning, skolgång, som handlar om ens barns skolsituation, men dom här föräldrarna har inget språk. Okej, man kommer på ett föräldramöte, men vad ska man säga? Man kan ju inte tala.

I berättelsen görs en indirekt referens till anklagelser ID13V sannolikt stött på i andra sammanhang om att de som uteblir från föräldramöten inte bryr sig om sina barns skolgång, vilket han avvisar som förklaring. Orsakerna är istället att föräldrarna inte förstår vad som sägs vid dessa tillfällen, och inte heller kan uttrycka sig eftersom de inte talar svenska tillräckligt bra, menar han. Valet av så starka formuleringar: ”föräldrarna har *inget* språk” [min kursivering] och ”man *kan* ju inte tala” tolkar jag som uttryck för en förlamande upplevelse av att inte kunna kommunicera med omgivningen på ett socialt kompetent sätt.

Ungdomsgruppen – dysfunktionell eller utsatt?

Att förklara kriminalitet med orsaksfaktorer på *gruppnivå* är klassiskt, och ungdomsgrupper som betar sig problematiskt i omgivningens ögon är ett vanligt berättelse-tema även i den här undersökningen. I intervjuerna är det särskilt en grupp som pekas ut som bekymmersam, ”gänget på torget” (se kapitel 5). I berättelserna om det finns både förklaringar som definierar deras beteende som uttryck för dys-

funktionalitet och destruktiva gruppmönster och sådana som framhåller att grupper av det här slaget är särskilt utsatta för svårigheter och orättvisor.

Destruktiv gruppdynamik

Förklaringarna till kriminalitet kopplade till gruppnivå påminner om dem på individnivå, till exempel ”bristande moral”, ”bristande respekt” och ”utbrett riskbeteende”. Skillnaden är att det på denna nivå antas att gruppmedlemmarna antingen redan *från början* delar samma negativa karaktärsdrag och brister, eller själva *utvecklar* liknande drag genom att de umgås i kretsar där dessa egenskaper uppskattas.

Det berättas också om faktorer som mer specifikt lokaliseras till själva dynamiken i gruppen som överdrivna lojalitetskrav, territorialitet och dominansbegär, det vill säga beteenden som ofta förknippas med enkönade manliga grupper med en stark homosocial orientering (se Kimmel, 1996; Kuosmanen, 2001; Lagergren, 1998; G. Lindgren, 1996). Att gänggemenskapen förstärker sådana beteenden hos enskilda individer är en iakttagelse som många av intervjudeltagarna förmedlar. Vanligt är att man ser det som en effekt av gruppsyck.

8:13) ”GRUPPTRYCKETS GREJ”

ID74U: Jag anser att man växer upp mer ute på sin fritid bland vänner än vad man gör hemma, för är man hemma och föräldrarna säger till en till exempel: ”Gå inte dit, testa inte på, alltså gå inte med dina vänner och gör kriminalitet”. Då tänker man: ”Okej, vad är det för nåt som dom säger ’gör inte?’” Då blir man intresserad av att veta vad det är. Helt plötsligt hamnar man ute på gatan med sina vänner och bestämmer att göra nåt sånt. Självklart hänger man på det är liksom, för gruppsyckets grej. ”Ah men häng på! Häng på! Nej ingenting kommer hända. Du kommer inte åka fast”, ja jag vet inte vad. Då hänger man på. Man hänger på, man går, man får igång sig själv, man får en kick av det så.

Kompispåverkan och gruppsyck är enligt citatet viktiga faktorer bakom att ungdomar (framförallt killar) bestämmer sig för att begå brott tillsammans med sina kompisar. Föräldrar positioneras i berättelsen som *regelföljare* som uppmanar sina barn (söner) att inte bryta mot lagen, men deras inverkan är liten i jämförelse med kompisarnas – en förståelse som kan delas med den kriminologiska teorin om *social inläring* (se ovan). Dessutom kan föräldrarnas uppmaningar till laglydnad ibland ha motsatt effekt, det vill säga ge upphov till idéer om hur man som tonåring bäst motsätter sig deras vilja (”Okej, vad är det för nåt som dom säger ’gör inte?’ Då blir man intresserad av att veta vad det är”). Föräldrarnas önskan att positionera sina söner som *laghydig medborgare* blir kraftlöst i förhållande till kompisarnas påtryckningar/erbjudanden om subjektspositionen ”tuff och modig kompis som hänger med på äventyr”.

Killens berättelse kan också förstås som ett motnarrativ i förhållande till berättelser där dysfunktionalitet i familjen pekas ut som den bakomliggande orsaken till kriminalitet. Genom att positionera föräldrar som rättrådiga, även om de förlorat

kampen mot kompisarnas grupptryck, tillbakavisas idén att föräldrar generellt bär skuld för sina söners kriminalitet.

En annan inflytelserik förklaring till kriminalitet är att vissa ungdomsgrupper (främst killar) har utvecklat ett starkt och destruktivt hat mot myndigheterna, i synnerhet mot polisen.

8:14) STARKT POLISHAT

ID45-FRITID: Ungdomarna ser [...] bara att poliser är dåliga, och när det då kommer nya poliser, då antar dom att dom också är lika dåliga, dom lägger in dom i den kategorin va. Det var precis som vi gjorde när vi var unga, vi placerade dom intill varandra. Du vet, det *fanns* snälla poliser, men vi ville inte höra talas om det. Vi antog bara att alla poliser var svin helt enkelt. Och detta ser jag mer och mer av här i A-torp. Jag har jobbat i J-höjden och i B-berga, men där är det inte på samma sätt. Okej, dom litar inte *heller* på polisen, men där är inte samma *intensitet* som här. Dom har verkligen ett *riktigt* hat mot polisen här ute va.

ID30-FRITID: Väldigt mycket hat.

ID45:s referenser till upplevelser från sin egen ungdom, då han och hans kompisar hade en liknande hatisk inställning till polisen som ungdomarna i det område där han arbetar idag, förefaller till att börja med vara ämnade att mildra förståelsen av hur allvarligt detta beteende bör tolkas. Det är något som ”hör ungdomstiden till” och som går över med åren – en berättelse med kopplingar till metanarrativet om ”ungdomligt oförstånd”. Försättningen – ”jag ser mer och mer av detta här i A-torp” och att han uppfattar det som värre där än i andra bostadsområden – talar istället för en förståelse av polishatet i området som något exceptionellt, och påminner därför mer om metanarrativet ”det blir värre och värre”. Denna tvetydighet gör budskapet i berättelsen otydligt. Enligt Gubrium och Holstein (2009:59–62) kan en sådan ”liminal fas” i en text producera många olika förståelser, och kanske bör uttalandet tolkas just på ett sådant sätt, det vill säga att ID45 ger uttryck för att han tycker sig se tendenser som pekar i båda riktningarna.

Negativt utpekade och kränkande behandling

I många av intervjuerna beskrivs grupper av unga som upplever sig vara utan hopp inför framtiden, har drabbats svårt av olyckliga eller orättvisa omständigheter och känner sig svikna av vuxenvärlden och myndigheterna. Vanliga är också berättelser om situationer där ungdomar känner sig fördomsfullt behandlade, till exempel att människor i allmänhet har en stereotyp uppfattning om att alla tonårsskallar som umgås i grupp är kriminella, särskilt om de bor i en förort och har ett ”utländskt” utseende. I många av dessa berättelser tilldelas polisen en central roll, och överdrivna kontrollåtgärder sägs vara en av de viktigaste orsakerna till att ungdomar känner sig fördomsfullt behandlade och negativt utpekade.

I flera forskningsstudier anges möten mellan poliser och den här typen av ungdomsgrupper som speciellt problematiska. Dessa ungdomar pekas också ofta ut

som särskilt negativt inställda till polisen (Pettersson, 2012:11–20,45–49), vilket botten i en uppfattning om att de mer än andra utsätts för polisiära kontrollåtgärder med trakasserande eller rasistiska uppsåt²¹.

I citatet nedan berättar två killar från A-torp om sin upplevelse av hur polisens visiteringar av ungdomar brukar gå till:

8:15:1) TULLANDE POLISER

TF: Hur går visiteringarna till?

ID56U: Dom drar upp dig mot väggen, drar i huvudet och visiterar dig. Och så får du stå så en halvtimme, timma. Så sitter dom och pratar i radion, och kollar hit och dit.

TF: Drar i huvudet? Eller vad sa du?

ID56U: Ja dom drar upp dig mot väggen, och så är dom lite jävliga och tykna och kaxiga ända tills dom släpper dig. Och så går dom därifrån. [- - -] Och vi har bott i samma område i ungefär tjugo år här, och vi känner ju människor som går förbi. Och vad tänker dom: "Nä, dom är ju kriminella ungar". Vi blir ju sedda på det sättet, fast egentligen vissa inte är såna. [- - -] Så därför kan jag förstå vissa ungdomar, att dom har ett hat mot polisen. Dom gör ju så att folk hatar dom, istället för att dom tycker att: "ja dom är ju här och hjälper oss när vi har problem." Dom har gett fel bild. Man har ingen respekt mot polisen när dom inte heller visar respekt. Det är så man börjar hata polisen.

Polisernas tuffa och nedvärderande attityd vid visitationstillfällen väcker, enligt killarna, mycket hat hos de ungdomar som är måltavla för åtgärderna. I likhet med Petterssons (2012) tankar om vikten av *hur* polisen genomför sitt kontrollerande uppdrag (se not 21 nedan), tror killarna att ungdomars hat mot polisen skulle kunna dämpas om poliserna uppträdde mer respektfullt.

8:15:2) SMÅSAKER SOM FÖRÄNDRAR SITUATIONEN

ID55U: Det är småsaker som hade kunnat hjälpa polisen, exempelvis om dom hade kommit och tullat personen och sagt att, efter att dom hade tullat typ: "Tack så mycket för att vi fick..." Lite småsaker: "Tack så mycket". Inte bara: "Nu drar vi härifrån!"

Det omtalade polishatet bland ungdomar (främst killar) har, enligt killarna i citaten, inte uppstått ur tomma intet. De betraktar det som en reaktion på ett respektlöst bemötande. I denna berättelse innehåser således huvudrollen av den *oskyldigt anklagade ungdomen (killen)*, som känner ett rättmätigt hat mot sina förtryckare som grundlöst utsätter honom för en kränkande behandling – samma handlingar som inom

²¹ Pettersson (2012) menar att oavsett om poliser diskriminerar dessa ungdomar eller inte, får förståelser av det här slaget stor betydelse för hur kontakten mellan dem och polisen utvecklas. I det dagliga polisarbetet finns därför inget annat val än att hantera dessa uppfattningar på ett så professionellt och konstruktivt sätt som möjligt. Många gånger spelar det en minst lika stor roll *hur* poliser agerar, som *vad* de faktiskt gör. En förutsättning för att kunna genomföra sitt kontrollerande uppdrag är därför, menar Pettersson, att polisen parallellt bygger upp en grund för samarbete som vilar på ömsesidig respekt och gemensamt hänsynstagande (ibid.).

det polisiära myndighetsnarrativet förmodligen betecknas som gängse metoder och en del av ett ”reglementsenligt handlande” (se Smith, 1990/1993:137–142).

Inte bara ungdomar berättar om alltför tuffa metoder i förhållande till ungdomarna. En vuxen invånare berättar exempelvis om ”tonåringar på tretton år som stod där uppradade mot väggen” och om polisen som ”står och tar bilder och visiterar dom”. ID101V har blivit vittne till liknande händelser och berättar följande:

8:16) SVEK OCH HÄMND

ID101V: Det kom fyra fältassistenter hit. Fältassistenterna hade säkert en fin tanke med sitt arbete här och ville göra nånting bra för vårt område. Det som blev fel var att först gick polisen runt och var här varje dag. Jag såg till och med att alla tonåringar som spelade på fotbollsplanen blev visiterade och fotograferade. Sen såg jag samma poliser sitta med fältassistenterna i det gula, tidigare gula huset, som inte finns idag. Vad tänker dom [ungdomarna] då? ”Jaha, dom jobbar med varandra, och dom är emot oss. Dom finns inte för oss.” Vad gjorde dom? Vid två eller tre tillfällen satte dom eld på huset, på bilar och med mera. Det blev mycket värre ett tag. Vad kan man säga? Dom tappade sitt förtroende. Det var inte så hemskt här på den tiden, eller ungdomarna litade lite på andra, men det gick fel. Det blev fel. Allting gick snett.

Citatet ovan kan förstås som en berättelse om svikna ungdomar, och ansvaret för detta svek läggs på polisen och fältassistenterna i bostadsområdet – på poliserna på grund av deras alltför tuffa och orättvisa kontrollmetoder, och på fältassistenterna för att de samarbetade med polisen. ID101V auktoriserar sig som talare i frågan genom att positionera sig som *ögonvittne* – hon var på plats när det hela hände och bevittnade med egna ögon de situationer hon refererar till. Händelseförloppet framställs ur ungdomarnas synvinkel, såsom hon föreställer sig det. Till formen påminner berättelsen om det klassiska triangeldramat med fältassistenterna (*räddarna*) som kom till området med löften om att hjälpa ungdomar som inte mår bra. Rollen som *offer* och protagonister innehas av ungdomarna, och när det visade sig att de som presenterat sig som räddare (fältassistenterna) i själva verket hade en nära relation till poliserna (här: *förövare* och antagonister), kände sig ungdomarna bedragna. De hämnades sveket genom att tända eld på fältassistenternas stuga. På detta sätt skapades enligt kvinnan, vad som med Scheff (1997:86) terminologi kallas för en *eskalerande vendettaspiral* där så småningom ”allting gick snett”.

Till skillnad från flera andra vuxna undersökningsdeltagare boende i samma område som ID101V, använder hon inte beteckningar som *stökiga*, *farliga* eller *kriminella* när hon talar om ungdomarna i området. Hon relaterar inte heller till intressekonflikter mellan dem och kategorin *störda eller skrämda hyresgäster* (se t.ex. citat 5:7–9). Istället fokuserar hon på gruppen *tonåringar som spelar fotboll*, vilket kan tolkas som *ungdom i allmänhet* (där förmodligen vissa gjort sig skyldiga till brott och andra inte). Mot denna grupp ställer hon kategorin *poliser med överdrivna kontrollmetoder*. Denna formering underlättar förståelsen av den upplevelse av kränkande och upprördhet hos ungdomarna som ID101V vill förmedla, och som enligt henne

ledde till deras hämndåtgärder. Berättelsens coda kan därför tolkas som att poliserna och fältassistenter genom sitt tuffa respektive svekfulla agerande, i hög grad själva bidrog till upptrappning av en konfliktfylld situation.

Undersökningdeltagarnas berättelser ovan om ett polisiärt bemötande präglad av maktutövning, svek, oförutsägbarhet och så kallad *over-policing* påminner om Petterssons (2012:49–50,139) beskrivning av ”motsatsen till det goda professionella mötet mellan ungdomar och poliser”. När polisinsatser uppfattas på ett sådant sätt, menar hon, skapas såväl ett hat mot polisen som en förstärkt upplevelse av avståndet mellan ”vi och dom”.

Orsaker på områdesnivå – negativ mentalitet eller utsatthet

Även när det gäller problem på områdesnivå finns en tydlig skiljelinje mellan berättelser där orsakerna förläggs till de boende själva, och sådana där man framförallt ser detta som en följd av att området är misskött, stigmatiserat och negativt utpekade av omvärlden.

Rädsla och negativ mentalitet bland invånarna

De orsaksfaktorer som på individ-, familj- och gruppnivå definieras som bristande funktioner eller mindre önskvärda egenskaper, formuleras på bostadsområdesnivå ofta som att en viss negativ stämning eller mentalitet är förhärskande bland invånarna överlag, som till exempel att ”ingen får sticka ut” eller ”avvika från mallen”. Det talas också en del om offermentalitet, en utbredd ambitionslöshet och anpassningssvårigheter.

En vanlig förklaring till att det stökiga gänget på torget lyckas få sådant stort utrymme i sina bostadsområden, är att de övriga invånarna är rädda för dem, till följd av att de väsnas och betar sig nedsättande eller hotfullt mot förbipasserande (se kapitel 5 och 7). Rädslan för gänget uppges vara så stor att vanliga medborgare överhuvudtaget inte vågar gå ut, vilket sägs föra med sig att de stökiga ungdomarnas makt över området bara växer och växer. I citatet nedan återger en grupp poliser sin syn på denna situation.

8:17) SKRÄMDA TILL TYSTNAD

TF: Ni har berört en del saker som är bra och en hel del saker som är oroande, men vad skulle vara ett första steg åt rätt håll? Vad skulle det viktigaste vara då?

ID34-POLIS: Jag tror att, att vistas ute och ifrågasätta, och ta tillbaka gatan. Alltså det, alltså efter tjugo i B-berga, och även i vissa delar i A-torp, så finns det ju inte en vuxen. Det är dom som kommer och går från spårvagnen, sen är det ju helt. Man vågar inte ifrågasätta, man vågar inte säga nåt, man vågar inte göra nånting.

ID37-POLIS: Jag tror att av dom [...] sextonhundra lägenheter är det ju där borta i A-torp, av dom tror jag att egentligen nittiofem procent, dom vill ha det ganska lugnt och skönt. Dom vill kunna gå ut alltså. Men dom är ju skrämde till tystnad, och är rädda för dom här fem procenten. Så att dom får liksom äga hela allt. Och då tror jag ju att en fortsättning för en sån här [polis-]satsning är ju, alltså vi måste ändå visa,

och visa lugnet där borta. Så är inte vi där, så får vi *aldrig* ut dom vuxna igen. Det tror jag är jätteviktigt. [---]

ID36-POLIS: Alltså i en drömvärld så skulle det ju finnas en ordningsgrupp i varje större område. Kontinuerligt, som jobbar med förtroendefrågor och skapar kontakter med näringsidkare och vanligt folk. Och så på den vägen så får man också ett klimat där folk vågar berätta vad som har hänt. För det tenderar att bli nästan laglöst i vissa kategorier av brott i vissa områden. För man vågar inte anmäla. Man anmäler helt enkelt inte. Man vittnar inte. Och ibland är det tyvärr så att föräldrarna uppmanar sina barn att inte berätta. Det händer gång på gång. Vi får väldigt mycket information under bordet, och det hjälper ju inte oss när vi ska lagföra, och det är jäkligt frustrerande.

Berättelsen om hur en grupp ungdomar genom skrämstaktik lyckats ta kontrollen över ett helt bostadsområde, innehåller flera kontrastbeskrivningar (se Smith, 1990/1993). Formuleringen ”ta *tillbaka* gatan” [min kursivering] implicerar till exempel att de vuxna tidigare varit dess ”ägare”. För att illustrera det goda tillståndet berättas om en möjlig lugn och trevlig tillvaro präglad av lag och ordning samt tillitsfulla relationer mellan invånare och polis. Dessa goda bilder kontrasteras mot beskrivningar av ”dom fem procenten” som håller området i skräck och ”dom nitiofem procenten” som är skrämnda till tystnad, om stadsdelar där det råder ”laglöshet” och där rädslan för våld gör att ingen vågar protestera. Polisernas förklaring om låg grad av social kontroll från vuxenvärldens sida som en viktig orsak bakom den problematiska situationen i vissa förortsområden, innehåller likheter med sociealekologiska teorier om *social desorganisation* inom kriminologin.

För att kunna (åter)skapa en tillitsfull stämning i dessa områden spelar enligt poliserna den egna yrkeskåren en avgörande roll. Genom att finnas på plats och ställa tillrätta när otrevliga saker inträffar och parallellt arbeta med förtroendefrågor och utreda brott, finns möjlighet att vända den negativa utvecklingen. I berättelsen innehar de skrämmande ungdomarna rollen som *förövare* och *förstörare* och de övriga invånarna är deras *offer*. Polisens uppgift är att *rädda* denna allmänhet och återställa lag och ordning. För att polisen skall kunna fullfölja sitt beskyddande uppdrag måste dock invånarna lämna ifrån sig information och således även ta på sig rollen som *vittne*. Denna rollfördelning kan sägas väl överensstämma med den juridiska metaberättelsen om vem i samhället som innehar rollen som gärningsman, offer/vittne och beskyddare/räddare.

Området som misskött och stigmatiserat

När man på bostadsområdesnivå förklarar ungdomskriminalitet som en konsekvens av utsatthet och orättvisor, lyfts ofta iakttagelser av området som misskött och underprioriterat. Många hävdar också att området på ett onyanserat sätt utpekats som farligt och dåligt.

Exempelvis beskriver flera av undersökningsdeltagarna sitt område som skrämigt och fult, och en del menar att anledningen till att det får lov att se ut på det här

sättet är att de som bor där betraktas som mindre värda i det övriga samhällets ögon.

8:18) FÖRORTEN KOMMER ALLTID I SISTA HAND

ID96U: Jag ser bara en grej, att samhället har misslyckats grovt i C-holmen, i dom flesta förorterna också. Dom har inte gjort, liksom, dom har inte gjort sitt jobb där. Förort är förort. Det heter förort för en anledning liksom. Alltså samhället liksom bryr sig inte om förorterna. Går en ruta sönder i säg [namn på välbärgad förort], nästa dag är den lagad. Går en ruta sönder i C-holmen, det tar flera veckor. Om en klätterställning till exempel, där barn leker går sönder, hur lång tid tror du det tar för dom att laga den till exempel? [---] Det är som att dom tar oss i sista hand. När dom inte har nåt kvar att göra tänker dom: "Amen det var en ruta i C-holmen som gick sönder, kan du gå och kolla på den Kalle?" [---]

ID97U: Alltså det ser, det ser för jävligt ut här alltså, om jag ska vara ärlig.

Citatet ovan kan förstås som en anklagelse mot samhället (representerat av hyresvärden) om att behandla sina rika och fattiga invånare på olika sätt. Som ett synligt bevis på denna orättvisa beskriver en av killarna hur han tror det går till när något går sönder i en mer välbärgad stadsdel – någon kommer direkt och lagar det. I hans eget område däremot sker reparationer endast om det inte finns något trasigt på andra ställen. Begreppet "samhället" kan i denna berättelse sägas stå för en upplevelse av maktutövning på flera nivåer. På ett konkret plan kan anklagelsen sägas vara riktad mot politiker som beslutar om tilldelning av medel och mot fastighetsägare som väljer att reparera saker i en orättvis ordning. På ett symboliskt plan kan berättelsen också tolkas som uttryck för en vanmäktig känsla av att tillhöra en underordnad och lågt prioriterad invånargrupp samt som en protest mot en samhällsordning där rika prioriteras och fattiga kommer i sista hand.

Det finns också berättelser där omfattande besparingar i den offentliga ekonomin under de senaste tjugo åren pekas ut som avgörande förklaringar till ungdomskriminaliteten i de aktuella områdena. Eftersom få av invånarna där är välbärgade, drabbas dessa områden särskilt hårt av besparingsåtgärder, inte minst när det gäller nedläggningar av skolor och fritidsgårdar.

8:19) BESPARIINGSÅTGÄRDERNAS PÅVERKAN

ID24-FÄLT: Det var ju på nittioalet med dom här nedskärningarna. Fritidsgårdarna stängde här efterhand, och det var en del annat som hände. Och skolorna blev ganska tilltygade ett tag. Alltså det var ju katastrof för A-torp på sikt. Man missa ju, man missade den generationen.

Även kvinnan i citatet nedan lägger en stor del av skulden för den problematiska situationen på politiker och myndighetspersoner, men i motsats till dem som pekar ut polisens tuffa kontrollåtgärder som bekymmersamma (se citat 8:15–16), framhåller hon istället myndigheternas passiva förhållningssätt till den omfattande kriminalitet som försiggår i området som det stora problemet.

8:20) POLISEN GÖR INGENTING OCH SAMHÄLLET BLUNDAR

ID9V: (via tolk) Jag anser inte att skulden är nånting som man kan lägga på oss föräldrar. Det jag kan göra är att säga till mitt barn att det här är inte bra. Men samtidigt är det, så fort barnet går ut, så grupptrycket blir starkare. Det är ett enormt grupptryck. Polisen vet att det förekommer jättemycket drogförsäljning. Dom säljer hasch öppet här på torget och polisen gör ingenting åt det. Samhället väljer att blunda för det. Om kompisarna trycker på och en drogförsäljare säger till mitt barn: "Här! Prova på!" och han kanske säger nej första gången, och andra gången – men tredje gången. Det är klart, när man pressar på, så blir det att: "Okej, jag väljer att prova". Det är så att vad jag säger har inte så stor betydelse, eftersom det är starkare krafter som kallar – så hur kan då vi som förälder få skulden?

Berättelsen ovan kan förstås som en signal om att det finns en skuld som behöver omfördelas. Den kan därför tolkas såväl som ett *försvarstal* som en *anklagelse*. Kvinnan inleder med ett ursäktande account (se Scott & Lyman, 1968), vilket troligen är en referens till sammanhang där ansvaret för ungdomars brottslighet förläggs till föräldrarna. Hon positionerar sig själv som tillhörande denna föräldrakategori, och hävdar att det är orimligt att lägga skulden på föräldrarna för att det ser ut som det gör "på torget". Sin ståndpunkt motiverar hon dels med att den typ av agerande som krävs för att komma tillrätta med problemen ligger långt utanför vad man som förälder kan förväntas klara av, dels med att grupptrycket är så kraftfullt att barnet pressas till att följa dessa uppmaningar framför föräldrarnas regler (jämför citat 8:13). Istället för att anklaga föräldrarna menar hon att skulden bör läggas på polisen, som trots att den känner till att drogförsäljning förekommer i stor skala, inte gör något åt det. Avslutningsvis understryker hon det orättvisa i att hon och andra föräldrar, som har så liten reell förmåga att göra något åt detta stora samhällsproblem, trots allt är de som får bära skulden för det.

Området som negativt utpekad

Några ungdomar berättade i intervjuerna om hur de stött på fördomsfulla och nedvärderande attityder från omgivningen till följd av att de bor i ett område som omtalats som särskilt kriminellt. Killarna i utdraget nedan berättar hur det hänt att tjejer har tagit avstånd ifrån dem när de har berättat att de kommer från B-berga.

8:21) TJEJEN SOM SPRANG IVÄG

Men om man snackar med en tjej och säger att man kommer från B-berga, då springer hon iväg. Vaddå? När snackade du med en tjej? Jomen, det var på Göteborgskalaset. Inne i stan du vet. Först så sa jag att jag kom från H-red och då bara: "Ja, ja, ja", och sen så sa jag: "Nej, jag är från B-berga" och då bara kutade hon iväg. Jag lovar dig. Det är sant. Hon bara sprang iväg så: "Whoäääh!" liksom (Utdrag ur fältanteckningar B-berga, hösten 2008).

I citatet nedan berättar en grupp tjejer från A-torp om liknande erfarenheter av att ha känt sig mindre värda eller sämre i andra människors ögon, eftersom de bor i ett så kallat "kriminellt område". De berättar också självrannsakande om hur även de,

utifrån ytterst lite information, kategoriserar tjejer från andra områden på ett liknande sätt.

8:22) ALLA DRAR ALLA ÖVER SAMMA KAM

SLH: Hur skulle ni vilja beskriva ert bostadsområde, ja om ni till exempel jämför med andra områden?

ID66U: Alltså om man tänker C-holmen så tänker man på ett sätt. Då tänker man *bara* kriminella, *bara* höghus, *bara* utländska, *inga* svenskar, men när man tänker på A-torp så tänker man ändå att det finns båda sidorna.

ID67U: Vi tänker det, men kanske andra: "Ja men A-torp är *bara* kriminellt". Dom frågar ju så typ nu på den nya skolan: "Vart bor du? A-torp! Åh, är du kriminell?"

SLH: Dom sa det till dig i skolan?

ID67U: Ja, jo dom tar det som värsta grejen typ, frågar massa grejer om det här som händer i A-torp nu typ, sitter och frågar jättelånga frågor och har värsta konversationen om det: "Hur är det att bo där? Ser du nåt? Vet du vilka som gör det?" Dom har värsta sån där chock. [- -]

ID66U: Säger man att man bor i A-torp, då måste man förklara sig. Alltså, för annars tar dom: "Så jaha, du bor i A-torp, då är du *sån*!". "Ja, alltså jag bor i A-torp fast jag bor i den *lugna* delen, säger jag då. Jag umgås inte med dom som håller på med dumheter – jag *gör* inte det, jag *gör* inte det! [viftar med armarna], för att dom ska fatta alltså. Alla bara: "Jaha, så du är sån gangsterbrud då?" Alltså, man måste *förklara* sig så *jävla* mycket.

ID68U: Ja, det är just det. Alla drar alla över samma kam.

ID66U: Ja, och: "tror du verkligen att bara för att jag *bor* här så är jag *sån*?" Och det är jobbigt.

ID68U: Ja, dom har fördomar om A-torp. Eller det kanske inte bara är om A-torp, utan om *alla* förorter.

ID66U: Om man säger så här, om det var en tjej från C-holmen där då typ, då tänker man: "A-a kaxiga!", fast när man väl känner dom så kanske dom inte *alls* är såna.

ID68U: Men alltså så gör vi *också*, alltså typ om jag frågar nån, om ni pratar med nån i era klasser: "Jaha vart bor hon då? D-dala. Jaha, oj!" Alltså det *blir* så, även fast vi vet hur det *är*, så *blir* det så. "Jaha, då är hon sån bitch, kaxig", du vet så här. Eller om man frågar: "Vart bor hon?" "I K-borg [välbärgat villaområde]". "Jaha då är hon *sån* typ, ytlig och sånt.

ID68: Ja, och vi gör ju *också* det, fast det inte är bra. Det blir liksom: "Jamen så *är* det."

SLH: Att man tillskriver folk egenskaper utifrån var dom bor?

ID68U: Utan att ens ha sett dom eller vet hur dom *är*, så vet man känns det som, som att man redan vet hur dom är. [...] Man tar inte på namn, man tar på vart dom bor, vad har dom för kompisar och sånt. Det är skillnad på: "Ja hon heter Maria och bor i B-berga [fattigt förortsområde] och på: "Ja, hon heter Maria och bor i K-borg" [välbärgat villaområde]. Då får man en annan bild.

Resonemanget om den egna utsattheten i egenskap av boende i ett "kriminellt område" får tjejerna att slå fast att fördomar mot människor som bor i mindre välbärgade förorter är en spridd företeelse, och detta får dem att börja reflektera över hur de själva tänker när de träffar ungdomar från andra bostadsområden. De kommer fram till att de, trots de egna erfarenheterna av generaliserat klander, och att de egentligen tycker att detta är moraliskt fel, ofta själva agerar på ett liknande för-

domsfullt sätt och antar att personer från ett visst område har gemensamma negativa egenskaper, som till exempel att de är kaxiga eller ytliga.

De båda citaten ovan kan knappast i sig vara förklaringar till ungdomskriminalitet, men däremot kan situationen att bli att bortvald, ifrågasatt och utsatt för kontaktbegränsande åtgärder – inte för att man personligen har gjort sig skyldig till brott – ses som exempel på vad Elias och Scotson (1965/2004) benämner som *generaliserat klander*. Denna strategi, menar de, är ofta använd bland etablerade för att differentiera sig moraliskt från outsider-gruppen och för att befästa den egna överordnade positionen. En vanlig reaktion bland outsider-positionerade mot en sådan behandling är att svara med externaliserat genom exempelvis stök, brott och social oro. Utifrån ett sådant perspektiv kan berättelserna även förstås som exempel på reproduktion av *territoriell stigmatisering* på mikronivå (Sernhede, 2002/2007; Wacquant, 2008), det vill säga att små händelser, som när de upprepas ofta, påverkar förståelsen av hur den grupp man tillhör uppfattas av övriga samhället.

En del undersökningsdeltagare berättar också om hur omvärldens generaliserade klander till följd av att de bor i ett negativt utpekade område, påverkar den egna självbilden och gör att man riskerar att börja betrakta sig själv på samma negativa sätt. I citatet nedan talar ID15U om risken för ”självuppfyllande profetior” i sådana områden. Han menar att människorna som bor där inte bara godtar omvärldens bild av området och människorna där som sämre, de låter sig också formas i en sådan riktning:

8:23) FÖRORTSBERÄTTELSEN – EN SJÄLVUPPFYLLANDE PROFETIA

ID15U: Folket som bor här i B-berga, dom är såna som inte säger till om man ställer sig på dom. Det är ju, alltså, man skriver bara i tidningarna, till exempel så skriver man ju bara om B-berga när det är nån skottlossning eller nåt rån eller när skolan strejkar eller nånting. Men det beror ju på att det är det man fokuserar på. Det finns säkert nåt bra att skriva om, men det kanske inte är intressant. Men det beror också på att sånt här, det uppfyller sig självt. Det är precis som, vissa som säger att vissa folk är oärliga människor och dåliga och har ingen moral i kroppen. Och så börjar man stöta ut dom i stor omfattning. Och med tiden så *blir* dom dåliga människor utan moral i kroppen – för att dom blivit utstötta och inte har haft nån annan väg att gå. Om du tar till de metoderna, om du exempelvis förbjuder dom att idka handel eller nåt, då blir det väl tjuvar av dom till slut. Alltså man skapar den här olyckan själv alltså. Om man hela tiden säger att B-berga är en förort där folk är dåliga, då blir folk dåliga där. Säger man att dom kan bra saker också, att dom är bra människor och att det är en stor tjänst för samhället att dom går upp varje morgon och går till sina jobb, att de klarar av det och att de är duktiga på att utföra det, kan man belysa det, då tror jag att man skulle få folk att känna att dom faktiskt betyder nånting.

Resonemanget ovan om hur beskrivningar av invånare i olika områden påverkar såväl den egna självbilden som omvärldens syn på dem, har även det många likheter med Elias och Scotsons (1965/2004) teori om hur det går till när *moralisk differentiering* konstrueras i ett samhälle, när upplevelsen av stor moralisk skillnad skapas, även då grunden för denna är ganska liten eller till och med obefintlig. ID15U

menar att folket i B-berga egentligen bara är lydigt och lever upp till de etablerade gruppernas bild av förortsbefolkningen som norm- och viljelös, och i likhet med Elias och Scotson anser han att de då agerar på samma sätt som andra utstötta människor över hela världen, det vill säga de gör just det de anklagas för att göra, vilket sedan används av de etablerade som ett bevis på att outsiders-grupperna faktiskt har en sämre moral än de själva.

I citatet nedan tecknar två kvinnor en bild av situationen i det egna bostadsområdet som även den påminner om figurationen etablerade och outsiders.

8:24) DÅLIGT OMRÅDE, DÅLIGA BARN

ID11V: (Tolk) Vi går här i området. Här bor bara invandrare. Finns inga svenska barn här. Hur skulle det kännas om ni bodde i ett land, och den delen av landet där ni bor skulle bli klassad som getto? Det är inte bra där, och hela tiden man är medveten om det här. Hur skulle ni känna er? Alltså hur det skulle kännas för er? Vi bor här i området. Hela tiden man får höra i området det är mycket problem. Vi hör det hela tiden, det här området jättedåligt, och våra barn hör det. Om jag bara tar D-dala som exempel, alla som, det kommer jättemånga människor utifrån på morgonen, alltså socialtjänst, dagis. Dom åker in från stan, men ingen som åker ut från D-dala, för folk här har inget arbete. Klart att när föräldrarna är arbetslösa, när ungdomar som även kanske gått ut gymnasium är arbetslösa, klart det blir problem. [- - -]

ID12V: Alla undrar när dom får jobba, pappa mamma, men får inte jobba. Sen barnen behöver mer aktivitet, det kostar pengar. Ni vet alltid. Och barnen behöver modekläder som är märke och sånt, sen jag kan inte betala. [...] Jag har ingenting riktigt jobb, jag letar men jag får inte. Sen vi har mycket problem, barnen problem, också föräldrarna problem, vi har mycket orolighet. Därför mina barn framtiden jätteledsen.

ID11V: (tolk) Om det ni fick höra det var: "barnen är dåliga" och "detta är ett dåligt område", hur ni skulle känna? Och samtidigt finns inga, alltså det finns inga möjligheter att få jobb och liksom skaffa sig, att få lugn och ro och kunna jobba och ta hand om sina barn.

I citatet ovan placerar kvinnorna arbetande svenskar boende på andra ställen än i förorten i en *etablerad position* och arbetslösa invandrare i det egna området i en *outsider-position*. Deras berättelse handlar om hur de upplever de etablerades stigmatiserande syn på såväl platsen som människorna som bor där som sämre, ett getto, en plats för problem och dåligt folk, där till och med barnen är dåliga. ID12V berättar också om svårigheterna med att som ensamstående och arbetslös få ekonomin att gå ihop, och om det omöjliga i att kunna tillgodose sina barns önskemål om kläder, aktiviteter och saker. I denna känsla av otillräcklighet kan hon sägas mäta sig med vad hon ser som det svenska samhällets måttstock på den kompetente föräldern (se Elias & Scotson, 1965/2004). Att hon inte lyckas leva upp till denna standard, inger henne en djup känsla av hopplöshet inför framtiden. Detta internaliserade sätt att hantera det outsider-stigma hon känner sig utsatt för, avbryts av ID11V:s upprepning av frågan till oss som lyssnare "Hur skulle det kännas för er?" I intervjusituationen tolkade jag detta framförallt som en vädjan om empati, om att vi skulle försöka leva oss in deras känsla av hopplöshet och skam för sin belägenhet.

Parallellt med att vi ställde frågor till dem, frågade de oss intervjuare om en mängd saker, till exempel om hur man bör vara som förälder i Sverige, och hur man gör för att uppfostra sina barn på ett ”svenskt” sätt. Samtidigt som de var måna om att vi skulle förstå den desperation de kände över att aldrig vara tillräckligt bra enligt vad de uppfattade som ”den svenska modellen”, tyckte jag mig också ana en något mer externaliserad hållning i förhållande till problemen i området, mer som ”fattar ni egentligen hur det känns att vara utsatt för allt det här, som jag faktiskt inte alls har någon skuld till?” Argumentationslinjen i citatet kan tolkas som: 1) svenskar vill/måste inte bo här 2) alla säger att området och invandrarna är dåliga 3) vi kan inte själva förbättra vår situation eftersom vi inte får arbeten 4) klart att det blir problem!

Orsaker på kulturell nivå – moralproblem eller exkludering?

Uttalanden om att kriminalitet bland unga beror på kulturella eller etniska faktorer är få i det empiriska materialet. Oftast uttrycks sådana frågor i mer indirekta ordalag och tillsammans med förklaringar på familje- och områdesnivå. Betydligt vanligare är att intervjudeltagarna vänder sig *mot* den här typen av förklaringar som de antar att andra ger, och menar att problem på denna nivå istället handlar om diskriminering och utestängning till följd av kultur och etnicitet.

Intern konfliktlösning leder till problem

Påståenden om kultur eller etnicitet som direkta förklaringar till brottslighet bland unga förekommer som sagt endast i liten omfattning i den här undersökningen. Orsaken till detta kan vara sådant som vårt urval av intervjudeltagare och att förklaringar av det här slaget riskerar att uppfattas som rasistiska. När de förekommer rör det sig mer om en sammanvävd bild där etnicitet, kultur, språksvårigheter, släkter och segregation nämns i samma sammanhang.

I citatet nedan beskriver exempelvis en grupp poliser sina upplevelser av segregation och kulturkrockar samt erfarenheter av att arbeta med etniska grupper med starka släktband där man helst löser sina problem och konflikter inom den egna gruppen.

8:25) SEGREGATION OCH STARKA SLÄKTBAND

ID37-POLIS: Men jag tror ju ändå, det är mer segregerat och ännu mer invandrartätt där uppe, och det är ju en jäkla massa olika kulturer som krockar, och dom har ju med sig en sådan jäkla massa [...].

ID36-POLIS: Och sen är det ju, i vissa av dom här befolkningsgrupperna så är det ju väldigt många som är släkt med varandra och då kan det ju vara en som är kriminell i den slakten, och då har ju dom andra släktingarna svårt att prata om den, för då liksom pratar dom ju skit om sin egen släkt, och det är jättekänsligt. Så det är jättesvårt. Vi har haft flera sådana fall. Jag vet särskilt när jag jobbade i C-holmen, alltså A-ländare pratade inte om A-ländare. För dom har ju, dom har ju, dom har ju de här klan. Är dom i samma klan, så snackar du inte om nån i den klanen. Det kan bli väldiga konflik-

ter som vi aldrig ser, men som dom löser på sitt sätt då. Vi har ju starka B-ländska familjer där barnen är multikriminella, vilket gör att dom andra B-ländarna är rädda för dom familjerna.

ID38-POLIS: Där även föräldrarna är multikriminella i många fall också då vad. Dom blir ju en maktfaktor.

Det problem som i citatet ovan har den starkaste kopplingen mellan kriminalitet och etnicitet/kultur, är berättelsen om att man inom vissa befolkningsgrupper, av rädsla eller solidaritet, inte vill vittna mot varandra, utan helst löser konflikter internt inom den nationella gruppen. I detta avseende påminner de grupper poliserna nämner om de gamla familjerna i zon två i Elias och Scotsons undersökning.

Förorten avskuren från övriga samhället

Andra intervjudeltagare talar om exkludering och diskriminering som betydelsefulla orsaker till den problematiska situationen i flera områden, vilket i sin tur förklarar ungdomskriminalitet. I citatet nedan ger ID63U sin bild av dessa problem:

8:26) FINNS INGEN TILLIT TILL OSS

ID63U I grund och botten handlar det om att det inte finns nån tillit för oss [invandrare boende i förorter] att sättas i arbete och få betalt. Det finns heller ingen myndighet som verkligen hjälper en att sättas i arbete. Vart man än vänder sig så blir man endast tillsagd att man själv ska söka sitt arbete osv... tjaa när man inte kan skaffa arbete för att man inte blir litad på för att man har en viss bakgrund eller utseende, hur ska man då på egen hand skaffa sig erfarenhet m.m. som krävs för att få jobb?! Det är en ond cirkel som bara går runt och det är väldigt svårt att ta sig ur (Mailsvar).

I citatet drar ID63 uppmärksamheten till de sociala orättvisor som stöter ut vissa individer och grupper ur samhällsgemenskapen, som han ser som grundläggande orsaker till de sociala problemen i många förortsområden. Det går att tolka hans uttalande som att det är orättfärdigt att lägga skulden på de exkluderade själva istället för på de myndigheter och arbetsgivare som förvägrar dessa invånare möjlighet att vara en jämlik part i samhället, genom att inte lita på dem och inte ge dem jobb.

Även i citatet nedan hänvisas till exkludering av vissa invandrargrupper som en av de viktigaste orsakerna till ungdomskriminalitet.

8:27) INTE VÄLKOMNA I DET SVENSKA SAMHÄLLET

ID13V: (tolk): Det är inte få, vi är inte få, om man tänker på dom här a-ländska barnen. Vi är inte välkomna i samhället. Man håller bort oss. Det är en mur som vi inte får kliva över. Våra barn dom sitter i samma situation, och om man inte gör nånting åt situationen i tid så kommer våra barn att bli värre. Dom kommer att bli dom värsta kriminella, dom kommer att bli en börda för samhället.

I citatet gör ID13V en analys av vad han ser som de mest allvarliga problemen som han och hans landsmän är utsatta för i Sverige. Utestängningen av hans etniska grupp handlar enligt honom inte bara om ett passivt ointresse från det svenska

samhällets sida, utan om aktiv exkludering. Han målar dessutom upp en dystopisk bild av vad han tror kommer att hända om man från samhällets sida fortsätter att blunda för dessa mekanismer för utestängning, ett resonemang som påminner om det perspektiv på farosyn Franzén (2001:23–45) talar om angående politiska motiv till åtgärder mot segregation (se kapitel 1).

I berättelsen nedan, görs en liknande analys som i de båda föregående citaten. Informationen är inhämtad strax efter oroligheterna i augusti 2009, då ett antal ungdomsgrupper attackerade polisen (se kapitel 5). Direkt efter händelserna satte jag och min kollega upp lappar i dessa områden om att vi gärna ville komma i kontakt med ungdomar för att få höra deras berättelse om vad som låg bakom angreppen. En kväll några dagar senare blev jag uppringd av en grupp killar som bjöd in till ett samtal. När jag kom satt de samlade på några bänkar på en innergård. Killarna berättade att de flesta av dem var arbetslösa trots att de hade gått ut gymnasiet, och hävdade om och om igen att det stora problemet i området var att det var så svårt att få arbete. Jag frågade hur man kan förstå att detta hänger ihop med de senaste dagarnas bränder och stenkastning på polisen. En av de äldre killarna sammanfattade då sin syn på vad som orsakade oroligheterna på följande sätt:

8:28) VI FÅR ALDRIG KOMMA IN I SAMHÄLLET

Det är inget konstigt. Svenskarna har tagit hit en massa svartskallar, och så har de byggt de här betongklossarna som dom skall bo i, men vi får aldrig komma in i samhället. Vi får inga jobb. Det är utanförskap! Fattar du? Våra föräldrar, många av killarna som sitter här har föräldrar som hade bra jobb i sina hemländer. Dom var läkare, advokater och så vidare. Men här är dom ingenting. Fattar du hur det känns när ens förälder inte betyder nåt? Kanske kan dom få städa möjligtvis. Ingen frågar efter dom och ingen bryr sig om dom. Vi vill arbeta. Vi vill inte gå och tigga på socialen. Det är förnedrande. Fattar du hur det känns för våra föräldrar att gå till socialen och tigga, att dom inte kan försörja sin egen familj? Vi är inga tiggarefolk. Det är förnedrande! Dom blir helt knäckta. Det är vad som händer. Och nu sitter alla dom här killarna här. Det är jättebra killar, men ingen vill ge dom nåt jobb. Hade dom varit svenskar, då hade dom fått jobb direkt. Dom här killarna är ju nästan vuxna. Dom är ju snart stora nog att skaffa sig en egen familj och flytta hemifrån, men det kan dom inte för dom har inget jobb. Dom kommer ingenvart. Dom bara sitter här och hänger, och det händer ingenting” (Utdrag fältanteckningar A-torp, september 2009).

I uttalandet ställs två kategorier mot varandra – de etablerade svenskarna som antas få jobb direkt och som utestänger invandrarna, samt de outsider-positionerade invandrarna som inte får jobb, inte blir insläppta i samhällsgemenskapen och som tvingas bo i ”betongklossar”. På detta sätt skapas en kontraststruktur som påminner om det Smith (1990/1993:36–38) kallar *normativt genererade anomalier*. Utmärkande för dessa är att en talare först beskriver en viss typsituation samt anger hur den ”goda”, eller i detta fall snarare, ”rättvisa situationen” ser ut: ”Våra föräldrar, många av killarna som sitter här har föräldrar som hade bra jobb i sina hemländer. Dom var läkare, advokater och så vidare”. Därefter kontrasteras beskrivningen mot ett exempel som visar på en orättfärdig situation: ”Men här är dom ingenting. Fat-

tar du hur det känns när ens förälder inte betyder nåt? Kanske kan dom få städa möjligtvis. Ingen frågar efter dom och ingen bryr sig om dom”. Killens beskrivning av det tillstånd som råder liknar det Elias och Scotson (1965/2004) talar om som etablerade och outsider-figurationens stora fälla, vilken de menar i grunden består av ojämlika maktförhållanden i kombination med ömsesidigt beroende mellan etablerade och outsider-positionerade samhällsgrupper. I detta maktförhållande ser sig den etablerade gruppen som bättre än de andra och skapar en gräns för att upprätthålla avstånd. När förhållanden av det här slaget uppstår leder de, nästan alltid till att förtryck och orättvisor rättfärdigas, och till allvarliga sociala problem, menar Elias och Scotson. Ur ett sådant perspektiv kan attacken mot polisen förstås som en *externaliserad respons* på de etablerades exkludering av de outsider-positionerade. Killens uttalande kan också förstås som ett *rättfärdigande account* med skuldfördelande ambitioner (Scott & Lyman, 1968). De killar som attackerade polisen kan utifrån en sådan förståelse inte själva lastas för sin hopplösa situation, och därför bör de stenar de kastade mot polisen inte betraktas som kriminella handlingar, utan som ett budskap om det orättfärdiga i att vissa grupper i samhället behandlas utan respekt för sitt värde som människor.

Ytterligare en tolkning är att förstå killens uttalande som en berättelse om frustrerade försök att skapa hegemonisk maskulinitet. Talet om att ha ett arbete, att försörja sig själva, skaffa en egen familj och referenserna till föräldrarnas yrken i sina hemländer (”Dom var läkare, advokater och så vidare”) är alla förhållanden som kan förstås som betydelsefulla beståndsdelar i en grundmodell för att bygga manlig värdighet och hegemonisk maskulinitet (se Connell, 1995/2008; Connell & Messerschmidt, 2005; Messerschmidt, 1993). När någon (i det här utdraget: svens-karna) förvägrar vissa grupper (här: invandrarna/invandarmännen) tillgång till de nödvändiga resurserna (jobb och självförsörjning) för att skapa sådan ideal maskulinitet försätts invandrarkillarna i en belägenhet där de ser sina föräldrar knäckas, samtidigt som de själva tvingas leva kvar i ett vakuumliknande tillstånd mellan ungdom och vuxen man. I detta tillstånd föds känslor av skam och hopplöshet, men också av hat mot dem man ser som skyldiga till att man hamnat i denna position, vilket enligt Messerschmidt (1993) är en väsentlig drivkraft för unga män att konstruera kompenserande protestmaskulinitet.

I flera av förklaringarna på områdes- och samhällsnivå talas av intervjudeltagarna om diskriminering, ojämlikhet och samhälleliga orättvisor som bakomliggande orsaker till kriminalitet, förklaringar som kan sägas ha flera likheter med det *konfliktteoretiska perspektivet* inom kriminologin.

Summering och reflektion kapitel 8

I detta kapitel har jag presenterat ett antal bakomliggande orsaker till uppkomsten av ungdomskriminalitet på olika nivåer som deltagarna i undersökningen anger. I

huvudsak rör det sig om två olika spår, vars innehåll jag i korthet sammanfattar och reflekterar kring nedan.

I en avslutande diskussionen för del III (efter kapitel 9), återkommer jag till dessa tolkningsrepertoarer och diskuterar dem i förhållande en tredje tolkningsrepertoar från undersökningsmaterialet om kriminalitetens *drivkrafter och lockelser*.

Den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren

Det ena tolkningsspåret framhåller endogena förklaringar (Tedros, 2008:6–7) till kriminalitet såsom brister eller dysfunktioner hos individen själv eller i dennes omgivning.

På *individnivå* betraktas här avvikande beteende som följer av brister eller defekter i individens personlighet eller utveckling, vilket ligger nära individualpsykologiska teorier om personlighetsutveckling. På *familjenivå* fokuseras i första hand på föräldrars oförmåga att skapa gynnsamma uppväxtvillkor för sina barn (tonårskillar) genom omsorg och gränssättning. Misslyckanden med dessa uppgifter betraktas som huvudorsaker bakom kriminalitet. I detta avseende påminner tolkningsrepertoaren även om kontrollteorins antagande om att familjen och omgivningen i övrigt har misslyckats med sin uppgift att få ungdomar att utveckla tillräckligt starka sociala band till samhälleliga institutioner och värderingar, vilket skulle ha kunnat få dem att avhålla sig från kriminalitet. På *områdesnivå* talas om den vuxna befolkningens otrygghet och rädsla för gängen som en orsak till att de inte vågar delta i att upprätthålla ordningen i området, vilket i sin tur leder till att stökiga och kriminella ungdomar i princip får fritt spelrum i det offentliga rummet. Sådana förklaringar påminner om socialekologiska teorier om desorganisation som förklaring till ungdomskriminalitet.

Gemensamt för dessa förklaringar är att det man definierar som problematiskt jämförs med berättarens uppfattning om vad som är normalt. Jag har därför valt att kalla detta perspektiv för den *normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren*.

Den rättvisorienterade tolkningsrepertoaren

Andra undersökningsdeltagare betraktar ungdomskriminalitet i första hand som en följd av stigmatisering och exkluderingsprocesser till följd av en ojämn och orättvis makt- och resursfördelning i samhället. Man framhåller att vissa individer och grupper i samhället lever under betydligt sämre förhållanden än andra och därför har avsevärt sämre förutsättningar att i framtiden skapa sig det liv de önskar. Att dessa grupper dessutom ibland själva lastas för att de befinner sig i den situation de gör, upplevs som djupt orättvist. Dessa förhållanden, menar man, är de egentliga orsakerna bakom kriminalitet bland unga. Sådana förklaringar påminner om stämplingsteorins antaganden om att det inte är de kriminella handlingarna i sig (primäravvikelsen) som påverkar vilken riktning en människas liv skall ta sig, utan omvärldens stämpling och fördömanden av personer som förknippas med dessa hand-

lingar. Enligt teorin är det detta förfarande som placerar vissa grupper i en exkluderad position, och som får dem att fortsätta bete sig på detta sätt och så småningom även själva betrakta sig som avvikare (sekundäravvikelse). Tolkningsrepertoaren har också likheter med konfliktteorin inom kriminologin, både vad det gäller synen på ojämn makt- och resursfördelning, alienation och orättvisa som viktiga bakomliggande orsaker till kriminalitet i ett samhälle; också i uppfattningen om att vissa grupper, genom sin kontroll av nyckelresurser i samhället, har i betydligt större utsträckning än andra lyckats hävda tolkningsföreträde, och därmed få sin version av ”hur situationen egentligen ser ut” och sina definitioner av det ”normala” och det ”avvikande” att gälla framför andras.

Även inom denna förklaringsmodell ser man således bristtillstånd som en förklaring till kriminalitet, fast i detta fall handlar det om brist på rättvisa, makt och materiella resurser till följd av ojämlikhet, fattigdom, trångboddhet, arbetslöshet etcetera. Av denna anledning har jag valt att kalla detta synsätt för den *rättvisorienterade tolkningsrepertoaren*.

Kapitel 9 – Berättelser om motiv, drivkrafter och lockelser

I undersökningsdeltagarnas berättelser i föregående kapitel betonas individuella brister eller tillstånd av utsatthet som konkurrerande förklaringar till ungdomskriminalitet i de studerade bostadsområdena. Gemensamt för dessa förklaringsmodeller är att de framhäver *bakgrundsfaktorer*, det vill säga indirekta orsaker som antas utgöra grogrund för utveckling av kriminalitet. Även detta kapitel syftar till att undersöka förståelser av orsaker till kriminalitet bland unga, fast i detta fall betonas motiven eller drivkrafterna bakom brottslighet, vilka förstås som något lockande och attraktivt. I dessa berättelser är det betydligt vanligare att betona förhållanden som verkar mer direkt utlösande för de brottsliga aktiviteterna, och berättare är i första hand undersökningsdeltagare med erfarenhet av egen kriminalitet. Av intresse är också de förtjänster kriminaliteten sägs ge och hur dessa kontextualiseras i legitimerande förklaringar (accounts), moraliska ställningstaganden, positioneringsmönster och liknande. Detta sätt att förstå och studera kriminalitet påminner om Katz fenomenologiska resonemang i boken *Seductions of Crime* (1988:3–9). Han menar att den kriminologiska forskningens stora fokus på studier av bakgrundsfaktorer (vanligen i form av defekter i förövarens psyke eller sociala bakgrund) har fört med sig att man aldrig på ett riktigt övertygande sätt har lyckats förklara själva motivet för att begå brott, det vill säga vilka funktioner det kan fylla för förövaren. Lagöverträdelse, hävdar Katz, är sällan primärt ett medel att korrigera resursbrist, inte ens när ekonomiska motiv finns med i bilden. Kriminella handlingar kan istället förstås som uttryck för en existentiell problematik som gör det lockande att uppleva spänning, men också som tillfällen att iscensätta och hantera känslor av förödmjukelse, revanschlust och dominans. För att fånga sådana bevekelsegrunder bör man, enligt Katz, i högre grad fokusera på själva stunden då brottet begås – vad personen i det specifika ögonblicket vill med sin handling, tankar om tillvägagångssättet och de känslor som framkallas – vad han benämner som kriminalitetens *förgrundsfaktorer*. Eftersom olika brottstyper kan betyda olika saker studerar Katz stundens känsloupplevelse vid olika typer av brott. I min studie berättas mindre om känslorna just när själva brottet begås, och mer om de motiv och drivkrafter man retrospektivt minns att man hade inför brottet samt om den ”utdelning” man förväntade sig få eller som man i efterhand menar att man fick.

Nära sammankopplat med detta tema är vad undersökningsdeltagarna uppfattar som själva syftet med att vara med i ett gäng och att begå brott tillsammans med andra. I en del intervjuer görs också jämförelser mellan olika syften för kriminalitet, och inte sällan tillskrivs dessa då en moralisk innebörd, så att vissa motiv betecknas som sämre och andra som bättre. Om sådana jämförelser handlar det andra avsnittet i kapitlet. I en avslutande diskussion för del tre jämför jag denna tolkningsreper-toar med de som presenterades i föregående kapitel.

Kriminalitetens lockelser

De deltagare som i högsta grad framhåller brottens attraktion är killar som själva ägnat sig åt kriminalitet, och som under intervjun tänker tillbaka på vad det var som lockade dem in i sådana sammanhang och situationer. Ofta beskrivs då en önskan om att få tillgång sådant man såg andra ha, som mycket pengar, fina kläder, dyra bilar, popularitet, hög status och så vidare.

Lyxliv

Vad som anges som det huvudsakliga målet med den brottsliga verksamheten kan visserligen skifta, men liksom i andra undersökningar av ungdomsbrottslighet, talar många, framförallt killar, om möjligheten att snabbt tjäna pengar som den enskilt viktigaste drivkraften (se t.ex. Jankowski, 1991). I citatet nedan berättar en kille som tidigare själv var med i ett kriminellt gäng, om vad han tror är de främsta lockelserna för unga killar att börja med kriminalitet.

9:1) GULD, SILVER OCH FINA BRUDAR

TF: Vad är dragningskraften menar du? Vad skulle få en ung människa att gå med i en sån grupp?

ID32U: Jag tror det är att dom ser alla dom här äldre som är med [...]. Dom kör fina bilar och har guld och silver runt halsen och fina brudar. Det är det dom tänker på.

Yngre killars visioner om rikedom och berömmelse, som omtalas i citatet ovan, påminner om berättelserna i citat 5:12 och 5:13 (om ”de äldre” och ”de tongivande” som kommer till torget för att imponera på ”de yngre”). De yngre killarnas önske-
drömmar antas komma sig av att de ser upp till äldre kriminella, som gärna visar upp sig tillsammans med diverse prylar som tyder på materiell framgång. Att unga killar beundrar ”exempelmaskuliniteter” (se Connell & Messerschmidt, 2005) i form av till exempel duktiga fotbollsproffs, kända rockstjärnor, berömda skådespelare, är en väletablerad metaberättelse. I citatet framställs killars drömmar om hegemonisk maskulinitet i betydelsen av att uppnå höga positioner och ha saker som man ser män med hög status ha, som ett liknande självklart och naturaliserat koncept, och även som en förklaring till att man som ung kille börjar begå brott.

Även nästa utdrag handlar om längtan efter en lyxtillvaro. När intervjun gjordes gick deltagarna på gymnasiet, och de berättade att studiebidraget inte på långa vägar räckte till för att finansiera den livsstil de önskade sig.

9:2) ”GÖRA” SINA EGNA PENGAR, ENDA CHANSEN

ID4U: Man har inte så många val, antingen leva sparsamt eller gå i skolan göra sina egna pengar typ. Jag till exempel går i skolan, får tusen kronor i månaden. Jag kan inte leva på tusen kronor. Tusen kronor är *ingenting*. Jag går ut en natt, jag slösar två, tre tusen. Så tusen kronor det kan gå på en minut, kanske två [- -].

ID5U: Det räcker inte ens till cigaretter [- -] Dom tusen spännen, jag kanske vill ha ett par byxor eller en tröja, men jag kan inte köpa det på grund av att jag ska köpa ciga-

retter. Jag vill gå ut och festa, kanske gå ut med nån tjej på nåt kafé, restaurang, dom pengarna, tusen spänn, räcker inte. Vad blir man tvungen att göra? Gå och fixa sina pengar på nåt annat sätt.

Killarna förklarar den egna involveringen i kriminalitet som en brist på handlingsalternativ. Möjligheten att leva sparsamt (och underförstått ha tråkigt) tas visserligen upp som ett alternativ, men med hjälp av ett antal extremformuleringar ("tusen kronor är *ingenting*") och tvingande modalitet ("jag *kan inte* leva på tusen kronor", "men (jag *kan inte* köpa det på grund av att jag ska köpa cigaretter" och "vad blir man *tvungen* att göra?") [mina kursiveringar] argumenterar de för ett sådant leverne som omöjligt (se Fairclough, 1992/2012:158–160; Pomerantz, 1986) och för det självklara i att "göra sina egna pengar" (skaffa pengar på kriminell väg) vilket kan tolkas som ett *rättfärdigande account* med självförverkligande syfte (se Scott & Lyman, 1968). Resonemanget om kriminalitet som en lösning på ett resursproblem påminner också om Kimmels (1996) beskrivning av "the self-made man", som med hjälp av sin entreprenörsanda tar saken i egna händer och självständigt löser problem som uppstår på vägen mot målet.

Affärsrörelse och försörjningskälla

I de två föregående citaten betraktas de pengar som kriminaliteten genererar framför allt som ett medel för killar att kunna skaffa sig fina prylar, leva flott på krogen, bli populär och kunna uppvakta tjejer på ett framgångsrikt sätt. Andra talar mer om ekonomisk vinst som ett mål i sig. Den egna kriminella verksamheten framställs då ofta som en affärsrörelse, och den brottslighet man där ägnar sig åt är av sådant slag att den genererar stor ekonomisk vinning.

9:3) PENGAR, PENGAR, PENGAR

ID102V: Det handlar liksom om pengar, pengar, pengar! [- - -] När du växer upp och du är över tjugotre, tjugofyra år, då är det lite mer, då handlar det mer om pengar, och när du är över trettio så är det mer eller mindre pengar det handlar om och inget annat. [- - -] Dom ser ju detta, dom gör ju detta för deras barns skull, för att deras barn ska ha det bra.

Enligt ID102V förändras syftet med kriminella handlingar med åldern (se Bäcklin et al., 2013). Bland många av de yngre männen beskrivs målet vara att visa upp sig och kunna leva i den typ av lyx som talas om i de föregående citaten. I takt med att killarna blir äldre (och underförstått mer mogna) övergår verksamheten till att bli mer strikt affärsinriktad och syftar då ytterst till att kunna försörja familjen.

Status, makt, dominans och självhävdelse

När motiven bakom den egna kriminaliteten anges vara status, makt, dominans och självhävdelse, till exempel att vilja visa sig tuff och kaxig, handlar undersökningsdeltagarnas berättelser i stort sett alltid om gångna tider, det vill säga var något man bejakade när man var yngre. I citatet nedan berättar till exempel ID94U om sådana

erfarenheter då han och hans kompisar ibland, som en sorts troféjakt, rånade andra killar på deras mobiltelefoner.

9:4) ”DÅ BLIR JAG STÖRRE PÅ UTSIDAN ÄN VAD FOLK TROR OM MIG”

TF: När andra ungdomar i grupp rånar andra ungdomar? Hur kan man förstå sånt?

ID94U: Där har jag väldigt mycket erfarenhet, för jag har själv varit väldigt aktiv när jag var mindre med att råna personer. Jag kan säga till dig att det var väldigt spännande för mig, jag ville möta nån med kraft, jag gillade inte bara att ge mig på nån så. Jag har rånat folk genom att säga: ”Ge mig din mobil! Jag vill inte skada dig”. Då var det lätt att få saker. När man gick fram till killgäng på fem, sex personer, då blev det tjafs och bråk direkt. Då mäter man sin styrka. Det finns vissa som har väldigt dålig självkänsla och bara liksom går fram och slår nån. Jag såg några ungdomar i [shoppingcenter]. Jag var på väg till [nattklubb] på [adress]. Dom var fem sex killar, typiskt såna här tuffa killar. Dom hade gett sig på en kille som var med sin tjej. Dom bara trakasserade honom för dom visste att dom var starkare än han. Då sa jag till han killen: ”Gå, för då kommer dom inte att göra nånting på dig.” Jag sa till killarna att dom skulle göra samma sak mot mig, efter killen hade gått, men dom vågade inte. Det är just det, att man alltid ger sig på nån som är svagare än sig själv. Man gör ju inte ett rån på nån som är jättestor, biffig och stark. Det gör man ju inte.

TF: Du sa att det var ett spänningmoment inblandat, som också handlar om att mäta sina krafter. Så vad gör man med sina krafter?

ID94U: Hur hårt, det låter dumt, men hur mycket kan jag skada en person vid ett slagsmål. För går jag på en kille som gör motstånd och slår den personen, då blir jag större på utsidan än vad folk tror om mig. Jag blir större i deras ögon, men inombords blir jag mindre. För mig själv blir det negativt, mycket sociala och andra myndigheter blir inblandade.

SLH: Vilka folk är det som tror så om dig, är det jämnåriga?

ID94U: Folk i området, såna som säger att dom hörde att jag slog en kille igår, och då säger dom: ”Fan va cool du är!” och så.

SLH: Om vi säger, dom här killarna i [shoppingcentret], om dom hade rånat den här killen, hade det då kunnat vara en sån sak som det snackades om i området?

ID94U: Ja, dom kunde ha sagt: ”Bara kolla vilken fet mobil jag klippte!”, till exempel.

SLH: Hade dom sagt nåt om att dom var flera och han var ensam?

ID94U: Nej, nej själva huvudpersonen har inte ens med grejen att göra. Har jag och min kompis rånat en kille som är 130 cm och helt gulhårig, då gör vi om honom till Arnold Schwarzenegger, han var två meter och hade stora muskler och så. Förstår du?

För att auktorisera sig som en trovärdig talare i frågan om ungdomsrån presenterar sig killen i citatet både som en *insider* eller *expert* och som någon som inte längre sysslar med sådana saker: (”Där har jag *väldigt mycket erfarenhet*, för att jag har själv varit *väldigt aktiv* när jag var *mindre* med att råna personer”) [mina kursiveringar]. Syftet med rånerna berättas om som dels att få uppleva spänning, dels ett sätt att få högre status bland kompisarna. I detta sammanhang presenterar ID94U sig själv som en *modig utmanare* och som något av en finsmakare (han gav sig bara på personer som kunde bjuda motstånd). Att han samtidigt berättar om hur mycket enklare det var att råna ensamma personer jämfört med killar i grupp, gör visserligen berättelsens coda något otydlig, men en tolkning är att han här berättar om sin kunnskap i rånandet som praktik, det vill säga att han kan skilja mellan situationer som

utifrån syftet har potential att ge rätt sorts utdelning, och vilka man gör bäst i att undvika.

Nästa del av citatet utgörs av ett exempel på vad som framställs som en sämre kategori av ungdomsrånare än ”den modige utmanaren”, det vill säga *de som har väldigt dålig självkänsla*. Sådana kännetecknas enligt ID94U av att de ”bara liksom går fram och slår nån”. Till skillnad från den modige utmanaren väljer de bara ut rånoffer där styrkeförhållandena är så ojämna att de redan på förhand vet att de kommer att vinna. Rånnet i shoppingcentret berättas om på ett sätt som att den ligger närmare i tid och därmed inträffade efter att ID94U hade slutat med sådant. Utifrån en sådan kontextualisering går det att förstå hans agerande som att han gick in i situationen som en *före detta framgångsrik ungdomsrånare av typen modig utmanare*, med all den pondus en sådan position kan antas ha signalerat till rånargänget, och att han på så vis ”lät dem smaka på sin egen medicin”. De avslutande coda-raderna ”Det är just det, att man alltid ger sig på nån som är svagare än sig själv” tyder på en förståelse som säger att det går att syna dessa killars brist på mod och styrka genom att ställa dem inför en värdig motståndare, och att de då visar sin ”sanna” feiga identitet.

Samtalet går därefter över till att handla om spelreglerna för denna typ av maskulina styrkemätningar. Framgången mäts enligt ID94U i hur mycket skada man lyckas tillfoga den andre killen. Förutsatt att det inte rör sig om alltför ojämna styrkeförhållanden (som i exemplet från shoppingcentret) kan denna sedan växlas in till en statusökning i omgivningens ögon (”då blir jag större på utsidan än vad folk tror om mig”). Med orden ”det låter dumt” lägger ID94U här in en *disclaimer* (se Hewitt & Stokes, 1975), som markerar att detta är något som han med sin nuvarande mognare förståelse betraktar som barnsligt eller fånigt. Även orden ”men inombords blir jag mindre” vittnar om att detta är något han numera tar avstånd ifrån.

I den avslutande delen av citatet vänds fokus mot de aktörer ID94U kallar för ”folk i området”, vilka kan förstås som killkompisar i det egna bostadsområdet som visar uppskattning för sådant beteende. Enligt ID94U är det i denna manliga homosociala gemenskap som slutligen den statusfyllda och eftersträvarsvärda maskuliniteten konstrueras. Att få erkänsla från denna ”publik” är således det egentliga syftet med alla kraftmätningar i form av rån och slagsmål. Inför gänget spelas rånnet upp på nytt genom att man berättar om dem för varandra. Hur utdelningen av detta blir, i form av beundran och ökad status, beror till stor del på hur styrkeförhållandena mellan angripare och offer såg ut. Berättaren måste därför konstruera ett account som dels stämmer med kriterierna för en ”värdig motståndare”, dels uppfattas som trovärdigt i publikens öron. Därför händer det att rån som skulle kunna ha kategoriserats som en ”attack på en ovärdig motståndare” (”Har jag och min kompis rånat en kille som är 130 cm och helt gulhårig”) narrativt omvandlas

till en ”attack på en värdig motståndare” (”då gör vi om honom till Arnold Schwarzenegger”).

ID94U:s berättelse om ungdomsrån och jakten på status i kompisarnas ögon påminner om den typ av beteende som Anderson i boken *Code of the Street* (1999:66–106) kallar för ”campaigning for respect”. Den Gatukod han där undersöker sägs i grunden kretsa kring självpresentation, och i gängkontexten räknas förmågan att kunna ta till våld som en av de mest statusfyllda färdigheter man som tonårskille kan ha (se kapitel 6). För att få behålla sin status i gänget eller kunna öka den, måste man ständigt arbeta på sin image som potentiellt farlig. Detta görs på flera sätt, till exempel genom att hantera sina ansiktsuttryck på ett visst vis, ha rätt sorts språk, snygga kläder och våga äga saker som signalerar att man är beredd att försvara sig genom fysiskt våld, som till exempel vapen. Ett annat sätt att ”kampanja för respekt” är att, som i IP94U:s berättelse, stjäla andra personers ägodelar. Anderson skriver: ”Seemingly ordinary objects can become trophies with symbolic value that far exceeds their monetary worth. Possessing the trophy can symbolize the ability to violate somebody – to ‘get in his face’, to dis him – and thus to enhance one’s worth by stealing someone else’s” (s. 75).

Nedan berättar ID21U på ett liknande tillbakablickande sätt som killen i föregående citat om hur han och hans kompisar spenderade de pengar de tjänade genom kriminalitet.

9:5) PENGARNA BETYDDE INGENTING

ID21U: Dom [pengarna] kunde gå till lite allt möjligt faktiskt. Ena dagen hade jag ny jacka, dagen efter kanske jag köpte nåt till en kompis, eller dagen efter köpte jag en ny mobil, men den liksom, dom pengarna betydde ju ingenting. Det gjorde ju inte saken du köpte för pengarna heller. Så det var ju mycket att du bytte ut grejerna hela tiden. Till exempel, jag kommer ihåg, jag och en annan kompis vi köpte varsin Canada Goose-jacka som ja, dom är ju till för expeditioner och sånt egentligen, med värmeplattor inbyggda, för tjuogentusen styck. Och då var man ju jävligt tuff tyckte man, och så där.

Killens konstaterande om att de pengar han tjänade genom kriminalitet inte betydde någonting, och att han spenderade dem i samma takt som de kom in, påminner om berättelser inom många andra grupper så kallade ”snabba pengar”. Till exempel berättar intervjudeltagare i Kuosmanens (2001) studie om finska män, som arbetade med ”resejobb” om liknande förhållningssätt.

Sättet som killarna i de båda citaten 9:3 och 9:4 berättar om de egna känslorna i dåtid (”Och *då* var man ju jävligt tuff *tyckte man*” och ”Hur hårt, *det låter dumt*, men hur mycket kan jag skada en person vid ett slagsmål”) [mina kursiveringar] talar för att detta sätt att tänka är något som de utifrån sin nuvarande förståelse och mognad tar avstånd ifrån. Deras resonemang kan därför förstås som en form av självpresentation genom *desidentifikation*, det vill säga ett begrundande över den egna identitetsutvecklingen, utifrån vad man *inte* är eller *inte längre* är (Elsbach & Bhattacharya,

2001; Muñoz, 1999). Bernasconi (2011:20–35) kallar detta sätt att utifrån nya erfarenheter omtolka och omförhandla betydelsen av personliga upplevelser för *moralnarrativ elasticitet*. Oftast förklaras förändringen med att man har mognat, kommit in i nya sammanhang, gjort nya erfarenheter och därför har förändrats i sin syn på vad som är moraliskt acceptabelt och inte. Normalt ges då den senaste versionen högre status än den man övergivit.

Vad som betraktas som ideal maskulinitet kan skilja sig åt en hel del beroende på ålder (Spector-Mersel, 2006). Eftersom brottsligt handlande ofta är nära förbundet med maskulinitetsgörande, förändras gärna synen även på detta i takt med att en person blir äldre. Forskarna bakom en intervjustudie med medelålders och äldre män med kriminell bakgrund (Bäcklin et al., 2013; Carlsson, 2012, 2013) skriver följande om detta förhållande: ”Att framgångsrikt göra maskulinitet vid 40 års ålder är något annat än att göra det vid 15 eller 25 års ålder. Det betyder inte att män automatiskt förändrar sitt beteende efter detta men det betyder att män behöver förhålla sig till olika normer i olika faser av livet” (ibid: 150). Maskulina beteenden som upplevs ge hög status i ungdomen (som att känna sig ”jävligt tuff” när man visar upp sig i en dyr jacka man skaffat illegalt, eller att råna andra ungdomar på deras mobiltelefoner för spänningens skull) uppfattas i en senare ålder som ett omoget beteende. Genom sitt retrospektiva resonering i intervjusituationen om hur de var då, talar ID21U och ID94U således även om att de har vuxit ifrån den här typen av omogna uppvisningar i manlighet och, underförstått, nu har hittat andra sätt att visa maskulinitet.

Även tjejen i citatet nedan talar om erfarenheter från förr. Hon talar ännu mer explicit om känslan av makt och dominans som det överordnade syftet med det egna brottsutövandet.

9:6) VAD GLOR DU PÅ?

ID41U: Det började typ när några tjejer var med några killar som var några år äldre, och så stod dom och rökte, och så tyckte man dom var skithäftiga. Och så hade man såna småkompisar typ, som några tjejkompisar som man var med nån gång då och då, och så blev man allt fler och fler som tog in sina kompisar, och så blev man bara ett stort gäng sen till slut.

TF: Det var bara tjejer eller?

ID41U: Mm, tjejer bara.

TF: Fanns det nånting som utlöste det, nån form av...?

ID41U: Alltså det var ingen sån stor grej så, utan man ville visa vem det var som hade makten, om man säger. Så: ”du kan inte säga vad du vill till mig för att det här är mitt revir!” Och då fick man liksom markera.

TF: Revir säger du?

ID41U: Ja.

TF: Hur skulle du beskriva det reviret?

ID41U: Nä, för alltså vi var mellan femton och trettio tjejer som umgicks dagligen, och vi gick alltid tillsammans. Och när vi såg nån som var ensam typ som kollade mot oss så, vi var rätt hetsiga av oss, så nån kunde bara ställa sig och: ”Vad glör du på? Vet du vilka vi är?” Såna grejer. Och så flög man på personen typ. Så, folk kunde typ kolla på

en bara, och så man bara: ”henne känner jag igen, men jag kan inte placera henne”, eller typ man kollade runt och så. Vi trodde ju att dom satt och glodde på oss och såna grejer. [- - -] Sen kunde vi gå därifrån, och sen åka till McDonalds och sätta oss och äta hamburgare, och liksom leva vidare som om ingenting hade hänt.

TF: Men ni pratade om det ändå?

ID41U: Nä, knappt inte.

TF: Ingenting?

ID41U: Nästan inte.

TF: Så det var liksom ingen triumf?

ID41U: Nä, folk typ skrattade. Man satt och pratade, bara: ”Såg du hur mycket hon grät?” och typ gjorde narr av henne liksom.

TF: Hur kan det komma sig att ni kunde göra så?

ID41U: Jag har inte riktigt förstått det själv faktiskt varför vi gjorde såna grejer. Så jag vet inte riktigt hur vi kunde få den känslan, eller varför. Jag har inget riktigt svar på det.

I berättelsen ovan beskriver tjejen en ganska renodlad önskan om att i grupp få visa styrka och dominera över andra, som man upplever, svagare individer. Sättet att närma sig sina offer med hjälp av påhittade oförrätter (”Vad glör du på?”) överensstämmer med det Katz (1988:80–81, 99–112) kallar för *the ways of the badass*, och tekniken att försätta offret i en situation utan utvägar ligger i linje med en teknik för dominansutövande Katz kallar *mind fucking-strategier* (se kapitel 5).

I berättelsen används stundtals ett metaforiskt språk hämtat från biologins värld (se Lakoff & Johnson, 1980/2003). Det talas exempelvis om ”revir” och ”lämpliga offer” som man ”flyger på”. Händelseförloppet får på detta sätt karaktären av en naturfilm där ett rovdjur ger sig ut på jakt efter lämpliga bytesdjur. I motsats till rovdjuret går det i den här berättelsen även att ana ett revansch- eller hämndtema hos förövarna. På frågan om vad det var som utlöste beteendet svarar ID41U att ”man ville visa vem det var som hade makten” och ”så: du kan inte säga *vad du vill* till mig” [min kursivering]. Det antyds således att offret egentligen *skulle vilja* säga dåliga saker om henne, och på det här sättet blir gränserna mellan vem som är det egentliga offret och den faktiska angriparen något suddiga. Detta resonemang har likheter med den neutraliseringsteknik Sykes och Matza (1957) kallar för *förnekande av offerskap*. Med hjälp av en sådan moralisk inramning kan den skada man orsakat någon omformuleras till en rättmätig hämnd eller bestraffning. Sykes och Matza skriver: ”By a subtle alchemy the delinquent moves himself into the position of an avenger and the victim is transformed into a wrong-doer” (s. 668). Enligt Anderson (1999:75) behöver de troféer som samlas under kampanjerna för ”respekt” inte vara av materiell art. De kan också bestå i att man, likt ID41U och hennes kompisar, stjälar någons heder och värdighet. När en person på detta sätt tar något från någon annan och sedan stoltserar med det, uppstår känslor av triumf hos den nya ägaren. Att få uppleva underkastelse från andra kan upplevas som rogivande, inge en känsla av säkerhet, bekvämlighet, självförtroende och självrespekt. Anderson skriver: ”in this often violent give-and-take, raising oneself up

largely depends on putting someone else down” (s. 75). Han menar vidare att det i ”street”-kontexter finns en förståelse av respekt som något begränsat, och som i det egna sammanhanget bara finns ganska lite av. Därför tävlar man om att få sin del av denna begränsade resurs, vilket leder till ett ständigt utkrävande av respekt.

På ett liknande sätt som i de båda föregående citaten förmedlas i intervju-situationen ett avståndstagande från den typ av maktdemonstrationer som hon och hennes vänner ägnade sig åt när de var yngre, som till exempel när hon reflekterar över hur gänget betedde sig efter en attack av det här slaget, att de till synes oberörda kunde sätta sig och äta hamburgare och känslökallt skratta åt offret och göra narr av henne. ID41U:s förundran över hur hon och de övriga tjejerna i gänget kunde med att bete sig så grymt mot människor de inte ens kände, fungerar också som en markering av att hon numera bytt sida.

Hämnas oförrätter och återupprätta respekt

Även om det inte är särskilt många av undersökningsdeltagarna som likt tjejen i citat 9:5, berättar om självhävdelse och dominansutlevelse som något de själva sysslat med eller varit ute efter när de begått kriminella handlingar, är det flera som berättar att de stött på sådana motiv bland andra i sin omgivning. Killen i citatet nedan har tidigare i livet varit med i ett kriminellt gäng. Här reflekterar han över det omogna och omoraliska i vissa sätt att resonera som han sett hos flera av sina kompisar, vilket han menar underlättar för dem att begå kriminella handlingar.

9:7) VISSA BLIR SÅNA: ”ALLA ÄR EMOT MIG”

ID32U: Vissa blir såna här, vad ska man kalla det, liksom ”alla är emot mig” och så tänker dom så. Och så blir dom såna. Och så ska dom gå ut och slåss hela tiden för att dom tror att alla är emot dom. Dom blir arga och, ja, såna saker liksom. [...] Vissa går ju på det där – varför har han det och varför har inte jag det? En medelsvensk som går med en jacka: ”Och vad fan, han är rik. Jag ska ta honom!”. ”Han är inte rik. Du är rikare än honom”, men vissa fattar inte det.

SLH: Har du mött den attityden hos folk du känner?

ID32U: Många! Jag har kompisar som kör med det än idag.

SLH: Är det som att det på nåt sätt då, blir det mer tillåtet att begå ett brott då eller?

ID32U: Ja, tydligen. Alltså ser man nån med jackan: ”Och ja, han är rik. Varför ska han ha den? Jag ska ta den!”. ”Men han är inte rik. Du är rikare än honom. Han är väl bara intresserad, och så har han sparat, och så har han köpt den där”.

SLH: När du säger så till dina kompisar, eller pratar ni om såna saker bland kompisarna?

ID32U: Ja, eller alltså, jag berättar ju alltid såna saker som liksom: ”Han är inte rik. Så här och så här funkar det”. Vissa förstår, vissa förstår inte.

Killen berättar i citatet om kompisar till honom som motiverar sina brottsliga handlingar med att de är utsatta för olika typer av oförrätter. Bakom sådana förklaringar finns enligt honom en underliggande känsla av att vara motarbetad av sin omgivning (”alla är emot mig”), och denna bejakas i sådan omfattning att den till slut blir

en del av personens identitet ("Och så *blir* dom såna"). Upplevelsen av utsatthet hjälper i sin tur till att frammana aggressiva känslor och ett hämndbegär som kan användas som förevändning för att gå ut och slåss eller råna någon, menar ID32U. Tankemodellen bottenar också i ett antagande om att det är "de rika" som har försatt "de fattiga" i en underlägsen position. Genom att då positionera sig själv som *fattig hämnare* (i motsats till *rik förtryckare*) och genom att (på ett liknande sätt som gänget i citat 9:5 ovan) omförhandla vem som är offer och vem som har makten, underlättas konstruktionen av lämpliga måltavlor för attackerna, med följden att det egna ansvaret för handlingarna neutraliseras (se Sykes & Matza, 1957:663). En dyr jacka blir då till ett synligt tecken på denna orättvisa ("varför har han det och varför har inte jag det"), vilket rättfärdigar en attack.

ID32U intar i samtalet en kritisk hållning till sådana motiv. Istället för att se beteendet som en uppriktig reaktion på ojämlikhet, menar han att denna känsla frammanas och eldas på inom en kompisgrupp. Själv presenterar han sig som någon som med hjälp av logik och fakta försöker motbevisa de moraliska antaganden som den fattiga hämnar-positionen bygger på. Genom att citera sig själv ("Han är inte rik. Du är rikare än honom") positionerar han sig som någon som aktivt argumenterar mot gängmentalitet. Utifrån resonemanget ovan om kriminalitet kopplat till maskulinitetskonstruktion och ålder, kan ID32U (på ett liknande sätt som ID21U i citat 9:4) sägas stå för ett synsätt där manlighetsgörande – genom denna typ av tänkande och kriminella handlingar – tillhör en tidigare livsfas. I högre ålder blir samma beteende istället ömkansvärt och dess motivering ett tecken på omognad.

Fritidssysselsättning och spänningsjakt

Ett annat motiv som nämns i intervjuerna är att kriminaliteten fungerar som en sorts fritidssysselsättning för gänget. Möjligheten att få kroppsliga sensationer, adrenalinkickar och intensiva känsloutlevelser omtalas som några av viktigaste motiven bakom brottsligheten. Att begå brott berättas som en kul grej eller ett slags tävling, vilken ger deltagarna möjlighet att mäta sina krafter med varandra. I citatet nedan berättar exempelvis en kille om de positiva känslor han upplevde när han begick inbrott tillsammans med sina kompisar när han var yngre.

9:8) "KICKEN DU FÅR NÄR LARMET GÅR IGÅNG"

TF: Det är alltså nånting med larmet som, det triggas igång nånting?

ID21U: Ja pulsen. [...] Det blir ju alltså, ja du går in helt enkelt. Jag kan ta ett exempel från en skola. Vi bröt upp dörren, vi gick in, och vi var fyra, fem personer, och alla sprang åt varsitt håll med varsin kofot, bröt upp dörr efter dörr och kollade efter saker. Du hör larmet, men du skiter i det för du vet att det kommer inte några poliser, för att det var ett skollarm liksom, det gör det inte. Då är det antingen dom [namn på väktarbolag] eller [namn på annat väktarbolag], eller ja. Och för det första, dom får inte använda våld. Det får dom göra om du är *inne* i byggnaden när dom kommer. Men vad heter de-e-et, det tar tjugo, trettio minuter innan dom kommer. I bästa fall

kan det ta åtta minuter, men då är du redan borta, för att ett inbrott för oss, det tar inte mer en fyra, fem minuter [- -]. Men det har varit mycket så, man söker sig till spänningen liksom. Och du åker därifrån, larmet är på, polisen kommer till platsen, du sitter på en fyrhjuling till exempel, du blir jagad för livet. Det är mycket sånt också. Och du kommer undan, och du tänker: ”Wow jag klarade det!”, och så vill du anta en större utmaning, så det har varit mer som en liten sport så. [- -] Men alltså den *kicken* du får när larmet går igång och så där. Och vad heter det, sen så var det alltid kul att ha polisen efter sig.

Intrigen i berättelsen ovan är spännande, händelseinriktad och innehåller element som känns igen från fartfyllda actionsscener på film – en blandning av adrenalinfylld upphetsning, finurlighet, överlistande, coolhet, bemästrande och seger. En bit in i citatet byter killen tempus i berättandet från imperfekt till presens, vilket ytterligare förstärker känslan av närvaro. Han använder också en del ord som vanligen förknippas med nervkittlande sportevenemang, som referenser till pulsökning och utmaningar. I likhet med citat 9:5 innehåller berättelsen ett jaktscenario. I början är gänget *på jakt* efter stöldgods och spänning, men i samma stund som larmet går förvandlas de till att bli *de jagade*. En skillnad är att här inte framkommer något bakomliggande hämndbegär eller en revanschlust. Snarare påminner skildringen om ett underhållningsprogram på tv där man tävlar i lag och löser problem under tidspress, och sedan springer vidare mot nästa utmaning.

De brott (framförallt inbrott, tillgreppsbrott och personrån) som undersökningsdeltagarna talar om som ett slags hobby har likheter med några av de brotts typer Katz behandlar i *Seductions of Crime* (1988:52–79, 114–163). ”Sneaky Thrills” är enligt Katz särskilt vanlig bland tonåringar och syftar på brott där motivet är att få uppleva spänning genom att i hemlighet begå normbrytande handlingar som man kommer undan med utan att någon märker något, fast ändå med en kvardröjande känsla av upprymdhet och triumf. Några brott inom kategorin är vandalism, joyriding och snatteri. Även den typ av kriminalitet Katz behandlar i kapitlet *Street Elites* utförs ofta av tonåringar. Visserligen syftar dessa handlingar enligt Katz företrädesvis till en grupps kontroll av ett visst område, men också till att kollektivt visa upp sig som tuffa, hårda, listiga unga män och om att mäta sig med varandra. Beteendet påminner också om den typ av maskulinitetsgörande genom bus, spratt och småbrott som enligt Messerschmidt (1993) ofta omnämns i undersökningar av vita arbetarklasspojkar, som till exempel i Willis’ studie *Learning to Labour* (1977/1993).

Kul tillsammans med kompisar och signalera hög status

Även citatet nedan påminner på sätt och vis om beteenden hos ”street elites”, det vill säga att signalera att man tillhör en viss mäktig grupp, och själv är en person med hög status. ID17U berättar här om hur han på skoj brukar ”böta” sina kompisar i skolan.

9:9) BÖTNING – EN KUL GREJ

TF: Bötning, är det något som förekommer på skolan eller?

ID17U: (skratt)

TF: Du skrattar.

ID17U: Bötningar finns mycket. Vad fan är bötningar, det är max hundra spänn man bli bötdad eller så.

TF: Har du varit med om bötning nån gång eller?

ID17U: Jag bötar varenda person i skolan.

TF: Varför då?

ID17U: Det är kul.

TF: Vad är det som är kul?

ID17U: Inte, jag bötar dom inte på pengar. Jag bötar dom bara på typ drickor.

Kafeterian du vet, när nån jobbar där, det är bara att gå in för mig.

TF: Du säger att du har en speciell position i skolan eller?

ID17U: Ja, jag säger, jag har "Namnet" i skolan.

TF: Den bötningen är mer som: "Jag vill ha din dricka" eller nånting sånt eller?

ID17U: Nej inte din dricka! Vad ska jag med hans dricka? Det är bara, bara skoj. Bötningar var bara skoj.

TF: Hur kan det gå till då?

ID17U: Typ man går förbi typ, vi säger att man går förbi, och så säger jag: "Vill du ha en smäll eller ska jag böta dig på en dricka i morgon?" Så säger han: "Ja skit samma, jag ger dig en dricka imorgon istället för den där smällen".

TF: Är det någon form utav maktdemonstration eller vadå?

ID17U: Maktdemonstration? [skratt]

TF: Nej jag har ingen aning.

ID17U: Vet du vad det ordet betyder?

TF: Att man visar vem det är som bestämmer ungefär.

ID17U: Det är alltid så. Dom vet ju vem som bestämmer – *alltid jag*. Alltid *jag* i min skola. Alltid *mina vänner* i den andra skolan. Liksom vi har ju båda skolorna, så på rasterna vi går till deras skola, eller så kommer dom till oss.

TF: Dom som blir utsatta för bötning? För jag funderade litegrann på det liksom, vad tänker dom? För nu beskriver du litegrann som att det är ganska, att det nästan är en lekgrej så, men kan det inte vara så att dom som blir utsatta för bötning kan känna sig rädda och osäkra eller så?

ID17U: Men kom igen, hur stor grej är det liksom? Bötningar, det är en dricka, fem spänn. Wow vad mycket!

TF: Jag tänker mer: "Om du inte gör det så ska jag slå ner dig." Då kan man ju känna sig lite osäker eller?

ID17U: Man gör ju inte det på alla. Man gör det på dom som man vet att man har respekt [in-]för, eller som man har, liksom några, inte alla liksom. Jag kan inte säga alla i min skola, men nästan åttio procent i min skola, jag känner *allihop* och *allihop* känner mig. Dom vet hur jag är och vem jag är och allt sånt.

TF: Men vem skulle du inte böta då?

ID17U: Dom svenskarna, mannen. Dom här, direkt dom ringer till sin pappa, och dom ska hämta sin lärare: "Han har hotat mig! [härmar]".

TF: Dom som...?

ID17U: Mesta det är svenskar typ, som är, som inte är vana att bråka och sånt. Dom är inte vana. För att jag är helt van. Jag kom hit när det var krig i [land] och sånt.

När killen i citatet ovan får frågan om det förekommer ”bötning” på den skola han går, svarar han med ett skratt. Ett sätt att förstå hans reaktion är att han vill visa att han tar avstånd ifrån en konventionell tolkning av begreppet ”bötning” som något entydigt negativt. Man kan också förstå det som att han antyder att detta är något intervjuaren ställer sig bakom. Enligt honom är ett sådant synsätt både överdrivet och ogrundat. I form av ett rättfärdigande account om misstolkad effekt [*claims that effect has been misrepresented*] (Scott & Lyman, 1968), hävdar han den eventuella skadan som överdriven. Enligt honom handlar ”bötning” bara om att ha roligt tillsammans (”Det är bara, bara skoj!”). Detta kan även förstås som ett moraliskt ställningstagande om att handlingar som görs på skämt, även om de i andra sammanhang skulle kunna rubriceras som olagliga eller omoraliska, friar gärningsmannen från skuld.

Som en ytterligare förmildrande omständighet framför han att samtliga inblandade i det här fallet är införstådda i lekens regler (”Man gör ju inte det på alla. Man gör det på dom som man vet att man har respekt [in]för”). Detta sätt att inom en grupp använda ord och symboler som man vet eller misstänker att auktoriteter i ens närhet (till exempel skolpersonal eller en intervjuande forskare) upplever som skrämmande och farliga, är enligt Fairclough (1989/2001:69–70) ett vanligt tillvägagångssätt för att presentera sig själv som en *insider* – som någon särskilt väl insatt i den egna gruppens normer och som ”kan snacket”. Samtidigt sker också en positionering av de oinsatta (de som inte kan snacket och känner till gruppens koder) som *outsiders* (i detta fall svenskarna som går till lärare och föräldrar och definierar ”bötning” som hot).

Parallellt med talet om ”bötning” som en rolig sysselsättning lägger ID17U in markörer som talar om vilken hög status han har på skolan: ”jag har Namnet i skolan”, ”liksom vi har ju båda skolorna”, ”dom *vet* ju vem som bestämmer – *alltid jag*” (jämför med uttrycket ”having a name” i Anderson 1999:67). Denna självpresentation tar sig också in i själva intervjusituationen. När till exempel intervjuaren frågar om ”bötningen” utgör en form av makt demonstration, reagerar ID17U med ett skratt, som om han vill demonstrera sin överlägsenhet genom att markera hur lite intervjuaren vet och hur väl insatt han själv är.

Gemenskap och trygghet

Ytterligare ett motiv till att gå med i ett kriminellt gäng, som nämns i intervjuerna, är att få vara en del av en gemenskap och uppleva den trygghet som det innebär.

9:10) SAMHÖRIGHET OCH VÄNSKAP

ID102V: När jag var med i gäng, jag var runt arton år, det var inte så mycket, det var mer lojalitet för min del, och att jag tillhörde nånting, och det fyllde sin funktion. Sen spelade det inte så mycket roll, man tänkte inte så mycket på framtiden då, utan mest på att tjäna pengar och göra det man ska göra. Sen handlar det mycket om självklart hur lojal man är mot gruppen, och det är ens vänner liksom. Man sket i allt annat.

Som det viktigaste motivet bakom att ID102V i sin ungdom var med ett gäng, var den känsla av samhörighet och vänskap som han fann i detta sammanhang. Gemenskapen med gänget och deras förenade arbete för att tjäna pengar var då det enda som betydde något för honom. Detta sätt att resonera, som han i ungdomsåren upplevde som så eftersträvansvärt, framställs utifrån hans nuvarande vuxna blick som oreflekterat, kortsiktigt och typiskt för ungdomsåren. I likhet med flera av de tidigare citaten signalerar denna inramning att han inte längre tänker på detta sätt. Det är också möjligt att tolka berättelsen som ett ursäktande account med hänvisning till ungdomligt oförstånd som en förmildrande omständigheter [*appeal to mitigating circumstances*] (Scott & Lyman, 1968; Semin & Manstead, 1983). Även nästa citat handlar om starka band mellan vänner i ett ungdomsgäng som begick brott tillsammans.

9:11) GÄNGET SOM FAMILJESUBSTITUT

TF: Enligt dina egna erfarenheter, vad är det som har lockat med det liksom från starten?

ID21U: Ingen förebild faktiskt. Pappa har ju inte funnits för mig till exempel. Då har det ju varit så att man har inte varit självsäker liksom. Man vet inte vart man befinner sig, vem du är liksom. Du söker en identitet, då hittar du en inom den så kallade Familjen, med dom vänner man gör brotten med och så där. Man börjar kanske med ett inbrott i en skola och slutar med, har inget slut faktiskt, bara stiger och stiger. Har du tur så får du ett stopp, har du otur så går det för långt innan du kan dra dig ur.

Den starka dragningen ID21U kände till gänget och till samhörigheten, förklarar han framförallt med sitt behov av kompensation för att han saknade en pappa som förebild. I sitt sökande efter identitet och gemenskap under tonåren hittade han i gänget en ersättning för denna relation. Han berättar vidare att väl inne i den kriminella gemenskapen har livet en tendens att utvecklas ganska okontrollerbart för den enskilde medlemmen ("Man börjar kanske med ett inbrott i en skola och slutar med, har inget slut faktiskt, bara stiger och stiger").

Att han ibland använder pronomenen "man" och "du" istället för "jag" (till exempel: "*man* har inte varit självsäker liksom", "*Du* söker en identitet" och "har *du* otur så går det för långt") kan förstås som modalitetsmarkeringar (Fairclough, 1992/2012:158–160). Sådana anger bland annat om talaren vill att uttalandet skall uppfattas som en objektiv eller subjektiv betraktelse. I berättelsen pendlar ID21U en del mellan olika positioner, men hans användning av "man/du" istället för "jag" verkar främst fungera som ett sätt att hävda att de erfarenheter han berättar om gäller för väldigt många, inte bara honom själv.

Berättelsen kan också sägas knyta an till ett antal välkända metaberättelser och problemdefinitioner. I flera sammanhang, inte minst inom vissa professionella diskurser, sägs unga killars brist på manliga förebilder i förlängningen leda till allvarliga sociala problem i form av till exempel missbruk och kriminalitet (H. Johansson,

2006; H. Johansson & Johansson, 2012). I berättelsen finns också spår av meta-narrativet om ”den kriminella karriären” (se kapitel 5) där individers brottslighet förstås som eskalerande (”och slutar med, har inget slut faktiskt, bara stiger och stiger”) och omöjligt att själv kontrollera (”Har du tur så *får* du ett stopp, har du otur så *går det* för långt innan du kan dra dig ur”) [mina kursiveringar].

Ett annat motiv till att vara med i en brottslig gemenskap, som tas upp i intervjuerna, är att komma i åtnjutande av det beskydd som gänget ger, att man ”har folk bakom sig” som ställer upp för en om man hamnar i en konfliktfylld situation.

9:12) ATT HA NÅGON BAKOM SIG

TF: Är det känt bland andra att nån är med i [gängnamn]?

ID41U: Mm, dom går ju med tröjorna ute. [...] Nämen, det är ju många som typ, vi har ju varit på [namn på nattklubb] några gånger, och där är det liksom, när det har blivit bråk så har folk öppnat sina plånböcker och tagit fram typ ett klistermärke och typ: ”Bråkar du med mig så har jag ändå [gängnamn] bakom mig!” Och då är det folk som bara: ”Ja, samma här!” Så har dom blivit vänner bara för att dom tillhör samma gäng och såna grejer. Så det är rätt omoget ändå att typ, behöva dra in såna stora människor.

TF: Skulle du tro att dom ställde upp om det var bråk eller?

ID41U: Inte om det hade varit nåt litet tjafs.

Syftet med att offentligt signalera sitt gängmedlemskap genom att bära tröjor eller klistermärken med gängsymboler, tolkar tjejen i citatet som ett sätt att skrämja bort potentiella angripare (att ens styrka inte slutar med egna musklerna, utan att man har en mäktig grupp av ”stora människor” bakom sig). Hennes resonemang förtydligas genom en berättelse om en situation hon upplevt när hon varit ute på nattklubb. Istället för tröjor används där klistermärken med gängsymboler på. Till formen har berättelsen likheter med vad Dingwall (1977) kategoriserar som en *atrociti story*, det vill säga en historia som syftar att fördela skuld och peka ut en annan grupp som orättfärdigt agerande. ID41U beskriver den här typen av styrkedemonstrationer som omogna (att hänvisa till vilka personer med hög status som man känner). Betydelsemässigt ligger historien ganska nära en annan vanlig berättelse som syftar till att kategorisera ett visst agerande som barnsligt och socialt opassande, det vill säga att jämföra vuxna människors beteende med små barn som mäter sig med varandra genom att hävda den egna pappans styrka som större än alla andras.

Försvar av närstående

Ytterligare en vinst som undersökningsdeltagarna talar om, är att använda sig av hot för att avvärja ett annat hot mot någon man står nära. I citatet nedan berättar en tjej om en gång då hon hotade några killar som har varit taskiga mot hennes lillebror.

9:13) ”RÖR DU HONOM IGEN LIGGER DU RISIGT TILL”

ID19U: Min lillebror när han var utsatt i skolan, jag tog ju tag i dom ungdomarna själv, för att det är familj – ingen gör så mot min familj!

TF: Fick du stopp på det då?

ID19U: Mm.

TF: Hur kunde man få stopp på det då?

ID19U: Jag sa: ”Rör du honom igen så ligger du risigt till, bara så du vet”, typ. Alltså jag hotade dom så att dom skulle lägga av, och då sa dom liksom till [broderns namn]: ”Fan vilken syster du har! Hon är helcool liksom!” Då blev han liksom lite populär i stället, om man säger så.

TF: Det var din ”stjärnglans” om man säger så?

ID19U: Nämen alltså, jag tycker att, det fanns ju dom som inte gav sig överhuvudtaget. Bara för att han var lite överviktig, liksom! Det var ju nån som var på honom hela tiden ändå, men dom flesta som hade varit elaka, dom var inte det mot honom sen. För att jag sa att: ”Jag kommer komma tillbaka varenda gång du kommer göra nåt sånt där. Och om inte det räcker så kommer jag gå till dina föräldrar och liksom säga som det är, att du är en jobbig jävel i skolan”, liksom så. Men det fanns ju en del som det inte hjälpte på alls.

Berättelsen ovan innehåller flera av framgångsberättelsens [*success story*] karakteristika. Enligt Goffman (1961/2012:111) används ett sådant berättelseformat i situationer där en person kan presentera att han eller hon till följd av sina goda personliga egenskaper och handlingar lyckades uppnå ett gott resultat. För att försvara sin lillebror agerar tjejen i citatet på ett sätt (använder hot) som i andra sammanhang kategoriseras som, om inte direkt brottsligt, så i alla fall i gränslandet för det omoraliska. Den kontextuella inramningen, inte minst det lyckliga slutet, gör det dock lättare för lyssnaren att acceptera den rollfördelning hon erbjuder för detta triangel-drama med lillebrodern som *offer*, mobbarna som *förövre* och hon själv som *hjälte* (A. Johansson, 2005). Samma händelseförlopp skulle också kunna berättas på ett helt annat sätt, där ID19 positionerades som hotfull angripare av ett antal yngre killar. För att motverka en sådan tolkning av händelsen anger hon ett rättfärdigande account med kopplingar till både rättvisemoral [*appeal to moral values*] och principer om vedergällning [*appeal to principle of retribution*] (Scott & Lyman, 1968; Semin & Manstead, 1983) där hon argumenterar för en moralisk hållning som säger att om motivet bakom hotelsen är gott (hon försvarade sin utsatte lillebror), bör ändamålet få helga medlen.

Relationer inom gänget

För att uppnå vinsterna med att vara med i ett gäng (vare sig det handlar om att tjäna mycket pengar, få högre status, ta del i en gemenskap eller att vara med om spännande saker) krävs att man engagerar sig i någon form gemensam aktivitet eller verksamhet. Ju mer komplicerade dessa handlingar är, och ju mer beroende deltagarna är av varandra för att utfallet skall bli det man önskar sig, desto mer planering och strategiskt arbete behövs. Med ökad komplexitet växer också behovet av att

organisera sig så ordningen mellan individerna förstärks och gör deras beteenden mer förutsägbara (Ahrne, Brunsson, & Hallström, 2007:619–623). Utifrån en sådan definition har i stort sett samtliga grupper, som består över tid, en viss grad av organisering. När det gäller grupper som gemensamt ägnar sig åt kriminalitet kan då även mindre gäng, som inte i vanligen benämns som organiserade, studeras utifrån hur de beskriver organiseringen inom det egna gänget.

Gängets syfte – underhållning eller pengar?

Jankowski (1991) fann i sin undersökning av gäng att valet av organisationsmodell till stor del hänger ihop med gruppens syfte med sin samvaro och verksamhet. Liknande resultat framkommer även i den här undersökningen, och det kan sägas gå en skiljelinje mellan gäng som uppger sig framförallt vilja ha kul och få uppleva spänning tillsammans, och de som är ute efter att med gemensamma krafter tjäna så mycket pengar som möjligt. Hos den första gruppen är berättelserna om brotten mest av episodisk karaktär, och man talar oftast inte om någon mer stadigvarande uppgiftsfördelning inom gruppen. När berättelserna rör den senare kategorin, är det vanligt att man benämner medlemmarnas inbördes relationer som att man antingen befinner sig i en *hierarkisk* struktur, eller att man ser samtliga medlemmar som *jämlikar*.

Den hierarkiska strukturen

I citatet nedan beskriver en före detta medlem i ett hierarkiskt ordnat gäng, sin syn på hur det går till att göra karriär inom en sådan organisation.

9:14) KARRIÄRBERGET

TF: Och gängen behöver ungdomar för att?

ID21U: Göra skitgörat.

TF: Som dom själva inte vill göra? Vad kan det vara?

ID21U: Det kan ju vara till exempel att döda nån och eller fixa nåt.

TF: Det kan vara så pass allvarliga saker som att döda nån?

ID21U: Ja, alltså det är så här att när du blir rekryterad till gäng, det är lite som ett riktigt brant berg, när du är på väg upp är det riktigt kämpigt och det blir kämpigare och kämpigare efter ett tag, men när du väl är uppe är det bara att ligga och chilla på berget liksom. Det är samma sak där. Man börjar med ”skitgörat”, sen får du lite bättre sysslor. Det är ju fortfarande jobbigt, men när du väl är uppe till högre positioner, då är det bara liksom att du är med i gänget, och så du får pengar och så ska du ställa upp när det gäller.

Den organisation av ett gäng som beskrivs i citatet har likheter med vad Jankowski (1991:63ff) kallar för den *vertikala/hierarkiskt organiserade modellen* – i toppen finns en eller flera ledare, och under dem befinner sig övriga medlemmar på olika nivåer. I citatet nedan talar en annan kille om en liknande organisatorisk struktur:

9:15) ”HAN HAR EN BRA GRAD”

ID41U: Har du mycket pengar med så, liksom är du med i ett gäng och har pengar, så vet dom att han är, en bra grad om man säger så, att han har ändå kommit rätt högt upp på listan liksom. Han har pengar, han har förtjänat dom, och han har gjort sig förtjänt av det och såna grejer. Så man vet hela tiden vad som händer.

I berättelser om den här typen av gäng är det vanligt att undersökningsdeltagarna använder sig av militär- eller sportmetaforer. Killen i det föregående citatet liknar livet i det kriminella gänget vid en bergsbestigning, och ID41U talar om att ha ”en bra grad” och om att komma ”högt upp på listan”. Andra berättar om ”ranking-system”, ”supporterligor”, vissa ”spelregler” som måste följas eller ”order” som måste åtlydas. Ytterligare några begrepp är till exempel territorium, revir, jakt, villebråd, beskydd, försvar och uppgörelse.

Lakoff och Johnson (1980/2003:61–68) menar att användandet av metaforer i vardagsspråket har en stor verklighetsskapande kraft. *Strukturella metaforer* gör det möjligt att använda ett välkänt koncept från en kontext för att förstå något i ett annat sammanhang. För särskilt populära metaforer finns en tendens att med tiden glömma deras ursprung som liknelser och att alltmer uppfatta dem som sanna verklighetsskildringar, vilket enligt författarna har en stor inverkan på hur fenomenet förstås. Tänkbart är därför att vissa särskilt välanvända metaforer för kriminalitet och gängtillvaro (t.ex. koncepten sport/tävling, militär/krig och jakt) inte längre bara fungerar som liknelser, utan också påverkar hur detta varaktigt och mer djupgående förstås.

Den jämlika strukturen

I andra berättelser framkommer en annan typ av organisationsstruktur. Undersökningsdeltagare som själva är med i den här typen av gäng talar om sig själva som *jämlikar* eller *bröder*. I citatet nedan berättar exempelvis en grupp poliser om en sådan konstellation. I det här fallet handlar det om hur man inom ett jämlikhetsorienterat gäng delar upp ”bytet” efter ett brott mellan sig.

9:16) DELAR LIKA

TF: Men vad, den här hierarkin som på nåt sätt finns inom vissa typer av mer gängkonstellationer, med ledare och planering och sådant, kan man se det i dom här grupperna som ni pratar om?

ID37-POLIS: En viss typ av hierarki men det var ju väldigt mycket dela totalt lika. Vi hade ju vid nåt tillfälle då, det fanns telefonavlyssning då, dom bröt sönder parkeringsautomater och dom delade upp varenda femtioöring sinsemellan.

Killen i utdraget nedan ger en liknande bild (om än lite mer gåtfullt uttryckt).

9:17) ALLA LIKA

En kille med nedhasade byxor och munkjacka kommer fram till oss och frågar vilka vi är. Torbjörn berättar vår sedvanliga historia, att vi varit i A-torp några gånger, men att

vi även varit på andra ställen. Killen frågar vilka vi känner igen från A-torp och vi pekar ut de vi tycker oss ha träffat tidigare.

- Han i grön jacka där längst bort, och han i kepsen, dom känner jag igen, säger jag.
- Dom är mina springpojkar, säger killen.
- Jasså? Vad gör en springpojke, frågar jag.
- Dom springer ärenden och så åt mig.
- Jaha, och vem är du då? frågar jag.
- Det är jag som bestämmer och han där i grön jacka, han är vice efter mig.
- Jasså, har ni det så uppdelat, frågar jag.
- Nej, jag bara skoja. Vi är lika alla här. Men vad vill ni oss?
- Vi vill bara prata om hur det är att växa upp här i A-torp.
- Men det är ingen här som vill prata med er.
- Nej, vi har förstått det, svarar jag, men då har killen redan gått sin väg.

Den inledande delen av detta samtal tolkade jag i stunden som att killen ville driva med vad han antog vara vår stereotypa bild av gäng, och som han trodde att vi ville applicera på honom och hans kompisar. Den bakomliggande gängstrukturen som beskrivs i den senare delen av samtalet, ("Vi är lika alla här"), påminner om det Jankowski (1991:70–75) kallar för den *horisontella/kommitté-orienterade* modellen.

Tillskrivning av syften och moralisk differentiering

En hög grad av demokrati och medlemsinflytande kombinerat med respekt för de enskilda individerna, det som Scheff (1997:98–103) benämner som *solidariska relationer*, uppskattas sannolikt i de flesta organisationer, oavsett om de är tillfälligt uppbyggda eller är stabilt hierarkiskt eller jämlikt ordnade. I en del intervjuer gjorde deltagarna jämförelser mellan det egna gänget, som då vanligtvis tillskrevs en högre moral och andra som beskrevs som moraliskt mer tvivelaktiga.

Den av undersökningsdeltagarna som tydligast gav uttryck för en sådan moralisk differentiering var ID102V, och i den följande texten analyseras några delar av en intervju där han beskriver vad han uppfattar som skillnader mellan gängen i E-slätt (där han själv var medlem när han var ung) och andra typer av grupperingar.

9:18:1) VÄNSKAP OCH FAMILJEKÄNSLA, INTE "BRÖDER"

ID102V: Där uppe i E-slätt är det inte så mycket gängkänsla utan det är lite mer, dom har fört med sig den här vänskapskänslan och byggt vidare. Jag brukar jämföra E-slätt och resten. E-slätt är lite mer som italienska maffian i New York medan dom andra ställena är lite mer som LA, som Crips and Bloods²². Det låter lite dramatiskt, men

²² *Crips* är ett kriminellt gäng av i huvudsak afroamerikanskt ursprung som grundades i Los Angeles, Kalifornien år 1969. Vad som från början var ett enskilt gäng är numera ett mer eller mindre löst sammansatt nätverk av så kallade "sets", vilka ofta är involverade i öppet krig med andra gäng. Med tiden har detta lokala gäng vuxit till ett av de största och mäktigaste gangstersyndikaten i hela USA med över 30 000 medlemmar. Gänget är känt för att bära blåa kläder, men denna klädstil har dock minskat i popularitet på grund av att polisen håller konstant uppsikt över personer som klär sig så. *Bloods* är ett annat kriminellt gäng från Los Angeles i Kalifornien, som även det består av flera mindre "sets". Ursprungligen startade detta som en politisk organisation som skydd för områden med svarta invånare. Medlemmarna bär ofta rödfärgade kläder, och är kända för en viss gängsymbol

själva tanken så, det är olika kulturer där. I E-slätt är lite mer: "vi är tillsammans vi är vänner, vi är inte bröder" eller vad det kan vara. Det är lite mer familjekänsla över det. [...] Dom var vänner sen dom var unga och dom har byggt vidare på det bara, utan att säga: "Nu är vi ett gäng. Nu ska vi ta på oss tröjor. Nu ska vi kalla oss det här eller det här", utan dom har bara hängt med varandra. Och folk har fattat det att dom är vänner liksom, och dom ställer upp för varandra.

TF: Alltså det som man gör, präglar det också på nåt sätt behovet av kontroll och ordning? Har dom hållit på med olika saker i dom olika grupperna?

ID102V: Alltså jag tror fortfarande det beror på vilka grupper vi pratar om, alltså det finns vissa grupper som gör detta endast för pengar och andra grupper som gör detta bara för att dom ska synas, och som kollar på Tony Montana-filmer²³ och tänker att dom ska bli så på riktigt.

Medlemmarna i E-slättsgängen kategoriseras i citatet som smarta, vänskaps- och familjeorienterade (män), egenskaper de sägs dela med den italienska maffian i New York. De andra gängen ("resten") styrs enligt ID102V inte av samma goda principer. Att man där bildat gäng framställs mer som ett plötsligt och ogenomtänkt infall ("Nu är vi ett gäng. Nu ska vi ta på oss tröjor. Nu ska vi kalla oss det här eller det här"). E-slättsgängens bakomliggande motiv för sin brottslighet, att man gör detta "endast för pengar", påminner om Rostamis (2013) beskrivning av det entreprenörsledda gänget, och i ID102V:s berättelse tillskrivs dessa gäng en högre moralisk status än andra grupperingar som enligt honom "gör detta *bara* för att dom ska synas" [mina kursiveringar].

Kontrastbeskrivningen av de olika gängens sätt att vara används i berättelsen på ett sätt som liknar vad Smith (1990/1993) kallar för en redogörelse för ett *passande beteende*: bilden av ett vänskapsorienterat gäng bestående av fredliga affärsidkare (som gör "rätt" sorts maskulinitet), ställs mot ett brödraskap där medlemmarnas kriminella "lekar" ("kollar på Tony Montana-filmer och tänker att dom ska bli så på riktigt") endast är baserad på en barnslig hunger efter uppmärksamhet (det vill säga de gör "fel" sorts maskulinitet).

Förmodligen för att testa reaktionerna från intervjuaren och undvika kritik av sina påståenden (inte minst med tanke på att den grupp han beskriver som moraliskt överlägsen består av personer som i andra sammanhang brukar definieras som grovt kriminella) iakttar han vad Goffman (1959/2004:190) kallar för *dramaturgisk försiktighet*. Denna märks framförallt genom att han återkommande använder ordet "lite" ("dom andra ställena är *lite* mer som...", "Det låter *lite* dramatiskt, men...", "I E-slätt är *lite* mer...", "Det är *lite* mer familjekänsla över det"). Fairclough (1992/2012:194–195) menar att försiktighetsyttringar av detta slag, så kallade *hedges*, används av talare som vill distansera sig från sina påståenden. Ibland sig-

– att med händerna bildar ordet "blood" (<http://sv.wikipedia.org/wiki/Crips>, 2010-10-04 kl.13:42; <http://sv.wikipedia.org/wiki/Bloods>, 2010-10-04, kl.13:44).

²³ *Tony Montana* är huvudkaraktären i Brian de Palmas film *Scarface* från 1983. Rollen spelas av Al Pacino (http://sv.wikipedia.org/wiki/Tony_Montana, 2014-02-04, kl. 14:13).

naleras på det här sättet en vacklande övertygelse, men med tanke på att ID102V längre fram i intervjun (efter att inte ha stött på någon allvarlig kritik?) går över till att uttrycka sig med högre grad av affinitet (se citat 9:18:2–3 nedan), kan man anta att det försiktiga språket snarare uttrycker att han vid detta tillfälle känner sig osäker på hur budskapet kommer att tas emot, och därför förbereder en möjlig reträttväg.

Enligt ID102V avspeglas gängtypernas skillnader även i hur man upprätthåller ordning inom det egna bostadsområdet.

9:18:2) ÄLDRE TAR TAG I YNGRE

ID102V: Det finns kanske en eller två killar där som har auktoritet där borta va, och det är liksom vilda västern där ibland, och alla kör över alla, och den som är starkast... Om man ser i andra områden så finns det alltid några killar som lugnar ner alla andra. Om vi tar ett exempel, E-slätt återigen, om det händer såna grejer, så är jag nog ganska säker på att dom här äldre killarna kommer ta tag i dom här yngre killarna och säger till dom: "vad fan sysslar ni med?" inte för att dom är så snälla och dom bryr sig om samhället, utan dom tänker att då kommer komma många poliser här och det ligger inte i deras intresse. Medan på andra ställen så finns inte det elementet. Det är ingen som säger till dom, och dom äldre killarna är själva inga såna här killar som är lugna av sig, som bara vill tjäna pengar, utan det är lite mer killar som: "Här är jag! Här finns jag". Bara är ute efter ett namn liksom. [- - -] Kolla på dom områdena som är lugna, det är dom områdena där det finns alltid nån konstellation, nån sån kriminell konstellation som egentligen styr det området på ett eller annat sätt vad. Man kan ju inte styra ett helt område så, men om man ser till att så fort man hör nånting, och om det börjar blir för mycket, då räcker det med att bara en av dom här killarna säger: "Nu får ni skärpa till er! Om ni håller på så här så kommer vi fan slå sönder er" eller nåt sånt. Det räcker med att han säger så, så är det klart.

På ett liknade sätt som i det förra citatet gör ID102V här jämförelser mellan E-slättgängen och övriga gäng. I detta fall handlar det om vuxna mäns förmåga att hålla ordning på yngre killar i området, och återigen bedömer han E-slättsmodellen som den mest framgångsrika. I motsats till den lugna stämning som råder där, präglas andra ställen av en "vilda västern"-mentalitet ("alla kör över alla, och den som är starkast..."), en skillnad som han menar beror på att det där saknas bra ledargestalter. De äldre killar som skulle kunna ha haft en sådan funktion, drivs nämligen även de av den hunger efter uppmärksamhet som han menar är utmärkande för dessa gäng, och av den anledningen finns det ingen där som axlar ledarrollen på ett kompetent och vuxet sätt.

För att beskriva sin syn på de olika gängtypernas inställning till sin verksamhet, men också skillnader i dådkraft i en konfliktsituation, berättar ID102V om ett tillfälle då en tvist mellan E-slättgängen och Gäng X och Y (från en annan stadsdel) ledde till en öppen konfrontation.

9:18:3) INGEN VILL JÄVLAS MED DOM UPPE I E-SLÄTT

ID102V: Alltså, beviset på detta var ju då [årtal], där när det blev en liten konflikt mellan E-slättsgängen och Gäng X bland annat. X-gänget kunde inte göra ett skit, då vad.

TF: Och Y-gänget kom in och tog över allt?

ID102V: Jamen det gick ju åt helvete för dom. Det slutade med att Y-gänget bad om ursäkt. Och jag vet inte, vissa säger att dom till och med fick betala pengar. Jag vet inte om det stämmer. Och dom fick, två, tre av dom blev skjutna i benet. Och nån gång var det nån som sköt mot deras bil, alltså sextio skott med två Kalasjnikovs, när dom var uppe i E-slätt nån gång. [...] Det som har hänt efter det, det är att ingen vill jävlas med dom uppe i E-slätt. Dom har ju blivit väldigt starka av den konflikten. Men samtidigt är dom väldigt smarta. [...] Dom vill utsäga sig att vara väldigt ödmjuka och snälla, så att man inte hamnar i konflikter och så vad. Det är inte så att dom söker. Medan i andra falanger känns det som att dom bara skiter i det. [---]

Vad som orsakade konflikten framgår inte av berättelsen, men av rollfördelningen och av sammanhanget i övrigt går det ändå att förstå att E-slättsgängen blev angripna av X-gänget och Y-gänget. Berättelsen innehåller tydliga drag av ett *hjalteepos*, och i detta drama positioneras E-slättsgängen som *protagonister*. Till dem knyts i berättelsen egenskaper som styrka, smarthet, ödmjukhet, snällhet och ovilja att hamna i konflikter. *Antagonister* är de konfliktsökande X- och Y-gängen ("Det är inte så att dom [E-slättsgängen] söker [konflikter], medan i andra falanger känns det som att dom bara skiter i det").

Av berättelsens genre och tydliga rollfördelning verkar den vara tänkt att förmedla en övertygande sensmoral – att ID102V verkligen vill säga något med den. Det är dock inte helt tydligt vad dess coda består i, och vilka vidare slutsatser han menar att man kan dra ifrån historien. Ett sätt att förstå den är dock att anta att den bygger på en förmodan om att goda egenskaper som smarthet, ödmjukhet, snällhet och stark vänskapskänsla hänger ihop med fysisk styrka, krigslist och förmåga att slå tillbaka ett angrepp. Med en sådan inramning kan berättelsens mening tolkas som att även om det stundtals kan se mörkt ut kommer "den goda sidan" till slut att segra i striden – ett tema som känns igen från såväl otaliga tv-serier och filmer som gamla fabler, isländska hjältesagor och bibliska berättelser.

I citaten ovan talar ID102V om stora skillnader i moral mellan olika gäng, där de vänskapsorienterade och affärsidkande gängen genomgående beskrivs som mer högtstående. Om det inte vore för det kriminella inslaget i delar av hans skildring, skulle den förmodligen stämma ganska väl överens med flera andra jämförelser mellan egna grupper som uppskattar klassiska och traditionella värden, samt andra som sägs på ett oäkta eller billigt sätt försöka ta efter dessa. Nära till hands för mig ligger till exempel den schablonmässiga kontrasten mellan den "sansade aristokraten" med generationer av bildning och välstånd bakom sig, och den "skrytsamma, nyrika uppkomlingen" som vunnit sina miljoner på Lotto.

I berättelsen positionerar ID102V sig själv som en *insider*, det vill säga som någon med goda kunskaper om vad saken "egentligen" handlar om. Han uttrycker sig till viss del också som en *utomstående betraktare* som kan förväntas uttala sig objektivt

om situationen – han själv är inte längre med i något kriminellt gäng och kan därför inte påstå tala i egen sak. Dessutom verkar han inta positionen av *försvarare* för den typ av kriminell konstellation som hans vänner i E-slätt ingår i. I detta fall är det inte de kriminella handlingarna i sig som försvaras utan vännernas moraliska status – och att denna i stort sett följer det övriga samhällets normsystem (till skillnad från hur det ser ut i andra kriminella miljöer). Att deras ”affärsverksamhet” är av illegal karaktär hindrar, enligt detta account, således inte att de kan betraktas som moraliskt sett fullvärdiga samhällsmedlemmar. Likt många andra invånare och organisationer strävar gänget efter att med god affäretik och bra personalpolitik tjäna så mycket pengar som möjligt. Den enda omständighet som i berättelsen skiljer verksamheten från konventionella affärsrörelser är att de varor man handlar med är illegala. I detta avseende påminner ID102V:s resonemang om den anpassningsstrategi Merton (1968:676) kallar för *innovation* (se inledningsavsnitt del III). De vinster man vill komma åt är kopplade till mål som värderas högt även bland andra grupper i samhället: man vill tjäna mycket pengar, ha fina saker, vara omtyckt och populär, ha hög status och så vidare. Till följd av bristande resurser använder man dock av övriga samhället otillåtna metoder för att uppnå dessa mål.

Kanske kan även det sätt han beskriver de övriga gängen som moraliskt sämre förstås som en vilja att markera E-slättsgängens moraliska närhet till det etablerade samhället. Genom att placera dessa grupper i vad som påminner om Mertons *reträtt-position* (där både mål och medel ligger helt utanför den etablerade samhällsnormen) konstrueras narrativt en hierarki mellan olika bevekelsegrunder för kriminalitet. Det skapas också en moralisk differentiering mellan olika typer av gäng. I detta avseende påminner beskrivningarna av egna och andras gäng om flera andra berättelser om relationer mellan över- och underordnade grupper, där *Vi* står för ordning, mognad och självbehärskning, medan *Dom* kännetecknas av kaos, omognad och bristande självkontroll.

Även Sykes och Matza menar att kriminalitet sällan handlar om ett fullständigt avståndstagande från det etablerade samhällets regler, och att en stor del av moralarbetet hos kriminella personer handlar om att i någon mån rättfärdiga sina kriminella handlingar i förhållande till detta normsystem. Olika typer av neutraliserings-tekniker (se kapitel 3) kan då upplevas mildra det egna ansvaret och fungera skyddande för den egna självbilden. På så vis kan man känna sig som en moraliskt kompetent social aktör samtidigt som man fortsätter att begå brott.

Summering och reflektion kapitel 9

I det föregående kapitlet (8) redogjordes för undersökningsdeltagarnas beskrivningar av olika bakgrundsförhållanden som de menar kan leda till att unga människor börjar begå brott. Det här kapitlet har istället behandlat kriminalitetens motiv, drivkrafter, lockelser och de vinster eller positiva effekter den kan ge. Gemen-

samt för dessa berättelser är att tonvikten läggs på det intentionella och rationella med att själv gå med i ett kriminellt gäng och begå brottsliga handlingar. Mer än som avvikare eller utsatta presenterar dessa deltagare sig och sina kompisar som aktiva och målrationella aktörer, vilket kan sägas ligga nära uppfattningen om ”det fria aktörsskapet” inom *rational choice-teorin* (se kapitel 1). Att i en berättelse understryka det rationella i ett handlande kan också vara ett sätt att göra intrigen mer begriplig – både för berättare och lyssnare (se Smith, 1990/1993).

I berättelserna går det även att uttyda skilda funktioner hos olika brott. I flera av citaten talas till exempel att få uppleva spänning, popularitet och att iscensätta och hantera känslor av förödmjukelse, revanschlust och dominans – vad Katz (1988:3–9) benämner som kriminalitetens *förgrundsfaktorer*. De olika motiv och vinster som tas upp är av relationell, emotionell, materiell eller statusmässig karaktär. De *relationella vinsterna* med att vara med i ett gäng och begå brott tillsammans med andra kan till exempel vara att få tillgång till gemenskap, en ökad trygghet och beskydd, och de *emotionella* att ha roligt tillsammans med sina kompisar och att få vara med om spännande saker. De *statusmässiga vinsterna* kan till exempel uppnås genom att man tar sig längre upp inom en prestigefylld hierarki eller genom att man via återberättande av brott man begått inför sina kompisar lyckas framställa sig själv som tuff, hård, cool, modig, skicklig och beundransvärd. En liknande vinst kan vara att knuffa ned någon annan på statusskalan och att få utöva dominans över andra. De *materiella vinsterna* utgörs ganska givet av att få mer pengar och kunna skaffa sig fina och dyra prylar.

Vinsterna med den kriminella verksamheten beskrivs också ofta mer som ett medel för att nå vinster i andra sammanhang, än som ett mål i sig. Exempelvis finns det de som talar om de ekonomiska vinsterna främst som ett medel för att kunna bekosta en lyxigare livsstil, imponera på människor i sin omgivning eller som ett sätt att försörja sin familj. Omvänt kan de relationella och statusmässiga vinsterna så småningom resultera i materiella vinster.

Ytterligare en sak som förenar många av berättelserna i detta kapitel är att man framställer den egna kriminaliteten som ett medel för att nå fram till samma mål som eftersträvas även i det övriga samhället. Den egna resursbristen gör dock att man tar till illegala metoder för att nå dessa mål. I detta avseende kan intervjudeltagarna sägas dela många av *strain-teorin* (se kapitel 1) antaganden om vad som orsakar kriminalitet i ett samhälle.

Med utgångspunkt i den starka betoningen på kriminalitetens lockelser, drivkrafter, upplevelser och effekter, har jag valt att kalla detta perspektiv för den *mål-orienterade tolkningsrepertoaren*, och i den avslutande diskussionen för del III nedan, jämför jag detta synsätt med det normalitetsorienterade och det rättvisorienterade perspektivet.

Avslutande diskussion del III

I denna del av avhandlingen har jag undersökt olika förklaringar till uppkomsten av kriminalitet bland unga, och särskilt tydligt talar undersökningsdeltagarna utifrån tre övergripande tolkningsrepertoarer – den normalitetsorienterade, den rättviseorienterade och den målorienterade.

Tre tolkningsrepertoarer

I kapitlen har jag studerat hur undersökningsdeltagarna uttrycker de tre tolkningsrepertoarerna på olika nivåer, vilket sammanfattas i figur III:1 nedan:

	Normalitetsorienterade	Rättviseorienterade	Målorienterade
Individ	Brister i individens personlighetsutveckling	Känslor av misslyckande	Brott som medel för att nå eftersträvarvärda mål*
Familj	Brister i uppfostran, gränssättning, omsorg	Familjeproblem pga. a-löshet, dålig ek, språksvårigheter	Brott som försörjningskälla för familjen
Grupp	Negativa gruppnormer	Grupper utsatta för fördomsfullhet och kränkningar	Gruppen ger ökade förutsättningar nå eftersträvarvärda mål
Område	Utbredd negativ förortsmentalitet	Området misskött, underprioriterat och negativt utpekat	Kontroll av område = bättre förutsättning nå eftersträvarvärda mål
Kultur	Negativa kulturella normer	Förorten avskuren och utestängd från övriga samhället	Rätta sig efter "Gängkoden"

Fig III:1) Tre framträdande tolkningsrepertoarer med förklaringar på olika nivåer.

(*Med "eftersträvarvärda mål" menas i detta sammanhang mainstream-kulturella mål som delas av många i samhället, till exempel stora ekonomiska tillgångar, popularitet, spänning, hög status, gemenskap, trygghet och säkerhet.)

Inom tolkningsrepertoarerna råder delvis olika syn på förhållandet mellan den enskilda ungdomsbrottslingen och den omgivande strukturen. Inom de normalitets- och rättviseorienterade tolkningsrepertoarerna betonas bakgrundsfaktorer som orsaker till kriminalitet, det vill säga att subjektet till följd av individuella eller strukturella brister "drivs till kriminalitet". Inom den målorienterade tolkningsrepertoaren beskrivs den enskilda ungdomsbrottslingen mer som ett aktivt väljande och handlande subjekt (se figur III:2 nedan).

	Normalitets-orienterade	Rättvise-orienterade	Mål-orienterade
Orsaker	Dysfunktioner och brister	Utestängning, orättvisor och stämpling	Brott som medel för att nå eftersträvansvärda mål
Subjektet	Drivs till kriminalitet	Drivs till kriminalitet	Aktivt handlande subjekt

Fig II:2) Syn på orsaker och subjektets handlingsutrymme

Utmärkande för tolkningsrepertoarerna är också att de är uppbyggda kring olika problemdefinitioner, vilka leder till olika beskrivningar av vad som utgör det ”egentliga hotet”. Dessa hotbilder hänger i sin tur samman med en viss *målbild av* ”det goda tillståndet” (till skillnad från det nuvarande problematiska) samt med vilka *medel* man tror att det går att ta sig från det problematiska till det goda tillståndet.

	Normalitets-orienterade	Rättvise-orienterade	Mål-orienterade
Hotbild	Rättsstaten under hot. Gängen tar över	Samhälleliga orättvisor hot mot individers och grupperns välfärd	Polisingripanden gör det svårt att uppnå eftersträvansvärda mål
Mål	Återupprättad ordning	Jämligare maktförhållanden, jämnare resursfördelning	För egen del uppnå de eftersträvade målen
Medel	Anpassa individer till övriga samhällets normsystem, alt. avskiljning	Anpassa samhälleliga strukturerna	De legala eller illegala handlingar som krävs för att uppnå eftersträvansvärda målen

Fig. III:3) Syn på hot, mål och medel inom de tre tolkningsrepertoarerna.

Den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren

Inom den *normalitetsorienterade* tolkningsrepertoaren förklaras ungdomskriminalitet framförallt med brister och avvikelser från ”det normala” (underförstått goda och välfungerande) hos de unga själva eller i deras närmaste omgivning. Perspektivet utgår således från föreställningar om att vissa beteenden kan klassificeras som ”normala”, och andra som avviker från denna mall som ”onormala”. Så gott som alltid definieras detta av berättarens egen moraliska hållning eller av den moraluppfattning som råder inom den egna gruppen eller organisationen i kombination med hur man vill presentera sig själv i en viss kontext (i detta fall i en forskningsintervju). I den här undersökningen ges perspektivet framförallt röst genom polisen och vuxna boende i de aktuella bostadsområdena.

Metaberättelser om brister på individ- och familjenivå

Den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren är uppbyggd kring ett antal meta-narrativ som opererar på olika nivåer. På individ- och familjenivåerna har meta-narrativen om *brister i personlighetsutvecklingen* (framförallt omognad) och om *föräldrarnas förmåga att fostra, sätta gränser och överföra allmänt accepterade moraliska värderingar vidare till sina barn (framförallt söner)* särskilt stark ställning för att förklara varför vissa ungdomar blir kriminella. I detta avseende kan tolkningsrepertoaren sägas knyta an till individualpsykologiska och kontrollteoretiska vetenskapliga resonemang inom kriminologin. Dessa metaberättelser förutsätter en rollfördelning där den omogne alternativt ouppfostrade unge individen (oftast kille) betraktas som förövare och hans kriminella handlingar som det huvudsakliga problemet. ”Räddarpositionen” innehas nästan uteslutande av professionella grupper som har till uppgift att hjälpa honom att mogna, stödja föräldrarna i rollen som fostrare alternativt överta vårdnaden eller att upprätthålla ordningen i området. De föräldrar som brustit i sitt föräldraansvar positioneras som ”medskyldiga” alternativt ”de egentliga förövarna”. I denna sistnämnda position kan också invånare i allmänhet placeras om de sett ett brott begås men inte vill ställa upp och vittna i domstol, och även professionella grupper som beskylls för att inte utföra sitt uppdrag på ett tillräckligt bra sätt.

Metaberättelse om gruppträck

På grupp-nivå är metaberättelsen om gruppträck förhärskande. Denna kan dock se ut på lite olika sätt. I en version (ofta berättad av professionella) knyter man an till samma dysfunktionalitetsdiskurs som ovan. Till skillnad från ungdomsgrupper med ”goda” värderingar och ett tryggt klimat, förstås det kriminella gänget som en grupp med ”störda” relationer, där yngre och svagare medlemmar först lockas med men sedan utsätts för hårda lojalitetskrav och ett starkt tryck om att begå negativa handlingar, till exempel brott. En annan version hänger mer samman med metaberättelsen om ungdomligt oförstånd, och i denna förstås gruppträcket inom gänget mer som något normalt för ungdomar (killar) i en viss ålder. I denna version

förstås de föräldrar (som i föregående avsnitt positioneras som ”de egentliga förövarna”) istället som ”oskyldigt utpekade”. De saknar inte goda och laglydiga värderingar men har förlorat kampen om sönerna till ”gänget” (och dess oemotståndliga attraktionskraft).

Inom båda varianterna förutsätts gänget spela en central roll i vissa unga killars liv, och viljan eller trycket att göra som gänget säger uppfattas som i stort sett omöjligt för dem att stå emot. Man är också överens om att det är i gängkontexten som killar lär sig kriminella värderingar och att begå brott – antaganden de kan sägas dela med den sociala inlärningsteorin inom kriminologin. I dessa metaberättelser definieras alltså grupptricket, gänget och dess kriminella förehavanden som problemet. Den enskilda individen, åtminstone så länge han är relativt ung och ny i gänget, positioneras snarast som gängets offer. Förövare är de äldre ungdomarna eller tongivande kriminella personer som lockar in de yngre på brottets bana. I den första versionen positioneras nästan alltid professionella grupper som ”räddarna”. Det är de som kan splittra eller upplösa gänget och som kan locka medlemmarna in på nya och ärligare banor. I den andra versionen tillskrivs påverkan utifrån inte samma stora betydelse, eftersom kriminalitet i ungdomsåren vanligen försvinner av sig själv i takt med att personen blir äldre och mognare.

Metaberättelse om det dysfunktionella bostadsområdet

I en tredje metaberättelse inom den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren definieras problemen i förorten som ett områdesproblem. Visserligen pekas ”gänget på torget” ut som förövare även här, men man betonar inte på samma sätt som i de två föregående att problemen härstammar från dem som individer eller som grupp. Snarare är det något i områdets bristande struktur och organisation som får kriminella gäng att uppstå och som skapar en viss negativ mentalitet. På så vis påminner denna metaberättelse om socialekologiska teorier om desorganisation inom kriminologin. Till skillnad från det ”välfungerande” och normala området där det råder ordning, kännetecknas det dysfunktionella av oordning, kaos och laglöshet till följd av att kriminella grupper har tagit över kontrollen. Övriga invånare (offren) är skrämda till tystnad och vågar inte röra sig fritt i området. Självklara räddare är i detta sammanhang myndigheterna, i första hand polisen, men uppbackning krävs också av socialtjänst, fritid och skola.

Teoretisk och politisk interdiskursivitet

Sammanfattningsvis kan sägas att den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren utgår från en föreställning om att förklaringen till ungdomskriminalitet går att finna i bakgrundsfaktorer som manifesteras på olika nivåer i form av normalitetsavvikelser. De antaganden som perspektivet bygger på känns till stor del igen inom den kriminologiska teoribildningen, framförallt i psykologiska teorier om personlighetsutveckling och socialisering, men också i kontrollteorier, sociala inlärningsteorier

och socialekologiska teorier om desorganisation i lokalsamhället (se kapitel 1). Genom att problemen förläggs till individen eller den närmaste omgivningen kan denna tolkningsrepertoar även sägas dela vissa antaganden med så kallade ”svaga versioner av exkludering” och neoliberala förklaringar till exkludering (se Martin, 2004; Sahlin, 2000; Sen, 2000; Veit-Wilson, 1998; Young, 1999/2007).

Den rättvisorienterade tolkningsrepertoaren

Inom den *rättvisorienterade* tolkningsrepertoaren betraktas ungdomskriminalitet som exkluderade gruppers externaliserade respons på bristande rättvisa och jämlika levnadsvillkor i samhället. I likhet med den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren bygger den på ett processtänkande där vissa bakgrundsfaktorer antas påverka individer och grupper på ett sådant sätt att de så småningom börjar bete sig kriminellt. Synsättet ges i undersökningen framförallt röst genom vuxna och unga boende i de aktuella områdena, men också av företrädare för fritidsgårdar och socialtjänst.

Även denna tolkningsrepertoar bygger på ett antal starka metaberättelser med vissa specifika antaganden. De är dock inte lika lätta att urskilja som inom det normalitetsorienterade perspektivet. Mer rör det sig om en större metaberättelse om *det orättvisa och utestängande samhället* i vilken det ingår ett mindre metanarrativ om *negativt utpekande och stigmatisering* av vissa grupper. Nära länkade till dessa finns också ett antal *motherättelser* som säger att de som utestänger och stigmatiserar bygger sina resonemang på felaktiga grunder.

Metaberättelsen om det orättvisa och utestängande samhället

I denna metaberättelse utgörs problemet i förortsområdena av att vissa grupper är utestängda från viktiga sociala samhällseliga arenor samt att makt och resurser är orättvist fördelade i samhället. Kriminalitet förstås som en respons från dem som är utsatta för dessa orättvisor, och tillsammans med förortsbefolkningen i övrigt är dessa personer berättelsens offer.

I vissa sammanhang ifrågasätter man inom perspektivet de utgångspunkter som samhället i sin nuvarande form kan sägas vila på, där vissa särskilt inflytelserika grupper ges ett självklart företräde i att definiera vad som är brottsligt och vem som är kriminell. På så vis påminner tolkningsrepertoaren om konfliktteoretiska modeller inom kriminologin. Och kanske är det denna samhällskritiska och ifrågasättande hållning som gör att det inom denna metaberättelse inte är lika lätt som i de normalitetsorienterade att identifiera vem som utgör narrativets förövare. Kategorin ”de som utestänger” kan till exempel i vissa sammanhang förknippas med grupper med uttalade rasistiska åsikter. Andra gånger åsyftas politiker som har makt att besluta om en mer rättvis makt- och resursfördelning men som underlåter att göra detta, och ibland avses offentliga förvaltningar och myndigheter, till exempel polis, socialtjänst och kommunala bostadsföretag. I vissa sammanhang riktas an-

klagelser mot hela befolkningen utanför förortsområdena som man uppfattar deltar i reproduktionen av utestängningen och förtrycket. Andra gånger är det framför allt de samhällsliga strukturer, som exkluderar och diskriminerar vissa grupper, som avses. Även räddarpositionen är otydlig, men skulle kunna sammanfattas i ”de som ser förtrycket och är beredda att göra någonting åt det”.

Metaberättelsen om de stigmatiserade och negativt utpekade

Denna berättelse påminner om och sammanfaller till stora delar med den förra. Det finns dock några skillnader. I denna fokuseras särskilt på stigmatiseringsprocesser, negativt utpekande och generaliserat klander riktat mot vissa grupper (till exempel killar i grupp med viss klädsel och utländskt utseende som alla antas vara kriminella, invandrare eller förorten i allmänhet). I de fall beskyllningarna gäller gruppen förmodat kriminella killar tilldelas nästan alltid poliserna förövarrollen; de beskylls för att vara omdömeslösa, kränkande, osmidiga och alltför tuffa i sina kontrollåtgärder. När utpekandet även rör övriga grupper anges som bidragande till förtrycket bland annat medial svartmålning av vissa förortsområden, arbetsgivare som inte ger arbete till invandrare eller myndigheter som inte hjälper utsatta grupper i tillräckligt stor omfattning. Den som använder detta metanarrativ intar oftast rollen som språkrör för en underprivilegerad och utsatt grupp, det vill säga presenterar sig som någon som påtalar och vill att något skall göras åt den problematiska situationen.

Motberättelsen: ”Det stämmer inte som de normalitetsorienterade säger”

De båda metaberättelserna ovan är ofta nära förbundna med en motberättelse där berättaren vänder sig mot vad som förmodas vara en normalitetsorienterad generell, men felaktig bild av förorten och dess befolkning. Dessa motberättelser kan handla om att omvärlden känner en obefogad rädsla för att vistas i förortsområden, eftersom väldigt lite av det våld som förekommer där är riktat mot människor i allmänhet. De kan också byggas upp kring en legitimerande förklaring där ett problematiskt beteende antingen urskuldats eller erkänns som berättigat på grund av att huvudpersonerna eller hela bostadsområdet utsatts för orättvisor, utestängning, stereotypifiering, diskriminering eller anklagas för något de inte gjort sig skyldiga till. Ett rättfärdigande account som används för att hävda att det i själva verket var någon annan som satte igång ett negativt händelseförlopp är till exempel metaberättelsen om ”den tändande gnistan” vid upploppssituationer. Vanligt är också att man i motberättelsens form erbjuder en alternativ rollbesättning i förhållande till den berättelse man vänder sig emot. Inte sällan positioneras då ungdomen, som beskylls som avvikare, som offer och polisen eller andra delar av en oförstående eller en vuxenvärld drabbad av moralpanik som de egentliga förövarna. Motberättelser är således ett användbart verktyg i kampen om vem som har rätt att kalla sig ”felaktigt behandlad” eller ”det *egentliga* offret”.

Teoretisk och politisk interdiskursivitet

Inom den rättviseorienterade tolkningsrepertoaren framhålls exogena förklaringar, och mer än som ett problem i sig, förstås ungdomskriminalitet som symptom på brister i samhället som leder till exkludering av svaga grupper och ojämn makt- och resursfördelning. Teoretiskt ligger dessa förklaringar nära konfliktteorin och stämplingsteorin inom kriminologin (se kapitel 1). Genom att problemen framförallt förläggs till samhällets struktur och organisering påminner de även om ”starka versioner av exkludering” (Martin, 2004; Sen, 2000; Veit-Wilson, 1998) eller det Young (1999/2007) och benämns som ”den traditionella socialdemokratiska förklaringsmodellen”.

Den målorienterade tolkningsrepertoaren

I berättelserna som knyter an till den *målorienterade* tolkningsrepertoaren fokuseras på kriminalitetens lockelser, drivkrafter och motiv, men också på de vinster som det brottsliga handlandet sägs föra med sig i form av till exempel bättre ekonomi, popularitet, status eller känsloutlevelse. Perspektivet framträder hos personer som själva varit involverade i kriminalitet, och som i intervjuerna avger accounts för att göra sitt beteende begripligt. Problemen i förorten definieras i denna tolkningsrepertoar på ett liknande sätt som i den rättviseorienterade, det vill säga att vissa samhällsgrupper har betydligt mer resurser än andra, vilket man uppfattar som orättvist. Dessa ojämlika förhållanden, som är så centrala i den rättviseorienterade tolkningsrepertoaren, utgör i den här kontexten mer en bakgrundsbeskrivning. Avgörande är istället hur man, trots att man tillhör en resursfattig grupp, skall kunna uppnå samma framgångsmål som mer ekonomiskt och socialt kapitalstarka grupper. I de fall kriminella handlingar förstås som ett tillgängligt medel för att nå fram till de eftersträvaransvärda målen, kan intervjudeltagarna sägas tala utifrån en metabertä- telse om att ”låta ändamålen helga medlen”.

Metabertä telse om att låta ändamålen helga medlen

Utmärkande för denna metabertä telse är bland annat att den, till skillnad från de föregående, inte är uppbyggd kring ett skuldtema. Snarare är det *nyttan* av handlingarna som står i fokus. Därför förekommer rollerna i det klassiska triangelndramat förövare, offer, räddare (som är utmärkande för det skuldfördelande narrativet) inte lika ofta. Subjektspositionerna här är framförallt kopplade till hierarkiskt tänkande, under- och överlägespositioner samt sådana handlingsmönster Anderson (1999) kallar ”campaigning for respect”. Exempelvis talar man om de beundrade äldre kriminella killarna som förebilder eller idoler för de yngre, som ser upp till dem och vill bli som de. Berättelserna om dominans och troféjakt kan förstås som att man strävar uppåt i en hierarki, där man successivt skaffar sig högre status och får allt större beundran och respekt från sina kompisar. Berättelserna om gänget som ett medel för homosocial trygghet, gemenskap och beskydd, kan inte lika självklart pla-

ceras in i en sådan kontext, men även där finns ofta en hierarkisk indelning om olika gängs kapacitet att bygga uppskattade maskulina värden. För tonårgängen kan det till exempel röra sig om att man är eller har varit medlem i ”det allra tuffaste, hårdaste, modigaste gänget”, och för de lite äldre om det ”mest uppgiftsfokuserade gänget” eller ”gänget med den bästa moralen”.

I intervjusituationen ställdes ibland frågor som förde in ett skuldtema även i dessa målorienterade berättelser, vilket oftast fick deltagarna att avge ett ursäktande account (”vi var unga och oförståndiga”) eller ett rättfärdigande account (”jag kan inte leva på tusen kronor”, ”men jag kan inte köpa det på grund av att jag ska köpa cigaretter” och ”vad blir man tvungen att göra?”).

Teoretisk och politisk interdiskursivitet

Resonemanget hos de intervjudeltagare som talar utifrån denna tolkningsrepertoar påminner om utgångspunkterna inom anomi- eller strain-teorin och i särskilt hög grad placerar man sig själv i vad Merton (1938) kallar för ”innovationspositionen”, det vill säga att man eftersträvar samma mainstream-kulturella mål som många andra i samhället, men att man på grund av bristande ekonomiska och sociala resurser skaffar sig detta på illegal väg. Med utgångspunkt i en studie om ungdomars liv i ett afroamerikanskt getto-område i Philadelphia, utvecklar Nightingale (1993) denna förklaringsmodell ytterligare. Hans resonemang kan förstås som en kritik av den typ av kulturella teorier som beskriver gettomiljöer som hemvist för kriminella värderingar som står i motsättning till det etablerade samhällets normsystem. Snarare finns i dessa områden ett övermått av amerikanska mainstream-värderingar; afroamerikansk kultur har mer eller mindre absorberats av denna kultur, menar han. Inte heller går han med på att se dessa ungdomars problem som endast en följd av strukturell exkludering. I likhet med Merton understryker han visserligen den frustration som följer av ekonomisk och social exkludering men hävdar också att unga mäns starka anknytning till den amerikanska drömmen och amerikansk mainstream-kultur är en betydande förklaring till kriminalitet. Denna *kulturella integrering* förstärks enligt Nightingale av att marknaden entusiastiskt omfamnar dessa ungdomars intresse för vissa varor, som sneakers, bilar, kläder och smycken. Han pekar också på vad han kallar för det *didaktiska användandet av våld*, det vill säga föreställningen att problem kan lösas med våld, vilket utgör ett betydelsefullt ledmotiv i amerikanska tv-serier, långfilmer, inom rättsskipningen och inte minst inom utrikespolitiken. Nightingale menar att det är dessa exkluderande strukturer tillsammans med en ömsesidigt inkluderande kulturell hållning som ger bränsle till ungdomarnas ilska och brottsbenägenhet.

I likhet med Nightingale hävdar Young (1999/2007) att kriminalitet bland unga i västvärlden sällan kan förklaras endast som en enkel följd av strukturell exkludering, utan att också den kulturella inkluderingen spelar en avgörande roll. ”Här har vi en bulimisk värld av kulturell inkludering och social exkludering,

och med en kompensatorisk överidentifiering för att få del av inkluderande ögonblick, och sedan förmodligen en ännu större medvetenhet om den sociala strukturens exkluderande karaktär” (s. 87) [min översättning]. Kriminalitet och skapandet av gäng och kriminella subkulturer tolkas visserligen av omgivningen som främmande företeelser, men är i själva verket en reaktion på denna överidentifikation kombinerad med avvisning. Young skriver: ”Vilken konstig värld detta är av exkludering och inkludering: en *bulimia nervosa* hos det sociala systemet, där omvärlden vid en viss tidpunkt vidrör och formar underklassen, och vid en annan avvisar och kastar ut den” (s. 88) [min översättning]. Young är således överens med Nightingale om att kriminalitet bland ungdomar sällan handlar om vare sig brist på kultur eller om en alldeles annorlunda kulturform. Samtidigt hävdar han att kriminella subkulturer trots allt också *är* annorlunda, fast på andra sätt. Under den kulturella inkluderingsprocessen utsätts medlemmarna för *relativ deprivation* – man anammar i hög grad av samhället högt värderade mål, samtidigt som man har små möjligheter att nå fram till dem på laglig väg. Detta leder till en kompensatorisk överidentifikation med mainstream-värderingar runt konsumtion, konkurrens och individualism.

Undersökingsdeltagarnas berättelser i kapitel 9 ger en förståelse av kriminalitet som påminner om Youngs och Nightingales resonemang. Många talar mycket om individers och gruppers önskan om att framstå som lyckade ur ett mainstream-kulturellt perspektiv, att man strävar efter till exempel ekonomisk rikedom, popularitet och hög status. Samtidigt finns en medvetenhet om att den socialt och ekonomiskt exkluderade position man befinner sig i gör det svårt att uppnå de eftersträvansvärda målen på legal väg.

Alla har rätt – eller?

I avhandlingen har jag bland annat funnit tre olika tolkningsrepertoarer som innehåller olika förklaringar till ungdomskriminalitet och jag har jämfört dem med kriminologiska teorier om orsaker till brott och teorier om social exkludering. Trots att flera av dem bygger på olika metaberättelser – med ibland till och med motsatta antaganden och att rollerna fördelas på väldigt olika sätt – framgår av genomgången att faktiskt samtliga har vetenskapligt stöd, och på ett plan skulle slutsatsen därför kunna vara: alla har rätt!

Samtidigt förklarar ingen av tolkningsrepertoarerna varför gäng och kriminalitet är något som killar ägnar sig åt i betydligt större utsträckning än tjejer från samma områden, som ju kan sägas befinna sig i samma korsdrag mellan strukturell exkludering, kulturell inkludering och alltså relativ deprivation. För att få en fylligare förståelse av denna företeelse behöver kriminaliteten också kopplas till förståelsen av maskulinitetsgörande. Enligt Young (1999/2007) finns en tendens bland killar som befinner sig i marginaliserade livssituationer att skapa essentiella föreställningar kring den egna personen och gruppen, inte minst vad gäller maskulinitet.

Inspiration hämtas från flera sammanhang, inte minst i föreställningen om berättigat våld. Dessutom finns mängder av neutraliseringstekniker att tillgå för att mildra det egna ansvaret för de kriminella handlingar man begår. En sådan essentialiserad maskulin hållning frodas i den känsla av förödmjukelse som gärna uppstår i miljöer där somliga grupper exkluderas från vissa medborgerliga arenor, menar Young. Ytterligare näring ges i situationer där utestängningen och underordningen blir särskilt tydlig, som när man inte kan träda in i rollen som make och familjeförsörjare, utsätts för stereotypifiering och fördomar eller upplever sig orättvist behandlad i möten med rättssystemet – erfarenheter som även flera av undersökningsdeltagarna i den här studien berättar om.

Paradoxen av inkludering och exkludering tar sig då inte bara uttryck i en önskan om större tillgång till materiella ägodelar, den visar sig också i brist på identitet, menar Young (ibid.). Brist på självkänsla är, enligt honom, ett utbredd tillstånd bland ungdomar från lägre samhällsklasser. Det handlar således inte bara om relativ deprivation, utan också om en ontologisk kris. En vanlig maskulin lösning på den här typen av identitetskris är enligt Young just att överdriva och essentialisera sig själv genom att betona sina särdrag, dra upp tydligt markerade gränser och hävda att man *är* på ett visst fixt sätt, ett beteende som även Messerschmidt (1993, 2004) menar är ett utmärkande drag vid konstruktioner av protestmaskulinitet. Hårdheten hos den tuffe, fysiskt starke och heterosexuelle macho-mannen sätts då i kontrast till den förmodade mjukheten hos kvinnor och män som sägs bete sig som kvinnor. En sådan ”förtuffning” och essentialisering av identiteten sker, enligt Young, över hela världen varhelst killar från lägre samhällsklasser blir marginaliserade. Young skriver att det nästan är ”som om det vore en generell lag” (1999/2007).

Utifrån ovanstående resonemang går det att förstå den rättviseorienterade tolkningsrepertoaren och de förklaringar om kriminalitetens lockelser, drivkrafter och vinster, som ingår i den målorienterade tolkningsrepertoaren som två sidor av samma mynt. Den degraderande och problematiska känslan av att som individ och grupp befinna sig i ett tillstånd av relativ deprivation kompenseras av vissa unga män genom att konstruera en form av protestmaskulinitet som bland annat består i en essentialiserad bild av sig själv som en tuff, hård och en alltigenom maskulin person.

DEL IV: Slutdiskussion

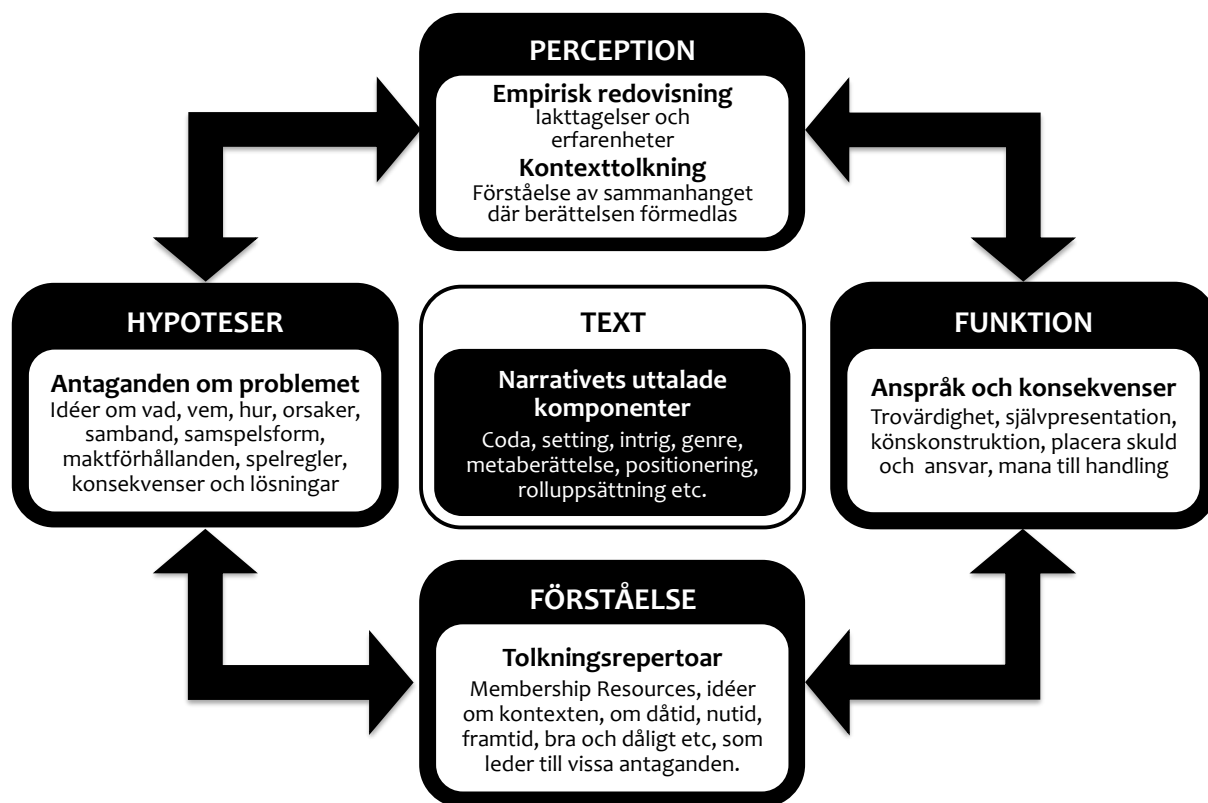
Kapitel 10: Slutdiskussion

Genomgående i avhandlingen har jag försökt att förhålla mig till *innehållet* i deltagarberättelserna samtidigt som jag har studerat dessa utifrån ett *narrativt angreppssätt*, det vill säga analyserat berättelsernas uppbyggnad, diskursiva budskap och funktioner. I de enskilda berättelserna har jag sökt efter gemensamma antaganden, vilka jag slutligen koncentrerat i tre övergripande tolkningsrepertoarer – den *normalitetsorienterade*, den *rättviseorienterade* och den *målorienterade*, vilka byggs upp av ett antal metaberättelser. De viktigaste resultaten från denna del av undersökningen sammanfattas i de avslutande diskussionerna i del II och III.

I detta slutkapitel återvänder jag till vissa av dessa resultat, men närmar mig här de tre tolkningsrepertoarerna som narrativa konstruktioner och sammanfattar min bild av hur dessa är uppbyggda och förmedlar mening med hjälp av olika diskursiva markörer. Jag återvänder också till diskussionen om konstruktioner av femininitet och maskulinitet i deltagarberättelserna. Avslutningsvis diskuterar jag funktioner hos den problemfyllda berättelsen om förorten i ett vidare perspektiv.

Tolkningsrepertoarerna som narrativa konstruktioner

I analysarbetet har deltagarnas enskilda berättelser utgjort basen. Genom närläsning och systematisk analys med hjälp av ett antal narrativa och diskursanalytiska tekniker och begrepp har bilden av tre större tolkningsrepertoarer framträtt, vilka utifrån olika utgångspunkter definierar och förstår begrepp som *ungdomskriminalitet*, *gäng* och *förort* (se avslutande diskussion del III). Mitt sätt att i analysarbetet få grepp om tolkningsrepertoarerna har varit att lägga ett stort narrativt pussel. Bitarna har jag funnit i de enskilda deltagarberättelserna. Det var emellertid först när jag lade ihop flera mindre beståndsdelar i de enskilda narrativen, som de större förståelsemönstren blev synliga. I den inledande närläsningen av de enskilda berättelserna identifierade jag narrativens uttalade komponenter (t.ex. coda, genre, aktörspositionering). När jag i nästa steg undersökte vilka förståelser och antaganden om det sociala livet som togs för givna för att berättelsen skulle bli begriplig, framträdde de större förståelsemönster jag här kallar för tolkningsrepertoarer. Baserat på erfarenheterna från denna undersökning presenterar jag i figur 10:1 nedan min nuvarande förståelse av detta förhållande mellan text, perceptioner, tolkningsrepertoarer hypoteser och funktioner i ett narrativ. De olika beståndsdelarna har visserligen ett inbördes mönster, men är inte sammankopplade i en viss ordning och inte heller helt avskilda från varandra.



Figur 10:1) Förhållandet mellan de narrativa komponenterna: text, perceptioner, förståelse, hypoteser och funktioner i en berättelse.

I centrum av modellen ovan finns narrativets *text*, det vill säga de uttalade delarna av berättelsen som talaren använder för att förmedla något till lyssnaren och de ledtrådar till hur han eller hon vill att berättelsen skall förstås. Runt denna rör sig *perception*, *förståelse*, *hypoteser* och *funktion*. Från dessa delar hämtar talaren sin empiri och placerar den i en viss tolkningsram. Tillsammans fungerar dessa som stöd till att göra vissa antaganden. Till berättelsens funktioner hör vad talaren vill och gör med sin berättelse, men också de mer eller mindre avsiktliga konsekvenser som berättelsen kan få när den sprids till andra. Dessa omgivande narrativa komponenter kan mer förstås som berättelsens underlag, och de är inte alltid lika uttalade som berättelsens text.

I modellen ovan kan det verka som om de olika narrativa delarna är organiserade efter en klassisk retorisk modell, vilket egentligen stämmer ganska dåligt med strukturen i de enskilda berättelser jag studerat. Där lyfts de skilda delarna olika mycket, ibland inte alls, och kan också förekomma parallellt, inte minst gäller detta hur berättaren gör sig trovärdig i intervjusituationen. Det hörde till exempel till undantagen att berättaren uttryckligen redogjorde för sin kompetens som talare i en viss fråga. Snarare skedde detta genom att man i sin berättelse presenterade en viss rollfördelning, knöt an till en viss metaberättelse eller via subtila signaler i form av

ordval och modalitet, inskjutna coda-meddelanden med mera. Modellen är därför inte tänkt att på ett konkret sätt illustrera de studerade berättelserna. Den är istället mitt sätt att sammanfatta de narrativa beståndsdelar jag funnit särskilt viktiga att fokusera på i sökandet efter berättelsernas mening och grundläggande antaganden.

Med min egen stegvisa analysprocess som bas redogör jag nedan mer ingående för dessa komponenter – hur berättelser om erfarenheter genom en narrativ inramning fungerar som argument för en viss förståelse, hur berättelser används för att förmedla olika typer av anspråk och hur diskursiva markörer i enskilda berättelser kan ge ledtrådar till mer komplexa antaganden och förståelsemönster om den sociala världen.

Berättad erfarenhet och argumentation

De grundantaganden som deltagarberättelserna vilar på uttrycks ibland explicit. Betydligt vanligare är dock att de kommuniceras underförstått, inte sällan som för-givettagna självklarheter som lyssnaren förutsätts förstå på samma sätt som berättaren.

I hjärtat av en berättelse är dess coda. Genom codan talar berättaren om varför det är viktigt att den här berättelsen förmedlas och vad som är viktigt i den. När deltagarna återger sina upplevelser och uppfattningar via en berättelse, kan de genom dess coda också indirekt sägas argumentera för den egna versionen som korrekt. För att budskapet skall nå fram till lyssnaren krävs dock en hel del narrativt arbete, och i denna kreativa process finns en oändlig mänsklig skatt av retoriska tekniker, metabertättelser och liknande att tillgå. Berättaren måste till exempel redogöra för någon form av intrig, ett händelseförlopp eller ett visst tillstånd samt kunna ge en någorlunda välorienterad bild av ”scenen” eller berättelsens *setting* (i det här fallet nästan uteslutande i förortsmiljö). Det bör också framgå vilka personer som är involverade, vad de har för inbördes relationer och så vidare. Budskapet måste dessutom placeras i en lämplig tolkningsram (*genre*) som gör det möjligt för lyssnaren att förstå vad det rör sig om för typ av historia, till exempel en tragisk berättelse, framgångshistoria, klagomål, försvarstal, legitimerande förklaring etc.

Metaberättelsen som narrativt stöd

För att inte avfärdas som struntprat är det också betydelsefullt att berättelsens coda framställs på ett sådant sätt att den känns igen. Att knyta an till en metabertättelse med en bekant rolluppsättning och någorlunda välkända karaktärer är ett effektivt sätt att förmedla en sådan igenkänning (till exempel vem som positioneras som insider respektive outsider, vem som innehar rollerna som offer, förövare och räddare, huvudkaraktär, bifigur, statist etc.). Metaberättelsen hjälper också till med att överföra information om vad som underförstås som självklarheter och som moraliskt rätt. Några av de vanligaste metabertättelserna i den här studien är den kriminella karriären, ungdomligt oförstånd, brister i individens utveckling eller i familjen,

gruppsyck, gängen tar över, kriminalitet en följd av samhälleliga orättvisor, ändamålen helgar medlen samt det goda och nyttiga professionella arbetet.

Rolluppsättning kopplad till tema, syfte och moral

I avhandlingen har jag lagt vikt vid att studera hur intervjudeltagarna *positionerar* aktörerna i sina berättelser. Jag har identifierat tre olika rolluppsättningar som var och en spelar roll för såväl det innehållsmässiga som det moraliska budskapet i berättelserna: triangeldramat, insider – outsider samt under – över.

Triangeldramat

I två av de tolkningsrepertoarer jag funnit (den normalitetsorienterade och den rättviseorienterade) återkommer ständigt en viss typ av rolluppsättning – det klassiska triangeldramat – där det går att identifiera ett offer, en förövare och en räddare. Samtliga dessa berättelser innehåller också ett *skuldtema*, vilket antyder att berättaren anser att det finns ett ansvar för problemets uppkomst och lösning, och att detta behöver placeras korrekt.

Hur dessa huvudroller fördelas är i mitt material en av de tydligare signalerna om vilken tolkningsrepertoar berättaren knyter an till. Inom den normalitetsorienterade tolkningsrepertoaren spelas rollen som *förövare* vanligen av de stökiga, högljudda och ibland även kriminella killarna i ”gänget på torget” (som enskilda individer eller som grupp), medan deras *offer* spelas av ”allmänheten”, ofta representerad av de hyresgäster som bor nära den plats där gänget brukar träffas och *räddaren* av myndigheterna, oftast representerad av polisen, men ibland även av socialarbetare, fritidsledare eller andra professionella ungdomsarbetare. Inom den rättviseorienterade tolkningsrepertoaren är *förövarrollen* oftast inte lika tydlig; det kan röra sig om alltifrån konkreta personer och grupper, som ”förtryckande och alltför kontrollivrande poliser”, till förtryckande samhällsstrukturer. Däremellan kan det gälla vissa grupper som uttrycker nedvärderande, diskriminerande eller rasistiska åsikter, politiker som har makten att minska orättvisor och förtryck men som underlåter att göra detta eller den del av befolkningen som inte bor i förortsområden och som indirekt deltar i förtrycket av förortsbefolkningen. *Offerrollen* innehas antingen av förortsbefolkningen som helhet eller av vissa grupper som är särskilt utsatta för omvärldens förtryck och fördomar, såsom unga killar med ”utländskt utseende” och ”gangsterkläder”. Inte heller *räddarrollen* är inom denna tolkningsrepertoar lika tydlig, men kan innehas av personer som aktivt vidtar åtgärder för att minska förtryck och orättvisor mellan olika samhällsgrupper.

I utkanten av denna triangel finns ibland ett antal mindre tydliga karaktärer, till exempel den oskyldigt anklagade, den medskyldiga, den indirekt drabbade, den egentligen skyldiga och den svekfulla räddaren. Dessa innehar visserligen mindre roller i intrigen men är ofta av stor betydelse för berättelsens coda. De kan till exempel användas för att tillbakavisa skuld, peka på orsakssamband utanför triang-

eln, påvisa att någon inte har utfört sitt uppdrag på ett tillfredställande sätt eller uppmärksamma bortglömda offerkategorier. I särskilt dramatiska och oroliga situationer är det inte ovanligt att triangelrollerna kastas om samtidigt som ett antal biroller tillkommer. I sådana situationer kan det hända att man får möta polisen i rollen som offer, den annars offerpositionerade allmänheten som medskyldig och bråkiga ungdomar i rollen som räddare eller förortshjältar.

Positionerna i de berättelser som hanterar brott och skuld, påminner ofta om de olika rollerna vid en domstolsförhandling. Ibland handlar det om mer *direkta* former av skuld, det vill säga att den som utfört den negativa handlingen betraktas som förövaren eller den skyldige. Andra gånger rör det sig om mer *indirekta* former av skuld, där någon, ibland inom ramen för ganska komplexa händelsekedjor, har agerat (eller underlåtit att agera) på ett sätt som i förlängningen lett fram till att någon annan utfört en klandervärd handling. I detta sammanhang synliggörs även berättarens syn på sin egen position som ”skuldbedömare” i förhållande till sin historia. När syftet är att övertyga om att skuld behöver placeras samt om att berättaren gjort den enda vettiga uppdelningen, talar han eller hon med vad som kan kallas *åklagarens röst*. När målet istället är att rentvå eller friskriva någon som ”oskyldigt anklagad” från skuld, är det i stället rösten från *försvarsadvokaten* som hörs. Även lyssnaren spelar en nödvändig roll i denna kommunikationsprocess (i detta fall intervjuaren, det vill säga jag själv eller min kollega). Åhöraren måste på något sätt bekräfta att budskapet nått fram, till exempel genom att bejaka talarens version eller inta en kritikerposition och ifrågasätta talarens narrativa inramning och slutsatser. Ur ett sådant perspektiv kan lyssnaren eller publiken sägas befinna sig i en överordnad position som *domare* eller *jury* med rätt att bedöma om berättaren lyckats framföra ett trovärdigt resonemang. Det kan också hända att berättaren positionerar sig själv som domare, till exempel genom att efter att ha redovisat två motparters versioner, fälla en ”dom” om vilken av parterna som enligt honom eller henne har agerat mest orättfärdigt, alternativt är utan skuld.

Utanför – innanför

En annan vanlig rolluppsättning i det empiriska materialet är att man delar upp aktörerna efter hur nära centrum av en viss gemenskap de befinner sig (t.ex. gängets eller samhällets gemenskap). Ofta görs en binär uppdelning i dem som befinner sig innanför (insiders) respektive utanför denna gemenskap (outsiders). I intervjuerna förekommer en sådan uppdelning i två versioner. I den första används den framför allt för att skilja mellan den *kunniga och välinformerade insidern* (ofta berättaren själv) och den *okunniga outsiders*. Vanligt är till exempel att intervjudeltagare positionerar sig som välinsatta insiders i förhållande till en gäng- eller förortskontext medan vi som intervjuare både blir positionerade och positionerar oss själv som mer obehövande outsiders.

Den andra versionen påminner om Elias och Scotsons (1965/2004) figurativ "etablerade och outsiders" och utgår mer från olika gruppers tillgång till makt. Men i min undersökning, till skillnad från Elias och Scotsons, talar deltagarna inte om sig själva eller andra som att de *genomgående* tillhör den ena eller andra positionen. Beroende på vilken gemenskap som åsyftas, och den omgivande kontexten i övrigt, positionerar man sig som etablerad i vissa sammanhang, och som outsider i andra. När man talar om *kategorier* är det däremot vanligt att benämna dessa som mer statiskt tillhörande den ena eller andra sidan. Exempelvis kopplas kategorierna boende i innerstad eller villaförort, laglydig allmänhet och skötsamma hyresgäster så gott som uteslutande till en etablerad position, och på motsvarande vis sätts kategorierna boende i miljonprogramsförort, brottslingar och störande ungdomar i princip alltid i förbindelse med outsider-positionen i förhållande till det etablerade samhället (se figur 10:2).



Fig 10:3) En kontextbunden mosaik av positioner

Genom att knyta an till olika ekvivalenskedjor kan därför en individ berätta om sig själv som både outsider och etablerad. Tjej A kan till exempel tala om sig själv som etablerad när hon berättar att hon aldrig själv begått några brott och att hon går sista året på naturvetenskaplig linje med bra betyg. När hon berättar att hennes familj har kommit till Sverige som flyktingar, att föräldrarna är långtidsarbetslösa och att de bor i en miljonprogramsförort positionerar hon sig istället som outsider. På samma sätt kan kille A positionera sig som etablerad när han berättar att han är

svensk och att hans familj bott länge i samma område. När han däremot talar om sig själv som ung, kriminell, lågutbildad och boende i en miljonprogramsförort positionerar han sig som outsider.

Utifrån en sådan förståelse kan begrepp som *ungdom*, *gäng* och *förort* förstås som flytande signifikanter, som måste knytas till en viss ekvivalenskedja för att ges en specifik innebörd. De är således kontextberoende kategorier som i sig själva inte är förknippade med vare sig ett ständigt utanförskap eller ett självklart innanförskap. Med utgångspunkt i dessa definitioner styrda av sammanhanget, skulle jag därför på mikronivå snarare vilja tala om en *kontextbunden mosaik av maktpositioner* än att vissa grupper ser sig själva som konstant placerade i en viss makt- respektive utanförposition.

Under och över

Den tredje varianten av rolluppsättningar förekommer främst inom den målorienterade tolkningsrepertoaren, som mer fokuserar på nyttan av kriminaliteten än på att placera skuld. De subjektspositioner man här talar om är kopplade till ett hierarkiskt tänkande med under- och överlägespositioner och förknippas ofta med handlingsmönster av den typ Anderson (1999) kallar ”campaigning for respect”. Exempelvis beskrivs de beundrade äldre kriminella killarna som förebilder eller idoler för de yngre, som ser upp till dem och vill bli som de. Dessa kan förstås som den typ av framgångsrika ”exemplummaskuliniteter” på regional nivå som enligt Connell och Messerschmidt (2005) har stor kapacitet att forma den kulturella uppfattningen om vad hegemonisk maskulinitet för tillfället betyder i en lokal kontext. Andra pratar om att ”ha en bra grad” i ett gäng, om ”rankingsystem” och ”supporterligor”. Många av berättelserna om respekt, dominans och troféjakt kan uppfattas som karriärsträvanden, det vill säga att man arbetar sig uppåt i en homosocial hierarki där man successivt skaffar sig högre status och får allt större beundran och respekt från sina kompisar och bekanta, och till slut även från okända. Även ”omognad” (då) kontra ”mognad” (nu) de i retrospektiva berättelserna kan förstås som att de befinner sig på en skala med bättre och sämre eller under- och överordnade positioner.

Berättelsernas funktioner: anspråk och konsekvenser

För att berättelsen verkligen skall fungera på det sätt som talaren vill och att rätt budskap skall nå fram till lyssnaren måste det finnas en god överensstämmelse mellan berättelsens olika delar. När så sker går det ofta att utläsa någon typ av anspråk i berättelsen. I materialet framträder en mängd olika berättelsefunktioner. De vanligaste i det här materialet har jag delat in i följande tre grupper: fakta- och kausalitetsanspråk, moraliska anspråk och aktionsanspråk.

Dessa anspråk uttrycks ibland explicit och andra gånger mer underförstått. Oavsett vilket, rör det sig om ett *öppet* budskap. Anspråken kan därför ses som nar-

rativens *manifesta funktioner*. När berättelsen förmedlas vidare till andra har talaren emellertid inte längre kontroll över dess funktioner. Makten över tolkningen överförs då i stor utsträckning till mottagaren. Dessutom hamnar berättelsen i en viss kontext där den interagerar diskursivt med andra förekommande narrativ, vilket inverkar på betydelsen. Man kan i detta sammanhang tala om berättandets och berättelsernas konsekvenser eller *latenta funktioner*. Denna typ av funktion diskuteras vidare i avhandlingens avslutande avsnitt *Problemfyllda berättelser om förorten*.

Fakta- och kausalitetsanspråk

Ett av de effektivare sätten att skapa trovärdighet för den egna versionen av ett händelseförlopp eller ett tillstånd är att formulera den som en objektiv beskrivning av fakta – hur något eller någon verkligen är, eller hur saker och ting egentligen hänger ihop, vad som orsakat vad och så vidare. För att få sina uttalanden att framstå som faktuelle och oemotsägliga använder undersökningsdeltagarna olika retoriska hjälpmedel. Vanligt är till exempel att man använder kategoriska modaliseringar med hög affinitet som till exempel: ”Så det är ju tystnadens, en sån riktigt lydnadsetik som gäller”, ”Då var det ju för jävligt här”, ”tusen kronor är ingenting”. Eller så talar man om en oundviklig kausalitet som till exempel: ”Sker det inte ett direkt övergrepp så sker det i alla fall indirekta övergrepp i form av gliringar och påtryckningar i skolan med mera va”. Andra sätt att övertyga om att det verkligen förhåller sig som man säger är att använda så kallade extremformuleringar som till exempel: ”det var ju liv *jäml*”, ”hyresgästerna har *inget* privatliv”, ”det har *alltid* varit så här”, ”*alla* killarna är såna i A-torp” samt ”hör nån nåt så vet *alla*, så vet *alla* det sen” [mina kursiveringar].

För att uttrycka motsatsen till objektiv och kategorisk modalitet, använder undersökningsdeltagarna subjektiv modalitet som till exempel: ”Jag kan säga att allmänt det som jag har stött på, som jag tycker är så hemskt” och ”Det är den erfarenheten jag har”. I sådana sammanhang är även försiktighetsformuleringar [*hedges*] vanliga som till exempel: ”dom andra ställena är lite mer som...”, ”Det låter lite dramatiskt, men...”, ”I E-slätt är det lite mer...” och ”Det är lite mer familjekänsla över det”.

Moral- och uppförandeanspråk

Moralanspråken i berättelserna har i huvudsak tre olika syften – att (an)klaga, försvara eller ursäkta. *Anklagelserna* används främst när en talare upplever något som orättfärdigt. Exempelvis kan man berätta att man tycker det är fel att en liten grupp av kriminella kan skrämman övriga invånare i sådan utsträckning att de får kontroll över hela bostadsområdet. Andra exempel är att man tycker det är fel att lägga skulden på föräldrarna för ett samhällsproblem som inte ens polisen förmår att rå på, och att det är orättfärdigt att utestänga hela grupper från samhällsgemenskapen genom att inte ge dem arbeten så att de kan försörja sig. En underkategori på samma

tema är ”som man sår får man skörda”, det vill säga att någon har sig själv att skylla för att det ser ut som det gör. I undersökningsdeltagarnas berättelser framkommer denna hållning bland annat i berättelser om poliser, som genom alltför tuffa kontrollmetoder, bidragit till att trappa upp en redan hätsk stämning, eller om invånare som inte vill ställa upp som vittnen och som därför delvis har sig själv att skylla för att problemen i området består.

De *ursäktande accounten* är vanliga i deltagarberättelserna och inramas ofta av en tragisk berättelse (se Goffman, 1961/2012), det vill säga ett berättelseformat som säger att en persons negativa handlingar var en följd av att man befann sig i en svår och utsatt situation och därför inte själv kan ses som ansvarig. Ursäkterna i det här materialet gäller allt ifrån förklaringar till varför man inte försvarade sin kompis till att man som följd av social utsatthet inte bör tillskrivas hela ansvaret för de kriminella handlingar man begått. Det är också vanligt att intervjudeltagare ursäktar ett tidigare kriminellt leverne med ”ungdomligt oförstånd”. I andra fall används neutraliseringstekniker i samma ursäktande syfte, till exempel att man till följd av gruppsyck och hot om våld inte vågade göra annat än att lyda gänget och begå brott, eller att man hävdar att brottet inte innebar någon större skada för den som drabbades.

Även *rättfärdigande accounts* förekommer i deltagarberättelserna, och i många fall tar de formen av försvarstal. En variant är att man talar utifrån positionen som oskyldigt anklagad, och en annan att man hänvisar till tvingande omständigheter som inte ger något annat val (”men jag *kan inte* köpa det på grund av att jag ska köpa cigaretter” och ”vad blir man *tvungen* att göra?”) [mina kursiveringar]. I andra fall beskrivs en handling som att den inte egentligen var ett brott utan ett skämt, men att offret missförstod syftet, eller att syftet var moraliskt riktigt trots att handlingen skulle kunna klassificeras som omoralisk, till exempel att genom hot försvara sin lillebror mot mobbare. Ytterligare en variant är att använda en neutraliseringsteknik som fråntar offret dess offerposition och istället hävdar att denna var ”den egentliga förövaren”, till exempel för att personen i fråga bröt mot tystnadsregeln i Gängkoden.

Aktionsanspråk

Berättelserna med *aktionsanspråk* känns igen genom att de innehåller ett budskap om att någon bör agera i en viss riktning, till exempel fatta de rätta besluten. Bland citaten finns denna typ av anspråk i polisernas uttalanden om att en hög polisenärvaro är nödvändig för att skapa lugn och ordning i vissa särskilt problematiska bostadsområden och i de invånarberättelser som pekar på att stora samhällsinsatser behövs för att man skall komma tillrätta med ungdomsproblemen i området. När man på detta sätt målar upp bilden av ett omfattande och allvarligt socialt problem, vilket kräver kraftfulla insatser från samhället för att en förändring i positiv riktning

skall vara möjlig, sätts skuldfrågan in i en *claims-making-kontext* (Spector & Kitsuse, 1977/1987:78–80).

Problemdefinitioner

När det som i den här avhandlingen gäller ungdomsproblem i ett bostadsområde eller orsaker till ungdomskriminalitet uppmuntras undersökningsdeltagarna indirekt att se till att berättelsen innehåller en *problemdefinition* (uttalad eller underförstådd), som säger vilken typ av problem det rör sig om, till exempel ett mognads-, familje-, moral-, ordnings-, rättvise-, stämplings- eller diskrimineringsproblem, vilka personer som utgör problemet, respektive är drabbade av det, och hur det gestaltar sig och så vidare.

Problemdefinitionen är nära sammankopplad med *idéer om spelets regler*, och här gäller det bland annat att definiera vilken *typ av ”spel”* det rör sig om, till exempel en insats mot kriminaliteten eller en åtgärd om upprätthållande av ordning, en strid om respekt och makt eller en kamp om rättvisa, jämlikhet och värdighet. Eller om det är en tävling om vem som kan visa upp sig som den listigaste, manligaste, rikaste eller mest populära killen i området.

Det kan också vara nödvändigt att definiera *vad som står på spel*, till exempel vad som kan hända i framtiden om motståndarsidan tillåts att ”ta hem spelet” (t.ex. demokratiförlust, laglöshet, ökad rädsla och otrygghet, att orättvisor och ojämnt frodas, att man klassas som omanlig/okvinnlig) eller hur en framtida ideal situation kan se ut som till skillnad från den nuvarande problematiska är värd att sträva efter.

Konstruktion av maskulinitet och femininitet

I avhandlingen har konstruktioner av maskulinitet och femininitet varit ett genomgående tema och i detta avsnitt sammanfattar jag de viktigaste resultaten samt diskuterar konstruktionen av kön i förhållande till begreppet hegemonisk maskulinitet på olika nivåer.

Hegemonisk maskulinitet, protestmaskulinitet och interdiskursivitet

Enligt Connell och Messerschmidt (2005) bör som sagt den hegemoniska maskuliniteten förstås som föränderlig och pluralistisk, det vill säga den kan se olika ut vid olika tidpunkter och platser, och finns i flera former. Därför föreslår de att empiriskt förekommande hegemoniska maskuliniteter analyseras på olika nivåer: lokal, regional och global (se kapitel 2). Merparten av berättelserna i den här undersökningen utspelar sig på det lokala planet, och i förhållande till Messerschmidts (1993:82) resonemang om protestmaskulinitet som en manlighetskonstruktion hos grupper som saknar resurser för att göra hegemonisk maskulinitet, går mycket av torggängens förehavanden och presentationer av sig själva inför omvärlden som skrämmande, farliga, lynniga och oåtkomliga för lagen, att förstå som att de gör maskulinitet. Genom sitt agerande hamnar de visserligen ofta i konflikt med övriga

grupper i området, men samtidigt lyckas de på den lokala nivån hävda för dem eftersträvansvärda värden i en hegemonisk maskulinitet såsom auktoritet, kontroll, oberoende, aggressivitet och kapacitet att ta till våld.

Även berättandet om Gängkoden och Gatukoden kan i många fall tolkas som ett sätt att konstruera maskulinitet. En vanlig självpresentation bland intervjudeltagarna är till exempel att positionera sig själv som gatusmart, det vill säga som en listig, modig och stark man som är väl insatt i koden och som vet hur man skall agera för att lugna ner potentiellt farliga situationer. I ett annat scenario kan den som gör aktivt motstånd vid en attack kategoriseras som ”förortshjälte”. Att i en sådan situation välja diplomati istället för konfrontation innebär således en risk för den gatusmarte att istället bli positionerad som en omanlig tönt eller mes (som antingen inte är insatt i koden eller som bryter mot den av rädsla eller feighet). Det blir därför viktigt att narrativt skapa avstånd till denna karaktär, till exempel genom att klassa den som väljer att ta strid som dumskalle.

Manlighet konstrueras på det lokala planet även i talet om en förbehållslös broderlig lojalitet mellan gängmedlemmar, vilken påminner om musketörernas kända valspråk – en för alla, alla för en. Genom att hänvisa till Gängkoden eller Gatukoden kan också beteenden som i andra sammanhang anses som djupt omoraliska, till exempel hot om våld och kroppsbestraffning, förstås som rättfärdigt handlande och ädla lojalitetsbevis.

I intervjumaterialet går det också att utläsa mycket av det Messerschmidt och Connell kategoriserar som hegemonisk maskulinitet på regional nivå, med så kallade ”exempelmaskuliniteter” som viktiga influenser för maskulinitetskonstruktioner på lokal nivå. I intervjuerna nämns brist på positiva manliga förebilder för killar som träffas på torget. Äldre ungdomar, vuxna och professionella berättar till exempel om att yngre killar ser upp till ”fel sorts” män, såsom kriminella gängledare och rollfigurer i gangsterfilmer, vilket leder till en ”omogen” maskulinitet. En särskilt upphöjd position intar i det här sammanhanget rollfiguren Tony Montana i filmen *Scarface*. Sådana interdiskursiva influenser förekommer i många sammanhang i undersökningen – vissa gånger i så stor omfattning att jag funderat på om jag inte lika gärna skulle kunna använt dialogen från ett antal amerikanska gangsterfilmer eller hiphop-texter som empiriskt material till avhandlingen. Som jag skrev i kapitel 2, finns flera skillnader mellan de områden jag studerat och amerikanska getto- eller maffiamiljöer, inte minst beträffande strukturella förhållanden (se t.ex. Wacquant 2008). Trots detta är många av deltagarberättelserna påfallande lika sådana amerikanska populärkulturella skildringar – vare sig syftet är att ge uttryck för hopplöshetskänslor eller förklara gruppdynamiken och uppförandereglererna i ett kriminellt gäng.

Hur kan då denna interdiskursivitet förstås? Om man använder Lakoff och Johnsons (1980/2003) resonemang om strukturella metaforer kan en tolkning vara

att den amerikanske ”gangster-, ”bad boy-”²⁴ eller ”gunfighter-karaktären” för en del killar fungerar som en oerhört stark metafor för en respektingivande form av protestmaskulinitet. Trots hårda livsvillkor och samhälleligt underläge förlorar denne figur inte ansiktet och låter sig inte avkönas genom att passivt foga sig efter majoritetssamhällets normer och skötsamhetskrav. Genom sitt sätt att utkräva respekt från omgivningen – att vara cool, tuff, listig, modig, våldsbenägen och visa prov på stor kunnighet i subkulturella uppförandekoder och förbehållslös lojalitet mot det egna gänget, vänder han nackdelarna till sin egen fördel och visar att det är möjligt att konstruera en beundrad maskulinitet även när oddsen från början är dåliga. Istället för att passivt (och omanligt) invänta acceptans och godkännande av de maskulina makthierarkierna i det etablerade samhället avancerar han inom den kriminella världen. Och samtidigt ”ger han fingret” åt de etablerade hegemoniska maskuliniteter som utestänger honom.

Enligt Lakoff och Johnson (1980/2003) kan metaforer, utöver att göra ett visst koncept mer begripligt (genom att det liknas vid något annat), också ha en verklighetsskapande kraft. När det rör sig om särskilt inflytelserika metaforer finns en tendens att glömma bort deras ursprung som liknelser, så att de till slut upplevs som sanna och korrekta bilder av verkligheten. I flera av deltagarberättelserna överförs konceptet gangstergenre, som enligt Connells och Messerschmidts indelning befinner sig på regional nivå, till det egna lokala livet. Genom att låna dramaturgi, symboler, kläder, språk, moral, kulturella koder och uppföranderegler från populärkulturella skildringar blir det möjligt att förstå ”den svenska förorten” som liktydig med ”det amerikanska gettot” och det egna gänget i Sverige som detsamma som maffia- eller gatugäng i USA. Det blir då också möjligt att positionera sig själv och andra efter den rolluppsättning som erbjuds inom gangstergenren, till exempel ”han som har Namnet”, ”the snitch” eller ”the rat”, ”den gatusmarta”, ”tönten” och så vidare. Den amerikanska filmgangsterns karakteristika och sätt att visa på vägar till manlighet och respekt, även för den som befinner sig i en utsatt och exkluderad situation, kan uppfattas som möjliga sätt att uttrycka egna känslor av frustration och underläge på ett socialt godtagbart maskulint sätt, samtidigt som de kan bli värdefulla byggstenar i den egna identitetskonstruktionen.

Enligt Connell och Messerschmidt slutar dock inte interdiskursiviteten med att lokala maskuliniteter influeras av regionala exempelmaskuliniteter. Förhållandet är istället cirkulärt. Utifrån ett sådant resonemang går det även att förstå mediala och populärkulturella skildringar med anspråk på att ge ”sanna” skildringar av ”den

²⁴ *Bad boy* används här i betydelsen: “young man who has many characteristics of a naughty boy: he’s independent and wilful; he does what he wants when he wants; he doesn’t follow trends, they follow him; he often looks scruffy, but hip; he’s not looking for trouble, but there’s a sense of danger about him. For these reasons and more, he’s irresistible to women. He’s a heartbreaker with five o’clock shadow” (<http://www.urbandictionary.com/term=bad+boy>, hämtad 2014-10-16, kl. 12:32).

hårda och tuffa verkligheten där ute”, som en manlighetskonstruktion influerad av den lokala nivån (vilken i sin tur inverkar på och bidrar med idéer till lokala versioner av hegemonisk maskulinitet, och så vidare).

Den ”goda kvinnan” och den ”avvikande kvinnan”

I de fall tjejer förekommer i berättelserna i undersökningsmaterialet, placeras de ofta i bakgrunden, till viss del även när det är de själva som berättar. När deltagarna talar om ”ungdomar”, fungerar ordet ofta som synonymt med ”killar”, något som aldrig förekommer när beteckningen avser endast tjejer, och nästan uteslutande förutsätts en förförståelse av ”gänget” som en homosocial gemenskap bestående av tonårskillar eller yngre män, möjligen med en svans av beundrande tjejer. Tjejer i grupp omnämns så gott som alltid som ”tjejgäng”. Utmärkande för de tjejpositioner som presenteras är också att de så gott som uteslutande ingår i ett SRP-förhållande (Standard Relational Pair) som är kopplat till en killposition. Till exempel hänger ”presidentfrun” ihop med gängets ”president”, ”den flärdfulla flickvännen” och den ”omhändertagande mamman” med den ”kriminelle pojkvännen” och den ”rena system” med den ”skyddande/kontrollerande brodern”. Detta sätt att definiera en könad position utifrån dess relation med en annan könad position gäller i betydligt större utsträckning för tjejer än för killar. Killarna ges i allmänhet mer självständiga och nyanserade positioner, och då främst i relation till andra killar.

I kapitel 7 analyserade jag hur undersökningsdeltagarna definierar skillnader mellan tjejer och killar i sina berättelser, och jag identifierade tre slags narrativa konstruktioner kopplade till makt och kön. I den första formen, *iscensättningsmakt*, berättas om tjejer som perifera bifigurer och statister (till exempel hang around, svans eller hejarklack) i förhållande till killarna som innehar huvudrollerna i dessa narrativ. I den andra formen, *normalitetsmakt*, används killars förmodat normala agerande som en referens för att värdera tjejers beteende. Tjejer beskrivs då inte sällan som en sämre variant av killar. I den tredje formen, *definitions makt*, förutsätts tjejer och killar vara i grunden olika (se Hirdman 2001/2010). Utifrån en sådan förståelse går det att upprätthålla och försvara könsspecifika normer och uppföranderegler. Medan killars beteende till stor del regleras av homosociala ideal kopplade till den rådande hegemoniska maskuliniteten, präglas berättelserna om tjejer av föreställningar om *den goda kvinnan* eller *madonnan*. För att konstruera denna karaktär ställs den vanligen mot bilden av *den avvikande kvinnan*, omnämnd som *horan*. Mot denna uppdelade bild av kvinnor och tjejer ställs i undersökningsmaterialet i sin tur en annan diskurs, där man istället argumenterar för *jämlikhet mellan könen* som det ideala tillståndet.

Problemfokuserade berättelser om förorten

I inledningen ställs en fråga om det framkommer andra bilder av förort, ungdom och kriminalitet än den gängse mediala bilden om man undersöker lokala aktörers berättelser. Deltagarberättelserna i den här studien har visserligen gett mer nyanterade skildringar och i större utsträckning visat på komplexa förhållanden. Samtidigt finns en stor likhet beträffande i förståelsemönster i många av berättelserna. Dessa förefaller bygga på en relativt begränsad uppsättning antaganden om den sociala världen, vilka jag kopplat till de tre identifierade tolkningsrepertoarerna.

Likheter finns också i deltagarnas problemfokuserade beskrivningar av det egna bostadsområdet, eller i form av motberättelser riktade mot sådana problemnarrativ om förorten. En fråga är därför om ungdomsproblemen i de undersökta bostadsområdena är större än på andra håll i staden och om ungdomarna där är mycket mer stökiga, kriminella och rebelliska än på andra ställen. Jag vill här förtydliga att detta är frågor som den här studien inte ger några svar på; jag har undersökt *talet om* och *förståelsen av* gäng och kriminalitet bland ungdomar från förorten och kan inte uttala mig om omfattningen av dessa företeelser. Vad jag däremot kan säga är att tendensen att företrädesvis berätta om undantaget, det problematiska, ovanliga eller avvikande, är allmänmänskligt. Vanligtvis berättar vi inte historier om situationer ”när allt är som det brukar vara”. I kombination med den starka medie-fokuseringen på ungdomskriminalitet och andra problem i dessa områden bidrog förmodligen vår närvaro där som ungdomsforskare – och syftet med våra intervjuer – till att förstärka intervjudeltagarnas upplevelse att det var temat den *problematiska* ungdomssituationen i området, som de förväntades uttala sig om. Dessa förhållanden är förenliga med att de bekymmersamma händelser som deltagarna berättade om hörde till undantagen.

Berättandet om ungdomsproblem är också betydligt mer utbrett och kontinuerligt i dessa områden än exempelvis i innerstads- eller villaområden. Det är så framträdande, att det förmodligen inte är någon överdrift, att påstå att den massiva koncentrationen av problemfokuserade berättelser riskerar att ta över hela förståelsen av ”vad förorten är”. När förort på detta sätt tenderar att diskursivt bli synonymt med vissa problem, förstärks också föreställningen om avgörande skillnader mellan etablerade och outsider-positionerade grupper, mellan välbärgade och ekonomiskt resurssvaga bostadsområden och mellan grupper med stor respektive liten makt att påverka sin situation. Avhandlingen pekar på att förståelser av det här slaget dessutom är ytterst känsliga för vilka samlingsbeteckningar, underkategorier och kategorianknutna aktiviteter som förknippas med varandra. De kopplingar som görs används som byggstenar i moraliska differentieringsprocesser, där vissa individer och grupper i betydligt högre grad än andra riskerar att utsättas för negativ etikettering, generaliserat klander, avståndsskapande åtgärder och så vidare – inte till följd av sina individuella handlingar, utan på grund av sin associerade gruppstill-

hörighet, till exempel: kille i tonåren + bor i socioekonomiskt utsatt förort + invandrare + viss klädsel + visst språk = kriminell/kommer att bli kriminell. Likaväl fungerar val av narrativa rolluppsättningar, rollfördelningar och positioneringar ofta reproducerande av vissa typer av förståelser och maktförhållanden, till exempel att huvudrollerna i berättelsen om ungdomar och gäng i förorten självklart innehas av killar. Tjejerna från samma områden positioneras i stor utsträckning som birolls-innehavare och statister eller betraktas som en del av det sceneri där dessa killars liv utspelar sig.

Men är det då så enkelt att de problem man pratar om i intervjuerna bara finns i språket och skulle försvinna bara man slutade prata om dem och var mindre urskillningslös i sitt kategoriseringsarbete? Knappast. Återigen vill jag poängtera att mitt resonemang inte handlar om huruvida problemen existerar eller inte. Istället vill jag peka på tolkningsrepertoarernas genomgripande kraft. De förhållanden och händelser som berättas om kan förstås som symptom på ett antal olika företeelser, och med dem följer skilda idéer om vad som behöver göras för att situationen skall förändras till det bättre. I ett sådant scenario är det inte svaret på de ”egentliga” orsakerna till problemen som står i fokus, utan vem som i den diskursiva striden om tolkningsföreträde lyckas bäst med att hävda sin tolkningsrepertoar som den mest faktabaserade och verklighetsnära versionen.

Studien visar på vidden av berättelsernas manifesta funktioner, vilket kan förstås som en del av svaret på varför vissa narrativ om förorten berättas om och om igen, visserligen utifrån olika tolkningsrepertoarer, men trots allt med ganska liten variation. Tolkningsrepertoarerna används av de olika aktörerna som navigationsinstrument, men också för att konstruera kön, identitet, gemenskap, normalitet, professionalitet, moral och trovärdighet samt för att producera fakta, reproducera maktordningar och utöva diskursiv makt. I avhandlingen ges således inga konkreta svar på vad som bör göras eller på vem som har mest rätt eller fel i kampen om att definiera situationen. Snarare lyfter den fram betydelsen av att inta ett reflekterande och inlyssnande förhållningssätt och av att våga låta den egna tolkningen utmanas.

